

Наукове видання

Східнослов'янська філологія

Збірник наукових праць

***Випуск двадцять третій
Мовознавство***

Відповідальний редактор С.О. Кочетова
Технічний редактор А.М. Калашников
Комп'ютерне верстання та макетування
О.С. Шалигіної
Коректори: Н.А. Жихарева,
О.Т. Захарова

За зміст і достовірність фактів, цитат, власних імен
та інших відомостей відповідають автори

Підписано до видання 29.11.2012.
Формат 60x84/16. Папір 80 г/м².
Гарнітура Times. Друк – ризографія.
Умов. друк. арк. – 13,74. Обл.-вид. арк. – 15,25.
Умов.-вид. арк. – 14,18.
Тираж 100 прим. Зам. № 59.

Видавництво Горлівського інституту іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта видавничої справи
ДК № 1342 від 29.04.2003 р.
84626, м. Горлівка, вул. Рудакова, 25

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
ДВНЗ «ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ»
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКА ФІЛОЛОГІЯ

*Збірник наукових праць
Випуск 23
Мовознавство*

Горлівка
2012

УДК 81+801+882+82
ББК Ш81.0+82.0
С92

Рецензенти: д. філол. н. А.С. Зеленько,
д. філол. н. В.І. Мацапура

Редколегія: д. філол. н. М.М. Гіршман, д. філол. н. В.А. Глущенко,
д. філол. н. В.А. Гусев, д. філол. н. А.П. Загнітко, д. філол. н. В.М. Калінкін,
д. філол. н. М.О. Луценко, д. філол. н. Є.С. Отін, д. філол. н. П.В. Михед,
д. філол. н. О.С. Киченко, д. філол. н. С.О. Кочетова (відповідальний редактор),
д. філол. н. Л.Г. Фрізман, д. філол. н. В.В. Федоров, д. філол. н. Г.Ю. Мережинська,
д. філол. н. В.І. Теркулов, д. філол. н. А.Р. Габідулліна.

*Друкується за рішенням вченої ради
Горлівського інституту іноземних мов.
Протокол № 4 від 14.11.2012 р.*

Постановою президії ВАК України від 26.01.2011 р. № 1-05/1 збірник
“Східнослов’янська філологія” внесено до переліку фахових наукових ви-
дань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації КВ № 16869-5632ПР.

Східнослов’янська філологія: зб. наук. пр. / Горлівський
C92 ін-т інозем. мов; Донецький нац. ун-т. Редкол. :
С.О. Кочетова та ін. – Вип. 23. Мовознавство. – Горлівка :
Вид-во ГПМ ДВНЗ “ДДПУ”, 2012. – 244 с.
ISSN 1992-9196

Збірник присвячено дослідженню актуальних проблем
східнослов’янської філології.

Для наукових робітників, спеціалістів-філологів, аспірантів, студентів-
філологів, викладачів української та російської літератур і мов у школі.

**УДК 81+801+882+82
ББК Ш81.0+82.0**

Восточнославянская филология: сб. науч. тр. / Горловский
C92 ин-т иностр. языков; Донецкий нац. ун-т. Редкол. :
С.А. Кочетова и др. – Вып. 23. Языкознание. – Горловка :
Изд-во ГИИЯ ГВУЗ “ДГПУ”, 2012. – 244 с.
ISSN 1992-9196

Сборник посвящен исследованию актуальных проблем восточносла-
вянской филологии.

Для научных работников, специалистов-филологов, аспирантов,
студентов-филологов, преподавателей украинской и русской литератур и
языков в школе.

**УДК 81+801+882+82
ББК Ш81.0+82.0**

ISSN 1992-9196

© Видавництво ГПМ ДВНЗ “ДДПУ”, 2012

О.В. Паньчак	
ОСОБЕННОСТИ ОНИМНОЙ НОМИНАЦИИ В ВИРТУАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ФРАНКОФОННОГО ИНТЕРНЕТА.....	188
Е.М. Шахова	
ПРЕДЛОЖНО-ПАДЕЖНЫЕ ФОРМЫ ИМЕНИ, ВЫРАЖАЮЩИЕ ЯЗЫКОВЫЕ СМЫСЛЫ «ПРЕДМЕТНОСТЬ» И «ПРИЗНАК ПРЕДМЕТА» В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ.....	196
И.М. Шлапак	
МИФОЛОГИЗИРОВАННЫЕ ПОЭТОНИМЫ КАК ОСОБЫЙ ТИП КУЛЬТУРНЫХ КОНЦЕПТОВ.....	204
И.П. Легзина, Е.В. Соловцова	
НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ СТРАТЕГИИ АРГУМЕНТАЦИИ: НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКИХ, АНГЛИЙСКИХ И ФРАНЦУЗСКИХ СОЧИНЕНИЙ.....	211
Н.В. Волкова	
СЛОВОТВІРНІ НЕОЛОГІЗМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	221
РЕЦЕНЗІЇ. ІНФОРМАЦІЯ.....	229
В.И. Теркулов	
ТЕРМИНОСИСТЕМЫ В ЛИНГВАЛЬНЫХ МИРАХ НАУКИ. Рецензия на монографию: Алимуратов О. А. Особенности структуры и функционирования отраслевых терминосистем (на примере терминосистемы нанотехнологий) / О.А. Алимуратов, М.Н. Лату, А. В. Раздубев. – Пятигорск : СНЕГ, 2011. – 112 с.....	229
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	233
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	236

УДК 81'42:821.161.1-312.6

О СТИЛЕОБРАЗЮЩЕЙ АКТИВНОСТИ ВСТАВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В ТЕКСТЕ АВТОБИОГРАФИЧЕСКОЙ ПРОЗЫ Н. БЕРБЕРОВОЙ «КУРСИВ МОЙ»

Интерес современной лингвистики и, шире, филологии, к говорящему человеку, обусловленный утвердившимся в качестве приоритетного антропоцентрического направления исследований, предопределил присутствие среди насущных задач изучение не только общих механизмов речепорождения, но и выявление специфики индивидуального языкового стиля. Для того чтобы глубоко познать писателя или поэта, как оказалось, недостаточно знать его биографию, творческий путь, содержание всех его произведений. Очень важно осмыслить присущий ему художественный стиль, создаваемый всеми теми языковыми средствами, которые мастер слова использует для создания своих текстов. Поэтому языковая составляющая общемонологического исследования текста всегда присутствовала у классиков художественного анализа – у В.В. Виноградова, Ю.Н. Тынянова, М.М. Бахтина, Ю.М. Лотмана, Г.О. Винокура. Интерес к изучению языковых категорий заметно усилился в связи со становлением лингвистики текста, благодаря которой в научный обиход был введен целый ряд понятий, имеющих существенное значение для построения текста и его функционирования. Этим направлением продолжается глубокая традиция, берущая свои начала в трудах названных ученых, где были разработаны основные принципы изучения языка художественного произведения как искусства слова. Обогатившись новыми методиками, в частности методикой дискурсивного анализа, современная филологическая наука, прежде всего в ипостаси лингвистики текста, обратилась к знаковым явлениям культуры, доставшимся в наследие в виде художественных текстов. В данном исследовании к таким знаковым явлениям русской культуры отнесена автобиографическая проза Н.Н. Берберовой, известная под названием «Курсив мой». В этой книге заинтересованного читателя поражает не только ее глубокое культурологическое содержание – люди, факты, события, но и тот изысканный русский язык, которым она написана. Внимание к идиолекту Н.Н. Берберовой, представленному в названной книге, не в последнюю очередь было предопределено подходом, продемонстрированным одним из крупнейших представителей

современного французского структурализма Р. Бартом. В рамках развиваемой им коннотативной семиологии одной из основных проблем ученым была обозначена проблема языка, его роли в разных типах социальной практики, прежде всего в литературе. Г.К. Костиов, представляя русскоязычной общечеловечности Р. Барта, во вступительной статье к сборнику избранных работ французского ученого пишет: «Привилегированную роль языку Барт отводит потому, что, во многом следуя за Э. Бенвенистом, видит в нем «интерпретатора» всех прочих знаковых систем» [7, с. 20]. Мысль Р. Барта о том, что «язык – это самое существо литературы, мир, где она живет» [2, с. 377], наряду с утверждением о том, что «...суть литературы – в слове, всякие ссылки на душевную жизнь писателя – не более чем суеверие» [3, с. 386], предоставили определенные теоретические основания для того, чтобы в избранной для анализа книге сосредоточиться на ее языковой составляющей. Необходимо было только выбрать конкретное языковое явление для предметного анализа, поскольку осветить все языковые достоинства этого текста в рамках небольшого исследования не представляется возможным. Выбор был подсказан самим текстом книги «Курсив мой», где, как показали наблюдения, чрезвычайно высока встречаемость вставных конструкций. При этом в тексте взятого для сравнения не менее известного романа «Чайковский» Н. Берберова прибегает к этим синтаксическим конструкциям значительно реже, не вводя их тем самым в ранг стилиобразующего показателя. На примере лишь одного из широкого репертуара известных языковых средств выражения и, соответственно, художественного изображения – таким средством стали вставки – была поставлена задача проследить, как мастер русского слова – Н.Н. Берберова может достигать одновременно и эстетического, и информационного результата. В свое время один из создателей поэтического языкознания – Г.О. Винокур заметил: «Даже тогда, когда мы имеем дело с чисто грамматическим материалом, известные психологические закономерности могут открываться в том, в каком внеграмматическом соотношении, например количественном, находятся эти отдельные грамматические факты между собой» [4, с. 47]. В современной концепции комплексного филологического анализа художественного текста, разработанной Л.Г. Бабенко, одним из главных показателей текстовой доминанты такого рода текстов названы повторяемость языкового средства, высокая частотность употребления [1, с. 327]. В собственно грамматическом материале – во вставных конструкциях хотелось увидеть особенности авторской визуализации действительности. Из этого и последовало определение исследовательской цели –

Н.П. Курмакаева ЗАПОЛНЕНИЕ ПРЕДИКАТНОЙ ПОЗИЦИИ ПО ПРИНЦИПУ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ (на материале личных и безличных предложений).....	94
А.О. Найрулін ПРАГМАЛІНГВАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ МОВНОЇ СЕМАНТИКИ В ЕПІСТОЛЯРНОМУ ТЕКСТІ.....	103
І.О. Ніколаєнко СТИЛІСТИЧНА ОЦІНКА ПОЗАНОРМАТИВНИХ ЗАСОБІВ У ТВОРАХ ПИСЬМЕННИКІВ СХІДНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	112
О.В. Семенова ІМПЕРАТИВНА МОДАЛЬНІСТЬ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ.....	121
В.В. Фефелова МОВНІ МАРКЕРИ ТЕМПОРАЛЬНОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМ ЧАСУ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ.....	129
С.М. Швидкий ВОКАТИВ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ МАГІЧНО-МІСТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ СЛОВА У ЛІКУВАЛЬНИХ ЗАМОВЛЯННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ.....	137
Є.І. Бадасен ДИНАМІКА ІМЕННИКА ГРЕКІВ-УРУМІВ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ОНІМНОМУ ПРОСТОРІ.....	148
Е.В. Галика ОСОБЕННОСТИ ЗНАЧЕНИЯ СИНЕГО ЦВЕТА У АНГЛИЙСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ.....	157
О.М. Гордій СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОНЯТТЯ ІДІОМАТИЧНОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЕКСПРЕСІВІВ І КОМУНІКАТИВІВ.....	162
В.Г. Лемеш СУЧАСНИЙ АНГЛОМОВНИЙ МЕДІЙНИЙ ДИСКУРС У КРАЇНАХ РОЗШИРЮВАЛЬНОГО КОЛА ЯК ГЕТЕРОГЕННА СТРУКТУРА.....	174
В.І. Павлик МОВЛЕННЄВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖАНРУ ЯК ЕЛЕМЕНТИ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПОБУДОВИ.....	182

ЗМІСТ

В.Н. Абашина О СТИЛЕОБРАЗУЮЩЕЙ АКТИВНОСТИ ВСТАВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В ТЕКСТЕ АВТОБИОГРАФИЧЕСКОЙ ПРОЗЫ Н. БЕРБЕРОВОЙ «КУРСИВ МОЙ».....	3
В.А. Глущенко, В.Н. Овчаренко МОДЕЛИРОВАНИЕ ИСТОРИИ РУССКОГО ЯЗЫКА В ТРУДАХ Н. С. ТРУБЕЦКОГО.....	12
Е.Н. Белицкая ОНИМНОЕ ЗНАНИЕ: КОГНИТИВНЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ.....	21
М.Л. Вотинцева МЕЖЪЯЗЫКОВЫЕ ОМОНИМЫ И ТРУДНОСТИ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ ИХ ПЕРЕВОДЕ.....	30
О.В. Горлова АНАЛІТИЗМ І СИНТЕТИЗМ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ВІДМІНКІВ У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ.....	36
Л.О. Дорошенко ДО ПИТАННЯ ПРО ВИВЧЕННЯ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ ПРОСТОРОВИХ ВІДНОСИН.....	41
Н.В. Дьячок О ПРОБЛЕМЕ ТОЖДЕСТВА ИНВАРИАНТА.....	46
Т.Б. Жулий ГОЛОС КУЛЬТУРЫ В МЕЖЛИЧНОСТНОЙ КОММУНИКАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛА.....	53
О.А. Зоз ЗАКОНОМІРНОСТІ ЧАСОВОЇ СПІВВІДНЕСЕНОСТІ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИХ ОДИНИЦЬ ДІАЛОГІЧНОГО ТЕКСТУ.....	60
Н.А. Иванова ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ С.ЧЕРКАСЕНКА «МАЛЕНЬКИЙ ГОРБАНЬ».).....	66
Т.В. Калугина ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ОРНИТОНИМОВ.....	75
В.М. Коваленко ЛІНГВОПРАГМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОДАЛЬНОСТІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ.....	80
В.А. Кравченко ЭТОТ СЛОЖНЫЙ ИМЕНТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ.....	88

выявление отношения автора к вставным конструкциям как одному из языковых средств реализации художественного замысла.

Впервые вставки были последовательно отграничены от вводных конструкций в академической Грамматике русского языка [5]. По сложившимся теоретическим и учебно-методическим установкам, вставные конструкции оценивают как средства, служащие для внесения в предложение или текст дополнительных сведений: разъяснений, уточнений, детализаций, поправок, за счет чего увеличивается «содержательно-информационный объем предложения» [8, с. 49]. Со структурной точки зрения, это такие элементы, которые, представляя «собой синтаксическую периферию» [9, с. 3], осложняют лежащую в основе образуемого высказывания предикативную основу синтаксической конструкции. Из этого следует определение их формально-грамматического статуса как факультативного синтаксического явления: не обязательно, чтобы каждое высказывание имело в своем составе осложняющие конструкции, в том числе и вставные, поскольку для элементарной смысловой законченности предложения они не являются необходимыми. Кроме того, вставные конструкции признаны, получив специальное терминологическое определение парантезы, особой стилистической фигурой, поскольку, как замечает А.П. Сковородников, «могут быть характерной чертой индивидуального стиля того или иного писателя» [10, с. 86].

Как показали наблюдения, для Н.Н.Берберовой вставки – это, с одной стороны, далеко не факультативное изобразительное средство, о чем говорят уже отмеченные количественные параметры. С другой стороны, ее отношение к таким конструкциям позволяет признать, что это действительно одна из наиболее типичных черт авторского стиля, в значительной степени определяющая его своеобразие, во всяком случае, того идиолекта, который был выбран для исследования. Автор «Курсива» прибегает к вставным конструкциям, когда ощущает потребность уточнить некоторые сведения, а именно конкретизировать информацию, связанную с хронотопными характеристиками описываемых событий. Чаще, в соответствии с жанром текста – документально-биографическим, это может быть конкретное указание на тот или иной день: В день торжества, в Тенишевском училище был вечер Брюсова (14 мая), он читал свои переводы (с. 103), но возможно и развернутое описание времени: В полночь (когда на самом деле было всего половина девятого) солнце высоко стояло в небе, а надо было ложиться спать (с. 142), или же уточнение места происшедшего: Там впервые (это

был кабинет Глинки) он читал «Не матерью...», читал наизусть (черновик уже был в калоше) и по просьбе всех читал два раза (с. 175). Для читателя, с точки зрения Н. Берберовой, может оказаться важным одновременно и время, и место описываемого события: Об этом пении (не Кузьмина только) Мережковский говорил мне однажды (в Париже, в 1928 году), что «оно идет от Пушкина» (с. 99). Приведенные случаи показательны, поскольку о времени и месте автор может рассказывать, используя и другие синтаксические возможности: В кафе Ландграф, между тем, каждое воскресенье в 1922-1923 годах собирался русский Клуб – он иногда назывался Домом искусств (с. 205).

Неоднократно во вставках писатель передает свои эмоции, как это было сделано в следующих примерах: И еще была короткая встреча, на время смутившая мою гордость: выкручивание рук (с кем вчера ушла?), тяжелый кулак у лица (искрошу! не смеешь смотреть на другого!), – которую я не вынесла, но от которой тоже что-то во мне осталось: опыт собственной слабости и мужской силы (с. 134); Но она все не уходит, она предлагает мне чаю, котлетку и – верх ужаса, от которого я леденею, – почитать вслух (с. 48). При этом надо отметить, что во всех рассмотренных случаях вставные конструкции выполняют обычную для них функцию, отраженную в их лексикографических и терминологических представлениях. Вместе с тем в ходе анализа было замечено, что автор значительно расширяет функциональную нагрузку таких конструкций, прибегая к ним для того, чтобы, не отвлекаясь от основного сообщения, дать читателю более глубокую содержательную информацию, а зачастую представить собственное видение и понимание мира. Этот прием отработан Н.Н. Берберовой просто блистательно. И иллюстрацией тому служит фрагмент текста: В этой атмосфере Ходасевич чувствовал себя одиноким (только теперь стало ясно, с кем он перекликается в европейском подъеме новой поэзии), считал, что время работает против него (а вышло наоборот). Пленник своей молодости, а иногда и ее раб (декораций Брюсова, выкриков Белого, туманов Блока) он проглядел многое или не разглядел многого, обуянный страшной усталостью, и пессимизмом, и чувством трагического смысла вселенной (последняя стадия перед чувством полной бессмысленности), не имея уже сил взглянуть в ту сторону, где стояли его европейские единомышленники (впрочем – только частичные) (с. 268). Во вставках Н.Н. Берберова, не прерывая основной линии размышлений о Владиславе Ходасевиче периода эмиграции, содержательно разъясняет читателю каждую из своих характеристик. Поданная, таким образом, во вставных конструкциях информация уже не может быть

Шлапак Ирина Мячеславовна – ассистент кафедры теории и практики перевода Ивано-Франковского национального технического университета нефти и газа.

- Найрулін Анатолій Александрович** □ кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской филологии и общего языкознания Луганского национального университета имени Тараса Шевченко;
- Николаенко Ирина Александровна** □ кандидат филологических наук, доцент, докторант кафедры украинской филологии и общего языкознания Луганского национального университета имени Тараса Шевченко;
- Овчаренко Вадим Николаевич** □ кандидат филологических наук, доцент кафедры общего, славянского и германского языкознания ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Павлык Владимир Иванович** □ преподаватель кафедры немецкого и французского языков Ивано-Франковского национального технического университета нефти и газа;
- Паньчак Ольга Владимировна** □ аспирант кафедры общего языкознания и русского языка Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Семёнова Елена Валентиновна** □ кандидат филологических наук, доцент кафедры французской филологии Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Соловцова Елена Валериевна** □ преподаватель кафедры германских языков Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Теркулов Вячеслав Исаевич** – доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой русского языка Донецкого национального университета;
- Фефелова Виктория Валентиновна** – кандидат филологических наук, доцент кафедры французской филологии Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Шахова Елена Михайловна** □ преподаватель кафедры русского языка Крымского государственного медицинского университета им. С.И. Георгиевского;
- Швыдкий Сергей Николаевич** □ кандидат исторических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы, проректор по научно-педагогической работе ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;

определена как дополнительная, она оказывается не менее важной, чем представленная в собственно предидируемой части синтаксических структур.

Аналогичную смысловую нагрузку несет вставная конструкция в следующем случае: В 1937 году где-то в грязной, вонючей улице около Севастопольского бульвара (много в Париже улиц нашего позора: Севастопольский бульвар, Аустерлицкий мост, авеню Малаков, бульвар Инкерман) я нашла небольшую комячейку, ведавшую показом советских лент, которые по причине их низкого качества и грубой пропаганды коммерчески в Париже не показывались (с. 61). И в этой ситуации, не считая нужным отклоняться от обсуждаемой темы (идет речь об отце писательницы), автор, используя вставку, доносит до читателя свое восприятие и свою оценку некоторых значимых для истории России событий: много в Париже улиц нашего позора: Севастопольский бульвар, Аустерлицкий мост, авеню Малаков, бульвар Инкерман. О возможности передать авторское отношение писал Г.О. Винокур: «...в языке говорящий или пишущий не только передает тем, к кому он обращается, то или иное содержание, но показывает одновременно, как он сам переживает сообщаемое» [4, с. 44].

Привлекая вставные конструкции, Н.Н. Берберова создает параллельную основной картину описываемой действительности, события, представленные в избранном для этого языковом воплощении, воспринимаются в разных временных плоскостях, а судьбы людей становятся осязаемыми: Я знакомлю ее с Надей Оцуп (она позже была репрессирована как троцкистка), – у нее брат поэт; я знакомлю ее с Люсей М. (позже расстрелянной), – у нее отец издатель. И еще с Соней Р. (покончившей собой в 1931 году), – у нее брат будущий киноартист. Мы все – цвет класса (с. 88). Здесь уже можно говорить о том, что авторский текст приобретает как бы полифоническое звучание. Причем этот прием активен, встречается в тексте не единожды, переходя в разряд индивидуально-авторских изобразительных приемов.

Обращает на себя внимание еще одна авторская особенность в использовании вставок. Организуя свой текст, писатель находит им достаточно своеобразное применение. Нередко Н.Н. Берберова оформляет некоторую информацию не вполне ожидаемой синтаксической конструкцией, а вставной: Она поселилась на Кронверкском и жила там до своего отъезда (нелегального) в Таллин (с. 215) – где предпочитает вставку второстепенному синтаксическому члену предложения с определительной семантикой. И на вставку заинтересованный в глубоком прочтении текста читатель уже не может не обратить внимания, поскольку

такая вставка попадает в коммуникативно акцентируемую позицию, что способно подтвердить сравнение приведенного выше авторского варианта с трансформированным: Она поселилась на Кронверкском и жила там до своего нелегального отъезда в Таллин. Еще чаще в качестве вставки выступают предикативные части сложного предложения. Это может быть придаточная часть сложноподчиненного предложения: Этот немец потом вывез не только книги Фондаминского, но и всю библиотеку Тургеневскую библиотеку, драгоценное русское книгохранилище в Париже (о чем я в 1961 году рассказала на страницах «Нового журнала») (с. 345); Ахматова была в белом платье со «стюартовским» воротником (какие тогда носили), стройная, красивая, черноволосая, изящная (с. 101); Эта драма литературы в изгнании есть еще одно доказательство (если оно кому-нибудь нужно), что «содержание» произведения есть его «форма», а «форма» есть «содержание» (с. 400). В тексте книги зафиксированы также неединичные примеры, когда вставной конструкцией оформляется часть сложносочиненного предложения: Она тогда мне показалась вся фарфоровая (а я, к моему огорчению, считала себя чугуновой) (с. 300). А иногда во вставке оказываются одновременно и синтаксический член простого предложения, и придаточная часть сложного: Вообще, самое главное, что было в доме (в маленькой квартире, где они жили более тридцати лет), – это не вещи, не предметы – здесь не было ни радио, ни пишущей машинки, ни электрических приспособлений... – здесь была любовь (с. 311). И даже конструкции, обычно используемые как вводные, Н.Н. Береберова может подать в своем документально-биографическом исследовании как вставные – несущие еще одно сообщение: Мы, двуногие позвоночные, потеряв защиту (по остроумному слову Олдоса Хаксли) «газообразного позвоночного» и – собственно – потеряв все, что имел человек прошлых веков, остались наедине с самими собой (с. 104). Во всех рассмотренных случаях имеет место ослабление формальных синтаксических связей за счет семантических: отдельная синтаксическая единица (второстепенный член, предикативная часть сложного предложения, вводная конструкция) приобретает способность стать законченным и самостоятельным синтаксическим целым, свободным от синтаксической зависимости по отношению к единицам, иерархически более высоким: У меня было два платья (с чужого плеча) (с. 262).

В теоретических сведениях о вставных конструкциях обязательно подается характеристика относительно присущего им языкового статуса, где констатируется возможность оформления

- Дорошенко Лариса Александровна** □ кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой филологии иностранных языков Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Дьячок Наталия Васильевна** – кандидат филологических наук, доцент кафедры языкознания и русского языка Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Жулий Татьяна Борисовна** □ кандидат педагогических наук, доцент кафедры мировой философии и эстетики Восточнотурецкого национального университета им. В. Даля;
- Зоз Елена Анатольевна** □ кандидат филологических наук, доцент кафедры филологии иностранных языков Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Иванова Наталия Анатольевна** □ кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой теории практики перевода Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Калугина Татьяна Васильевна** □ кандидат филологических наук, доцент кафедры русской филологии РВУЗ «Крымский инженерно-педагогический университет»;
- Коваленко Валентина Михайловна** □ кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой немецкого языка Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Кравченко Валентина Александровна** □ кандидат филологических наук, доцент кафедры русской филологии и перевода Мариупольского государственного университета;
- Курмакаева Нина Петровна** □ кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Донецкого национального университета;
- Легзина Ирина Петровна** □ преподаватель кафедры германских языков Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Лемеш Владимир Геннадиевич** □ учитель английского языка Горловской специализированной школы № 1 с углубленным изучением иностранных языков;

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Абашина Виктория Николаевна** □ доктор филологических наук, профессор, профессор кафедры русской филологии Львовского национального университета им. И. Франко;
- Бадасен Евгения Ивановна** □ ассистент кафедры греческого языка и перевода, аспирант кафедры русской филологии и перевода Мариупольского государственного университета;
- Белицкая Евгения Николаевна** – кандидат филологических наук, доцент кафедры общего языкознания и русского языка, заместитель директора по международному сотрудничеству Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Волкова Наталия Валериевна** □ кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой германских языков Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Вотинцева Марина Леонидовна** □ кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и лингвистической подготовки иностранцев Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара;
- Галика Елена Викторовна** □ старший преподаватель кафедры филологии иностранных языков Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Глущенко Владимир Андреевич** □ доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой общего, славянского и германского языкознания ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;
- Гордий Оксана Мирославовна** □ преподаватель кафедры немецкого и французского языков Ивано-Франковского национального технического университета нефти и газа;
- Горлова Елена Владимировна** □ кандидат филологических наук, доцент кафедры романо-германских языков Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»;

вставок отдельным словом, словосочетанием или предикативной единицей, при этом всегда располагающимися внутри основной синтаксической конструкции. Проанализированный материал показывает и другие возможности. В художественном языке Н.Н. Берберовой функцию вставного компонента нередко получают отдельные самостоятельные предложения – простые или сложные. Об этом свидетельствует, в частности, их пунктуационное оформление – такие предложения заключаются автором в круглые скобки, являющиеся, согласно предписаниям, основным пунктуационным сигналом вставки: Кто там только не бывал! (Один раз был даже Б.Кохно, сотрудник и друг Дягилева, либреттист и поэт) (с. 381).

Еще более показательными в понимании писателем функциональных возможностей рассматриваемой синтаксической конструкции стали случаи оформления как вставок отдельных абзацев: И вдруг он перестал скрывать свой возраст, который, впрочем, всем был известен. (Мне вспоминается В.А. Маклаков, у него я видела брошюру, изданную, кажется, перед первой мировой войной, это был справочник Государственной думы. Там были напечатаны данные о членах Думы, их год рождения, и Маклаков на том месте, где был его год, проткнул дырку) (с. 364). Надо подчеркнуть, что такие примеры были в тексте книги не единичными.

Важно заметить, что собственно берберовские вставки представляют собой неисчерпаемый источник фактической информации для литературоведов. Именно из них можно почерпнуть весьма интересную историко-культурную информацию о многих знаковых представителях того времени: о Ходасевиче – Мы приехали в Херингсдорф к Горькому 27 августа 1922 года (Ходасевич уже был там в начале июля, сейчас же по приезде в Германию) (с. 208); о Горьком – Я слышала за стеной кашель Горького, его шаги, перелистывание страниц (он читал перед сном) (с. 213); о Э.Триоле – Даже Эльза Триоле (сестра Л.Ю. Брик, жившая в те годы в отеле на улице Кампань-Премьер, очень похожем на наш Притти-отель) низала бусы (с. 261); о Набокове – У Фондаминского, где он останавливался, когда бывал в Париже, после его чтения мы однажды долго сидели у него в комнате и он рассказывал, как он пишет (долго обдумывает, медленно накапливает и потом – сразу, работая целыми днями, выбрасывает из себя, чтобы потом опять медленно править и обдумывать). Разговор шел о «Даре», который он тогда писал (с. 376). Эта информация может оказаться весьма полезной также для лиц, интересующихся топографией дореволюционной России: Я вижу моего отца,

теперь совсем маленького, худенького, в глубоком снегу, белого, как этот снег, с кастрюлькой в руке, идущего к невиской проруби, скользящего по льду улицы Чернышевского (когда-то Воскресенского проспекта)...(с. 62); Помещался «Диск» в том темно-красном доме у Полицейского (в старину – Зеленого) моста, что выходит тремя фасадами на Мойку, Невский проспект и Большую Морскую (с. 167).

Н.Н. Берберова постигала тонкости использования языковых ресурсов, в том числе и вставных конструкций, и их возможности как коммуникативного средства не столько по учебникам русского языка, сколько опираясь на собственную языковую интуицию. Как показало проведенное исследование, вставные конструкции, с ее точки зрения, способны изменить ракурс видения ситуации, расширить информационное пространство общения автора с читателем и, конечно же, продемонстрировать особенности мыслительно-коммуникативной деятельности создателя текста.

В определении перспектив дальнейших исследований отметим необходимость обращения к одному из актуальных направлений, занимающихся изучением когнитивных систем языковой личности. Когнитивная система проявляется в понятии когнитивного стиля, который свойственен каждому человеку и демонстрирует разное отношение автора к способам вербализации информации. В широком смысле когнитивный стиль определяется, в частности В.З. Демьянковым, как предпочитаемый подход к решению проблем, характеризующий поведение языковой личности относительно целого ряда ситуаций и содержательных областей. «Для выделения стиля существенно не то, достигается ли в результате цель, а то, как она достигается. Когнитивные стили связаны со структурными отношениями между мыслью и ощущением» [6, с. 27].

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабенко Л.Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа: Учебник для вузов. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. – 464 с.
2. Барт Р. От науки к литературе // Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – М.: Прогресс, 1989. – С. 375-383.
3. Барт Р. Смерть автора // Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – М.: Прогресс, 1989. – С. 384-391.
4. Винокур Г.О. О языке художественной литературы: Учеб. пособие для филол. спец. вузов / Сост. Т.Г. Винокур. – М.: Высш. шк., 1991. – 448 с.

Павлик Володимир Іванович □ викладач кафедри німецької та французької мов Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;

Панчак Ольга Володимирівна □ аспірант кафедри мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Семенова Олена Валентинівна □ кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Соловцова Олена Валеріївна □ викладач кафедри германських мов Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Теркулов В'ячеслав Ісайович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської мови Донецького національного університету;

Феєлова Вікторія Валентинівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Шахова Олена Михайлівна □ викладач кафедри російської мови Кримського державного медичного університету імені С.І. Георгієвського;

Швидкий Сергій Миколайович □ кандидат історичних наук, доцент кафедри української мови та літератури, проректор із науково-педагогічної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Шлапак Ірина Мячеславівна – асистент кафедри теорії та практики перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

- Жулій Тетяна Борисівна** □ кандидат педагогічних наук, доцент кафедри світової філософії та естетики Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля;
- Зоз Олена Анатоліївна** □ кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології іноземних мов Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Іванова Наталія Анатоліївна** □ кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Калугіна Тетяна Василівна** □ кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської філології РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет»;
- Коваленко Валентина Михайлівна** □ кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Кравченко Валентина Олександрівна** □ кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської філології та перекладу Маріупольського державного університету;
- Курмакаєва Ніна Петрівна** □ кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Донецького національного університету;
- Легзіна Ірина Петрівна** □ викладач кафедри германських мов Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Лемеш Володимир Геннадійович** □ викладач англійської мови Горлівської спеціалізованої школи № 1 з поглибленим вивченням іноземних мов;
- Найрулін Анатолій Олександрович** □ кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства Луганського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Ніколаєнко Ірина Олександрівна** □ кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри української філології та загального мовознавства Луганського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Овчаренко Вадим Миколайович** □ кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального, слов'янського та германського мовознавства ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

5. Грамматика русского языка. – М.: АН СССР, 1960. – Т. 2, ч. 2. – 440 с.
6. Демьянков В.Г. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода – ВЯ. – 1994. – № 4. – С. 17-33.
7. Косиков Г.К. Ролан Барт – семиолог, литературовед // Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – М.: Прогресс, 1989. – С. 3-45.
8. Ляпон М.В. Вставная конструкция // Русский язык. Энциклопедия. – М.: Сов. энцикл., 1979. – С. 49.
9. Прияткина А.Ф. Русский язык: Синтаксис осложненного предложения: Учеб. пособие для филол. спец. вузов. – М.: Высш. шк., 1990. – 176 с.
10. Сковородников А.П. Вставная конструкция // Энциклопедический словарь-справочник. Выразительные средства языка и речевые ошибки и недочеты / Под ред. А.П. Сковородникова. – М.: Флинта: Наука, 2005. – С. 85-88.

АНОТАЦІЯ

Абашина В.М. Про стильоутворюючу активність вставних конструкцій у тексті автобіографічної прози Н. Берберової «Курсив мій»

Увага зосереджена на вставлених конструкціях як одному із зображувальних засобів мови. Вивчаються прийоми індивідуально-авторського використання вставок, їх участь у втіленні авторського задуму, простежується зв'язок із особливостями поетичного мислення. Виявлена висока частотність використання проаналізованих одиниць у тексті.

Ключові слова: вставлені конструкції, текст, зображувальні засоби мови, Н. Берберова.

АННОТАЦИЯ

Абашина В.Н. О стилеобразующей активности вставных конструкций в тексте автобиографической прозы Н. Берберовой «Курсив мой»

Внимание сосредоточено на вставных конструкциях как одном из изобразительных средств языка текста автобиографической прозы Н. Берберовой «Курсив мой». Изучаются приемы индивидуально-авторского использования вставок, их участие в воплощении авторского замысла, прослеживается связь с особенностями поэтического мышления. Виявлена высокая частотность использования анализируемых единиц в тексте.

Ключевые слова: вставные конструкции, текст, изобразительные средства языка, Н. Берберова.

SUMMARY

Abashyna V.N. Style-making Function of Parenthetical Constructions in the Autobiographical Prose of N.Berberova "Kursiv Moy" ("The Italics Are Mine")

In this article the author's attention is concentrated on parenthetical constructions as figurative (stylistic) means in N. Berberova's work "Kursiv Moy" ("The Italics Are Mine"). The article elucidates the use of parenthetical clauses and their role in revelation of the writer's conception, tracing their relation to the peculiarities of poetic thinking. The author emphasizes high frequency of the given constructions in the analyzed text.

Key words: parenthetical constructions, text, figurative (stylistic) means, N. Berberova.

*В.А. Глущенко, В.Н. Овчаренко
(Славянск)*

УДК 808.3 + 808.2: 801

МОДЕЛИРОВАНИЕ ИСТОРИИ РУССКОГО ЯЗЫКА В ТРУДАХ Н. С. ТРУБЕЦКОГО

Николай Сергеевич Трубецкой (1890-1938) вошел в историю мировой науки как крупнейший языковед, историк, философ, политолог, этносоциолог, культуролог.

Работы по истории русского и других славянских языков – одна из наиболее значительных частей богатого творческого наследия ученого-энциклопедиста.

Н. С. Трубецкому принадлежит заслуга творческой разработки ряда теоретических проблем сравнительно-исторического языкознания. Среди них важное место занимает проблема моделирования праязыка. Праязык является той отправной точкой, откуда ведется исследование истории того или иного языка (группы, семьи языков).

Лингвисты выделяют три конкурирующие модели истории праязыка: 1) традиционную, согласно которой сам факт однообразия праязыковой модели приводит в результате исследования к монолитному праязыковому состоянию, которое характеризуется минимальной диалектной дифференциацией (К. Бругман, А. Мейе и др.); 2) праязыковое единство было более или менее дифференцированным на диалекты (И. А. Бодуэн де Куртене и др.); 3) за праязыковой моделью стоит группа родственных языков, которые представляют собой определенную конфигурацию языковой семьи в прошлом (Н. С. Трубецкой, В. Пизани, А. В. Десницкая и др.) [4, с. 64-65].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Абашина Вікторія Миколаївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри російської філології Львівського національного університету ім. І. Франка;

Бадасен Євгенія Іванівна – асистент кафедри грецької мови та перекладу, аспірант кафедри російської філології та перекладу Маріупольського державного університету;

Беліцька Євгенія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства та російської мови, заступник директора з міжнародної співпраці Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Волкова Наталія Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри германських мов Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Вотінцева Марина Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара;

Галіка Олена Вікторівна – старший викладач кафедри філології іноземних мов Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Глущенко Володимир Андрійович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального, слов'янського та германського мовознавства ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Гордій Оксана Мирославівна – викладач кафедри німецької та французької мов Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;

Горлова Олена Володимирівна □ кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германських мов Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Дорошенко Лариса Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філології іноземних мов Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Дьячок Наталія Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

степени мотивированности и т.д. Как видим, когнитивный анализ в работе сосуществует с традиционными лингвистическими методами исследования, что не может не радовать.

Много места отдано в работе исследованию закономерностей развития терминосистем. Ученые очень четко и квалифицированно описывают такие сложные и малоизученные явления, как терминологизация, детерминологизация, ретерминологизация и транстерминологизация. Очень интересны найденные и описанные в исследовании причины и модели возникновения у терминов синонимов. Я думаю, что приведенные коагулятивные модели могут быть использованы в качестве эталона и при описании нетерминологической лексики.

Очень хорошо сделано определение возможных оппозиций в терминосистеме.

Все приведенные теоретические размышления были успешно воплощены во второй части работы, посвященной именно терминам нанотехнологий. Авторы дали квалифицированное описание не только процессов формирования терминосистемы, но и истории возникновения и развития самой нанонауки.

Итак, на мой взгляд, первая комплексная лингвокогнитивная интерпретация терминов удалась. Есть какие-то шероховатости, но они есть в любой работе. Думаю, что в грядущем переиздании этой нужной и интересной работы мы увидим новые шероховатости, которые станут стимулом для развития провозглашенной в первом издании теории.

Чем глубже лингвистическое исследование проникает в прошлое языка, тем более естественным оказывается преимущество дивергентных процессов над конвергентными, что обусловлено низким уровнем концентрации общественной жизни в первобытном обществе [там же, с. 66].

Вклад Н. С. Трубецкого в разработку указанной проблемы очень значителен. Его отмечают Г. А. Климов, Т. С. Шараденидзе, В. П. Нерознак, В. К. Журавлев и др.

Положение Н. С. Трубецкого о существовании в глубине столетий нескольких индоевропейских языков Г. А. Климов считает революционным, хотя и не соглашается с предположением о возможности конвергентного пути формирования индоевропейской языковой семьи [4, с. 70]. Г. А. Климов подчеркивает, что позиции приверженцев теории «родословного древа» ослабила также дешифровка древних хеттских, лувийских, тохарских и греческих текстов: она сделала очевидным то, что древняя конфигурация языковой семьи могла быть более сложной и, в частности, характеризоваться более отдаленной степенью родства ее ингредиентов, чем в данный момент [там же, с. 70-71].

Анализируя концепцию Н. С. Трубецкого [13, с. 89-94], Т. С. Шараденидзе отмечает, что предположение о большом количестве индоевропейских языков в историческом прошлом не противоречит идее дивергентного их развития. Положения Н. С. Трубецкого о конвергентном развитии языков и языковых союзах, высказанные на I-м Международном конгрессе лингвистов (1928), повлияли на европейское языкознание, прежде всего на исследователей Пражской школы (Р. Якобсон и др.).

По мнению В. П. Нерознака, теория «аллогенетического родства» Н. С. Трубецкого, приведшая к открытию языкового союза как нового типа языковой общности, стала своеобразной попыткой объединить обе «парадигмы» теорий праязыков – «парадигму» А. Шлейхера и «парадигму» И. Шмидта и Г. Шухардта [5].

В истории теории праязыковых состояний В. П. Нерознак выделяет три конструктивные парадигмы: теорию «родословного древа» А. Шлейхера и ее последующие преобразования, в которых праязык мыслится как языковая реальность; «волновую» теорию И. Шмидта и Г. Шухардта – праязык представляется как диалектный континуум; теорию «аллогенетического родства» Н. С. Трубецкого – праязык предстает как результат контактного взаимодействия генетически разнородных в языковом плане сообществ. Четвертая, деструктивная, парадигма отрицает эвристическую и познавательную ценность понятия праязыка как такового.

Основным недостатком теории «аллогенетического родства» Н. С. Трубецкого В. П. Нерознак считает недостаточную аргументированность ее основы. Так, «союз средиземноморских языковых семейств» Н. С. Трубецкой выделял на основании единичных признаков, таких, как наличие у существительных разных грамматических родов или изменение корневых гласных при формообразовании (рус. соберу – собрать – сбор) [11, с. 258]. Такого рода соответствия сейчас рассматриваются как чисто типологические.

Таким образом, исследования изменений конвергентного характера показали, что условия развития языков были намного более сложными, чем полагали лингвисты XIX в. Нельзя считать обоснованными концепции, авторы которых отказываются от дивергентных интерпретаций и идеи языкового родства. Адекватное изучение поставленных вопросов прольет свет не только на конвергенцию, но и на дивергенцию языков [13, с. 107].

Как отмечает В. К. Журавлев, вторая половина XIX в. и начало XX в. характеризовались бурным развитием сравнительно-исторического языкознания, в том числе и славянского. Были исследованы и опубликованы основные памятники славянской письменности, успешно развивалась наука о старославянском языке, были написаны исторические и сравнительные грамматики славянских языков, составлены исторические и этимологические словари. В это время появляется большое количество специальных исследований, посвященных праславянскому языку. В Берлине, Вене, Лейпциге, Праге, Кракове, Варшаве, Киеве, Львове, Харькове, Москве, Петербурге, Казани и других университетских центрах работали выдающиеся ученые, которые обогатили своими ценными открытиями компаративистику в целом и славянское языкознание в частности [3, с. 459-460].

Методологические основы сравнительно-исторических исследований этого периода базировались на положениях младограмматиков, подвергших критике «натуралистическую» концепцию А. Шлейхера. Во-первых, в противовес односторонней и последовательной дивергенции языков по схеме «родословного древа» была выдвинута концепция попеременной дивергенции и конвергенции (дифференциации и интеграции) языков, которая определенным образом согласовывала теорию «родословного древа» с «волновой» теорией. Подобные идеи высказывали уже Ф. Ф. Фортунатов (о дивергентно-конвергентной эволюции языков), И. А. Бодуэн де Куртене (о смешанном характере всех языков) и др. Это позволило Н. С. Трубецкому выдвинуть позднее концепцию «языковых союзов». Во-вторых, усиливается внимание к процессам, которые происходят в «живых» языках

рамки развития.

Кстати, авторы очень бережно относятся к устоявшимся терминам когнитологии. Так, например, в работе не явен термин «концепт». Это правильно, поскольку последний связывается все-таки с обыденным сознанием. Но, видимо, нужно все-таки дать какое-то наименование «сгустку знаний», схваченному термином. Возможно, это «гносеологема»?

Важны размышления исследователей о статусе терминов в системе языка. Эти размышления строятся на основе их трактовки как номинативных знаков, обозначающих научные понятия (с. 13). Мне кажется это только первым приближением к правильной интерпретации семантики термина. Понятие схематично, а термин связывается в нашем сознании не только со своим определением, но и с тем знанием, которое окружает это определение. Например, термин «фонема» это не только и не столько обозначение некоей фонетической (фонематической) языковой единицы, которая, кстати, и не имеет своей единообразной трактовки, сколько совокупность теорий, оперирующих данным термином, единство определений и дискуссий.

Мне очень понравилось осуществленное в работе «развенчание магии» теорий, предлагавших самые разнообразные параметры выделения терминов: наличие помет, моносемичность и т.п. Авторы в который раз показали, что слепое следование устоявшимся мнениям никогда не будет источником для теоретических «взрывов» в науке. Именно их стремление к творческому осмыслению и переосмыслению опыта предшественников и приносит такие зримые и интересные результаты, какие мы видим в рассматриваемом творении.

Мне кажутся перспективными размышления авторов над так называемыми апейронами, то есть вымышленными терминосистемами. Единственное, что у меня вызывает сомнение, так это их настойчивое желание использовать в качестве примеров как в этой части исследования, так и в других терминологию вооружения. Это удивительно еще и потому, что термины и терминологические единицы относятся исследователями к научной картине мира (с. 21), к сущностям «с научной направленностью»! Можно ли считать военные термины научными? Единицами, участвующими в процессе познания? Познания **чего?**

Хороша предложенная в монографии типология терминов: термины, терминыды, квазитермины, прототермины и т.д. Классификация осуществляется в разных направлениях. Научные наименования распределяются по группам и по степени их принятости в терминосистему, и по способам образования, и по

как по мне, слишком часто вместо терминов нанотехнологий объектами описания становились термины военного дела. Мне не совсем понятна такая замена. Возможно, авторы считают, что приложение их научных выводов к таким не просто разным, но и «идеологически» абсолютно несовместимым терминологическим системам подтверждает абсолютную универсальность их теории?

Первая часть монографии предельно теоретична и интересна. В самом начале дается представление о когнитивном направлении в терминоведении. Это очень актуально, тем более, что когнитология настроена на анализ знания, репрезентированного в языке, лингвального мира, сотворенного языком. Что, как не термин, изначально настроенный именно на хранение знания, должно быть в первую очередь рассмотрено этой наукой? Именно в термине, на мой взгляд, знание структурируется наиболее четко, и описание репрезентации этого знания в языке может стать тем эталоном, той матрицей, которая и станет основой для многих когнитологических построений.

Меня, правда, не совсем устраивает термин «картина мира», используемый авторами (с. 7). Я считаю, что фреймовая, рамковая, статичная природа картины мира противоречит динамическому состоянию бытия человека, который не рассматривает мир через призму языка, а живет в нем, повинаясь предписаниям лингвальных структур. Перед нами не картина мира, а мир, в котором мы и существуем. Именно поэтому я рекомендую использовать для обозначения языкового воплощения реальности термин «лингвальный мир», а не «языковая картина мира».

Авторы утверждают, что «научное знание находит свое отражение в языке» (с. 7). Мне кажется это утверждение несколько странным. Основываясь на нем, можно было бы предположить, что научное знание существует до языка, а потом в нем воплощается. Но ведь это не так. Знание, любое – научное и ненаучное, – интегрировано в язык: оно существует в нем на всех стадиях своего бытия. Более того, я утверждаю, что научное знание формируется именно в языке, поскольку оно, во-первых, основывается на переданном при помощи последнего (в монографиях и статьях) базового, исходного научного знания (об этом, кстати, пишет цитируемая в монографии Т.В. Дроздова (с. 9)), а во-вторых, и новое, полученное знание формулируется при помощи языка. Наука – плод языковых усилий. Это отмечают и А.А. Реформатский и Г.В. Степанова, выдержки из работ которых приводятся (с. 11). Права в этой связи и Л.В. Ивина, утверждавшая, что термин является средством познания (с. 14). Без термина, без языка познание невозможно. Следовательно, язык предшествует познанию, определяет его направления и

и народных говорах, к выявлению звуковых соответствий. Можно говорить о том, что данные диалектологии вступили в противоречие с моделью «родословного древа», вследствие чего и возникла «волновая» модель [там же, с. 460].

Н. С. Трубецкой считал существование правосточно-славянского языка твердо установленным фактом. Однако вопрос о том, когда и как распалось «общерусское» языковое единство, оставался без ответа. В связи с этим ученый раскрыл понятие «распада», под которым следует понимать возникновение такого состояния, при котором отдельные диалекты теряют способность переживать вместе с другими диалектами существенные фонетические и грамматические изменения [10, с. 143].

В работе «Общеславянский элемент в русской культуре» Н. С. Трубецкой конкретизировал это положение. Ученый указывал на то, что языки, на которые распался праславянский язык, составляют три группы: южнославянскую, западнославянскую и восточнославянскую. Каждый из восточнославянских языков подразделяется на несколько диалектов, например русский язык – на северновеликорусское и южновеликорусское наречия и переходные средневеликорусские говоры. Восточнославянские языки являются потомками одного и того же диалекта праславянского языка, и этот диалект можно назвать «общерусским праязыком». Общерусский праязык распался между серединой XII в. и серединой XIII в. (ученый указал на известную условность этой датировки). По мнению Н. С. Трубецкого, «после этой эпохи мы не можем отметить ни одного языкового изменения, которое коснулось бы всех говоров восточнославянских наречий. Однако следует заметить, что каждое из языковых изменений, возникавших после эпохи распада общерусского праязыка, имело свои границы распространения, причем границы эти никогда не совпадали с границами одного из трех основных наречий. Поэтому эти наречия нельзя рассматривать как целостные субъекты эволюции; можно сказать, что общерусский праязык распался не на эти три наречия, а на неопределенную массу говоров, которые можно разделить на три группы, назвав каждую такую группу говоров наречием (великорусским, белорусским, малорусским)» [8, с. 165].

Вслед за А. А. Шахматовым Н. С. Трубецкой считал, что «единого “правеликорусского” языка никогда не существовало, так как особенности, отделяющие северновеликорусский от южновеликорусского, значительно старше, чем так называемые “общевеликорусские признаки”» [10].

Н. С. Трубецкой отмечал, что положение об индоевропейском праязыке противоречит тому факту, что, насколько мы

можем проникнуть в далекое прошлое, мы всегда находим множество индоевропейских языков. Но предположение о едином индоевропейском праязыке, по Н. С. Трубецкому, нельзя признать совсем невозможным. Однако оно не является и безусловно необходимым, без него можно обойтись [7, с. 45]. Вместе с тем исследователь ввел в обращение понятие «языковое семейство», которое не предусматривает общего происхождения языков от одного праязыка. Это «группа языков, которые, кроме ряда общих черт языкового строения, обнаруживают также еще ряд общих «материальных совпадений», т. е. группа языков, в которых значительная часть грамматических и словарных элементов представляет закономерные звуковые соответствия» [там же]. И для объяснения этих закономерностей не обязательно допускать общее происхождение языков данной группы, так как такая закономерность существует и при массовых заимствованиях между неродственными языками [там же].

Таким образом, «нет, собственно, никакого основания, заставляющего предполагать единый индоевропейский праязык, из которого якобы развились все индоевропейские языки. С таким же основанием можно предполагать и обратную картину развития, то есть предполагать, что предки индоевропейских ветвей первоначально были непохожи друг на друга и только с течением времени благодаря постоянному контакту, взаимным влияниям и заимствованиям значительно сблизились друг с другом, однако без того, чтобы вполне совпасть друг с другом. История языков знает и дивергентное, и конвергентное развитие» [там же, с. 46]. Языковая семья может быть не только продуктом чисто дивергентного или чисто конвергентного развития языков, но и продуктом соединения обоих типов развития в разных пропорциях.

Н. С. Трубецкой выделял «языковые семейства» по 1) сетевидному (или цепевидному) типу членения (славянские языки, в которых почти каждый язык является словно переходным звеном между другими; эта связь осуществляется переходными говорами, при этом нити связей тянутся и поверх границ, между группами), который может преобладать при дивергентном развитии языков и 2) кирпичевидному типу членения (при сравнении славянских языков с другими индоевропейскими цепевидное членение прекращается), который может преобладать при преимуществе конвергентного развития [там же, с. 47-48]. Н. С. Трубецкой допускал, что индоевропейских языков сначала было несколько и они представляли собой «языковой союз», из которого потом с течением времени развилось «языковое семейство». Ретроспективно лингвисты вынуждены

РЕЦЕНЗІЇ. ІНФОРМАЦІЯ

*В.И. Теркулов
(Донецк)*

**ТЕРМИНОСИСТЕМЫ В ЛИНГВАЛЬНЫХ
МИРАХ НАУКИ.**

**Рецензия на монографию: Алимуратов О. А.
Особенности структуры и функционирования
отраслевых терминосистем (на примере терминосистемы
нанотехнологий) / О. А. Алимуратов, М. Н. Лату,
А. В. Раздужев. – Пятигорск : СНЕГ, 2011. – 112 с.**

Предлагаемая к рассмотрению работа интересна и фундаментальна. Научная квалификация ее авторов ни у кого не вызывает сомнения. Поэтому для меня важно было не столько порадовать их комплементами, сколько обнаружить, так сказать, «точки развития» – те элементы теории, которые несут в себе момент противоречия и потому способны стать источником для порождения в процессе спора новых идей и мнений. Я всегда говорил: в споре не рождается истина, в нем оттачивается аргументация.

То, что мне понравилось, – очевидно. Это высшая лига научных исследований. Авторы серьезно потрудились с фактическим материалом, что очень важно, поскольку последнее время наша наука стала почему-то избавляться от своего природного объекта – от языка. Совсем недавно один из моих маститых коллег в пылу спора с раздражением рассказывал о том, что одна из «хороших» диссертаций была «зарезана» неким лингвистическим Советом по защитам из-за того, что в ней не было лингвистики, работы с языком. И в чем причина-то раздражения? Лингвистика – это именно наука **о языке**. И она не должна изучать при помощи языка то, что находится за его пределами. Ее объект – язык, и ничто больше.

И вот что радостно – творческий коллектив авторов работает с терминами именно как с лингвальными конструктами. При этом цель исследования именно лингвальна – «воссоздание структуры и закономерностей функционирования отраслевых терминосистем на примере англоязычной терминосистемы нанотехнологий, а также реконструкция форматов специализированного знания, репрезентированного терминологической лексикой» (с. 3). Меня, правда, несколько удивило то, что в первой части работы («Теоретические основы изучения формирующихся терминосистем. Когнитивное понимание термина как репрезентанта научной картины мира»),

АНОТАЦІЯ

Волкова Н.В. Словотвірні неологізми сучасної української мови (на матеріалі публіцистичних текстів початку ХХІ ст.)

У статті розглянуто питання продуктивних способів творення слів на матеріалі україномовних публіцистичних текстів початку ХХІ ст. Авторка зіставляє словотвірні неологізми, утворені від семантично близьких питомих та іншомовних іменників.

Ключові слова: спосіб творення, продуктивний, неологізм, питомий іменник, іншомовний іменник.

АННОТАЦИЯ

Волкова Н.В. Словообразовательные неологизмы современного украинского языка (на материале публицистических текстов начала ХХІ ст.)

В статье рассматривается вопрос продуктивных способов образования новых слов в украинском языке на материале публицистических текстов начала ХХІ ст. Автор сопоставляет словообразовательные неологизмы, созданные на базе семантически близких исконных и заимствованных существительных.

Ключевые слова: способ образования, продуктивный, неологизм, исконное существительное, заимствованное существительное.

SUMMARY

Volkova N. V. Word-building neologisms in the modern Ukrainian language (on the basis of publicistic texts, the beginning of the 21st century)

The article is dedicated to the problem of the productive ways of new words building in the Ukrainian publicistic texts. The author contrasts the word-building neologisms formed on the basis of native and borrowed nouns.

Key words: way of word building, productive, neologism, native noun, borrowed noun.

рассматривать эти члены древней индоевропейской семьи языков как «диалекты индоевропейского праязыка», но выводит их непременно из одного общего источника нет никаких оснований [там же, с. 53].

«Волновая» теория, по Н. С. Трубецкому, может быть применена не только к диалектам одного языка и к группам родственных языков, но и к соседним неродственным языкам. Такие языки как бы «заражают» друг друга и в результате получают ряд общих особенностей в звуковой и грамматической структуре. Количество таких общих черт зависит от продолжительности географического «соседства» данных языков. Всё это можно применить и к «языковым семействам». В большинстве случаев «языковое семейство» обнаруживает определенные особенности, которые позволяют объединиться с соседним «семейством». Таким образом, отмечал Н. С. Трубецкой, отдельные «семейства» образуют целые цепи [там же]. Учитывая эту склонность к «цепному» географическому распределению «языковых семейств», а также то, что все структурные черты индоевропейского языкового строя отдельно встречаются и в неиндоевропейских языках, можно с некоторой степенью достоверности определить приблизительное географическое место возникновения индоевропейского языкового строя. Такие географические указания Н. С. Трубецкой считал «удовлетворительными».

Подробно анализируя методику исследований А. А. Шахматова, Н. С. Трубецкой отмечал, что он (как и его учитель Ф. Ф. Фортунатов) всегда представлял себе развитие языка как разветвление «родословного древа». Так, белорусский – это соединительное звено между великорусским и украинским языками. Для приверженца «волновой» теории здесь нет ничего странного: в связи с географическим положением белорусского этот факт сам самоочевиден. По-иному обстоит дело для сторонника теории «родословного древа»: для него переходные говоры – чрезвычайно сложная проблема. Чтобы решить ее в духе теории «родословного древа», остается лишь один путь – признать наличие этнических и диалектных смешений [10, с. 145].

Как справедливо отмечают Н. И. Толстой, Вяч. Вс. Иванов, Т. В. Гамкрелидзе, концепция «распада языка» Н. С. Трубецкого «значительно отличается от упрощенной теории «родословного древа» А. Шлейхера» [1, с. 507]. «Распад языков», по мнению Н. С. Трубецкого, – это не обязательно хронологически последовательное членение одного целого на блоки, а потом разделение этих блоков на более мелкие части, как это

представлено теорією «родословного древа». Дивергентний процес являється більш складним. Н. С. Трубецькой это и подкрепил примером возникновения и развития восточнославянского (древнерусского) диалектного континуума [там же].

В статье «Вавилонская башня и смешение языков» Н. С. Трубецькой, говоря о многообразии национальных языков и культур, считает его следствием «закона дробления». С одной стороны, «язык есть непрерывная цепь говоров, которые постепенно и незаметно переходят один в другой», с другой – языки объединяются в «семейства», «ветви», «подветви». Так возникают отношения языковых единиц, которые объединяются генетически, т. е. как происходящие от диалектов единого когда-то праязыка.

Здесь Н. С. Трубецькой высказывает распространенную точку зрения на праязык. Однако далее он излагает новый подход к проблеме генетических сообществ. Н. С. Трубецькой делает далеко идущий вывод о том, что «союзы» генетически неродственных «языковых семейств» существуют по всему земному шару. При этом часто бывает, что «семейство» или отдельный язык принадлежат сразу двум союзам или колеблются между двумя соседними союзами, играя, следовательно, ту же роль, что и переходные говоры в генетической классификации.

Таким образом, принимая во внимание обе возможные группировки языков, т. е. генетическую (по «семействам») и негенетическую (по союзам), можно сказать, что все языки земного шара представляют собой некоторую непрерывную сеть звеньев, взаимно переходящих друг в друга, как цвета радуги. И именно из-за непрерывности этой «языковой радужной сети» и постепенности переходов от одного ее сегмента к другому общая система языков земного шара при всем своем пестром многообразии представляет собой все-таки некое целое. Следовательно, в языках действие «закона дробления» приводит не к анархическому распылению, а к «стройной гармонической системе», в которой всякая часть, вплоть до мелкой, сохраняет свою яркую неповторимую индивидуальность и единство целого достигается не обезличением частей, а непрерывностью самой «радужной языковой сети».

Идеи Н. С. Трубецкого относительно «дробления» языков и «языковых союзов» восходят к мыслям Ф. Ф. Фортунатова, который, размышляя над проблемами исторической дивергенции и конвергенции языков, писал в 1902 г.: «Каждый язык принадлежит известному общественному союзу, т. е. каждый язык принадлежит людям как членам того или иного общества, а изменения, которые происходят в обществе, сопровождаются

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудик П. С. Інноваційна лексика як мовленнєве явище / П. С. Дудик, Т. В. Котуз // Філологічні студії : зб. наук. статей. – Вінниця, 2006. – Вип. 4. – С. 126-127.
2. Дудик П. С. Іншомовні лексичні інновації в публіцистичному мовленні / П. С. Дудик, Л. А. Шмалій // Філологічні студії : зб. наук. статей. – Вінниця, 2006. – Вип. 4. – С. 126-127.
3. Колоїз Ж. В. Оказіональна деривація : теоретичний та функціонально-прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ж. В. Колоїз. – К., 2007. – 36 с.
4. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Д. В. Мазурик. – Л., 2002. – 21 с.
5. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Мазурик Данута Володимирівна. – Л., 2002. – 212 с.
6. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / [укл. В. Яременко, О. Сліпущко]. – К. : Аконіт, 2006. – Т. 1. – 2006. – 926 с.
7. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / [укл. В. Яременко, О. Сліпущко]. – К. : Аконіт, 2006. – Т. 2. – 2006. – 926 с.
8. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / [укл. В. Яременко, О. Сліпущко]. – К. : Аконіт, 2006. – Т. 3. – 2006. – 862 с.
9. Нухов С. Ж. Языковая игра в словообразовании : (На материале лексики английского языка) : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / Нухов Салават Жавдатович. – М., 1997. – 372 с.
10. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Стишов. – К., 2003. – 35 с.
11. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01 / Стишов Олександр Анатолійович. – К., 2003. – 597 с.
12. Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов / [ред. Н. Ю. Шведова]. – М. : Азбуковник, 2007. – 1175 с.

утворено від запозиченого іменника *плюс* (лат. *plus* 'більше'). У другому прикладі лексема *деталька* є дериватом іншомовного іменника *деталь* (нім. *Detail* – фр. *détail* < *détailer* 'розділяти, розрізати'). Нові субстантиви утворені від запозичених слів, які в українській мові мають синоніми: у вжитих значеннях іменник *плюс* синонімічний до слова *перевага*, іменник *деталь* – до слів *складова*, *частина*.

Іменник *промоція* (лат. *promotio* 'просування') не є новою лексичною одиницею в українській мові. Більше того, словники розглядають це слово як застаріле та пропонують його значення 'урочисте переведення з учбового закладу нижчого розряду до учбового закладу вищого розряду, урочиста церемонія присвоєння чергового звання' [8, с. 37]. Аналіз мовленнєвої словотвірної продуктивності свідчить про його нереалізовану дериваційну продуктивність, тому що в словниках відсутні його деривати. Наявність похідного слова *промоційний*, зафіксованого в газетах, підтверджує факт розвитку словотвірних можливостей іменника *промоція* в сучасний період: *Ще зовсім нещодавно Міністерство культури і туризму України представляло промоційний ролик про Україну для іноземців, який транслюватиме у світовому просторі телеканал CNN...* (Культура і життя, 17.12.2008). Як видно, семантика слова *промоційний* не співвідноситься із застарілим значенням слова *промоція*. Це дає підстави припускати розширення значення слова *промоція* і можливий перехід його з розряду застарілих слів до активного словника мови. Очевидно, що на це мала вплив взаємодія української та англійської мов, тому що слово *promotion* в англійській мові позначає 'сприяння, стимулювання, просування'. Подібне значення характерне для прикметника *промоційний*. Отже, цьому прикметнику міг би відповідати okazionalnyi питомий прикметник *просувальний*.

Таким чином, українська мова на сучасному етапі розвитку характеризується тим, що запозичені субстантиви є основним джерелом творення нових похідних у публіцистиці, вони виявляють вищу мовленнєву словотвірну продуктивність, ніж синонімічні питомі. Найбільш активними способами творення нових слів є словоскладання (66,7%), внаслідок чого утворюються слова з двома запозиченими компонентами, з двома питомими компонентами та слова-гібриди. Інший продуктивний спосіб творення нових слів – афіксація (33,3%).

Перспективним напрямком подальших досліджень може стати зіставлення словотвірних неологізмів на матеріалі україномовних та російськомовних публіцистичних текстів.

соответствующими изменениями: дробление общества на те или другие части отвечает дроблению языка на отдельные наречия, а объединение частей общественного союза отвечает и в языке объединением наречий» [12, с. 79].

Концепция «аллогенетического родства» Н. С. Трубецкого очень близка также взглядам Г. Шухардта, который писал в 1925 г.: «Мне кажется, что <...> родственные отношения между диалектами можно уподобить понятиям о бесконечном и разнообразном в математике» [14, с. 274-275]. Подобные идеи развивал в 20-е гг. XX в. и Е. Д. Поливанов.

В отличие от И. Шмидта, который считал праязык научной фикцией, Н. С. Трубецкой не отказался от понятия праязыка. Вместе с тем он видел в праязыке своего рода «ингредиентную» систему и подчеркивал, что языки одной семьи не обязательно должны происходить из одного и того же праязыка. Языковая семья может быть результатом как дивергенции, так и конвергенции языков.

Исследование наследия Н. С. Трубецкого представляется очень перспективным. Концепция «аллогенетического родства» Н. С. Трубецкого, как показал сам ученый, применима не только к индоевропейскому языковому материалу, но и к алтайским языкам. Таким образом, труды Н. С. Трубецкого требуют более пристального внимания лингвистов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гамкрелидзе Т. В. Послесловие / Т. В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов, Н. И. Толстой // Трубецкой Н. С. Избранные труды по филологии. – М.: Прогресс, 1987. – С. 492-519.
2. Гумилев Л. Н. Историко-философские труды князя Н. С. Трубецкого (заметки последнего евразийца) / Л. Н. Гумилев // Трубецкой Н. С. История. Культура. Язык. – М.: Прогресс, 1995. – С. 31-54.
3. Журавлев В. К. Наука о праславянском языке: эволюция идей, понятий и методов / В. К. Журавлев // Бирнбаум Х. Праславянский язык: достижения и проблемы в его реконструкции / общ. ред. В. А. Дыбо и В. К. Журавлева. – М.: Прогресс, 1987. – С. 453-493.
4. Климов Г. А. Основы лингвистической компаративистики / Г. А. Климов // отв. ред. Н. З. Гаджиева. – М.: Наука, 1990. – 168 с.
5. Нерознак В. П. Праязык: реконструкт или реальность? / В. П. Нерознак // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей: теория лингвистической реконструкции. – М.: Наука, 1988. – С. 26-43.

6. Серебренников Б. А. Методы лингвострановедческих исследований / Б. А. Серебренников // Общее языкознание: методы лингвистических исследований / отв. ред. Б. А. Серебренников. – М.: Наука, 1973. – С. 120-167.
7. Серебренников Б. А. О технике сравнительно-генетических исследований / Б. А. Серебренников // Общее языкознание: методы лингвистических исследований / отв. ред. Б. А. Серебренников. – М.: Наука, 1973. – С. 34-106.
8. Трубецкой Н. С. Общеславянский элемент в русской культуре / Н. С. Трубецкой // История. Культура. Язык / сост. В. М. Живов; общ. ред. В. М. Живова; вступ. ст. Н. И. Толстого и Л. Н. Гумилева. – М.: Прогресс, 1995. – С. 162-208.
9. Трубецкой Н. С. Мысли об индоевропейской проблеме / Н. С. Трубецкой // Избранные труды по филологии. – М.: Прогресс, 1987. – С. 44-59.
10. Трубецкой Н. С. О звуковых изменениях русского языка и распаде общерусского языкового единства / Н. С. Трубецкой // Избранные труды по филологии. – М.: Прогресс, 1987. – С. 143-167.
11. Трубецкой Н. С. Основы фонологии / Н. С. Трубецкой. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 352 с.
12. [Фортунатов Ф. Ф.] Сравнительное языковедение: лекции ординарного проф. Ф. Ф. Фортунатова, читанные в 1899-1900 г. / Ф. Ф. Фортунатов. – [Литограф. изд. – М., 1899-1900.] – 286 с.
13. Шарадзенидзе Т. С. Родство языков, процессы дивергенции, конвергенции и соответствующие им классификации языков / Т. С. Шарадзенидзе / Теоретические основы классификации языков мира. Проблема родства / отв. ред. Б. А. Серебренников. – М.: Наука, 1982. – С. 63-107.
14. Шухардт Г. Избранные статьи по языкознанию / Г. Шухардт. – М.: Изд-во иностр. лит., 1950. – 292 с.

АННОТАЦИЯ

Глушенко В. А., Овчаренко В. М. Моделирование истории русского языка в трудах Н. С. Трубецкого

Проанализированы взгляды Н. С. Трубецкого на праязыковую проблему и дальнейшее развитие языков путем дивергенции и конвергенции. В этом контексте раскрыта разработанная Н. С. Трубецким концепция истории русского языка.

Ключевые слова: история языка, праязык, дивергенция, конвергенция, православнославянский язык, русский язык.

(Урядовий кур'єр, 22.01.2009). У цьому випадку слово *транзитер* демонструє розвиток словотвірної продуктивності іншомовного субстантива *транзит* (лат. *transitus* 'проходження, перехід'). Як бачимо, перевагу було надано утворенню нового слова від запозиченого іменника, проте слову *транзитер* в українській мові відповідає питомий іменник *передавач*.

Подібне простежуємо і в іншому прикладі: *Сьогодні парламент опинився в патовій ситуації* (Молодь України, 27.11-01.12.2008). Прикметник *патовий* утворено від запозиченого іменника *пат* (фр. *pat* – лат. *pactum* 'умова, договір'), який в українській мові має семантику 'положення в шаховій грі, при якому гравець не може зробити чергового ходу, не підставивши під удар свого короля, і при якому партія вважається нічиєю' [7, с. 544]. Значення утвореного прикметника *патовий* могло бути передане існуючим питомим прикметником *безвихідний*. Поява нового деривата в українській мові пояснюється, можливо, взаємодією з російською мовою. Якщо в українській мові словниками не зареєстровано слово *патовий*, то для російської мови прикметник *патовый* не є новим явищем. Словниками російської мови не тільки фіксується прикметник *патовый*, але й пропонується словосполучення *патовая ситуация*, яке вживається в переносному значенні 'безвихідне становище' [12, с. 617]. Таким чином, очевидно, утворення нового слова відбулося від іншомовного субстантива за аналогією до слова в російській мові.

Із латинської мови українською було запозичено іменник *мораль* (лат. *moralis* 'моральний' < *mores* 'звичаї'). У цього слова існує значна кількість похідних, серед яких окремий словотвірний ланцюжок складають прикметники *моральний* та *аморальний*. У сучасній українській мові спостерігається розвиток цього ланцюжка, нами було зафіксовано новий іменник *аморалка*: *Про палке кохання й "аморалку", якої не було* (Україна козацька, 12.2008-01.2009). Запозиченому прикметнику *аморальний* відповідають питомі прикметники *розпутний*, *розпусний*, *безпутний*, отже, іменник *аморалка* відповідає питомій лексемі *розпутство*.

Від іншомовних субстантивів утворюються нові похідні, що передають зменшувальне значення мотивуючого слова. Розглянемо такі приклади: *Але я бачу і певний плюси́к: криза почалася як глобальна, можливо, вона так і закінчиться – достатньо швидко у всіх країнах* (Молодь України, 25-26.11.2008), *Я захоплена, там є любов, – хочеться притулитися, кожну деталю́ку одягнути на себе, таке воно близьке* (Молодь України, 27.11-01.12.2008). У першому прикладі оказіональним є похідне слово *плюсик*, яке

цього іменника *іпотечний*, у публіцистиці ми знаходимо інші його похідні: *В разі невиконання або неналежного виконання боржником (іпотекодавцем) основного зобов'язання, кредитор (іпотекодержатель) має право задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки* (Урядовий кур'єр, 22.01.2009). Якщо в грецькій мові слово *hypothēkē* позначає 'застава', то в українській мові значення слова *іпотека* ширше – 'позика, що видається під заставу нерухомого майна, а також застава нерухомого майна під таку позичку' [6, с. 796]. Отже, запозиченому іменнику *іпотека* може відповідати як питомий іменник *застава*, так і іменник *позика*. Як засвідчує контекст, лексема *іпотекодержатель* синонімічна до слова *кредитор*, а лексема *іпотекодавець* – до слова *боржник*, тобто під одиницею *іпотека* розуміється 'застава', а не 'позика'. Це означає, що слова *іпотекодавач* та *іпотекодержатель* могли бути замінені, наприклад, okazіональними питомими лексемами *заставадавач* та *заставадержатель*.

Розглянемо приклади реалізації словотвірних можливостей слова *трейдер*, яке є найновішим запозиченням із англійської мови. Іменник *trader* в англійській мові означає 'людина, яка продає чи купує товар', отже, запозичений іменник *трейдер* відповідає питомим іменникам *торгівець*, *крамар*. У творенні неологізму перевагу було надано запозиченому слову. Незважаючи на те, що лексема *трейдер* не включена до словників української мови, у мовленні вона проявляє свої словотвірні можливості. Фіксується вживання складного слова, компонентом якого є цей субстантив: *Починати треба з негативної націоналізації зібраного врожаю, бо півтора десятка зернотрейдерів за безцінь вже поспукували його у селян* (Київський вестник, 18.10.2008).

Третю, найменшу, групу складають ті okazіональні складні слова, де два компоненти питомі, наприклад: *Румунія вважається однією з головних країн-постачальників малолітніх рабів* (Молодь України, 27.10-01.12.2008). У цьому прикладі було утворено слово *країна-постачальник*, яке свідчить про мовленнєву словотвірну продуктивність субстантивів *країна* та *постачальник*. Іменник *постачальник* за семантикою збігається із запозиченим іменником *експортер* (фр. *exporteur* – лат. *exporto* 'виводжу'). Більше того, словником української мови фіксується слово *країна-експортер*.

На сучасному етапі розвитку української мови менш продуктивним способом творення похідних слів є афіксація (33,3%), наприклад: *"Я вважаю, що це якраз той випадок, коли істину з'ясовано і коли Україна повернула своє добре ім'я транзитера російського газу в Європу"*, – наголосила Прем'єр

АНОТАЦІЯ

Глушенко В. А., Овчаренко В. М. Моделювання історії російської мови в працях М. С. Трубецького

Проаналізовано погляди М. С. Трубецького на правову проблему та подальший розвиток мов шляхом дивергенції і конвергенції. У цьому контексті розкрито розроблену М. С. Трубецьким концепцію історії російської мови.

Ключові слова: історія мови, правова, дивергенція, конвергенція, прасхіднослов'янська мова, російська мова.

SUMMARY

Glushchenko V. A., Ovcharenko V. M. Modelling the history of the Russian language in N. S. Trubetsky's works

The article considers N. S. Trubetsky's ideas on the problem of parent language and further development of languages by means of divergence and convergence. In this aspect the conception of the history of the Russian language developed by N. S. Trubetsky is revealed.

Key words: the history of the language, parent language, divergence, convergence, the Common Eastern Slavic language, the Russian language.

Е.Н. Белицкая
(Горловка)

УДК 81'373.2

ОНИМНОЕ ЗНАНИЕ: КОГНИТИВНЫЙ
ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Современные когнитивные теории имеют целью построить модели языковой коммуникации как основы обмена знаниями [1, с. 12]. С этой точки зрения, когнитивный подход к анализу собственных имен (далее в тексте – СИ) предполагает построение аналогичных моделей языковой коммуникации с использованием СИ. Подобное целеполагание не является надуманным или искусственным, поскольку имеющийся ресурс структурного, логического языкознания оказался практически исчерпанным, а ключевые вопросы науки о проприальных единицах языка так и остались неразрешенными. Поэтому нам ничего не остается, как согласиться с тем, что «современная ономастическая теория представляется неполной без анализа тех когнитивных процессов, которые объясняют внутриязыковую специфику ономастических форм и раскрывают роль данных единиц в репрезентации концептуального содержания в языке» [2, с. 86].

Кроме того, извечные вопросы теоретической лингвистики о соотношении психической и материальной реальности (языка и мира), соотношении ментальных репрезентаций между собой (язык и мышление) остаются по-прежнему актуальными с точки зрения когнитологических ономастических исследований.

В самом общем смысле, главной проблемой когнитивной науки является знание и его репрезентация. Тогда пересечение ономастики и когнитивной науки требует переосмысления базовых понятий когнитологии, начиная с вопроса о существовании онимного знания в его корреляции с так называемым общим знанием, и, как следствие, о месте СИ в психологической реальности, материализованной в языке: сущности ментальных репрезентаций на уровне правил, концептов, образов, аналогий и коннекционистских связей (Пол Таггард) [3]. Кроме того, внимания требуют те ментальные процессы, которые позволяют осуществлять «ономастическому» мышлению.

Таким образом, в реестре вопросов когнитивной ономастики основными должны стать:

1. Структура и содержание онимного знания;
2. Особенности категоризации онимного знания;
3. Ментальные процедуры обработки онимного знания;
4. Сущность ономастических концептов и процесса онимной концептуализации.

В данной работе мы постараемся очертить наше понимание существа данных проблем.

Язык в когнитивной науке рассматривается как система знания, хранящаяся в долговременной памяти носителей языка. В этом смысле, вся информация, доступная лингвистам о разуме человека, должна быть принята как часть лингвистической науки. И хотя Е.С. Кубрякова призывает лингвистов «подходить с известной осторожностью к выдвигаемым в нейролингвистике и биолингвистике гипотезам и моделям» [4, с. 14], данные из разных отраслей когнитологии должны быть критически рассмотрены для достижения максимально объективного взгляда на когницию, поскольку единственный путь анализа в когнитивной науке предполагает необходимость признания психологической реальности формальных структур языка, в том смысле, что они соответствуют чему-то, реально существующему в головах носителей языка. И только так, по всей видимости, можно ответить на вопрос о том, что представляет собой знание, связанное с проприальными единицами языка.

Для понимания существа онимного знания и его возможных отличий от «общего» знания о мире представим ситуацию первого знакомства маленького ребенка с морем. Малыш никогда

affiche) синонімічне до питомого оголошення, а слово *агітка* (утворене від іменника *агітація* (лат. *agitatio* ‘приведення в рух, спонукання’)) синонімічне до питомого іменника *заклик*.

Проаналізуємо випадки, у яких тільки в одного з іншомовних компонентів існує семантично співвідносний питомий субстантив: Обидва **фільми-призери** про моральну відповідальність як окремої особистості, так і суспільства в цілому за долю “маленької” людини (Культура і життя, 24.12.2008), А ще – “Трой Україна” – один з лідерів на ринку **рекламно-сувенірної** продукції (Молодь України, 27.11-01.12.2008), Після оголошення результатів у **бліц-інтерв’ю** секретар академії назвав Ле Клезіо “дуже нетиповим французом” (Літературна Україна, 23.10.2008), ... партії, не маючи власної ідеології і ставши просто **бізнес-проектами**, прихистили у своєму лоні багатьох “забарикадних”: на порядку денному інші інтереси – корпоративні (Літературна Україна, 23.10.2008). В утворених нових словах *фільм-призер*, *рекламно-сувенірний*, *бліц-інтерв’ю*, *бізнес-проект* другими компонентами виступають ті запозичені слова, семантика яких може передаватися питомими словами: *призер* (похідне від *приз* (фр. *prix* ‘вартість, ціна’) відповідає слову *переможець*, *сувенірний* (похідне від *сувенір* (фр. *souvenir* – лат. *subvenio* ‘приходжу’)) – подарунковий, *інтерв’ю* (англ. *interview* ‘зустріч, бесіда’) – *бесіда*, *проект* (лат. *projectus* ‘кинутий вперед’) – *задум*.

Другу групу складають складні слова-гібриди, де один компонент є питомим, а інший – іншомовним. Визначальною рисою слів цієї групи є те, що питомому компоненту немає відповідного синонімічного запозиченого слова в українській мові, а запозичений компонент легко міг би бути замінений питомим іменником. Розглянемо такі приклади: *Зараз свічку-меморіал* поспіхом будують у низовині за Парком Слави (Молодь України, 27.11-01.12.2008), Так, насправді бачимо незчисленні відлуння **візуально-духовних** і дуже особистих вражень (Молодь України, 27.11-01.12.2008). У першому прикладі нове слово *свічка-меморіал* співвідносне з потенційним питомим словом *свічка-пам’ятник*, тому що питома одиниця *пам’ятник* та іншомовна одиниця *меморіал* (лат. *memoralis* ‘пам’ятний’) є словами-синонімами. У другому прикладі слово *візуально-духовний* можна замінити новим словом *зорово-духовний*, тобто реалізувати словотвірні можливості не запозиченого прикметника *візуальний* (фр. *visuel* або англ. *visual* – лат. *visuālis* ‘зоровий’), а питомого іменника *зір*.

Субстантив *інотека* (гр. *hypothēkē* ‘застава’) не є новим для української мови, проте в останній час воно стало особливо часто вживатися носіями мови. У словниках фіксується дериват

можливостей системи" [9, с. 37]. Отже, творення нових слів від питомих та іншомовних слів пов'язане з тими дериваційними можливостями, які пропонують мовні підсистеми: підсистема питомих слів та підсистема запозичених слів.

Мета роботи полягає в тому, щоб з'ясувати способи творення неологізмів від питомих та запозичених іменників в україномовних публіцистичних виданнях першого десятиріччя ХХІ століття. Задля цього вважаємо необхідним вирішити такі завдання: методом суцільної вибірки із публіцистичних текстів дібрати новоутворені похідні, виявити субстантиви, від яких було утворено неологізми, зіставити їх з семантично близькими питомими або запозиченими одиницями, виявити спільне та специфічне у способах творення нових слів від питомих та від запозичених іменників в україномовних текстах публіцистичних видань.

Як показує аналіз фактичного матеріалу, словоскладання та афіксація є основними способами творення нових слів від питомих та запозичених іменників в сучасній українській мові (66,7% та 33,3%, відповідно).

Розглянемо основні тенденції творення нових слів способом словоскладання (66,7%). Залежно від походження частин складного слова змінюється значущість цілого слова для розвитку словотвірної продуктивності або запозичених, або питомих іменників. Виходячи з цього факту, ілюстративний матеріал представляє декілька груп слів.

До першої групи входять складні слова, у котрих два компоненти є іншомовними. Розглянемо приклад, де двом запозиченим компонентам у мові відповідають питомі слова, наприклад: *І це тільки частина анімаційних студій-продакшн і лише у двох містах Росії* (Культура і життя, 24.12.2008). Значення утвореного слова *студія-продакшн* може передаватися оказіональним словом з питомими компонентами *майстерня-виробник*. По-перше, запозичений іменник *студія* (іт. *studio* – лат. *studeo* ‘ретельно вивчаю’) синонімічний питомому іменнику *майстерня*. Щодо слова *продакшн*, то воно не зафіксоване словниками, проте досить активно вживається в мовленні. Цей субстантив з'явився з англійської мови, де слово *production* позначає ‘виробництво’. Розглянемо інший приклад: *Звертаюся з приводу поширення афіші-агітки “До Дня народної єдності Росії” у структурних підрозділах центрального апарату Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних сил України* (Літературна Україна, 23.10.2008). Слово *афіша-агітка* відповідає оказіональному слову з питомими складовими *оголошення-заклик*, тому що запозичене *афіша* (фр.

прежде не видел моря и не знает этого слова. Он впервые видит огромную массу соленой воды и с восхищением спрашивает: «Что это?». И получает ответ: «Море». Так, собственно, происходит процесс познания мира посредством языка, поскольку «назвать значит познать» [9, с. 111]. Этот уровень «обыденного знания» (folk knowledge) вполне удовлетворяет познавательным потребностям человека. Но представим, что на вопрос «о море» ребенок получает ответ: «Каспий» или «Арал». Интуитивно мы понимаем, что уровень информации (и удовлетворенности познанием) в первом и втором случае будет различным. Мы полагаем, что суть различия заключается в том, что, получая ответ на уровне общей лексики, ребенок реализует свои познавательные потребности посредством категоризированного знания. СИ в этом смысле принципиально отличны. В свое время об этом очень просто и доходчиво сказал А. Гардинер, определив разницу между СИ и именами нарицательными (далее в тексте – ИН) через тип передаваемой ими информации: «... обычные слова, среди которых общие имена играют значительную роль, прямо передают информацию, СИ дают ключ к информации» [6, с. 32]. Более того, «СИ – это идентифицирующие значки, распознаваемые не интеллектом, а чувствами» [6, с. 41]. Иными словами, СИ – это «слово, идентифицирующее объект исключительно посредством звука» [6, с. 37]. При этом, «когда мы говорим о слове, наш разум направляется от звукознака к чему-то, что он может обозначать; когда мы говорим об имени, мы полагаем, что существует нечто, чему соответствует некоторый звукознак, нечто, что было первоисточником имени, что является причиной его существования». Исследования психологов уже в ХХІ веке подтвердили догадки А. Гардинера. Британские ученые Дж. Холлис и Т. Валентайн экспериментальным путем доказали, что СИ, в частности, антропонимы, проявляют отличный от ИН способ оперирования на уровне долговременной памяти. Так, мы идентифицируем человека в том случае, если распознаем его лицо (выделено нами – Е.Б.) либо видим или слышим его имя [7, с. 101]. При этом существенно, что информация о типе объекта идентификации – категории «человек» исключена из процесса. Связь с категорией является, так сказать, побочным эффектом работы человеческого разума по обработке СИ. Дополнительным подтверждением разграничения между восприятием СИ и ИН является визуальная интерпретация человека в 3D модели Дэвида Марра [11]. Исследователь понимает процесс зрительного восприятия как обработку информации, превращающую образы-репрезентации в формы-репрезентации, имеющие символизацию как оглавление (heading) образа. Так, по мнению Д. Марра, мы

воспринимаем образ человека через оглавление «туловище» (не лицо, как в случае с СИ). Психологи, исследовавшие восприятие антропонимов, убедительно доказали, что «узел персональной идентичности лица» в памяти, распознаваемый нами холистично, является единственным источником связи с антропонимом. ИН, в отличие от СИ, связываются в памяти человека с целой сетью разнообразных концептуальных связей [там же]. Таким образом, «чтобы СИ существовало, необходимо, чтобы некто имел некоторое знание о том, что именно имя называет, и это знание, значительное или небольшое, может считаться его значением» [6, с. 31]. Таким образом, СИ имеют целью идентификацию, категоризация не входит в их прямые задачи. Процесс идентификации предполагает наличие разномодального (в психологическом понимании этого термина) ментального процесса нахождения соответствий лицо – звук (в случае антропонимов), географический объект – звук (в случае топонимов). А.Гардинер пишет об этом следующим образом: «СИ – это слово, в котором слово-звуковая сила идентификации и, как следствие, разграничения выражена в самой чистой и наиболее убедительной форме» [6, с. 38]. Именно отсутствием категоризации проприального знания Дж.Холлис и Т. Валентайн объясняют их трудность для изучения и запоминания. Как указывают ученые-психологи, СИ всегда предполагают этап припоминания, в отличие от ИН.

Важно, однако, что энциклопедическая информация как знание, связанное с СИ, все же проходит процесс категоризации, но, так сказать, *posthoc*. Так, психологические исследования «гиперпространственного аналога языка» определили, что в пределах СИ выделяются «куски» знания, связанные с типами объектов, поименованных онимами, а также с типами устойчивых (стереотипных) фоновинтагм. Таким образом, процесс выделения «категорий» СИ осуществляется посредством внутренних и внешних показателей (*internal and external evidence*). К внутренним показателям относится сама фонетическая форма СИ, приемлемая для определенной «категории» (например, фонетически «Татьяна» для уха русскоговорящего – скорее, имя человека, чем название, например, города). К внешним показателям относят контекст употребления СИ. Координация двух показателей, вместе с формантами частей речи (например, глагольная форма в составе СИ – скорее, показатель фамилии, например, «Непийпиво», идеонима «Беги, Лола, беги!», а не личного имени или названия города), синтаксическими показателями (на уровне, например, падежной специфики топонимов и антропонимов), приводит к тому, что слушающий «может (суб)категоризировать

УДК 81'373.611.161

СЛОВОТВІРНІ НЕОЛОГІЗМИ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

(на матеріалі публіцистичних текстів початку ХХІ ст.)

Увага до проблем новотворів значно активізувалася в останні роки. Як відзначають лінгвісти, кінець ХХ сторіччя – початок ХХІ сторіччя для мов, і особливо для підстилю засобів масової інформації, відзначається своєрідним “лексичним бумом”: спостерігається значна кількісна та певна якісна модифікація словникового складу, гнучкість та демократизація норм (поява нових слів та значень) [10, с. 9]. Тому вивчення неологізмів на матеріалі української публіцистики останнього двадцятиріччя знаходить широке відображення в працях мовознавців. Аналізуючи нові слова, вчені намагаються різнобічно схарактеризувати ці одиниці. Два аспекти, яким приділяється особлива увага, – це словотвірні інновації та поява нових запозичених слів. Розкриваючи перше питання, автори намагаються простежити загальні тенденції розвитку сучасного словотвору, що полягає в аналізі нових дериваційних елементів, продуктивних словотвірних одиниць (Ж.В. Колоїз, Д.В. Мазурик, О.А. Стишов та ін.) [3; 4; 5; 10; 11]. Другий аспект, розширення словникового складу мови шляхом входження до нього запозичених слів, аналізується мовознавцями шляхом демонстрації нових запозичених слів та, у деяких випадках, їхніх похідних, які є показниками словотвірної адаптації запозиченого слова (П.С. Дудик, Т.В. Котуз, Л.А. Шмалій, Д.В. Мазурик, О.А. Стишов та ін.) [1; 2; 4; 5; 10; 11].

Підвищене зацікавлення новоутвореним матеріалом не є показником його вичерпного аналізу. Незважаючи на те, що вченими розглядаються і нові словотвірні одиниці (питомого та запозиченого походження), і нові запозичені слова, і їхні похідні, у дослідженнях не відбувається зіставлення нових похідних, що утворюються від синонімічних питомих та запозичених слів. А це особливо актуально в сучасний період, оскільки слова, які були запозичені в кінці ХХ сторіччя (цей період відзначається появою значної кількості запозичень), на початку ХХІ століття починають більшою мірою розвивати свої словотвірні можливості. Погодимось з С.Ж. Нуховим, що “як у загальноновживаній лексиці, так і при індивідуальному творенні слів, в основі їх виникнення знаходяться можливості системи мови – виникає “попит” із боку контексту, ситуації, існує “пропозиція” з боку структурних

Стаття, що анотується, присвячена результатам аналізу національно-культурних особливостей використання риторичних стратегій з метою конструювання зв'язного та когерентного твору-аргументації українською, англійською та французькою мовами. Визначено особливості стратегій текстової побудови та мовної організації функціонально-семантичних блоків твору-аргументації.

Ключові слова: когезія, когерентність, функціонально-семантичний блок, риторичний малюнок, пропозиція, продуцент, реципієнт, актуальне членування речення, індуктивний метод, дедуктивний метод, теза, аргумент, висновок.

АННОТАЦИЯ

Легзина И. П., Соловцова Е. В. Национально-культурные стратегии аргументации: на материале украинских, английских и французских сочинений

Аннотируемая статья посвящается результатам анализа национально-культурных особенностей использования риторических стратегий с целью построения связного и цельного сочинения-аргументации на украинском, английском и французском языках. Обозначены особенности стратегий текстового построения и языковой организации функционально-семантических блоков сочинения-аргументации.

Ключевые слова: когезия, когерентность, функционально-семантический блок, риторический рисунок, пропозиция, продуцент, реципиент, актуальное членение предложения, индуктивный метод, дедуктивный метод, тезис, аргумент, вывод.

SUMMARY

Legzina I. P., Solovtsova E. V. National and cultural strategies of argumentation: on the basis of Ukrainian, English and French essays

The article being annotated is devoted to the analysis of the national and cultural peculiarities of the use of rhetoric strategies intended for construction of a cohesive and coherent argumentative essay in Ukrainian, English and French. The peculiarities of the functional semantic sets of the essays, strategies of their textual development and language organization are specified.

Key words: cohesion, coherence, functional semantic set, rhetorical pattern, proposition, producer, recipient, actual division of the sentence, inductive method, deductive method, thesis, argument, conclusion.

96% СИ, встречающихся в текстах» [10, с. 186]. А. Гардинер выражает сходную идею следующим образом: «предметы, названные СИ, являются в своем большинстве членами набора, в котором сходство значительно превалирует над различиями, так что требуются специальные ярлыки, так сказать, для маркировки различия» [6, с. 38]. Это сходство, таким образом, и позволяет онимной информации структурироваться в некие «категории второго порядка». Как результат, СИ проявляют двойственную информационную структуру. С одной стороны, они значительно информативней, чем любая дескрипция, но сами по себе проприальные единицы языка «не делают ничего больше, кроме установления идентичности объекта» [6, с. 32].

При таком понимании возникает вопрос о причинах отсутствия категоризированного знания СИ. Как представляется, решение этого вопроса может находиться в содержании априорного в языке и мышлении.

В когнитивной лингвистике принята следующая схема коммуникации: говорящий преобразует концепты в речевые единицы, слушающий «перекодирует» речевые единицы в концепты в процессе концептуализации. И хотя концептуальное содержание во «входе» и «выходе» не является тождественным, мы в состоянии успешно производить не только процесс коммуникации, но и межкультурной перекодировки в процессе перевода с одного языка на другой. Сама возможность этого связывается с наличием некоего общего априорного знания в виде онтологически данной «предсуществующей» концептуальной системы [4, с. 13], позволяющей индивидуальному знанию человека коррелировать с системой языкового знания всех носителей языка. Более того, современная когнитология склоняется к тому, что «концептуальная система «предсуществует» не только языку, но и высказываниям о мире, соответствуя (каждый раз) определенному конструированию событий, ситуаций и положения дел в этом мире» [там же].

Сущность априорного знания в разные эпохи развития науки определялась по-разному: как абсолютные сущности Платона в его учении о знании как припоминании, как монады Лейбница, мыслящая сущность Декарта, как трансцендентальное познание Канта, априорная форма мышления Г. В. Ф. Гегеля, универсальное и феноменологическое априори Э. Гуссерля, историческое априори М. Фуко и врожденные концепты Дж. Фодора. По нашему мнению, именно его наличие объясняет, почему мы удовлетворены категориальным «морем». Это следствие того, что мы «знаем» об этом категоризированном «море» заранее. Более того, когнитологи пытаются исчислить комбинаторную

сущность априорного знания через семантические примитивы (А.Вежбицкая), свести его (в случае с именами) к пропозициональной единице «вещь» (Р.Джекендофф) или визуально воспринимаемому «предмету» (Р.Ленекер).

Наличие априорного знания – пожалуй, единственное на сегодняшний день объяснение универсальности человеческого знания. И если его структура на уровне ИН и СИ отличается, то процесс имяназвания, универсальный по своей природе для всех естественных языков, легко и рано понимаемый детьми [8, с. 40], также должен основываться на некоем априорном ментальном механизме оперирования знанием. Мы полагаем, существо имяназвания следует искать в двух когнитивных ментальных процессах – интенциональности и рекурсивности.

Интенциональность – это центральное свойство человеческого сознания быть направленным на некоторый предмет, «нечто отличное от себя». В этом смысле, в выражении «кот» речь идет о коте в (реальном) мире. В когнитивной науке референциональные связи такого рода рассматриваются через посредство концептуализации, связанной с перцепцией. Таким образом, специфику онимной интенциональности следует искать в особенностях перцептивного восприятия СИ. К таковым мы относим холистичность (нулевую композициональность), что делает практически невозможным истолкование СИ через компонентные списки (feature lists). Как следствие, СИ невозможно «прочсть» в пропозициональном языке мышления. Холистичность онимов дает возможность рассмотрения их в контексте ментальных репрезентаций пространственно-временного знания (подтверждение этому – привлекательность теории прецедентных имен). Наконец, интерпретация СИ как перцептивных объектов, воспринимаемых холистично и прямо (без рассмотрения композициональной пропозициональности), облегчает понимание их референциональных свойств. Так, в словах общей лексики всегда возникает вопрос о корреляции перцептивных образов и композициональных символов на уровне пропозиций. Современная интерпретация таких отношений как трансдукции пока является лишь допущением, никак не подтвержденным экспериментально. Но тогда мы должны признать, что СИ представляют собой рекординговую, а не концептуальную систему в ее традиционной интерпретации. Напомним, что полноценная концептуальная система должна репрезентировать и типы, и экземпляры, продуцировать категориальные умозаключения, должна быть продуктивной с точки зрения формирования бесчисленного числа концептуальных структур второго и следующих порядков [12, с. 581]. Концептуальная система связывает конкретные

and Against. При этом в каждой из культур данное соединение приобретает собственный качественно новый оттенок. Данный факт обуславливает необходимость проведения дополнительных исследований в данной области знаний. Перспективным в данном плане может быть исследование национально-культурных особенностей тематической прогрессии (по Ф. Данешу) данного вида речевого высказывания. Проведение подобного исследования представляется нам целесообразным как в области лингвистики, так и в области методики преподавания иностранных языков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 138 с.
2. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
3. Кузьмина Л. Г. Социокультурные аспекты развития иноязычной письменной речи в послевузовском образовании : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Лариса Григорьевна Кузьмина. – М., 1998. – 237 с.
4. Лагвешкина Г. В. Профессиональная подготовка преподавателя иностранного языка в области письменной речи : автореф. дис. на соиск. ученой степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.08 „Теория и методика профессионального образования” / Галина Викторовна Лагвешкина. – М., 1989. – 17 с.
5. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : Гносиз, 2003. – 280 с.
6. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – М. : Наука, 1981. – 183 с.
7. Овдій Л. Методичні поради щодо написання власного висловлення з української мови та літератури / Л. Овдій // Українська мова та література. – 2011. – Число 17-18 (705-706). – С. 31-34.
8. Яхонтова Т. В. Риторичні та мовні особливості опису результатів дослідження в сучасних англійських наукових статтях / Т. В. Яхонтова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2006. – № 27. – С. 121-124.
9. Petric Bojana Contrastive rhetoric in the writing classroom : a case study / Bojana Petric // English for Specific Purposes. – 2005. – № 24. – С. 213-228.

АНОТАЦІЯ

Легзіна І. П., Соловцова О. В. Національно-культурні стратегії аргументації: на матеріалі українських, англійських і французьких творів

Составляющим компонентом связности аргументации в украиноязычном сочинении, по мнению Л. П. Овдий [7, с. 33], является использование вводных слов и конструкций, целью использования которых является выражение мнения автора, например, «*На мою думку...*», «*Як мені здається...*» (клише, характерные для начала сочинения Opinion или завершения For and Against); «*певно*», «*можливо*» (являющиеся особенностью сочинения For and Against) для того, чтобы избежать безапелляционности [7, с. 33], а также в том случае, если используются эмпирические данные. Это явно противоречит западноевропейской традиции академического письма, где анализируемый этап исключает прямое выражение авторской позиции. Кроме того, данные коннекторы характеризуются различной позицией в структуре украино- и англоязычного сочинения. Применительно к украинскому языку, они могут не только являться связующим звеном между предложениями, но и начинать следующее сверхфразовое единство с новой микротемой. Однако, согласно правилам написания англоязычного сочинения-аргументации, в сочинении типа Opinion данные вводные слова и конструкции находятся в первом функциональном блоке, а в сочинении типа For and Against – имеют место в последнем.

На первый взгляд, правила построения франкоязычных эссе *Essai argumentatif de type scolaire*, также как и украиноязычных, подобны правилам структурирования англоязычных сочинений For and Against и Opinion. В то же время, проанализированный материал позволяет предположить, что для французского сочинения характерен вид, в котором объединяются стратегии построения абзаца, свойственные для For and Against Essay (первый абзац основной части) и стратегии построения Opinion Essay (второй абзац основной части). Данный довод основывается на том, что в первом функционально-семантическом блоке данного сочинения вводится тема, но автор не высказывает своё мнение (For and Against). В первом абзаце основной части сравниваются аргументы «за» и «против». Остановившись на одной из точек зрения, в следующем абзаце основной части автор выражает своё мнение, как в первом (вводном) абзаце сочинения типа Opinion, используя клише *Pour ma part, je suis pour le premier /dernier*. Далее приводятся примеры, и абзац развивается по дедуктивному методу.

Подведение итогов и обозначение перспектив дальнейших исследований. Таким образом, на основе анализа сочинений можно говорить о том, что для украиноязычного и франкоязычного аргументационного письма характерно сочетание в одном типе сочинения стратегий построения сочинений типа Opinion и For

экземпляры в перцепции со знанием общих типов вещей в памяти. Как мы уже показали выше, такие отношения вряд ли возможны в онимной подсистеме языка, поскольку СИ не категоризируют, а индивидуализируют. Таким образом, способность разума к «записи» перцептивно воспринятых объектов реализуется в языке в виде проприальных единиц.

Однако только интенциональность не в состоянии объяснить особенности возникновения и функционирования СИ в языке. Первичным ментальным механизмом здесь является рекурсия. Напомним, что язык в современной когнитивной науке представлен как экстернализованная форма процесса, в котором лексические единицы организованы рекурсивной компьютерной системой в сложные конфигурации, представляющие мысли. По мнению Майкла Корбаллиса, автора во многом революционной книги «Рекурсивный разум: происхождение человеческого языка, мысли и цивилизации» [15], рекурсия является тем мыслительным процессом, который позволяет преодолеть линейность животного бытия и создавать высказывания о прошлом и о будущем, о реальном и вымышленном. Хрестоматийным примером рекурсивной мысли является высказывание Р. Декарта «Мыслю, следовательно, существую» (“I think, there fore I am”), где думающий помещает себя в свою собственную мысль. В отличие от Н. Хомского, для которого рекурсия является фундаментальным свойством, лежащим в основе способности к языку в узком смысле, тем, что отличает человеческий язык от других форм животной коммуникации [16], Корбаллис полагает, что рекурсивные механизмы доказывают адаптивность языка к разуму, а не наоборот [15, с. 34]. Как следствие, в языке представлены рекурсивные механизмы разной конфигурации (выраженные не только на уровне грамматики и синтаксиса, но и семантики), одной из которых, по нашему мнению, является появление СИ. Рекурсия находится в самой основе человеческой коммуникации. Для того чтобы поговорить с кем-то, нам необходимо иметь чувство, что «там» есть некто, сознание, с которым можно говорить.

Рекурсия объясняет наше понимание самих себя как самотрансцендентальных (отвлеченных от себя) сущностей. Люди могут «смотреть на себя, глядя на себя». Они знают, что они будут жить и умрут. Рекурсия – это наша способность видеть себя в бытовании себя. Насколько нам известно, практически во всех естественных языках есть вербализованная форма выражения единства тела и души – личное местоимение «Я». Но СИ – это способ именования чужого «я», «не-я», тождественного собственному «я». Таким образом, СИ появляются в языке как вербализации таких множественных «не-я, тождественных я»,

осознаваемых рекурсией типа «Я осознаю, что ты осознаешь, что я осознаю, что ты осознаешь...», что, собственно, обеспечивает языку универсальные механизмы понимания и способность к человеческой коммуникации. Кроме того, рекурсивный механизм в производстве СИ (концептуально) имеет практический характер – позволяет нам иметь неограниченное число наименований при ограниченном числе слов. Ведь доказано, что рекурсия как ментальная петля (отождествления и отграничения) организует наши мысли постоянно. В подсистеме СИ это проявляется, например, в тезоименности, регулируемой законами социального существования имен. В этом смысле прав Р. Джекендофф, утверждающий: «Что делает язык языком, так это то, как рекурсия комбинирует слова, где слова – это связи в долговременной памяти структурированных звуков, синтаксических структур и структурированных значений» [16, с. 599]. Сточки зрения диахронии параллельная архитектуры языка Р. Джекендоффа задается следующим образом: «концептуальная структура развилась сначала, затем появилась фонология, в ее связи со значением, и только после этого – синтаксис» [16, с. 615]. Такое понимание языковой концептуализации удивительным образом совпадает с мыслями А. Ф. Лосева, обращавшего внимание на воплощение в языковой системе определенного понимания действительности. В современных терминах когнитивной науки А. Ф. Лосев определяет законы языковой концептуализации как «определенным образом осуществленное и организованное мышление». И Р. Джекендофф, и А. Ф. Лосев признают концептуальную структуру языка основой для появления фонологии и синтаксиса [17]. Как следствие, только через анализ ментальных процессов в разуме возможно определить специфику онимных концептов.

Таким образом, концептуализация СИ на уровне имяприсвоения является, по нашему мнению, универсальным языковым процессом, основывающимся на механизмах интенциональности и рекурсивности. Концептуализация СИ на уровне их функционирования, очерченная нами в данной работе только через категоризацию онимного знания, является проблемой, требующей отдельного рассмотрения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: Учеб. пособие. – Мн.: ТетраСистемс, 2004. – 356 с.
2. Щербак А.С. Ономастические концепты как особые единицы метаязыка // Когнитивные исследования языка: сб. науч. тр. – М.: Тамбов, 2009. – Вып. V. Исследование познавательных процессов в языке. – С. 86-94.

зрения. Для основной части второго подтипа характерно наличие двух абзацев, в каждом из которых автор приводит и аргументы в пользу собственного мнения, и контраргументы, доказывая при этом правоту своей позиции и подводя читателя к напрашивающемуся выводу, который озвучивается в заключении. Для основной части сочинения типа *Opinion* характерно наличие от двух до четырех абзацев. В первых абзацах приводятся доводы в пользу своего мнения, подкреплённые примерами. В последнем абзаце основной части автор приводит контраргумент, в итоге доказывая состоятельность своего мнения.

Коммуникативной целью последнего функционально-семантического блока «Заключения» является характерное для сочинения *For and Against* утверждение своего мнения, утверждение о правильности двух утверждений, либо свойственное сочинению *Opinion* подтверждение или подытоживание своего мнения. При этом используются такие риторические приёмы, как обращение к читателю, риторический вопрос, цитата в сочинении *For and Against*; наводящее на дальнейшее размышление утверждение, риторический вопрос, суммирование вышеизложенного в сочинении типа *Opinion*.

Исследователи отмечают, что в данный момент характерные для западной культуры стратегии логико-семантического развёртывания сочинения-аргументации переносятся в славянское академическое письмо [9]. Примером структурной организации анализируемого типа сочинения могут послужить методические рекомендации к написанию эссе [7, с. 32].

Заметим, что структуру предлагаемого в рекомендациях типа письменного высказывания определяет лежащий в его основе дедуктивный метод. Данный вид эссе в целом совпадает с англоязычным видом *Opinion*, с той лишь разницей, что в украиноязычном сочинении отсутствует контраргумент (доказательство от противного). В то же время, обращение к примерам эссе, приводимым в пособиях, нацеленных на формирование умений продуцировать письменные высказывания, позволяет предположить, что для украиноязычного аргументационного письма помимо сочинения, по структуре подобного *Opinion*, характерен смешанный вид, напоминающий по форме перевернутый вариант сочинения *For and Against*. Во введении автор в тезисе выражает две собственных точки зрения. В основной части приводятся аргументы в пользу каждого из предложенных взглядов относительно предмета обсуждения. В последнем функционально-семантическом блоке автор приходит к общему выводу, опять же, не принимая однозначную точку зрения.

соответствует иллюкации пишущего.

Как когерентность любого другого письменного текста, когерентность сочинения-аргументации, с одной стороны, обеспечивается единством темы, основной мысли и последовательным развитием основной мысли. С другой стороны, когерентность в сочинении-аргументации проявляется в непосредственной структурной организации письменного высказывания: наличием вступления, основной части, которая имеет определённую структуру, и вывода, что в целом обуславливает логико-семантическую взаимозависимость структурных компонентов письменного текста.

Первый функционально-семантический блок «Вступление» преследует коммуникативную цель ознакомления читателя с предметом обсуждения. Во втором функционально-семантическом блоке «Основной части» автор текста приводит аргументы в пользу или с целью опровержения главной мысли сочинения. Каждый аргумент, приводимый в сочинении-аргументации, должен быть подтверждён конкретными примерами. Целью последнего функционально-семантического блока «Заключения» является продуцирование логического вывода, который вытекает из аргументов и примеров, поэтому он является обобщением всего, что было изложено в основной части [7].

В зависимости от вида англоязычного аргументационного сочинения (*For and Against, Opinion*) наблюдаются следующие особенности текстового построения вступления. Во вступлении сочинения *For and Against*, используя такие риторические приёмы, как обращение к читателю, риторический вопрос, цитата, автор текста знакомит читателя с предметом обсуждения, указывая на противоречие данной темы (даются и аргумент, и контраргумент), не высказывая при этом своей позиции по отношению к затрагиваемой проблеме. Во вступлении сочинения *Opinion* автор текста знакомит читателя с предметом обсуждения, указывая на свою позицию по отношению к проблеме, используя при этом такие риторические приёмы, как упоминание об ошеломляющих фактах, обращение к читателю, цитата.

Введённая во вступлении основная мысль получает дальнейшее развитие в основной части сочинения, риторическая структура которого определяется видом сочинения и состоит в следующем. Для основной части сочинения *For and Against* характерно наличие одного – двух абзацев, в которых даются аргументы в пользу позиции, выбранной автором текста, но ещё не озвученной им во вступлении, и одного – двух абзацев, в которых автор знакомит читателя с противоположной точкой

3. Thagard, P. Mind: Introduction to Cognitive Science. – Second edition. – MIT Press, 2005. – 278 pp.
4. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З. К проблеме ментальных репрезентаций // Вопросы когнитивной лингвистики. – М.: Институт языкознания; Тамбов: Тамбовский гос. университет им. Г.Р. Державина, 2007. – № 4. – С. 8-16.
5. Лосев А.Ф. Знак. Символ. Миф. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 480 с.
6. Alan Gardiner. The theory of proper names. A controversial essay, Second edition, London: Oxford University Press, 1957. – 76 p.
7. Hollis, Jarrod; Valentine, Tim. Proper-Name Processing: Are Proper Names Pure Referencing Expressions? // Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition 2001, Vol. 27, No. 1, 99-116 P.
8. Willy Van Langendonck Theory and Typology of Proper Names. – Mouton de Gruyter, Berlin • New York, 2007. – 397 p.
9. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Яз. рус. культуры, 1999. – 895 с.
10. Curt Burgess, Patric Conley Developing Semantic Representations for Proper Names // Proceedings of the Twentieth Annual Conference of the Cognitive Science Society ed. by Morton Ann Gernsbacher, Sharon J. Derry: August 1-4, 1998, University of Wisconsin-Madison Psychology Press, 1998. – 1284. – P. 185-190.
11. Marr, D. Vision. A Computational Investigation into the Human Representation and Processing of Visual Information. – San Francisco: W.H. Freeman, 1982. – 397 pp.
12. Lawrence W. Barsalou Perceptual symbol systems // Behavioral and brain sciences. – 1999. – P. 22, 577-660.
13. Jackendoff Ray, What is the human language faculty?: Two views // Language, Volume 87, Number 3, September 2011, pp. 586-624.
14. Hauser, Marc D., Noam Chomsky, and W. Tecumseh Fitch The faculty of language: What is it, who has it, and how did it evolve? Science 298 (5598), 2002: 1569-1579.
15. Michael C. Corballis. The Recursive Mind: The Origins of Human Language, Thought, and Civilization, Princeton University Press, 2011, 288 pp.
16. Jackendoff Ray, What is the human language faculty? Two views // Language, Volume 87, Number 3, September 2011, pp. 586-624.
17. Лосев А.Ф. О пропозициональных функциях древнейших лексических структур // А.Ф. Лосев. Знак. Символ. Миф: Труды по языкознанию. – Изд-во Московского ун-та, 1982. – С. 246-279.

АНОТАЦІЯ

Беліцька Є.М. Онімне знання: когнітивний погляд на проблему

Когнітивний підхід до аналізу пропріальних одиниць передбачає дослідження сутності онімного знання, оскільки його трактовка дозволяє розкрити глибинні процеси буття імен у психологічній реальності мозку.

Ключові слова: власна назва, ономастичне знання, категорія, категоризація.

АННОТАЦИЯ

Белицкая Е.Н. Онимное знание: когнитивный взгляд на проблему

Когнитивный подход к анализу проприальных единиц предполагает исследование существа онимного знания, поскольку его трактовка позволяет вскрыть глубинные процессы бытования имен в психологической реальности мозга.

Ключевые слова: собственное имя, ономастическое знание, категория, категоризация.

SUMMARY

Belitskaya E.M. Onymic knowledge: cognitive view on the problem

Cognitive approach to the proper names study presupposes the analysis of the essence of the onymic knowledge, since its treatment allows us to reveal the deep processes of proper names existence in the psychological reality of our mind.

Key words: proper nouns, onomastic knowledge, category, categorization.

*М.Л. Вотинцева
(Днепропетровск)*

УДК 81'25

МЕЖЪЯЗЫКОВЫЕ ОМОНИМЫ И ТРУДНОСТИ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ ИХ ПЕРЕВОДЕ

Явление омонимии издавна привлекало внимание лингвистов и философов. Интерес к изучению омонимии, ее происхождению и развитию в отдельных языках, в семьях и группах родственных языков, то разгорался, то затухал, но никогда не исчезал полностью [2, с. 3].

Проблема перевода межъязыковых омонимов является актуальной, так как в лингвистике до сих пор нет единого подхода

эксплицитностью выражения мыслей, в романских и славянских письменных высказываниях имеются неоднократные отклонения от темы. Причём в украино- и русскоязычных сочинениях количество иррелевантных для раскрытия основной мысли (с точки зрения носителей английского языка) высказываний, *что зарубежными учёными описывается как «зигзагообразное» построение текста (Р.Каплан)*, будет больше, чем в сочинениях, написанных на французском языке [3; 4; 9].

English	French	Russian and Ukrainian
		

Как правило, представители славянской культуры при продуцировании письменного высказывания допускают отклонения от основной мысли как в каждом отдельно взятом абзаце, так и во всем сочинении [9, с. 215]. Причём даже наличие формальных средств связи в сочинениях не всегда свидетельствует об эффективности тематической прогрессии. Такой стиль письменной речи получил в толковании зарубежных исследователей название «барокко» [9, с. 215].

На наш взгляд, причиной такой витиеватости письменного изложения мыслей может быть недостаток эксплицитности выражения мыслей носителями русского и украинского языков. Часто в их текстах только подразумевается определённая информация, а не высказывается явно, чем нарушается процесс восприятия текста реципиентом-носителем английского языка. Зарубежные исследователи объясняют данный факт тем, что согласно славянской культурной традиции, реципиент текста воспринимается как его со-творец [9]. В то же время, в западной культуре реципиент текста воспринимается скорее как соперник, которого продуценту необходимо убедить в правильности своих аргументов. Интерференция подобных стратегий на продуцирование аргументации на английском языке приводит к произвольной интерпретации реципиентом [9, с. 215]. В результате, перлокутивный эффект письменного сообщения не

Структурная организация дедуктивного рассуждения предусматривает формулировку тезиса или гипотезы и основную часть, которая является аргументацией истинности тезиса или же доказательством его ложности. Типы аргументов могут быть классифицированы на разъяснение тезиса, «мнение авторитетов», «доказательство от противного», «доказательство от причины», факторы, являющиеся доводом истинности или ложности тезиса. Именно этот метод превалирует в западной практике академического письма на этапе развития аргументов.

Индуктивный метод основывается на формировании общего умозаключения на основе суждений об отдельных явлениях, способствует активизации мыслительных процессов и развитию познавательной активности и самостоятельности. Особенностью вступления сочинения-аргументации, построенного на основе индуктивного метода, является отсутствие тезиса или гипотезы. В основной же части на основе изложения фактов и последующего их анализа и сравнения делаются выводы, устанавливаются закономерности.

Независимо от метода развития аргументации, следует иметь в виду, что для развития мысли в тексте каждое последующее предложение должно опираться на предложение предыдущее. Ключевые предложения, непосредственно связанные с темой текста, уточняются, поясняются, конкретизируются остальными (expository) предложениями. Смысловая связь между предложениями организует содержание текста. Она осуществляется благодаря тому, что в каждом последующем предложении сообщается новое о том, что известно. Соответственно, применительно к любому языку, эффективной считается такая смысловая организация текста, при которой содержание из темы или ремы предшествующего предложения переходит в тему или рему последующих предложений.

Несмотря на общепринятые каноны построения аргументационного сочинения, логико-смысловая организация данного вида высказывания оказывается под влиянием специфики мыслительных моделей носителей конкретного языка. Известно, что для англоязычной аргументации характерны абзацы «смешанного» типа, структурируемые по дедуктивному методу. В подобных абзацах «сообщение начинается с формулирования главной мысли в тематическом предложении, которое затем иллюстрируется примерами или развивается другими способами; завершается абзац предложением – клинчером, еще раз обобщающим главную мысль высказывания» [3, с. 83; 4, с. 9-10].

В то время как англоязычный аргументационный текст характеризуется строго линейной организацией и

к решению проблем, связанных с межъязыковой омонимией. Это объясняется тем, что явление омонимии многоаспектно и требует всестороннего языкового анализа.

Целью данной статьи является изучение межъязыковой омонимии как языкового явления, рассмотрение некоторых особенностей перевода межъязыковых омонимов на материале английского и русского языков.

В современной науке о языке общепризнано, что омонимия – абсолютная универсалия. Наличие омонимов в языке обязательно и закономерно, глубинно обусловлено как физиологически (действием принципа экономии в системе звуковых оболочек слов), так и самой природой языка как системы, в частности – существованием в языке категорий симметрии и асимметрии. Парные категории симметрии и асимметрии признаются ныне атрибутами любых объектов-систем. Языковая система не является исключением.

Одним из первых в отечественном языкознании, кто высказал мысль о закономерности омонимов, был Л. А. Булаховский, который писал, что «омонимы – такие же законные дети языкового творчества, как и все остальные» [1, с. 48].

В центре нашего внимания будут, главным образом, лексические омонимы как некая псевдосемантическая парадигма слов. Мы ограничиваем применение термина «омонимы» лексемами, семемами (при сопоставлении слов двух языков с разными семантическими объемами). В широком смысле сюда относятся и омоформы, то есть межъязыковые соответствия с совпадением части словоформ.

По аналогии с выделением в рамках одного языка лексических омонимов, омофонов, омографов, можно говорить о подобных разновидностях межъязыковых соответствий омонимичного характера.

В отечественном языкознании процесс разработки теории омонимии имеет давние традиции и связан с именами таких ученых, как М. В. Ломоносов, Н. И. Греч, Я. К. Грот, Л. А. Булаховский, С. О. Карцевский, Л. В. Щерба, В. В. Виноградов, А. И. Смирницкий, О. С. Ахманова, Н. М. Шанский, Н. П. Колесников, Ю. С. Маслов, М. И. Фомина, И. С. Тышлер, А. Я. Шайкевич и многих других.

Различия в значениях межъязыковых омонимов выводят нас в разные языковые картины мира

Еще в 1788 году в Зальцбурге вышел лексикографический очерк А. Портитора, касающийся межъязыковых лексических соответствий омонимичного характера во французском и немецком языках. С различной степенью полноты данная

категория слов исследовалась и позднее, в XX веке, такими европейскими учеными, как Ш. Биго (1845 г.), Л. Гранже (1864 г.), Г. Дюбре (1894 г.) и другими.

По-настоящему системное и широкое изучение подобных межъязыковых соответствий началось с 1928 года, с работы М. Кёсслера и Ж. Дерокини на материале француско-английских и англо-французских параллелей. Ими же был введен термин – “*faux amis du traducteur*” (“ложные друзья переводчика”) – ныне стандартный, общеупотребительный и выделены два типа “ложных друзей переводчика”: 1) “полностью ложные” со сходной орфографией и расходящейся семантикой и 2) “частично ложные” со сходной орфографией и в основном с общей семантикой [8].

Подчеркивая различия между понятиями “ложные друзья переводчика” и “межъязыковая омонимия”, В. В. Акуленко отмечает, что “значительное место среди “ложных друзей переводчика” занимают случаи межъязыковой омонимии и паронимии” [цит. по 7].

Принято считать, что понятие “ложных друзей переводчика” значительно шире, чем “межъязыковые омонимы” и “межъязыковые паронимы”: оно включает в свой состав все лексические единицы, которые могут вызвать неправильные ассоциации – межъязыковые омонимы, межъязыковые паронимы, этимологические дублеты и др. [7].

Возможны два способа объяснения причин появления межъязыковых омонимов: случайные совпадения звучаний в языках, практически не контактирующих, и совпадения неслучайные, обусловленные последующими изменениями в семантике генетически родственных однокорневых слов [7].

Большинство формальносходных межъязыковых соответствий составляют однокорневые генетически родственные слова, но впоследствии характеризуемые полным либо частичным расхождением в семантике.

В. Н. Манакин определяет межъязыковые омонимы как “слова генетически родственные или заимствованные (интернационализмы), близкие или совпадающие по форме, но не связанные друг с другом по значению” [4].

При таком подходе из числа межъязыковых омонимов исключаются слова двух языков, обладающие хотя бы одним общим компонентом. Данная позиция объясняется тем, что исследователи при анализе межъязыковых омонимов опираются на определение внутриязыковых омонимов как одинаково звучащих слов, у которых нет общих семантических признаков.

В английском и русском языках «ложные друзья переводчика»,

конструкциями, а также наличие соответствующих формальному стилю вводных слов и выражений.

Формальными показателями связности и цельности сочинения-аргументации в украинском, французском и английском языках являются использование индикаторов начальной границы текста, служебных предложений, индексальных знаков. Например, с целью выражения собственного мнения используются такие клише, как: «*Я переконаний, що...*»; «*Як мені здається...*»; «*Певно*»; «*I strongly believe*»; «*In my opinion*»; «*Pour ma part*» та інші. С целью введения аргументов используются речевые клише: «*По-перше...*»; «*Висловлена мною думка цілком доречно з огляду на те, що...*»; «*Я погоджуюсь...*»; «*Я не підтримую...*»; «*З одного боку...*», «*З іншого...*»; «*Firstly*»; «*Secondly*»; «*Furthermore*»; «*On the one hand*»; «*On the other hand*»; «*Premièrement*»; «*Jediraisque*»; «*Deuxièmement*»; «*Certains dissent*»; «*Par contre d'autre s constatent*». Примеры из собственного жизненного опыта, литературы, истории или общественно-политической жизни в английском и французском языках приводятся с помощью клише: «*For example*», «*For instance*», «*Par exemple*». Для украинского и русского языков нормативным является использование с этой целью и менее формальных словосочетаний. Так, примеры из собственного жизненного опыта вводятся с помощью таких клишированных фраз: «*Можу розказати...*», «*Мені довелося бути свідком того, як...*»; «*Я знаю подібну історію...*». Использование примеров, источником которых является литература, предусматривает наличие таких речевых оборотов: «*Над цією проблемою пропонує поміркувати автор твору...*»; «*Цим питанням задається автор твору...*»; «*Автора цікавить питання...*»; примеров из истории или общественно-политической жизни – «*Дані соціологічного опитування свідчать про те...*»; «*Суспільна думка схиляється до...*»; «*Як повідомляють ЗМІ...*». Типичными для последнего функціонально-семантичного блока «Заклучення» являются индексальные обороты, использующиеся для отсылки к другой части этого же текста: «*Можна дійти висновку...*», «*Таким чином...*»; «*Отже...*»; «*Як зазначалося вище...*», «*In conclusion*», «*To sum up*», «*All things considered*», «*Pour conclure*».

Согласно общепринятым способам логико-смысловой организации аргументационного высказывания, сочинение-аргументация может создаваться на основе методов дедукции и индукции.

Дедуктивний метод – способ исследовательской деятельности, который состоит в переходе от общих утверждений к выводам о конкретных, единичных явлениях.

Выделение проблемных вопросов. Однако лингвистические основы контрастивной риторики применительно к украинскому, английскому и французскому языкам практически совсем не разработаны. Л. Г. Кузьмина отмечала, что исследования в данной области сконцентрированы в основном на изучении специфики построения абзаца [3, с. 85], при этом именно связь между сверхфразовыми единствами является доминирующей при целостном подходе к тексту [1]. Несмотря на некоторое повышение интереса к изучению данного вопроса на уровне текста на современном этапе развития лингвистической мысли, в целом комплексного сопоставления национально-культурных стратегий когерентного оформления аргументационных сочинений в украинском, английском и французском языках на данный момент не проводилось [3; 8; 9].

Актуальность исследования. Подобный анализ, на наш взгляд, должен послужить первым шагом к разработке методики обучения когерентному оформлению сочинения-аргументации на основе учёта положительного переноса отдельных умений структурирования текста, характерных для родного языка, и предвосхищения интерференционного влияния национально-культурных риторических рисунков родного языка на иноязычные.

Формулирование целей статьи. Целью статьи в этой связи является анализ национально-культурных аргументационных стратегий на материале сочинений, написанных на украинском, английском и французском языках. В своём исследовании национально-культурных аргументационных стратегий мы предлагаем основываться на показателях когезии и когерентности письменного текста.

Изложение основного материала исследования. Сочинение-аргументация, включая такие его виды, как «твір-роздум» в украиноязычной письменной речи, «For and Against», «Opinion» в англоязычной письменной речи и «Essai argumentatif de type scolaire» во франкоязычной письменной речи, относится к академическому письму. Данный вид письма используется в контексте учебного общения и, соответственно, относится к текстам с максимальной степенью когерентности, то есть, к текстам с эксплицитными внутренними синтаксическими и межфразовыми связями, с высокой степенью стандартизации вербальной организации. Общими требованиями к организации сочинения-аргументации являются использование формального стиля, сложносочиненных и сложноподчиненных предложений, грамматических конструкций со страдательным залогом, сослагательным наклонением, инверсией, предикативными

насчитывающие несколько тысяч слов, встречаются в пределах четырех частей речи: существительных, прилагательных, наречий и глаголов. В большом числе случаев в данной роли выступают не единичные слова, а все представители соответствующих словообразовательных гнезд.

В английском и русском языках слова этого рода в подавляющем большинстве случаев представляют собой прямые или опосредованные заимствования из общего третьего источника. Значительно меньше представлены результаты собственно англо-русских языковых контактов: слова английского происхождения в русском языке и русского происхождения в английском.

Можно отметить два типа расхождений межъязыковых омонимов.

1) Когда русское слово совпадает с английским не во всех значениях, а одним-двух. Данный вид омонимов может с легкостью поставить Вас в неловкую ситуацию.

Например, по итогам собеседования для устройства на работу на английском языке Вам с улыбкой и дружественным тоном сказали, что «You were very aggressive», чему Вы точно можете удивиться, задать вопрос, почему специалисты сделали такой вывод и т.д. В то время как слово aggressive означает не только агрессивный, но еще и энергичный, напористый, инициативный, что как раз и имели в виду работодатели.

И, наоборот, русские слова «аудитория», «аудитория читателей» шире по значению, потому что «аудитория» в английском – это auditorium, а «аудитория читателей» – thereadership, theaudience. Аналогичная ситуация со словами artist – художник, живописец, а не только артист, general – основной, общий, обычный (не только генеральный и генерал), closet – шкаф, чулан, кладовка, а не только клозет, comfort – утешение, поддержка, а не только комфорт, idea – понятие, мысль (не только идея).

2) Когда сходные по форме слова нередко имеют различные основные значения, например:

activity – деятельность, а не активность;

biscuit – печенье, а не бисквит (spongecake);

brilliant – блестящий (в значении замечательно), не имеет отношения к камню, не бриллиантовый (diamond);

sympathetic – сочувствующий, а не симпатичный;

chef – шеф-повар, не шеф (chief, boss);

Dutchman – голландец, не путать с датчанин (Dane).

Или

цилиндр (шляпа) – tophat, не cylinder (цилиндр);

культурист фр. – athlete, bodybuilder, но не culturist (человек,

увлекающийся или изучающий культуру и национальные традиции);

купе (вагон) фр. – *compartiment*, но не *coupe* (двухместный закрытый автомобиль);

блок (политический) фр. – *bloc*, *alliance*, но не *block* (кусок какого-либо материала);

академик греч. – *academician*, но не *academic adj.* (научный, академический);

декада греч. – *ten-day period*, но не *decade* (десять лет);

патетический греч. (страстный) – *fervent*, *passionate*, но не *pathetic* (жалкий, ничтожный).

Всем известно, что омонимия является основой языковой игры – неудивительно, что и межъязыковая омонимия также вступает в эту область.

Например, рекламная кампания здорового образа жизни в молодёжном журнале “Ом”, основанную на простейшем межъязыковом омониме “друг / *drug*”, причём “друг” = Жизнь, и размещён на верхней, светлой половине листа, а англ. “*drug*” (наркотик) = Смерть, и размещён на нижней, чёрной половине [5].

Есть также исторические свидетельства об анекдотичных случаях межъязыковой омонимии: в России 18-го века слуга, подавая жене французского посла после приёма её салон, произнёс, желая угодить, “Ваш салон”, за что тут же получил пощёчину и оказался виновным в оскорблении дамы. Всё дело в том, что эта фраза по-французски означает “грязная корова”. Слуга французского не знал... Скандал замяли.

В заключение хотелось бы заметить, что неправильный перевод английских слов может иметь очень опасные последствия, как, например, при переводе медицинских текстов и различных медицинских инструкций.

– *potent pathogen* (о бактерии) – не «потенциальный», а мощный патоген, то есть просто патоген (в противоположность условному);

– *symptomatic* может означать не только симптоматический, но и с клиническими проявлениями, например: *symptomatic hypertension* – артериальная гипертония с клиническими проявлениями, а не «симптоматическая артериальная гипертония», но *symptomatic therapy* – симптоматическая терапия.

При переводе всегда следует быть аккуратным и перепроверять сомнительное значение слова.

Как избежать неправильного употребления таких слов? Прежде всего, нужно обратить пристальное внимание на слово, схожее по написанию и/или звучанию, т.е. оно должно вызвать

И.П. Легзина,
Е.В. Соловцова
(Горловка)

УДК 811.11'06'42

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ СТРАТЕГИИ АРГУМЕНТАЦИИ: НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКИХ, АНГЛИЙСКИХ И ФРАНЦУЗСКИХ СОЧИНЕНИЙ

Постановка проблемы в общем виде. Процессы информатизации общества делают приоритетным изучение иноязычной письменной речи с целью пользования ею в контексте формального академического общения. Особенную важность при этом приобретает изучение моделей логико-смыслового развёртывания текста, которые универсальны только в той культуре, в которой функционирует данный язык [3].

Анализ последних исследований и публикаций. Национально-культурные модели построения риторического рисунка текста связаны с категориями когезии (связности) и когерентности (целостности) его оформления, благодаря которым текст воспринимается как структурное и смысловое единство. Вопросы о когезии и когерентности неоднократно рассматривались в работах отечественных и зарубежных учёных (И. Р. Гальперина, А. А. Леонтьева, О. И. Москальской, М. Л. Макарова, Р. Каплана, Л. Бахмана, К. Джеймса). Были сделаны выводы о том, что когерентность текста возникает в результате взаимодействия логико-семантического, синтаксического и стилистического видов когезии [6, с. 46], распространяется как на формально-грамматические аспекты связи высказываний, так и на семантико-прагматические аспекты смысловой и интерактивной связности дискурса [5, с. 195], достигается как за счёт средств когезии, так и за счёт ассоциативных и пресуппозиционных отношений [1, с. 125]. Таким образом, средства связи и способы структурирования микро- и макро-текста способствуют тому, чтобы текст воспринимался как целостный, однако формальная связность не всегда полностью обеспечивает когерентность. Согласно Т. А. ван Дейку, знание исключительно лексической (и грамматической) стороны речевого высказывания не является достаточным для установления связности текста [2, с. 128]. Для того чтобы иноязычный письменный текст воспринимался реципиентом как смысловое единство, продуценту текста необходимо иметь представление о социокультурных стереотипах построения речевого высказывания.

АНОТАЦІЯ

Шлапак І.М. Міфологізовані поетоніми як особливий тип культурних концептів

У статті розглядаються міфологізовані власні назви як особливий тип національно-культурних концептів. Зв'язок власних назв із міфом визначений специфікою оніма: внутрішньою формою, етимологією, він відсилає до певних міфологічних ремінісценцій, утворює нову образну структуру в новій образній реальності. Наділення персонажів іменами в дусі міфологічної свідомості створює враження «безсмертності» героїв. Такі поетоніми актуалізують змістовну й смислову структуру тексту.

Ключові слова: міфологізований поетонім, семантична структура, текст, культурні концепти.

АННОТАЦИЯ

Шлапак И.М. Мифологизированные поэтонимы как особый тип культурных концептов

В статье рассматриваются мифологизированные имена собственные как особый тип национально-культурных концептов. Связь ИС с мифом определена спецификой онима: он обладает внутренней формой, этимологией, отсылает к определенным мифологическим реминисценциям, творит новую образную структуру в новой образной реальности. Наделение персонажей именами в духе мифологического сознания создает впечатление «бессмертности» героев. Такие поэтонимы актуализируют содержательную и смысловую структуру текста.

Ключевые слова: мифологизированный поэтоним, семантическая структура, текст, культурные концепты.

SUMMARY

Shlapak I.M. Mythologized poetonym as a special type of cultural concepts

The article deals with mythological proper names (PN) as a special type of national and cultural concepts. The connection of PN to the myth is determined by onym's specificity: it has an inner form, etymology, refers to certain mythological reminiscences, and creates a new image structure in the new shaped reality. Giving names to the characters in the spirit of the mythological consciousness creates the impression of their "importance". Such kind of poetonyms actualizes meaningful and semantic structure of the text.

Key words: mythologized poetonym, semantic structure, text, cultural concepts.

у Вас некую осторожность, а не уверенность. Во-вторых, необходимо определить сферу использования данного слова (общая лексика, экономика, экология, слэнг и т.д.) и окружающий контекст, представляющий собой два-три предложения или иногда параграф. И затем обратиться к хорошему словарю с примерами, дающему объяснения и перевод слов в различных сферах и контекстах.

Предметом дальнейших наших исследований будет являться представление омонимов в словарях английского и русского языков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Булаховский Л. А. Из жизни омонимов / Л. А. Булаховский // Русская речь. Новая серия III. – Л., 1928. – С. 47-60.
2. Виноградов В. В. Об омонимии и смежных явлениях / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1960. – № 5. – С. 3-17.
3. Кочерган М. П. Лексическая сочетаемость омонимов и лингвистический статус омонимии / М. П. Кочерган // Филологические науки. – 1981. – №5. – С. 47-55.
4. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К.: Знание, 2004. – 327 с.
5. Ом. – № 7. – М., 1998. – 95 с.
6. Пахотин А. И. Англо-русский, русско-английский толковый словарь мнимых друзей переводчика / А. И. Пахотин – М.: Издатель Карева, 2006. – 303 с.
7. Федорчук Е. В. Межъязыковые омонимы и паронимы в близкородственных языках (на материале русского и украинского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е. В. Федорчук. – М., 2001. – 18 с.
8. Kœssler Maxime. Les faux amis ou Les pièges du vocabulaire anglais / Maxime Kœssler, Jules Derocquigny. – Paris, 1928. – 58 с.

АНОТАЦІЯ

Вотінцева М.Л. Міжмовні омоніми та складнощі, що виникають під час їх перекладу

У статті представлено омоніми як мовне явище та висвітлено деякі проблеми, пов'язані з міжмовною омонімією на прикладі англійської та російської мов.

Ключові слова: омоніми, міжмовні омоніми, переклад, «хибні друзі перекладача».

АННОТАЦІЯ

Вотинцева М.Л. Межъязыковые омонимы и трудности, возникающие при их переводе

В статье представлены омонимы как языковое явление, отражены некоторые проблемы, связанные с межъязыковой омонимией на примере английского и русского языков.

Ключевые слова: омонимы, межъязыковые омонимы, перевод, «ложные друзья переводчика».

SUMMARY

Votintseva M.L. Inter-language homonyms and some difficulties of their translation

The article deals with homonyms as a language phenomenon; special regard is given to certain problems connected with inter-language homonyms on the basis of two languages - English and Russian.

Key words: homonyms, inter-language homonyms, translation, "inter-language false associates".

*О.В. Горлова
(Горлівка)*

УДК 811.142

АНАЛІТИЗМ І СИНТЕТИЗМ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ВІДМІНКІВ У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Латинська мова – мова синтетична, а синтетичними називаються такі мови, граматичні засоби яких (префікси, суфікси, закінчення) знаходяться в межах слова. Але є в латинській мові й аналітичні засоби – службові слова: прийменники, сполучники, частки, допоміжні дієслова для побудови тієї чи іншої конструкції.

Від самого початку латинська мова мала вісім відмінків, це були такі відмінки: називний, родовий, давальний, знахідний, інструментальний, відкладний, локативний (місцевий) та кличний. А в класичну добу їх зберіглося лише шість. Скорочення числа відмінків відбулося за рахунок злиття з аблятивом двох відмінків: інструментального (*casus instrumentālis*) і місцевого (*casus locativus*). Це відбувалося, зокрема, й через те, що на спільному індоєвропейському мовному етапі вже спостерігалася омонімія деяких відмінкових форм. Саме тому певні відмінки (зокрема давальний) перебирають на себе функції інших відмінків (локатива), які з часом просто зникають. Так можна припустити, що в ході свого розвитку латинська мова йде шляхом скорочення

«включением» в содержательную структуру антропонима характеристики персонажа, основанной на наиболее устойчивых, запоминающихся, ярких ассоциативных связях имени. Процесс обобщенного употребления известного имени упрощается благодаря тому, что, наряду с единичным понятием, представляющим результат качественного преобразования разрозненных конкретных представлений о денотате, имя реализует и соотносительность с общим понятием.

Таким образом, ИС участвуют в создании содержательной смысловой многомерности текста и, наряду с другими его элементами, являются вербальным средством воплощения авторских интенций и художественной идеи произведения за счет способности кодировать значительный объем художественной информации и выступать доминантными единицами текста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоголь Н.В. Ревизор // Грибоедов А.С. Горе от ума. Гоголь Н.В. Ревизор. Островский А.Н. Гроза. – Л.: Худож. лит., 1976. – С. 107-192.
2. Калинин В.М. Поэтика онима / В.М. Калинин. – Донецк: Юго-Восток, 1999. – 408 с.
3. Калінкін В.М. Поетика онімного простору. Роман Ліни Костенко «Берестечко» / В.М. Калінкін, Ю.В. Лінчицька // Филологические исследования: [сб. науч. тр. / отв. ред. В.В. Федоров]. – Вып. 2. – Донецк: Юго-Восток, 2000. – С. 217-230.
4. Лотман Ю.М., Успенский Б.А. Миф – имя – культура // Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки. – СПб.: Искусство – СПб, 2000. – С. 525-543.
5. Мифология. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. Е.М. Мелетинский. – 4-е изд. – М.: Большая российская энциклопедия, 1998. – 736 с.
6. Тахо-Годи А.А. Греческая мифология. – М.: Искусство, 1989. – 304 с.
7. Топоров В.Н. Из области теоретической топонимистики / В.Н. Топоров // Вопросы языкознания. – Вып. 6, 1962. – С. 3-12.
8. Тынянов Ю.Н. Поэтика. История литературы. Кино / отв. ред. В.А. Каверин, А.С. Мясников. – М.: Наука, 1977. – 573 с.
9. Цыганенко Г.П. Этимологический словарь русского языка: Более 5 000 слов / Г.П. Цыганенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Рад. шк., 1989. – 511 с.

епохи реалізму, взявшої на себе місію воспроизведення і дослідження різноманітних людських типів, різних форм свідомості і світоощущення, аналізуючи ідеї і їх носіїв. ІС способували осмисленню феноменів зовнішнього світу, формували визначені уявлення про світ, то є, відображали головну особливість міфу, фактично орієнтуючи читача на «глибинні міфологічні моделі» (Ю.М. Лотман). Звернемо увагу на той факт, що в Росії і Україні номенклатурні імена, що походять з імен святих, до сих пор використовуються для побутового називання явищ природи або релігійних свят. В комедії Н.В. Гоголя «Ревізор» (д. 4, явл. 10) читаємо: «Іменини його (городничого. – І. Ш.) бувають на Антона, і вже, кажись, всього нанесеш, нічим не потребуєш. Ні, йому ще подавай: говорить, і на Онуфрія його іменини. Що робити? і на Онуфрія несеш» [1, с. 167]. «Знаковими» в руському національному свідомості особливі імена були при називанні нагород, обиходному називанні храмів, церков, вулиць.

Одним з показувачів належності літературного героя до національної міфології, як відомо, є здатність його власного імені апелювати до міфологічних текстів: «Одна з головних особливостей міфопоетических текстів полягає в можливості зміни меж між іменем власним і нарицательним аж до переходу одного в друге. Структура подібних текстів така, що допускає в синхронічній площині конфігурації, які звичайно виникають лише в діахронічній послідовності. Причина цьому – в неоднорідності текстового простору і підкресленої функціональності» (В.Н. Топоров) [7, с.208].

Важливою особливістю ІС, як відомо, є той факт, що ІС не позначає класу предметів, а називає лише один предмет, однак при міфологізації героя в разі апелювання виникає можливість породження іменних со значенням якості. Тут спостерігається таке явище як антономасія – різноманітність метафорического переносу називання, або переименование. Розрізняють два види антономасії: використання імені власного в значенні нарицательного іменного (Шерлок Холмс, Отелло, Дон Жуан, Плюшкін) і використання нарицательних іменних або їх частин в функції імені власного (наприклад, Ключик, Птицелов і др. в книзі В.П. Катаєва «Алмазний мій венець»). В обох випадках вторинна номінація ґрунтується на реальному або мнимому сходстві двох об'єктів. Вероятно, сближение імені власного з іменем нарицательним походить в зв'язі з

своїх флексивних морфологічних форм. Цю теорію розвивав О.Есперсен, коли висловлював думку, що мова розвивається у напрямку від синтетизма до аналітизму, так звана теорія «регресу мови». Тобто, всі ці процеси в мові відбуваються з метою її спрощення у процесі комунікації.

На думку видатного німецького лінгвіста Августа Шлейхера, мова у своєму історичному розвитку регресує, а зникнення відмінків і заміна їх на прийменники свідчить про певну «деградацію» мови. Оскільки відмінкова система латинської мови «скоротилася», відмінки, які залишилися, несуть на собі сильне смислове навантаження, поза як, виконують не лише свою пряму функцію у вираженні відмінкового значення, а й мають значення відмінка, якого формально вже не існує у мові. П. С. Кузнецов зазначає: «...слід вважати, що аналітичність мови більше розповсюджується на власні імена, внаслідок чого в аналітичних мовах зовсім чи майже відсутні відмінки» [2, с. 21]. Французький дослідник А. Доза зауважує: «Граматичні відношення можуть бути виражені трьома способами: 1) способом кінця слова (флексивні мови; змінна частина слова, яка позначає відношення і називається морфемою); 2) порядком слів, який сам по собі може виражати граматичні відношення; 3) за допомогою часток службових слів. Сучасні мови так само як і мертві, дають більш чи менш складну комбінацію цих трьох систем; проте перша з них у ході історичного розвитку втрачає свою актуальність» [1, с. 232].

Процес зникнення відмінкових форм у мові відбувається досить просто. Зазвичай, це явище починається з того, що до відмінкових форм приєднуються для уточнення допоміжні дієслова (для конкретизації відношень, які виражають відмінки) у вигляді прийменників, що з часом стають сильнішими, ніж самі відмінкові форми. В результаті цього другі поступово відпадають, і прийменники стають єдиним показником цих відношень. Оскільки ці прийменникові конструкції заступають відмінкові відношення, то чи не слід їх вважати «аналітичними формами відмінювання»?

Відмінок у латинській мові має не лише морфологічне, але й синтаксичне значення, тому для розуміння тексту, для тлумачення його та змісту відмінкових форм недостатньо обмежитися лише однією парадигмою відміни і тими питаннями, яких «вимагає» той чи інший відмінок. При всій необхідності знання морфології, розрізнення форм слів у реченні, розуміння того, як воно побудоване, помилковий вибір значення відмінка при перекладі може призвести до спотвореного розуміння смислу.

Латинська мова зберегла диференціацію іменників і прикметників (зі спільною системою відмінювання), роду, числа,

відмінків. Ознакою відмінків є закінчення, яке приєднується безпосередньо до основи слова, воно ж вказує й на число іменника.

Граматична категорія відмінка в латинській мові представлена такими відмінками: називний (*casus nominativus*), родовий (*casus genetivus*), давальний (*casus dativus*), знахідний (*casus accusativus*), орудно-місцевий (*casus ablativus*), кличний (*casus vocativus*). Нагадаємо, що називний відмінок – це відмінок підмета та іменної частини складного присудка. В якості іменної частини присудка *nominativus* вживається:

1. При дієслові-зв'язці *esse*.

Ira saepe causa injuriae est. Гнів часто є причиною несправедливості.

2. При дієслові *esse* в самостійному значенні, а також при інших дієсловах, власне значення яких у поєднанні з іменною частиною присудка або уточнюється, або посилюється, або дещо змінюється. Поєднання називного відмінка іменника і називного відмінка іменної частини присудка при таких дієсловах називається *Nominativus duplex* – двійний називний. *Nominativus duplex* частіше за все вживається:

а) при перехідних дієсловах зі значенням: “робитися, ставати, бувати” (*fiēri, esse*); “здаватися” (*vidēri*); “залишатися” (*manēre*). Наприклад: *Nemo nascitur artifex.* Ніхто не народжується майстром.

б) При пасивній конструкції перехідних дієслів зі значенням “називатися” (*nominari, dici, vocari, appellari*); “вважатися” (*duci, haberi, putari*), “вибиратися, призначатися” (*creari, declarari, legi*). *Socrātes parens philosophiae iuredici potest.* Сократ по праву може бути названий батьком філософії.

Родовий відмінок у відмінковій системі латинської мови можна назвати “напівцентральною”, бо родовий відмінок засвідчує суперечливі граматичні ознаки. Але основною ознакою, яку він виражає, все ж таки є посесивність (приналежність). *Genetivus possessivus* (родовий присвійний) – позначає особу або предмет, якому воно належить. Він вживається: а) в якості неузгодженого означення, вказуючи, кому належить те, що названо керуючим словом (іменником). Наприклад: *libri Cicerōnis* “книжки Цицерона” (тобто книжки, які написані Цицероном або які йому належать).

б) при дієсловах *esse, fiēri, facere*, вказуючи, кому (або чому) належить те, що позначено в реченні підметом. Наприклад: *Hic versus Plautiest.* Цей вірш Плавта (вірш належить Плавту, написаний ним).

в) при прикметниках, які позначають приналежність: *commūnis* “загальний” (кому) та *propius* “властивий” (кому). В

прежде всего весеннего, сексуальной мощи [5, с.650]. Известно, что в литературном тексте иногда значение образуется в виде семантических узлов. Чтобы подчеркнуть, усилить экспрессивность, подсказать интенциональное значение чего-то в своем сообщении, писатель черпает слова из определенного круга значений. Повторами, семантическими возвратами создается такой узел, который служит своей эстетической цели. Островский пользуется, главным образом, пучком значений однокоренных слов, например, характеризуя Ярило: ярый (ярный). Поскольку в древности год начинался весной, это слово получило значение «весна». В поэтонимосферу пьесы входят и дохристианские, некалендарные антропонимы, проявляющие видимую связь человека с природой, тотемом: Бакула, Брусило, Бирюч, Бермята, Курилка, Купава, Лель, Малуша, Мизгирь, Мураш, Радушка. Приведенные примеры иллюстрируют мысль В.М. Калинкина о системности поэтонимосферы художественного произведения, источник которой ученый видит в генетическом родстве с национальной онимией: «онимия художественного творения всегда погружена в контекст онимного пространства языка, на котором произведение написано» [2, с.89].

Мифологический код антропонимов в основном проявляется в трёх случаях. Во-первых, когда маркированный определённым именем герой становится знаковой фигурой в мировой или национальной культуре (Ромео, Дон Кихот, Отелло, Пигмалион, Обломов, Раскольников). В этом случае антропоним «несёт» в себе информацию интертекстуального характера, является своеобразным характеризующим элементом. Вторичная номинация основывается на сходстве – реальном или мнимом – двух объектов. Во-вторых, при сознательном использовании автором имён, представляющих свёрнутые сюжетные мифы (Улисс, Адам, Каин, Иосиф). В-третьих, когда имплицитная семантика ИС выводит на миф, легенду или древнюю историю народа (Финнеган, Аскольд, Ричард). Во всех обозначенных случаях правомерно говорить об определяющей роли имплицитной семантики.

Для европейской литературы XIX-XX в. характерно наделение героев ИС в духе мифологического сознания: одинаковые имена или имена, отсылающие к мифам, легендам, создают впечатление, что герой не умирает или умирает и воскресает как в мифе. Если это явление в большей степени характерно для западноевропейской литературы XX века, эпохи модернизма и постмодернизма, то в русской литературе оно доминирует в XIX веке и представляет собой явление особого рода. Поэтонимы оказались ярчайшим явлением общественного сознания

т.е. сопричастием). Поэтому наличие у индивида собственного имени гораздо важнее, чем наличие каких-то постоянных признаков.

Мифологические имена, ставшие знаковыми в мировой и национальной культурах, несут в себе закодированный свёрнутый мифологический сюжет, который легко «прочитывается» реципиентом, особенно если такой антропоним вынесен в «сильную» позицию текста (например, «Улисс»). Такое имя-миф задаёт определённый контекст всему произведению. Ещё более явственно этот контекст декодируется читателем при прямом эксплицировании мифологического имени в текст, если действующее лицо художественного произведения именовано таким мифологическим именем. Следует подчеркнуть, что мифологический «текст» при немифологическом сознании порождает метафоричность. Поэтому так важно при анализе художественного текста учитывать глубинную семантику ИС, их роль в структуре литературного произведения, все составляющие его поэтономосферы. Понимание сущности онимного пространства, подчёркивает В.М. Калинин, «предполагает комплексное рассмотрение поэтономии произведения как эстетически организованной системы языковых средств, определяющей внутрисистемное взаимодействие составляющих онимного пространства и воздействие каждого из элементов на стиль художественного целого» [2, с.86]. Онимия, являясь «вторичной системой, моделирующей реальную» [2, с.63], одновременно представляет собой важнейшую составляющую поэтики художественного произведения, поскольку связана с системой персонажей художественного произведения: «онимні засоби поезики органічно включені в загальну систему образності твору» [3, с.218], его структуру и семантику. Это положение поэтики онима, высказанное учёным, как нельзя лучше иллюстрирует «весенняя сказка» «Снегурочка» А.Н. Островского, где антропонимия – сочетание дохристианских мифологизированных и мифологических имён собственных – представляют собой систему, оказывающую важнейшее влияние на понимание семантики и поэтики литературного текста.

В драматическом конфликте пьесы А.Н. Островского важнейшее место принадлежит славянскому мифологическому и ритуальному персонажу Яриле, с именем которого связан особый весенний культ, имеющий отношение к сфере любви и брака. Известно, что имя Ярило происходит от корня “яр-” (*jar), с которым соотносятся представления о яри как высшем проявлении производительных сил, урожая, плодородия, прибыли. Ярило – божество, связанное с идеей плодородия,

цьому випадку *genetivus possessivus* перекладається або родовим відмінком з прийменником “у” або “для”, либонь давальним відмінком. Наприклад: *Amicorum sunt communia omnia* “у друзів все загальне”. *Omnis hominis studium libertatis proprium est*. Кожній людині властивий потяг до свободи.

Genetivus subiectivus – це генетив логічного підмета, вживається лише з іменником, який позначає дію і вказує на суб’єкт цієї дії. Наприклад: *adventus Caesaris* “прихід Цезаря”, *meatus terrae* “рух землі”. *Genetivus obiectivus* – генетив додатка. *Amor filiae* – любов по відношенню до дочки або любов, яка йде від дочки? Вона любить або її люблять? Однак в цілому ряді випадків диференціювати *Genetivus subiectivus* та *Genetivus obiectivus* дозволяє лише контекст. Поза контекстом на це питання відповісти неможливо.

Genetivus partitivus – родовий частковий, демонструє те ціле, частина якого позначається означуванням словом. Наприклад: *Primus amicorum meorum*. Перший з моїх друзів.

Genetivus characteristicus – родовий характеристики. Він вживається у функції іменної частини присудка при дієслові *esse*, коли підмет виражений інфінітивом, для позначення особи, властивістю якої є дія чи стан, які називає підмет. На рідну мову сполучення *est (erat, fuit) + gen. characteristicus* перекладається “властиво (кому), є обов’язком, ознака (кого)”. Наприклад: *Hominis est errare, nullius, in errore perseverare* “людині властиво помилятися, але тільки дурний наполягає на своїх помилках”.

Genetivus qualitatis (родовий властивості) слугує для позначення властивості, яка притаманна особі, предмету чи абстрактному поняттю. Виражається, як правило, сполученням іменника з прикметником – узгодженим означенням. У реченні є іменною частиною присудка або означенням до нього. На рідну мову перекладається або родовим, або орудно-місцевим відмінком. Наприклад: *Gaius Volusenus, tribunus militum, (vir) magnae virtutis fuit*. “Гай Волузен, військовий трибун, був чоловіком великої мужності”. *Genetivus qualitatis* може вказувати також на походження, вік, кількість. Наприклад: *homo generis Graeci* “людина грецького походження”; *puer quinque annorum* “хлопчина п’яти років”; *classis septuaginta navium* “флот із 70 кораблів”.

Genetivus generis (родовий роду, виду) – позначає ту сукупність (предмети, особи), з якої складається кількісне поняття, яке називається керуючим словом.

Основне значення давального відмінка в латинській мові співпадає з основним значенням в українській мові: це відмінок

непрямого об'єкта, до якого направлена дія. *Da mihi librum!* Дай мені книжку!

Datīvus commōdi et incommōdi (давальний вигоди і невигоди) означає особу чи предмет, у якого щось є або відсутнє. Перекладається за допомогою прийменників *zadla*, *zaradi*. *Non scholae, sed vitae discimus*. Ми вчимося не для школи, а для життя.

Datīvus finālis (давальний цілі) означає ціль дії, яка виражена дієсловом, при цьому ціль розуміється як призначення. *Mittēre auxilio*. Посилати на допомогу.

Категорію відмінка латинської мови можна віднести до словозмінних категорій, адже вона реалізується у формах того самого слова, яку представляє. Прийменник – це невідмінюване слово, що стоїть перед іменами або прислівниками і спільно з ними позначає місце, час, спосіб, кількість, причину. Прийменники в латинській мові вживаються лише з двома відмінками: з *Accusatīvus* та *Ablatīvus*.

Ablatīvus separatiōnis (орудно-місцевий відстані) означає особу чи предмет, від якого щось відходить. *Cedo ab amico*. Я йду від товариша.

Ablatīvus auctōris (аблатив діючої особи) вживається з прийменником *a(ab)* у пасивному стані, якщо відповідає на питання *ким?* *Libera discipulo legitur*. Книжка читається учнем.

Ablatīvus tempōris (аблатив часу) – іменники без означення в більшості випадків вживаються з прийменником *in* (*in bello* під час війни).

Accusatīvus loci (знахідний місця) означає напрямок руху. Вживається з прийменниками *in* (в) або *ad* (до): *in urbem* в місто; *ad urbem* до міста.

Отже, можна дійти висновку, що “прийменниковий відмінок” за змістом суттєво різниться від аналітичних конструкцій і що в аналітичних мовах можуть бути відсутні зовсім або бути наявними в незначній кількості аналітичні форми. І навпаки, у синтетичних мовах можуть бути досить розвинутими аналітичні форми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доза А. История французского языка / А. Доза [пер. с франц. Е. Н. Шор; ред. и предисл. М. С. Гуричевой]. – М.: Изд-во иностр. лит., 1956. – 471 с.
2. Кузнецов П. С. Морфологическая классификация языков: Материалы к курсам языкознания / П. С. Кузнецов [под общ. ред. В. А. Звегинцева]. – М.: Изд-во. МГУ, 1954. – 34 с.

культуры: через миф, фольклор в литературное произведение. Поэтонимы не только наталкивали на определенные мифологические реминисценции, но и творили новую образную структуру в новой образной реальности. Сохраняя свою ахетипическую основу, такие имена становятся знаком литературного героя. «Миф и имя непосредственно связаны по своей природе. В известном смысле они взаимоопределяемы, одно сводится к другому: миф – персонален (номинационен), имя – мифологично» [4, с.529]. Эта особенность ИС мифологического сознания отчасти наблюдается и в именовании литературных героев. Антропонимы становятся ключевыми именами в национальной культуре, как правило, это имена «говорящие» и символические, что обусловлено их тесной связью с денотатом – масштабом значимости литературного героя, возможностью его символизации и мифологизации. Наречение именем, «установление имени» литературного героя как в мифологии равнозначно акту творения – наделяния объектов определенными свойствами и судьбой: «*Bonum nomen bonum opem*» (Хорошее имя – хорошее знамение), – гласит латинская поговорка.

Мысль, высказанная Ю.М. Лотманом и Б.А. Успенским в работе «Миф – имя – культура» о том, что «общее значение собственного имени в его предельной абстрактности сводится к мифу» [4, с.529], сегодня не вызывает сомнения. Как и тот факт, что «именно в сфере собственных имён происходит отождествление слова и денотата, которое столь характерно для мифологических представлений <...>» [4, с.529]. А.А. Тахо-Годи подчёркивает, что миф, выражая «обобщённо-смысловую наполненность слова в его целостности» [6, с.8], в силу закона отождествления имени и предмета приводит к тому, что мир вокруг человека персонифицировался, воплощался в «словемифе», точнее, имени-мифе. Например, наделяя именем огненную силу вообще, силу, «что живёт огнём, сам им является и управляет им. Имя этой огненной силы – Гефест», «феномены произрастания называет обобщённо одним словом – Деметра», «Зевс – светоносное небо, светоносный день» [6, с.9]. Примеры, приведенные Тахо-Годи, можно было бы множить.

Связь ИС с мифом определена спецификой антропонима. ИС не обладает значением в том смысле, в каком им обладает нарицательное имя: не обозначает класса предметов, а называет (именует) только один предмет, именно тот, который нарекается данным именем. Однако антропоним «обладает смыслом» (Руднев) – внутренней формой, этимологией, как в мифе, где каждый предмет уникален и в то же время связан с другим предметом (эту связь Леви-Брюль определил как партиципацией,

Статья посвящена описанию структуры и семантики предложно-падежных форм имени, выполняющих роль единиц именования (ономасиологических единиц) при обслуживании языковых смыслов «предметность» и «признак предмета».

Ключевые слова: предложно-падежная форма, «предметность», «признак предмета».

SUMMARY

Shakhova E. M. Prepositional-case forms of the name as onomasiological units serving the linguistic meanings of “objectivity” and “a sign of the object” in Modern Russian

The article views prepositional-case forms of the name as onomasiological units serving the linguistic meanings of “objectivity” and “a sign of the object”, represented in the modern Russian language. Special regard is given to the description of their structure, semantics and role for the act of communication.

Key words: prepositional-case form, “objectivity”, “a sign of the object”.

*И.М. Шлапак
(Ивано-Франковск)*

УДК 82.09

МИФОЛОГИЗИРОВАННЫЕ ПОЭТОНИМЫ КАК ОСОБЫЙ ТИП КУЛЬТУРНЫХ КОНЦЕПТОВ

Универсальная повторяемость определенных ролей и ситуаций, которыми так богата литература, ярко иллюстрируется «сюжетообразующими героями» (Ю.М. Лотман), маркированными антропонимами. Имя литературного героя является обязательным условием его существования в структуре художественного произведения и важнейшим фактором, который объединяет все «составляющие» литературного персонажа: «Имя – формальный признак героя как единства» [8]. Ни одна национальная мифология не обходится без ИС, подчёркивает В.Н. Топоров, а некоторые сохранились только в виде списков собственных имен. Имя осознавалось как “внутренняя сущность” обозначаемого им объекта [7, с.3-12]. Поэтому для собственных имен более важным являлось не значение, а значимость имени. Являясь особым языковым знаком, свернутым диахроническим национально-культурным текстом, имя собственное (ИС) обеспечивало сохранение исторической культурной памяти, как своеобразное «транспортное средство» (В.М. Калинин), транслируя её по разным каналам традиционной духовной

АНОТАЦІЯ

Горлова О. В. Аналітизм і синтетизм граматичних категорій відмінків у латинській мові

У статті розглядаються і досліджуються аналітичні та синтетичні відмінкові конструкції в латинській мові. Утворення відмінкових аналітичних конструкцій відбувається переважно за допомогою службових слів, а саме прийменників.

Ключові слова: аналітизм, синтетизм, прийменник, відмінок.

АННОТАЦИЯ

Горлова Е. В. Аналитизм и синтетизм грамматических категорий падежей в латинском языке

В статье рассматриваются аналитические и синтетические падежные конструкции в латинском языке. Образование падежных аналитических конструкций осуществляется, главным образом, с помощью служебных слов, а именно предлогов.

Ключевые слова: аналитизм, синтетизм, предлог, падеж.

SUMMARY

Gorlova E. V. Analytism and synthetism of the grammatical category of case in the Latin language

The article regards analytical and synthetic case patterns in the Latin language. The formation of analytical case pattern is realized essentially by functional words, namely by prepositions.

Key words: analytism, synthetism, prepositions, case.

*Л.О. Дорошенко
(Горлівка)*

УДК 81'366'37

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИВЧЕННЯ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ ПРОСТОРОВИХ ВІДНОСИН

В останні роки термін «простір» одержав надзвичайно широке тлумачення та уживання для позначення різних сутностей. Проблема мовного вираження просторових відносин вже була об'єктом дослідження, але її актуальність пояснюється невизначеністю вчених щодо підходів та понять з метою фіксації просторових відносин. Для позначення основної назви даної категорії в лінгвістиці використовуються різні терміни – простір, місце, локативність, локальність. Ця категорія щільно переплітається із поняттям функціонально-семантичного поля. Поле складається із сукупності компонентів, що вибудовуються в певну ієрархію щодо віддаленості або наближеності до

польового ядра [7, с. 47]. «Прийом семантичного поля полягає в тім, що в центрі поля виділяється домінанта, що уособлює набір семантичних ознак... Наявність у центрі поля багатосемного компонента дає можливість розгорнути його так, що стає можливим скорочувати кількість семантичних ознак, віддалених від центру семем... На основі відстані визначається міра семантичного тяжіння» [6, с. 250]. «Центр (серцевина) утворюється при цьому оптимальною концентрацією усіх якісних ознак, що сполучаються у певній одиниці» [1, с. 61]. О. В. Бондарко звертає увагу на такі ознаки, що складають основу для виділення центра у протиставленні «центр – периферія»: а) зосередження, максимальна концентрація специфічних ознак, що характеризують певне угруповання; б) зосередження зв'язків, відношень, перебування певного явища у сфері перетину тих ліній, що зв'язують елементи певного угруповання, участь у максимальній кількості опозицій; в) максимальне функціональне навантаження; г) найбільша спеціалізованість певного мовного засобу або системи цих засобів для реалізації певної семантичної функції; ґ) регулярність, висока частота функціонування певного мовного елемента» [2, с. 214-217].

А. В. Бондарко дає наступне визначення: «Локативність трактується нами як семантична категорія, що представляє собою мовну інтерпретацію розумової категорії простору, і разом з тим як функціонально-семантичне поле, що охоплює різнорівневі засоби даної мови, взаємодіючи при вираженні просторових відносин» [3, с. 56]. Категорія локативності – це понятійна категорія, що допомагає людині позначити себе вербально в просторі, осмислити своє місцезнаходження і, таким чином, виражає просторові відносини.

Г. А. Золотова у рамках загального просторового значення розрізняє локатив – компонент зі значенням місцезнаходження, директив – компонент, що виражає напрямок руху, орієнтованої дії або положення предмета, і транзитив – компонент зі значенням шляху руху [8]. Інші дослідники представляють більш вузьке розуміння локативності як реалізацію ознаки статичності, неспрямованості дії. У рамках локативності вони розрізняють ілатив (розташування у внутрішньому просторі); аблатив (розташування на поверхні або зовнішньому просторі); перлатив (розташування над поверхнею або зовнішнім простором); деперлатив (локалізація в нижньому просторі); прелатив (локалізація в просторі поперед предмета); релатив (розташування в просторі позаду) і алатив (розташування поруч із собою). В. Г. Гак виділяє в плані змісту категорії локативності загальні й конкретні просторові значення [5].

- С.Пб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1997. – 140 с. – ISBN 5-288-01860-X.
2. Попова, З. Д. Предложно-падежная форма как средство выражения языковых смыслов / З. Д. Попова // Учен. записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Т. 24 (63). Ч. 3: Филология. Социальные коммуникации. – Симферополь, 2011. – С. 406-411.
3. Сергеева, Г. Н. Предложно-падежные словоформы с атрибутивным значением (об одной структурно-семантической разновидности «эквивалентов слова») / Г. Н. Сергеева // Явления переходности в грамматическом строе современного русского языка: межвуз. сб. науч. тр. – М., 1988. – С. 82-88.
4. Сидоренко, Е. Н. Языковые смыслы и ономастические средства их выражения / Е. Н. Сидоренко. – Симферополь: КРП «Изд-во Крымчпедгиз», 2008. – 128 с. – ISBN 978-966-354-205-8.
5. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова / Загнітко А. О., Данилюк І. Г., Ситар Г. В., Щукіна І. А. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – ISBN 966-338-552-9.
6. Цыганенко Г. П. Толково-сопоставительный словарь русских и украинских предлогов / Г. П. Цыганенко. – Алчевск: Донбасс-Медиа, 2006. – 600 с.
7. Шведова, Н. Ю. Русский язык: Избранные работы / Н. Ю. Шведова / Рос. акад. наук; Отд-е историко-филол. наук: Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова. – М.: Яз. слав. культуры, 2005. – 640 с. (Studia Philologica). – ISBN 5-88744-0570.

АНОТАЦІЯ

Шахова О. М. Прийменниково-відмінкові форми імені, які передають смисли «предметність» та «ознака предмета» в сучасній російській мові

Стаття містить опис структури та семантики прийменниково-відмінкових форм імені, які виконують роль одиниць найменування (онімасіологічних одиниць), о обслуговують мовні смисли «предметність» та «ознака предмета».

Ключевые слова: прийменниково-відмінкова форма, «предметність», «ознака предмета».

АННОТАЦИЯ

Шахова Е. М. Предложно-падежные формы имени, выражающие языковые смыслы «предметность» и «признак предмета» в современном русском языке

в виде: ожидаются осадки в виде дождя;
в области: премией были отмечены работы в области физики;
в свете: эти результаты в свете новых знаний порадовали наш коллектив;

в сфере: конкуренция в сфере услуг значительно усилилась.

В некоторых случаях можно говорить о синкретичности значений ономаσιологических единиц, о некоторой незавершённости перехода из одного смысла в другой. Так, ономаσιологическая единица с предлогом в сфере может быть отнесена к языковому смыслу «признак предмета» и «места», может быть, даже «предметности». В целом же количество расчленённых единиц именования, выраженных предложно-падежными формами, включающих производные предлоги, минимально, оно исчисляется несколькими единицами. Их роль заключается прежде всего в семантической и стилистической дифференциации высказываний, возможности передать самые тонкие оттенки мысли в значениях отдельных ономаσιологических единиц в процессе общения.

Таким образом, в современном русском языке в репертуаре единиц именования, используемых для выражения языковых смыслов, занимают свою нишу предложно-падежные формы имени. Они по-разному проявляют себя в каждом из языковых смыслов. Мы преднамеренно избрали в качестве объекта исследования наиболее богатые по количеству и содержанию словных единиц языковые смыслы, которые, по логике вещей, могли бы обходиться без расчленённых единиц именования. Но на самом деле мы обнаружили неожиданно большое количество предложно-падежных форм для выражения языкового смысла «признак предмета», меньше их оказалось у языкового смысла «предметность». Более того, их объём расширяется и за счёт включения в них производных предлогов – трансформантов. Этот процесс живой, развивающийся и требующий более глубокого изучения его, ибо он свидетельствует об общей направленности развития языка.

З. Д. Попова, принимая теорию предложно-падежных форм как одного из типов единиц именования, совершенно справедливо пишет: «... предложно-падежные формы – это не только средство выражения языковых смыслов, но и средство их развития и обогащения» [2, с. 411]. Изучение этого аспекта, безусловно, обогатит науку о языке новыми интересными идеями.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богданов, С. И. Морфология неопределённых слов в современном русском языке / С. И. Богданов: учеб. пособие. –

Загальні просторові значення стосуються самого типу процесу. Усякий процес, розглянутий у плані просторових відносин, включає три фази: початок, продовження та кінець процесу. Початок і припинення просторових відносин мають характер динамічного процесу, продовження цих відносин являє собою статичний процес. Отже, основною опозицією у просторових відносинах, розглянутих у загальному плані, є опозиція переміщення і місцезнаходження. Щодо конкретних просторових відносин, то В. Г. Гак уважає, що їх можна розділити на три групи залежно від того, чи зображують вони положення однієї субстанції у відношенні іншої у вигляді крапки (тривимірного простору), лінії (площини) або окружності (дуги, сфери) [5].

Найбільш повний опис мовних засобів вираження категорії простору дає М. В. Всеволодова. Вона вводить опозицію сопросторовість / несопросторовість. Ця ознака вважається найістотною, базовою, що відбиває відношення предмета, що локалізується. Автор підкреслює, що в більшості випадків форма, що виражає значення сопросторовості, не може бути інтерпретована у змісті несопросторовості і навпаки. Другою важливою опозицією в системі просторових значень М. В. Всеволодова вважає наповненість / незаповненість простору. Ця опозиція реалізується лише у рамках сопросторовості [4, с. 34]. Третя опозиція називається «характер відносин предмета до локума». В основі цієї опозиції лежать семи статичності / динамічності. Перша сема припускає «незмінне стосовно локуму просторове розташування предмета, ... а сема динамічності припускає зміну розташування предмета і локума (видалення, наближення, проходження)...» [4, с. 40].

У дослідженні І. Пете система просторових відносин представлена п'ятьма групами відповідно до геометричного характеру просторових форм. Перша група – це місце розташування субстанції А у вигляді крапки щодо субстанції В. У цьому типі просторової локалізації виведені наступні різновиди: інтрапозиційні, суперпозиційні, субтерпозиційні, постпозиційні, препозиційні, адпозиційні, медіальні, інтерпозиційні, екстрапозиційні, латеральні й контрапозиційні відносини. Друга група – розташування субстанції А у вигляді лінії щодо субстанції В. Тут розрізняються: транспозиційні, паралельні, діагональні, перпендикулярні, термінальні просторові відносини. Третя група – субстанцію А представлено у вигляді окружності щодо субстанції В. Тут виділяються циркупозиційні відносини. Четверта група – місце розташування субстанції А представлено без конкретної вказівки на субстанцію В. Тут розглядаються ситуативна, загальна або невизначена вказівка на субстанцію

В. П'ята група – розташування субстанції А представлено зі вказівкою на відстань стосовно субстанції В. У цьому розділі розглядається значення локальної довжини [9].

Отже, для визначення і характеристики просторових відносин необхідним є існування принаймні двох елементів, які входять до цього відношення: предмета локалізації та місця локалізації. Об'єктом, який локалізується, може бути істота з притаманними їй властивостями, що впливають на її просторову поведінку: здатність переміщатися, мати прогнозоване вертикальне положення та фронтальну орієнтацію. Тому локалізованим предметом може виявлятися істота, яка виконує певну дію чи отримує ознаку в межах будь-якого простору. «Просторові відношення залежать від прототипових характеристик предмета, який локалізується, від його категоризації мовцями як елемента живої чи неживої природи, від наявності у семантиці прототипу значення канонічної орієнтації чи закріпленості його за певними елементами простору» [11].

Характер локалізації залежить не тільки від властивостей предмета, який локалізується, але й від ознак місця локалізації. Для характеру локалізації важливими є такі ознаки просторового орієнтира, як його протяжність по горизонталі, протяжність по вертикалі, що дозволяє локалізувати об'єкт біля його нижнього кінця, наявність поверхні, на якій може бути щось розташоване.

«У сприйнятті та концептуалізації простору важливу роль відіграє антропоцентричний чинник. Відстань починає свій відлік від людини, яка перебуває у центрі картини світу, що дає змогу виділити три просторові сектори: найближчу до концептуалізатора зону, яка становить вмістилище, менше за розміром, ніж людське тіло; сектор навколо концептуалізатора, який можна сприйняти органами зору; сектор, протяжність якого настільки велика, що концептуалізатор не здатен її сприйняти і визначити межі цього сектора» [11]. Зазначено, що сукупність уявлень про простір відображається в мові у вигляді лексико-семантичної системи загальних найменувань простору (місця). До їхньої семантичної амплітуди входить як загальне, абстрактне розуміння «місця як частини простору», так і конкретне розуміння місця як «вмістилища, частини простору, яку займає певний об'єкт (предмет, дія, подія, ознака)», «конкретного окресленого певними межами елемента простору», «частини чогось», «відношення між елементами у певному просторовому чи часовому ряді» [10, с. 8].

Отже, можна сказати, що вивчення мовного вираження просторових відносин повністю не здійснено ні для однієї з мов, система концептуальних форм вивчення й описи просторових параметрів світу весь час збагачується якимись новими підходами, поняттями й засобами фіксації просторових відносин.

По нашому мнению, Галина Николаевна приблизилась к пониманию «лексикализованных предложно-падежных форм», называемых ею эквивалентами слов, как единиц именования, но при этом она, во-первых, рассматривает в этой роли только часть предложно-падежных форм имени, обслуживающих атрибутивное значение; во-вторых, она называет их только «эквивалентами слов», а не единицами именования (то есть ономаσιологическими единицами).

Автор выделяет три группы фактов, различающихся возможностью или невозможностью замены эквивалентных «средств косвенной номинации качества средствами прямой номинации»: 1) заменяемые однокоренными прилагательными, 2) заменяемые неоднокоренными прилагательными, 3) не заменяемые прилагательными. Г. Н. Сергеева скрупулёзно, с учётом морфологических, синтаксических и стилистических характеристик анализирует каждую группу.

В первую группу включаются предложно-падежные формы типа в клетку (рубашка в клетку = рубашка клетчатая), с образованием (человек с образованием = человек образованный).

Во вторую группу входят предложно-падежные формы имени типа с характером (женщина с характером = волевая, упорная и т. п.), с пальчик (мальчик с пальчик = очень маленький, крохотный мальчик).

Предложно-падежные формы имени третьей группы не могут быть заменены именами прилагательными: волосы на пробор, работа по специальности, волосы с проседью.

Безусловно, следует согласиться с автором рассматриваемой статьи в том, что в ряде случаев существует определённая фразеологизация текста, разная степень семантической спаянности предложно-падежной формы имени с глагольным и т. п. компонентом, от которого зависит указанная форма имени. В целом данное явление можно рассматривать как одно из проявлений тенденции развития языка в направлении аналитизма.

Исследование предложно-падежных форм имени, выраженных сочетанием с производными предлогами, свидетельствует о том, что они в современной русистике практически не изучены. Назовём некоторые из важных моментов:

- к производным относятся предлоги, образованные путём препозиционализации – одного из видов диахронной трансформации;

- в состав предложно-падежных форм имени, обслуживающих языковой смысл «признак предмета», входят составные предлоги, включающие первообразный предлог и имя существительное:

- собственное индивидуальное категориальное значение признака предмета у всех единиц рассматриваемого языкового смысла;

- универсальный характер проявления его в известных языках мира;

- ономаσιологический характер представления данного понятийного содержания, направленный от значения к средствам выражения;

- атрибутивный характер передаваемых им синтаксических отношений;

- наличие у них трёх местоименных вопросительных категоризаторов: какой?, чей?, который? – и их функциональных заменителей типа что делающий?, так как в современном русском языке признак предмета может быть выражен качественными, относительными и притяжательными прилагательными, некоторыми местоимениями, а также расчленёнными единицами именования. Несмотря на огромное количество словных единиц, достаточно актуальным средством выражения языкового смысла «признак предмета» являются расчленённые единицы именования, в том числе и предложно-падежные формы имени. Приведём примеры предложно-падежных именований, содержащих в своём составе первообразные предлоги и выражающих языковой смысл «признак предмета»:

без: построили дом без балкона;

в: купил тетрадь в клеточку,

понравились конфеты в шоколаде;

для: тебе нужны конфеты для диабетиков;

до: носил плащ до колен;

из: построил шалаш из камыша;

из-под: заметила тяжёлый взгляд из-под бровей;

к: подвело стремление к совершенству;

на: предлагается работа на дому;

писал о встрече на Эльбе;

по: открылась мастерская по ремонту обуви;

от: футляр от очков лежит на столе;

с: испекла пирог с яблоками;

родственник оказался человеком с нравом.

Интересные наблюдения над предложно-падежными формами с атрибутивным значением предложила Г. Н. Сергеева. Автор ставит целью «обосновать необходимость выделения одной из структурно-семантических эквивалентов слова – лексикализованных предложно-падежных словоформ ... с атрибутивным значением: работа на дому, человек с размахом, женщина в летах, платье до пят и т. п.» [3, с. 83].

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В. Г. Качественный и количественный анализ грамматических явлений / В. Адмони // Теоретические проблемы современного советского языкознания. – М.: Наука, 1964. – С. 56-68.
2. Бондарко А. В. Теория морфологических категорий / А. Бондарко – Л.: Наука, 1976. – 254 с.
3. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / А. Бондарко. – Л.: Наука, 1988. – 674 с. – (Сочинения: в 6 т. / А. Бондарко; т. 1).
4. Всеволодова М. В. Способы выражения временных отношений в русском языке / М. Всеволодова. – М., 1975. – 193 с.
5. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Гак. – М.: Высш. шк., 1998. – 763 с.
6. Зеленько А. С. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних вчень. Аспекти, методи, прийоми та процедури досліджень мови: посібник / А. Зеленько. – Луганськ: Альма-матер, 2002. – 283 с.
7. Зернов Б. Е., Попова О. Д. К вопросу о «центре» и «периферии» в системе частей речи (на материале английского языка) / Б. Зернов // Взаимодействие языковых структур в системе: межвуз. сб., вып. 4. – Л., 1980. – С. 45-57.
8. Золотова Г. А. Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса / Г. Золотова. – М.: Эдиториал УРСС, 2006. – 440 с.
9. Пете И. Иллюстрированная фразеология русского языка / И. Пете. – [3-е изд.]. – М.: Сегед, 2001. – 206 с.
10. Щєблїкіна Т. А. Роль параметричних прикметників із просторовою семантикою у формуванні лінгвального образу світу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 05.02.08 / Т. Щєблїкіна. – Харків, 2001. – 14 с.
11. http://librar.org.ua/sections_loadphp?s=philology&id=1326&start=5

АНОТАЦІЯ

Дорошенко Л. О. До питання про вивчення мовного вираження просторових відносин

Стаття присвячена дослідженню мовного вираження просторових відносин. У статті розглядаються особливості категорії просторових відносин у лінгвістиці, встановлюються різні типи просторових відносин, представлені основні опозиції – мовні засоби вираження категорії простору, встановлюються зв'язки категорії із поняттям функціонально-семантичного поля.

Ключові слова: просторові відносини, функціонально-семантичне поле, локалізація, антропоцентризм.

АННОТАЦИЯ

Дорошенко Л. А. К вопросу об изучении языкового выражения пространственных отношений

Статья посвящена изучению языкового выражения пространственных отношений. В статье рассматриваются особенности категории пространственных отношений в лингвистике, определяются различные типы пространственных отношений, представлены основные оппозиции – языковые средства выражения категории пространства, устанавливаются связи категории с понятием функционально-семантического поля.

Ключевые слова: пространственные отношения, функционально-семантическое поле, локализация, антропоцентризм.

SUMMARY

Doroshenko L. A. On the issue of the linguistic expression of spatial relations

The article is devoted to the investigation of the linguistic expression of spatial relations. The article deals with the linguistic peculiarities of the spatial relations category, different types of spatial relations, main oppositions – linguistic means of the spatial category, and connection of the category with the category of functional-semantic field.

Key words: spatial relations, functional-semantic field, localization, anthropocentrism.

*Н.В. Дьячок
(Горловка)*

УДК 811.161.1=81'373.611

О ПРОБЛЕМЕ ТОЖДЕСТВА ИНВАРИАНТА

Целью данной статьи является попытка определения основной единицы языка (или основной номинативной единицы), то есть выделение единицы, сосредоточивающей в себе основную – номинативную – функцию.

В. И. Теркулов пишет: «Основная номинативная единица всегда находится на границе между собою и не собою. Она может быть и словом, и словосочетанием, и сочетанием слов. Поэтому мы и считаем слово, сочетание слов и словосочетание лишь структурными разновидностями единицы более высокого

смысл «предметность», достаточно велико, хотя этот языковой смысл богато представлен на словном уровне именами существительными, частично – местоимениями. Этот факт можно считать показательным, если признать, что язык стремится к большему использованию аналитических средств, которые помогают более тонко дифференцировать мысль. Более того, следует отметить, что одновременно с использованием первообразных предлогов в составе предложно-падежных форм имени происходит рост, хотя и небольшой, употребления в них производных предлогов. Отметим при этом, что для многих первообразных предлогов участие в выражении языкового смысла «предметность» является не основным, а одним из нескольких; производные же предлоги чаще всего закрепляются за данным языковым смыслом. Поскольку производные предлоги в составе единиц именования, обслуживающих данный языковой смысл, – явление позднее по времени формирования, то в связи с их квалификацией может возникнуть много споров. Приведём примеры:

вместо: вместо обещанного велотрека были выстроены гостиницы,

в адрес: в адрес юбиляра пришло несколько телеграмм,

в лице: в лице студентов мы видим будущих руководителей и организаторов производства на нашем заводе,

в отношении: в отношении твоего поступка я должен высказать своё осуждение,

за вычетом: денег в получку за вычетом аванса почти не осталось,

исключая: добрых впечатлений об отдыхе, исключая непогоду, осталось много,

насчёт: насчёт дров скажу следующее...

Споры ведутся прежде всего вокруг признания или непризнания единиц типа по линии, в деле, в лице, в адрес и под. предлогами, но это вопрос для отдельного рассмотрения. Для настоящей статьи важно выявить, выступают ли данные предложно-падежные сочетания в роли выразителей только языкового смысла «предметность». По нашему мнению, спорными являются ономаσιологические единицы в отношении поступка, вместо велотрека и под. им, они могут быть рассмотрены как относящиеся к двум языковым смыслам, в данном случае – и к «образу, способу действия...». Работа над ними должна быть продолжена.

Обратимся к языковому смыслу «признак предмета». Дифференциальными признаками этого языкового смысла являются следующие:

называемым составным словом (мало кто, неведомо где, триста девяносто восемь); г) придаточной частью сложноподчинённого предложения, выполняющей роль сложного именованного, часто – вместе с коррелятом ((тот) кто любит животных = любитель животных).

Обратимся к языковому смыслу «предметность». Он имеет следующие основные дифференциальные признаки:

- собственное индивидуальное категориальное значение предметности;
- универсальный характер проявления в известных языках мира;
- ономасиологический характер представления данного понятийного содержания, направленный от значения к средствам выражения;
- выражение объектных отношений на уровне синтаксиса;
- наличие двух вопросительных местоименных категоризаторов кто? и что?;
- собственную систему единиц именованного, в состав которых входят и предложно-падежные формы имени. Они включают как первообразные, так и производные предлоги. В состав первого вида единиц именованного входят следующие первообразные предлоги:

в: вода превратилась в лёд,
 прочитанное проявилось потом в его энциклопедических знаниях,
 для: для ребёнка купили небольшой рюкзак,
 до: можно было дотронуться до его лба,
 из: из кукурузы научились добывать масло,
 за: поблагодарить за доброту, взяться за ручку двери,
 послал за солью,
 к: мы готовились к встрече гостей,
 на: сапёры натолкнулись на препятствие,
 Пётр настаивал на переезде,
 над: над лугом парил бумажный змей,
 о (об): споткнуться о порог,
 от: получил посылку от друга,
 перед: провинился перед товарищем,
 по: ребята тосковали по старому дому,
 под: помещение арендовали под аптеку,
 с: каждый день начинался с купания в озере,
 Андрей гулял с собакой по вечерам,
 у: в детстве у неё был любимый пёс Пушок.

Как видно из примеров, количество предлогов, используемых в предложно-падежных формах, выражающих языковой

порядка, которую мы <...> называем номинатомой» [7, с. 129].

В наши дни остается актуальной проблема тождества основной (согласно традиционному мнению большинства лингвистов – Н. Д.) единицы языка. Наиболее рациональное решение данной проблемы было предложено А. И. Смирницким. Разные словоформы понимаются им как варианты одного слова при условии наличия и общей корневой части и лексико-семантической общности.

Согласно резюмирующему мнению З. Д. Поповой и И. А. Стернина, в зависимости от характера дифференциальных черт между словоформами можно представить следующую типологию вариантов слова.

1. Фонетические (матрас – матрац, калоша – галоша, шкаф – шкап, ноль – нуль).
2. Словообразовательные (табурет – табуретка, диалектный – диалектальный, подсолнух – подсолнечник).
3. Формообразовательные (поезжай – езжай, выбрось – выброси, теноры – тенора).
4. Словоизменительные (смелый – смелого – смелому – смелые; иду – идешь – идет – идут).

Мы считаем, что более целесообразным было бы объединить в данном случае формообразовательный и словоизменительный типы, поскольку они тождественны по своей сути.

5. Лексико-семантические варианты слова, отражающие его многозначность (каша «продукт питания», «хлопотное дело», «путаница, мешанина»).

«Тождество слова при наличии разных ЛСВ (лексико-семантических вариантов – Н. Д.) поддерживается тождеством его лексем» [4, с. 238].

6. Стилистические (чело – лоб, щеки – ланиты, голос – глас, ладонь – длань, очи – глаза, автомобиль – машина, врата – ворота).

7. Региональные (телогрейка – теплушка, ведро – цеберка, головастик – пуголовок).

8. Диахронические (шелом – шлем, година – год, единожды – одиной).

Каждый из указанных типов имеет свою историю, связанную, в основном, с теми или иными диахроническими изменениями внутри ярусов языковой системы. Данная классификация может быть упрощена и упорядочена.

Лингвисты замечают: «очень разные по характеру, по соотношению друг с другом, по роли в лексической системе языка варианты слова организуются на основе общей лексемы и ее стандартных словоизменительных словоформ в одно слово» [4, с. 238].

Сущность вопроса о тождестве слова (номинатемы – согласно терминологии В. И. Теркулова) заключается в том, «каковы границы различий между отдельными употреблениями слова, за которыми оно перестает быть единым и равным самому себе, а его видоизменения приобретают характер самостоятельных слов» [9]. В. И. Теркулов подчеркивает в данном случае необходимость установления параметров языкового инварианта, направленных на объединение разных речевых единиц-глосс.

Об инварианте как о языковой единице упоминается в одном из основных требований структуралистского подхода. Согласно ему предполагается «различение языка как относительно замкнутой в себе знаковой системы инвариантных единиц и речи / речевой деятельности как среды его функционирования, как способа реализации языковых единиц в виде множества их вариантов» [6, с. 19].

Ю. С. Маслов пишет: «... слово выступает в системе языка в качестве абстрактной единицы – инварианта, и, наряду с этим, как правило, также в виде набора своих вариантов; в речи (в речевом акте и в тексте) оно реализуется в виде конкретного экземпляра, т.е. «речевого слова». Выше мы называли инвариант слова глоссемой, а экземпляр слова в речи – глоссой» [3, с. 110].

Иное понимание слова предполагает целесообразное использование иных терминов и, в связи с этим, декларирование инварианта как лексем, а речевого экземпляра как – соответственно – лекса (или лексы). В данном контексте сочетания типа выйти в люди, функционирующие наподобие слова, Ю. С. Маслов называет сложными лексемами, а их экземпляры в речи – сложными лексами.

Относительно языковых вариантов слова лингвист отмечает: «...поскольку слово единица более сложная, чем фонема, языковое варьирование этой единицы носит тоже более сложный характер» [3, с. 110].

Это варьирование может быть:

1) чисто фонетическим варьированием экспонента (ср. такие варианты, как калоша и галоша);

2) связанным с различием стилей или профессиональных подъязыков (рапорт у моряков – рапорт в остальных случаях; алгоритм у математиков – алгоритм у лингвистов);

3) связанным с фонетическими особенностями окружающего контекста (английский неопределенный артикль а перед словом, начинающимся с согласного, и an перед словом, начинающимся с гласного: a thought «мысль» – an idea «идея»);

4) варьированием морфемного состава слова (прочсть – прочитать, лиса – лисица);

в качестве особой расчленённой ономасиологической единицы предложно-падежную форму имени.

Предметом исследования в настоящей статье являются семасиологический и ономасиологический аспекты изучения предложно-падежных форм имени.

Объектом исследования являются предложно-падежные формы имени, выражающие языковые смыслы «предметность» и «признак предмета».

Цель работы – показать, как ономасиологический аспект изучения предложно-падежных форм имени сочетается с семасиологическим аспектом при изучении языковых смыслов «предметность» и «признак предмета».

Для реализации этой цели необходимо решить следующие задачи:

1) дать понятие «языкового смысла»;

2) определить круг первообразных предлогов, входящих в состав предложно-падежных форм имени, выражающих языковые смыслы «предметность» и «признак предмета»;

3) выявить репертуар производных предлогов, входящих в состав предложно-падежных форм имени, передающих языковые смыслы «предметность» и «признак предмета»;

4) охарактеризовать специфику использования первообразных и производных предлогов в выражении языковых смыслов «предметность» и «признак предмета».

Учитывая полифункциональность многих терминов, используемых в современных исследованиях по языку, определим содержание основных терминов, которые рассматриваются в настоящей статье.

Языковой смысл – это «самое общее, универсальное понятие, выраженное системой разноуровневых единиц, объединённых в семантическое целое, и категоризируемое одним или несколькими вопросительными местоимениями (в случае их отсутствия – соответствующими функциональными заменителями – лексиями)» [4, с. 11]. В настоящей работе будет рассмотрено выражение с помощью предложно-падежных форм имени двух языковых смыслов: предметности и признака предмета.

Ономасиологической единицей вслед за Е. Н. Сидоренко называем единицу именованья, выраженную: 1) словом; 2) расчленённой единицей, представленной четырьмя основными видами: а) предложно-падежной формой имени (из Крыма, благодаря другу); б) словосочетанием особого типа, передающим одно понятие, чаще всего эквивалентным одному слову (житель Киева = киевлянин, набережная улица = набережная; одержать победу = победить); в) лексией, то есть так

франкоговорящего сегмента сети Интернет) путем выявления мотивации номинирования. Анализ проводится с позиций когнитивной лингвистики, теории иконичности и теории референции.

Ключевые слова: ник, онимная номинация, ономастика, иконичность, мотивация, изоморфизм.

SUMMARY

Panchak O.V. Onymic nomination in the virtual francophonic Internet-space

The article studies peculiarities of the secondary nomination of individuals with the help of the virtual names (on the basis of the French sector of the Internet) by identifying the motivation of nominating. The analysis is made from the point of view of cognitive linguistics, iconicity and reference theory.

Key words: nick, onymic nomination, onomastics, iconicity, motivation, isomorphism.

*Е.М. Шахова
(Симферополь)*

УДК 81'367.4

ПРЕДЛОЖНО-ПАДЕЖНЫЕ ФОРМЫ ИМЕНИ, ВЫРАЖАЮЩИЕ ЯЗЫКОВЫЕ СМЫСЛЫ «ПРЕДМЕТНОСТЬ» И «ПРИЗНАК ПРЕДМЕТА» В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Современная славистика в последние десятилетия уделяет особое внимание служебной лексике, прежде всего – предлогам. Доказательством тому служат работы языковедов Украины, России, Польши, Сербии и др. стран из группы, возглавляемой А. А. Загнитко и М. В. Всеволодовой, по изучению славянских предлогов; учебное пособие С. И. Богданова «Морфология неполнозначных слов в современном русском языке» [1] и некоторые другие учебные пособия, сборники статей, а также ряд словарей, и прежде всего – «Толково-грамматический словарь русских и украинских предлогов» Г. П. Цыганенко [6], словарь А. А. Загнитко и др. [5].

Изучение предлогов с позиций семасиологии в последние годы переводится в ономаσιологическую плоскость, что находит всё большее выражение в лексикографической практике, но, пожалуй, наиболее характерное воплощение оно получило в теории языковых смыслов Е. Н. Сидоренко, углубляющей и расширяющей теорию, предложенную Н. И. Шведовой [4, 7]. Е. Н. Сидоренко выделяет

5) варьированием морфемного состава слова в сочетании с той или иной стилистической дифференциацией (картофель – картошка); следует отметить, что варьирование четвертого и пятого порядка является несущественным для значения слова;

6) варьированием слова, касающимся одной только содержательной его стороны (семантические варианты многозначного слова, например, аудитория «учебная комната» и аудитория «состав слушателей»).

«Во всех этих столь разнородных случаях, – пишет Ю. С. Маслов, – мы вправе говорить о языковых вариантах соответствующего слова, о его аллосемах или аллолексемах (разрядка автора – Н. Д.)» [3, с. 110-111].

Отдельным классом языкового варьирования, в частности, для русского языка Ю. С. Маслов выделил грамматическое варьирование слова, то есть образование его грамматических форм, или словоформ, в том числе и аналитических (писать, пишу, пишешь, писал; буду писать, писал бы).

Итак, инвариант чаще всего представляют как интерпретированный факт языка «основной вариант». Инвариант не может быть тождествен варианту. Его отождествление с речевой реализацией условно, по причине существования возможного ряда иных модификаций этого инварианта.

В связи с этим В. И. Теркулов пишет: «Номинативный инвариант трактуется нами как абстрактная единица, отвлеченная от своих конкретных реализаций, которая представляет собой то общее, что в той или иной степени присутствует в ряде однородных конкретных единиц, имеющих статус ее вариантов или дублетов» [8, с. 47].

Инвариант всегда реализуется в своих модификациях, в связи с чем для определения его параметров необходимо определить типологию модифицирования инварианта. Данное определение во многом зависит от понятия дистрибуции – порядка расположения элементов.

Под дистрибуцией элементов лингвисты понимают «совокупность всех окружений, в которых они встречаются, т.е. сумму всех (различных) позиций (или употреблений) элементов относительно употреблений других элементов» [1, с. 227].

В дескриптивной лингвистике выделяются три типа отношений между двумя элементами одного и того же языкового уровня: контрастная дистрибуция, отражающая смылоразличительные возможности элементов в одних и тех же окружениях, дополнительная дистрибуция, свободное варьирование. Эти типы отношений называются моделями дистрибуции.

В данном случае можно целесообразно выделить два типа дистрибуции речевых реализаций конкретной единицы языка: дополнительная и свободная. Дополнительная дистрибуция – это «такое отношение единиц, когда каждая из них возможна только в своем окружении, контексте и ни в каком другом» [2, с. 33].

В условиях свободной дистрибуции (свободного варьирования) единицы определенного структурного уровня, функционируя в качестве реализации одной и той же языковой сущности, могут иметь одинаковое окружение.

«Проекция этих типов распределения на уровень номинативной единицы позволяет определить три структурно-функциональных типа отношений между реализациями номинатива, которые, в силу того, что термин варианты и варьирование будет использован нами в узком смысле для обозначения одной из разновидностей отношений между глоссами, мы будем называть не вариантами, а модификациями номинатива» [8, с. 53].

Так, вслед за В. И. Теркуловым мы выделяем три типа модифицирования номинатива.

1. Идентичность, под которой понимается абсолютное тождество тех или иных компонентов структуры глосс, реализуемых в идентичных или разных окружениях. Например, глосса *деревья* идентична как на семантическом, так и на фонетическом уровне в следующих предложениях: *Люди, как и деревья, разнообразны по духу: колючи, как ели, мощны, как дубы, ветрены, как березы, грустны, как плакучие ивы.* – *Деревья заслоняли собой горизонт.*

2. Дублетность, под которой понимается различие тех или иных компонентов глосс, не обусловленное различием их окружений, то есть различие, базирующееся на отношениях свободного модифицирования (свободного варьирования). Например, словосочетание *зачетная книжка* и универбат *зачетка* находятся в отношениях лексико-грамматической дублетности, поскольку, различаясь по определенным параметрам (звучанию, форме, структуре), могут свободно взаимозаменяться в одинаковых контекстах: *Дайте мне зачетную книжку!* – *Дайте мне зачетку!*

3. Вариативность, под которой понимаются внутрисловное различия между глоссами, обусловленные различиями контекстов, в которых употребляется слово. Иными словами, варианты лексемы находятся в отношениях дополнительной дистрибуции, то есть не могут встречаться в одних и тех же контекстах. Например, семантическими вариантами являются глоссы лексемы *солнце* в следующих контекстах: *Солнце – небесное светило.* – *Ты мое солнце.*

4. Лосев А.Ф. Знак. Символ. Миф. / А.Ф. Лосев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, – 1982. – 480 с.
5. Пирс Ч.С. Что такое знак? // Вестник Томского государственного университета / Ч.Пирс. – 2009. – №3(7). – С. 88-95.
6. Пирс Ч. Логические основания теории знаков / Пер. с английского В.В. Кирюченко, М.В. Колопотина, послесл. Сухачева В.Ю. – С.Пб.: Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ; Алетея, 2000. – 352 с.
7. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
8. Якобсон Р.О. Язык в отношении к другим системам коммуникации // Избранные работы / Р.О. Якобсон. – М.: Прогресс, 1985. – С. 306-330.
9. Якобсон Р.О. В поисках сущности языка // Семиотика / Р.О. Якобсон. – М.: Радуга, 1983. – С. 102-117.
10. Tabakowska E. Linguistic expression of perceptual relationships. // M. Nänny, O. Fischer (Eds.). Form miming meaning: Iconicity in language and literature. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1999. – Vol. 1. – p. 409-422.
11. Haiman, John. Dictionaries and Encyclopedias. – Lingua, 1980. – 329 p.
12. Icon and iconicity/Winfried Noth Handbook of semiotics. Indiana University Press, 1995. – 576 p.
13. Thomas V. Gamkrelidze. The Problem of “l'arbitraire du signe” // Language. – 1974. – Volume 50, Number 1. – P. 102-110.

АНОТАЦІЯ

Паньчак О.В. Особливості онімної номінації у віртуальному просторі франкофонного Інтернету

Стаття присвячена вивченню специфіки вторинної номінації індивідів за допомогою віртуальних імен (на матеріалі ніків франкомовного сегмента мережі Інтернет) шляхом виявлення мотивації номінації. Аналіз проводиться з позицій когнітивної лінгвістики, теорії іконічності та теорії референції.

Ключові слова: нік, онімна номінація, ономастика, іконічність, мотивація, ізоморфізм.

АННОТАЦИЯ

Паньчак О.В. Особенности онимной номинации в виртуальном пространстве франкофонного Интернета

Статья посвящена изучению специфики вторичной номинации индивидов при помощи виртуальных имен (на материале никомового сегмента сети Интернет) путем выявления мотивации номинации.

определенному полу. Так, в женских виртуальных именах можно увидеть такие слова: fille, girl, queen, lady, femme, miss, princess, madam, mademoiselle (MlleLaura, FilleInLove, femmeactuelle, nightprincess, ToffeeQueen, miniladyc, PRgirl, miss78, Madammee, melle-chocolat-noir). Для мужчин характерно использование таких слов: mister, lord, men, boy (misterno, LordSchreiou, Logicman, dreamman, xman1973, MarcoMen, projectman07, xhchichaboy69xx, dreamfizzboy). Подобными никами пользователи подчеркивают свою гендерную принадлежность.

Ввиду физической непредставленности человека в виртуальном мире Интернета, невербальные средства коммуникации становятся невозможными. Но все же стремление участников общения к эмоциональному наполнению текста привело к созданию смайлов, специальных графических знаков для обозначения чувств. Введенные в виртуальный дискурс, смайлы получили распространение и в формах СИ (Chl0é :), Fleur:-), (~:Coralie:~)). Смайлы – вербальные знаки, символически изображающие человеческие лица в определенных эмоциональных состояниях (:-) или =) или :) – улыбка, радость; :-/ или :-\ – недовольство, озадаченность, обида; :'(или :*(– плач; (:-D или :D – смех). Это сходство и указывает на образную иконичность.

Из проанализированного выше материала можно сделать вывод, что процесс самонимирования в виртуальном мире Интернета происходит по законам аналогии, в соответствии с принятыми внутри этого мира нормами, однако во многом идентичен законам языкового существования СИ. Мы обнаружили несколько случаев, когда ники формируются и функционируют именно по языковым законам: изоморфизм, мотивация, что позволяет рассматривать их как часть языковой системы. Таким образом, можно в определенной мере говорить о потенциальном лингвистическом статусе виртуальных имен.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Лингвистические проблемы референции// НЗЛ. Вып. 13 / Н. Д. Арутюнова. – М.: Прогресс, 1982. – С. 20- 41.
2. Бабушкин А.П. «Возможные миры» в семантическом пространстве языка / А.П. Бабушкин. – Воронеж, 2001. – 86 с.
3. Болдырев Н.Н. Процессы концептуализации и категоризации в языке и роль в них имен абстрактной семантики // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: сб. в честь Е.С. Кубряковой / Н.Н. Болдырев. – М.: Яз. слав. культур, 2009. – С. 38-50.

Заметим, что исследуемые нами единицы – универбаты – как словесные реализации соответствующих номинатом находятся в отношениях свободного модифицирования с сочетаниями слов, также являющимися речевыми реализациями номинатом с доминантой-словосочетанием, а следовательно трактуются как дублеты наряду с тождественными им словосочетаниями.

Кроме того, основываясь на принципах типологии модифицирования номинатомы, В. И. Теркулов предлагает собственное определение основы тождества лексического значения слова: «Основой тождества слова является тождество его лексического значения» [7, с. 130]. Последнее имеет два типа своей реализации: 1) тождество как идентичность и 2) тождество как лексико-семантическая вариативность.

«Единицы, которые обладают обозначенным выше свойством, то есть семантическим тождеством во всех его разновидностях, подкрепленным формальной мотивированностью, то есть выводимостью одной единицы из другой на уровне формы, и будут считаться нами структурными разновидностями номинатомы» [7, с. 131].

Итак, критерии тождества исследуемого инварианта можно представить следующим образом.

1. Номинатема как единица языка способна вбирать в себя множество дифференциальных признаков, не нарушающих представления о его единстве.

2. Номинатема реально функционирует в речи в одной из своих модификаций (вариантов); поэтому модифицирование (варьирование) номинатомы – это форма ее существования.

3. Тождество номинатомы предполагает дублетное варьирование, которое заключается в полной семантической идентичности противочленов. При дублетном варьировании противочлены (дублеты) всегда совпадают как в лексическом отношении, так и в грамматическом плане. От дублетного варьирования номинатомы следует отличать варьирование слова в традиционном его понимании: «в основе дифференциальных признаков вариантов лежат факторы грамматического, словообразовательного или лексического характера» [5, с. 27].

4. Семантико-грамматическая цельноформленность номинатомы, то есть совокупность текстово-речевых реализаций конкретной номинатомы, потенциально ей свойственных.

ЛИТЕРАТУРА

1. Березин Ф. М. История русского языкознания / Ф. М. Березин. – М.: Наука, 1979.

2. Касевич В. Б. Элементы общей лингвистики / В. Б. Касевич. – М.: Наука, 1977. – 183 с.
3. Маслов Ю. С. Введение в языковедение / Ю. С. Маслов. – М.: Высш. шк., 1975. – 272 с.
4. Попова З. Д. Общее языковедение / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: Восток-Запад, 2007. – 412 с.
5. Соколов О. М. Имплицитная морфология русского языка / О. М. Соколов. – Нежин: Гідромакс, 2010.
6. Сусов И. П. История языковедения / И. П. Сусов. – М.: Восток-Запад, 2006. – 296 с.
7. Теркулов В. И. Еще раз об основной единице языка / В. И. Теркулов // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка: філологічні науки: зб. наук. праць. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – № 11 (106). – С. 127-137.
8. Теркулов В. И. Слово и номинатема: опыт комплексного описания основной номинативной единицы языка / В. И. Теркулов. – Горловка, 2007. – 240 с.
9. Шигапова С. М. Вариантность слова и проблема типологии вариантов / С. М. Шигапова // Вестник АмГУ. – 2000. – № 3. – Режим доступа к журналу: <http://www.amursu.ru/vestnik/3/>

АННОТАЦИЯ

Дьячок Н. В. О проблеме тождества инварианта

В статье сделана попытка определения основной единицы языка (или основной номинативной единицы), то есть выделение единицы, сосредоточивающей в себе основную – номинативную – функцию. Предлагается определение параметров номинатива типа «словосочетание + эллиптический универб» как образцов инвариантов.

Ключевые слова: номинатема, универб, инвариант.

АНОТАЦІЯ

Дьячок Н. В. Про проблему тотожності інваріанта

У статті здійснено спробу визначення основної одиниці мови (або основної номінативної одиниці), тобто виділення одиниці, що містить основну – номінативну – функцію. Запропоновано визначення параметрів номінатива типу «словосполучення + еліптичний універб» як зразків інваріантів.

Ключові слова: номінатема, універб, інваріант.

SUMMARY

Dyachok N. V. About the problem of invariant identity

The article deals with definition of the main language unit. The author specifies the parameters of “word-combination + univverb”

ников с использованием archi- (сокращения от architecture): archi.gui, ArchiMa23, Archi29, archiMede7, jeunesarchi, archijob. Создавая ники по формуле свое имя + archi (architecte), участники форума указывают на свою профессию архитектора (meriemarchi, Stepharchi, pierreararchitecte). Иконически мотивированными будут и следующие ники: Designman, c14-architecture, redhouse, root, aROOTS (название сайта forum.aroots.org, где проходит форум), LeGroundZero (название выставки «ExpositionLeGroundZero», которую представляет референт), artist86.

Подобными никами участники указывают на свою принадлежность к определенной группе, желание «быть как другие» в этом обществе. Это доказывает существование виртуальных сообществ, где имена участников иконически мотивированы.

Проведя исследование на гендерно ориентированных форумах, нами также были выявлены мотивационные отношения между формой ника и его содержанием.

Так, женщинам для самонаименования свойственно выбирать уменьшительно-ласкательные формы имен. Такие формы иконически мотивированы, так как женщина ассоциирует себя с маленьким, ласковым существом. Такой она хочет предстать и в виртуальном мире. Во французском языке образование уменьшительно-ласкательных форм имен очень ограничено. Суффиксы -et(ette) и -ot(otte) являются теми немногочисленными диминутивными, которыми пользуется французский язык (jardin – jardinet, maison – maisonnette). Эти суффиксы могут применяться и к СИ (в нашем случае к никам): Catherine ->catherinette, Nathalie ->Thalie ->Thalinette, Claude ->Claudette. Кроме того, во французском языке уменьшительно-ласкательные имена часто образуются удвоением одного из слогов имени (Cricri – от Christian, Doudou – от Édouard, Lolo – от Laura или Laurence, Juju – от Juliette).

Часто уменьшительно-ласкательные имена оканчиваются на звук [i]. С точки зрения звукоименизма, звуку [i] присущи признаки: «маленький», «острый», «яркий», он придает имени нежное и ласковое звучание (mamy, Fanny, Zazie, Cathy, emil). Здесь нужно отметить, что звук [i] ассоциируется больше с женскими характеристиками, чем с мужскими, потому встречается чаще в женских никах, и не только в конце, но и в середине слова (mimi1965, sissi94, kiki, nini, MissLili, мумуме, emilie20). [i] можно назвать женским звуком. Поэтому в этом случае речь может идти об образном иконизме.

Гендерную мотивацию можно наблюдать на примерах ников, в состав которых входят слова, обозначающие принадлежность к

формы – разные. Реальная и виртуальная личности также не совсем одинаковы.

Проследив случаи горизонтального иконизма на примерах виртуальных имен, можно сделать вывод, что в этом отношении ники ведут себя как и другие СИ, которые являются частью языковой системы. Виртуальные имена, таким образом, испытывают на себе давление языка и языковой системы.

Выбор ника – личное дело каждого. Но все же мы считаем, что электронная среда общения во многом определяет способы образования ников и особенности их функционирования. В условиях интернет-пространства можно говорить о тяготении виртуальной личности к вхождению или созданию в определенном смысле общества. По нашему мнению, корпоративность присуща и некоторым никам. К таковым относятся ники, выбираемые коммуникантами в зависимости от тематики форума. На специфических, тематических и профессиональных франкофонных форумах иконически мотивированные ники, по нашим подсчетам, составляют 17 % от общего числа виртуальных имен.

Так, например, на форуме путешественников www.lonelyplanet.fr можно встретить виртуальные имена, содержащие в своем составе слова *voyage*, *travel* (путешествие), *voyager* (путешествовать), *voyageur* (путешественник): *VoyageSurLeFil*, *jegevejevoyage*, *voyageurasie*, *gotravel*; географические названия, указывающие на места, посещаемые путешественниками-участниками форума: *KangourouSydney*, *ElegantLaos*, *GoodMorningVietnam*, *Catherinelnde*, *DanylaBelge*, *asielove*. Путешествуя, люди открывают для себя мир, при этом постоянно находятся в движении. Поэтому мотивационные отношения можно проследить и на таких никах: *PartirOu* (ехать туда, фр.), *lemondeensolo* (мир в одиночку, фр.), *découvrir* (открывать для себя, фр.), *go* (идти, ехать, англ.), *WorldOfZuzu* (мир Зузу (имя), *onewayticket* (билет в одну сторону, англ.), *flipflop* (обувь путешественников), *lavalise* (чемодан, фр.), *Joelaindien* (Джо индеец).

Как известно, все знания о мире хранятся в нашем сознании в категориальной форме [3, с.41]. В данном случае мы имеем дело со своеобразными квазикатегориями как объединениями слов, имеющих некоторые общие основания. И хотя в этих квазикатегориях нет словного выражения, тем не менее, сам этот процесс обобщения на основании общего мыслительного компонента мы все-таки наблюдаем.

На профессиональном форуме архитекторов <http://forum.aaroots.org/architecture> нами были отмечены различные вариации

nominathemes as invariant patterns and demonstrates onomasiological models of typified univverbs.

Key words: *nominatheme, univverb, invariant.*

Т.Б. Жулий
(Луганск)

УДК 81'276.11:316.47

ГОЛОС КУЛЬТУРЫ В МЕЖЛИЧНОСТНОЙ КОММУНИКАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛА

Межкультурная коммуникация, в том числе и межличностная, связана с преодолением культурных различий между коммуникантами, разницы в языковых способах интерпретации посланий. Многочисленные социальные исследования утверждают триединство языка, коммуникации и культуры, напоминают нам о том, что все они влияют друг на друга, определяют друг друга и составляют единое целое. Это триединство активно проявляется в практике межличностной коммуникации во всех сферах жизни, в том числе – и в профессиональной.

Сознательное управление общением, прогнозирование результатов контакта, создание условий для оптимального взаимодействия с собеседником становится в коммуникативных профессиях (образовательные и медицинские учреждения, фирмы, заводы, холдинги и т.д.) не просто насущной необходимостью, а качеством, по которому оценивают профессиональный уровень конкретного специалиста, но и уровень его культуры в целом. Конфликты, непонимание в работе профессиональных коммуникаторов в сущности создают немало проблем, снижающих эффективность работы (в частности, для врача – процесса лечения).

Сегодня в качестве «рецептурной» предлагается большое количество переводной литературы. Несмотря на обилие разных источников, практически нет описания современных моделей речевого поведения профессионалов, за исключением, пожалуй, некоторых работ западных авторов, дающих рецепты, далеко не всегда приемлемые для русскоязычных, поскольку отражают чуждую им культурную специфику.

Коммуникативное поведение врача – особый феномен. Ведь врач вступает в межличностное общение, выполняющее ряд функций, реализация которых требует многих умений, среди которых когнитивные (взаимопонимание с собеседником-адресатом – изложение собственной точки зрения, аргументация

в ходе общения, иллюстрирование мысли); кооперативные (взаимодействие с собеседником-адресатом – коллективное осмысление проблемы, составление программы действий (для врача, пациента – плана лечения); экспрессивные (эмоциональное воздействие на собеседника-адресата, выражение одобрения, призыв к активному действию); конвенционные (соблюдение норм речевого общения) [2, с. 105].

Одним из планов различий, помогающих осознать, с чем связаны трудности межличностного понимания, – это различия в стилях коммуникации разных культур.

Стиль коммуникации русской культуры отмечен следующими характеристиками:

- прямота, резкость, категоричность, безоговорочность моральных и оценочных суждений;
- однозначность, стремление к простоте в высказываниях;
- несдержанность, эмоциональность;
- возможность прямой конфронтации с собеседником [1, с. 450].

Знание названных вариантов речевого поведения и их индивидуализация в процессе профессиональной деятельности позволяет языковой личности специалиста адекватно реагировать на особенности речевого партнера, и это, несомненно, влияет на эффективность общения.

Для языковой личности профессионала, в частности врача, характерны общие стандартные ситуации: приветствие, начало разговора; выяснение потребности, поощрения, выслушивание, презентация, аргументация; ответы на возражения; дополнительные предложения; завершения разговора. В зависимости от сферы деятельности эти ситуации могут дополняться другими.

Выявляя социально одобряемые и порицаемые варианты речевого поведения врача, в нашем исследовании мы использовали не только наблюдение за реальным общением доктора М. (речевые, видео- и аудиозаписи), но и «метод воспоминаний». Наблюдение осуществлялось в течение 6 месяцев за работой докторов-неврологов и иглорефлексотерапевтов.

Одна из частей эксперимента заключалась в необходимости предъявления пациентами запоминающихся высказываний врача с пометой «понравилось» или «не понравилось».

Исследование выявило, что для врача очень важна речевая модель «поддержка», которая включает такие, к примеру, выражения: Не волнуйтесь, все будет хорошо (инвариант). У вас все в порядке. Вы поправитесь. Мы вам поможем. Вы идете на поправку. Не волнуйтесь, все в порядке. Не переживайте –

её бесконечность и глобальность. Следовательно, интернет-пространство способно «принять» несчётное количество людей различных национальностей, профессий, возраста, социального статуса, у которых, в свою очередь, есть все шансы затеряться в этой глобальной среде, утратить своё «Я». С целью утверждения собственной уникальности пользователи Интернета стараются необычным способом интерпретировать своё имя. Отсутствие правил написания и цензуры способствуют развитию языкового творчества, где важно не только значение, но и форма.

В естественном языке СИ пишутся с заглавной буквы. Этот графический принцип влияет и на написание ников, что, по нашему мнению, является следствием действия горизонтальной мотивации (изоморфизма). Пользователи Интернета повторяют его в своих именах (Ludovic, Marie35ans, Miss Lili, Kevin7, ☺Alex☺). По этому признаку ники начинают присоединяться к СИ.

Впрочем, даже при употреблении знаков и символов законы изоморфизма действуют также активно. Так, например, в таких моделях ников, как miss78, sissi94, Bernard78, Jim80, цифры означают год рождения обладателя имени.

В рамках отдельно взятого форума для подростков (например, Forum de discussion pour ados) можно встретить похожие обрамления ников (**zaliou**, **meli**, **Capitaine**, *~*JeRoMe*~*, *~*~NiCeDeViL~*~*, -0o.steve.o0-, 0oauroro0; @David@, @julien@; \$ lo_\$, \$béné1\$, !\$αGAB¥α\$!\$, --Liife--, --ciel-- , ---bef---). Подобные имена как бы стремятся собраться вместе, так как несут одно семантическое значение. Довольно часто для таких форм характерен графически зеркальный внутрисловный иконизм (*(R)*DeV*(R)*, ★Xx_Emma_xX★, mOOm, N0x0N). Мы считаем, что здесь речь может идти об отражении компонента благозвучия, столь значимого для СИ, в «блогографии» (приятном для глаза изображении знака).

Случаи изоморфизма можно наблюдать также на никах, содержащих в своем написании знаки и символы, похожие по своей графической форме на буквы. Нами выделены следующие модуляции: @ - a (l@cro), ! - l, 0 - o (*p@b!0*), ! - i (*Az!!s), β - b, ¥ - y (\$!\$αGAB¥α\$!), ø - o (× ¢ atastr ø phe ×). В данном случае иконизм прослеживается на уровне буква – графический символ. С нашей точки зрения, здесь также возможны мотивационные отношения определенного рода. Для написания своего имени автор использует не только буквы, как в официальных документах, но и символы, показывая этим, что в сети он не совсем такой, как в реальной жизни. По прочтению официальное имя Pablo и виртуальное *p@b!0* тождественны, но на уровне

организацией знаков, каждый из которых необязательно подобен своему референту, но чьи отношения друг с другом зеркально отражают отношения их референтов. Роман Якобсон первым обратил внимание на практически полную универсальность диаграмматической иконичности в грамматиках различных языков.

Разграничение между образной и диаграмматической иконичностью связано с двумя типами языковой мотивации, открытыми Т.В. Гамкрелидзе [13]. Его «вертикальная» мотивация – мотивация сигнификата к сигнифицируемому – является формой образной иконичности. «Горизонтальная» мотивация как влияние одного сигнификата языковой системы на другой базируется на диаграмматической иконичности.

Диаграмматическая иконичность в грамматике бывает двух типов: изоморфизм и мотивация [11]. Изоморфизм, чье существование признается всеми на практике, – это одно-однозначное соответствие между знаком (словом или грамматической конструкцией) и тем, что он обозначает. Универсальная тенденция к достижению изоморфизма между формой и значением лежит в основе молчаливого признания, что не существует реальной синонимии, полисемии и омонимии. Следовательно, разные формы должны иметь разные значения. Как следствие, одним из существенных вопросов, рассматриваемых в теоретической ономастике, является интерпретация вариантов именования объекта как имеющих разные значения. С другой стороны, изоморфизм помогает пояснить наличие общего фонетического компонента в единицах типа Маша, Саша, Наташа, Глаша, Даша, Паша и под.; Таня, Маня, Саня, Ваня и под. как способа выражения единого значения «гипокористическое имя».

Мотивация является отражением в лингвистической структуре некоторых аспектов структуры реальности. В иной, прагматической, интерпретации это отражение в лингвистической структуре некоторых аспектов содержания сообщения. Так, редуцированные формы могут быть мотивированы индексом знакомства. Чем меньше имя, тем «экономней» коммуникация. Данный тип мотивации применим и к СИ, так как гипокористические формы применимы для номинации знакомых объектов, полные имена – для менее знакомых. Кроме того, мотивация на основании длины имени может быть применима и к интерпретации кратких и полных антропонимов типа Саша – Александр как передающих отношения маленький – большой.

Случаи изоморфизма и мотивации нами наблюдались и на материале собственных имен в виртуальном мире Интернета. Одной из особенностей Всемирной сети Интернет является

все нормально. Все поправимо. Вы поправляетесь. Жить будете. Мы вас обязательно вылечим. Ничего страшного. Результаты хорошие. У вас все хорошо. Будем бороться. Ваши дела идут на поправку. Верьте в то, что вы вылечитесь. Все будет в порядке. Все в ваших руках, не отчаивайтесь. Вы еще 50 раз рожать будете. Да нормального вы веса! Давление у вас, как у космонавта. Завтра будет еще лучше. Замечательно выглядите. Идем на поправку. Не беспокойтесь, это нормально. Не волнуйтесь – вылечим. Не волнуйтесь за ребенка, все будет хорошо. Не волнуйтесь, все излечимо, надо только выполнять все рекомендации. Не волнуйтесь, ничего серьезного. Не все так страшно. Не паникуйте, мы вместе справимся. Нет повода для беспокойств. Ну вот и хорошо, вот и пошли у вас дела. От этого не умирают. Поправляешься, смотри, как глазки заблестели. Потерпи чуть-чуть, и все будет хорошо! Скоро выздоровеете. Ты идешь на поправку. У вас впереди долгая жизнь. У вас нет этой болезни. У вас очень хорошие анализы. У вас прекрасное давление. У вас это просто легкое недомогание. У вас улучшения. У нас новое импортное оборудование и прекрасные специалисты – все будет хорошо. Успокойтесь, сейчас вам станет легче. Это вообще не болезнь. Это еще далеко не ужас (о зубах). Это не смертельно. Это нормально, это пройдет. Это пустяк. Я вам помогу. Я должна вас обрадовать, осложнений нам удалось избежать. Я не вижу у вас ничего такого уж страшного. Доктор М. чаще всего говорит так: «Бог даст, все будет хорошо» или – «Бог даст, скоро станет легче». Это явно по А. Парсу, утверждавшему, что «Врач всегда оставляет больному надежду». Данный материал, несомненно, представляет интерес для специального лингвистического изучения, но это – предмет другой статьи.

Во врачебном дискурсе явно увеличивается индекс оценки (поощрения, поддержки), связанной с личностью пациента (объекта речи), отсюда – расширение стилистического регистра оценочных слов и увеличение степени метафоричности. У доктора М., к примеру, это выглядит так: «Интересно рассказываете. Но мне пока непонятно, что с Вами происходит», «Молодчина! Настоящий мужик» (мальчику 10 лет).

Понимая эмоции как комплексное состояние, включающее мышление, Р. С. Немов говорит о проявлении эмоций в юморе, иронии и сарказме. Врачу, думается, должен быть свойствен исключительно юмор как «эмоциональное проявление такого отношения к чему-либо или кому-либо, которое несет в себе сочетание смешного и доброго» [3, с. 84]. Это смех над тем, что любишь, способ проявления симпатии; у врача – к тому же сочувствия, создания хорошего настроения. Вот, к примеру, речевое поведение доктора М., обращающегося к маленьким

детям: «Вы мужики или барышни?»; к испытывающему боль при мануальной терапии: «Ну, как? Золотые мухи из глаз вылетают?»; «Не последний день живем!»; «Главное – лечиться с удовольствием»; «Что поешь, Золотая рожь?»; малышу, испытывающему боль и страх перед иглорефлексотерапией: «Посиди немного! Наедем с тобой пузо, и все будет хорошо!».

Безусловно, в каждом конкретном случае выбор индивидом той или иной формы приветствия, обращения, оценки, поощрения и пр. обусловлен, помимо индивидуальных качеств врача как языковой личности, целью общения, социальными и психологическими условиями речи, той ролью, которую он исполняет по отношению к окружающим его людям. Немаловажным фактором в осуществлении такого выбора становится субъективное отношение говорящего к адресату: позитивное или негативное.

Избежать непонимания и разнотолкования в межличностной коммуникации невозможно, но можно научиться распознавать осложняющие коммуникацию вербальные тактики.

Врач должен понимать, что языковая компетенция – это не только объем тезауруса, но и умение эффективно реализовать коммуникативное намерение, сбалансированное умение быть интересным, творческим адресантом и внимательным адресатом. Мера освоения диалогичности в профессиональном дискурсе – это мера, предполагающая открытость, толерантность по отношению к речевому партнеру (пациенту), эмпатическое отношение к адресату [1, с. 11]. Известно, что ориентация на другого есть важнейшее условие межличностной коммуникации.

Без нее подлинно человеческие отношения между партнерами не могут существовать. Язык как лакмусовая бумажка отражает нашу готовность к такому общению.

Когда мы стремимся к ориентации на собеседника в ходе коммуникации, цель доктора состоит не просто в выработке симпатии по отношению к пациенту, но и в выполнении известного «Золотого правила общения» (Будда) – «Относись к другим так, как вы хотите, чтобы они относились к вам». Кроме того, по Милтону Беннетту еще более актуальным оказывается «Платиновое правило общения» – «Относись к другим так, как они бы этого хотели» (Bennett, 1979). Это означает, что коммуникатору *wolens-nolens* придется создавать «третью культуру», основанную на взаимодействии таких культурных различий, как маскулинность – феминность, социальный статус, пол, степень неопределенности, контекстность культуры и др.

В американской культуре в профессиональном общении можно слышать необычный для русскоязычных оборот, когда,

он регистрируется языковыми средствами. Формы реализации языка в виртуальном пространстве полифункциональны и многоаспектны. Нововсеобъемлющая характеристика языка Интернета не является нашей прямой целью. Нас интересуют собственные имена (далее СИ), а именно ники (сетевые имена-псевдонимы). Ник – это своеобразная презентация себя интернет-сообществу с целью правильной идентификации личности. Следует отметить, что изучение ников только начинается (Белинская Е.П., Жичкина А.Е.), потому лингвистическое обоснование особенностей функционирования и природы ника еще не производилось, что делает данное исследование весьма перспективным. Цель нашей работы состоит в том, чтобы выявить и проанализировать типологию ников, выбранных из форумов французских сайтов.

Внимание лингвистов к проблемам изучения языковой номинации сегодня во многом обусловлено вхождением в спектр семантического анализа принципиально нового – когнитивного подхода, что позволило сориентировать исследования в этой области на раскрытие механизмов языковой деятельности в ее неразрывной связи с мышлением и реальностью. Неоднократно предпринимались успешные попытки установить корреляцию между предметом (лицом) и выбранной для его обозначения языковой единицей, а также корреляцию форма – содержание знака, однако эта проблема пока окончательно не решена. Таким образом, для современных лингвистов интересным представляется вопрос о мотивированности в языке, который может быть сформулирован следующим образом: являются ли отношения между лингвистической формой и значением произвольными или извлекаются из мировосприятия.

При анализе сущности координации форма – содержание знака необходимо начать с теории-первоисточника. Чарльз Сандерс Пирс заложил основы семиозиса. Согласно теории Пирса, знаки делятся на три категории: иконы, индексы и символы [5, с.10]. Иконы, в свою очередь, подразделяются на образы, диаграммы и метафоры. Данная классификация основывается на способе замещения одного предмета (формы знака) другим (объектом). В случае с иконами этот способ заключается в наличии общего свойства у двух предметов, для индексов это – естественные, природные отношения, связывающие два предмета, для символов эта семиотическая связь основывается на конвенции. В языке иконичность проявляется на разных уровнях: фонетическом – на уровне образных икон, в морфологии и синтаксисе – на уровне диаграмматической иконичности.

В центре внимания когнитивной лингвистики находится иконическая диаграмма, являющаяся систематической

Ключові слова: жанр, мовленнєві характеристики, структурно-функціональна побудова, композиційно-мовленнєва форма, архітектоніко-мовленнєва форма, тональність.

АННОТАЦИЯ

Павлык В.И. Речевые характеристики жанра как элементы структурно-функционального построения

Главными характеристиками жанра являются композиционно-речевые формы, архитектонико-речевые формы и тональность. Определением этих факторов структурно-функционального построения речевого жанра занимается стилистика текста, которая устанавливает типичные способы и приемы организации содержания и оформления жанров, что помогает в декодировании текстов жанровой формы и является вкладом в разработку теории речевых жанров.

Ключевые слова: жанр, речевые характеристики, структурно-функциональное построение, композиционно-речевая форма, архитектонико-речевая форма, тональность.

SUMMARY

Pavlyk V.I. Genre speech characteristics as elements of structural and functional construction

Compositional discourse form, architecture, form and tone of speech are speech genre main characteristics. Text stylistics deals with identifying these factors of structural and functional speech genre construction. It sets the standard methods and techniques of content structure and linguistic style of speech genres to help in decoding texts of genre form and contribute to the development of speech genres theory.

Key words: genre, speech characteristics, structural and functional construction, composition linguistic form, architectonic-speech form, tonality.

*О.В. Паньчак
(Горловка)*

УДК 81'373.2

ОСОБЕННОСТИ ОНИМНОЙ НОМИНАЦИИ В ВИРТУАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ФРАНКОФОННОГО ИНТЕРНЕТА

Виртуальный мир Интернета как отдельный тип действительности, отличный от вещной, имеет свои специфические особенности. Но так же, как и мир реальный,

уважающий другого, вместо фразы: «Вы должны», «Вам нужно будет...» используют оборот «Мне необходимо получить от вас...» [1, с. 235]. Врач – особенно заинтересованный участник межличностной коммуникации, стремящийся избежать императивов. К такой тактике, безусловно, относится и паралингвистическое общение. Доводится, к сожалению, на кабинетах врачей видеть такие таблички: «Не дергайте ручку!», «Вам надо надеть бахилы», «Оставьте сумку в холле» и др. Нет сомнения, что подобные «указания-призывы» не прибавят настроения пациенту, не уберут страх перед лечением, не прибавят доверия к врачу. Поэтому и здесь «Платиновое правило» – залог успеха результатов межличностного общения врача и пациента, а использование модальных категорий – проявление личной культуры доктора. В этом смысле представляют интерес инварианты приветствий доктора М.:

«Здравствуйте! Присаживайтесь! Рад Вас видеть!». «Привет, молодой человек! Ты привык к нам ходить? Нравится?» (пациенту 5 лет). «Здравствуйте! Здравствуйте! Присаживайтесь» – (пожилой больной, особенно ранимый). «Привет, Красота! Садись» (пациентке 15 лет, дочери приятелей). «Здравствуйте. Ну хвастайтесь» – начиная выслушивать пациента.

Любопытны формулы завершения разговора: «Вы – человек духовный, поэтому...»; «Вы – человек молодой...»; «Вы – человек разумный...»; «Вы человек спортивный...»

Формирование языковой личности врача – длительный процесс. Не случайно еще в стенах медицинского вуза студенты слушают курс «Деонтология», в котором большую роль играет выбор эффективных моделей взаимодействия врача с пациентом и его близкими. Несомненно, полезным и своевременным с точки зрения сегодняшних тенденций к интеграции научного знания в целом и учебных дисциплин в частности был бы спецкурс-семинар «Проблемы профессиональной коммуникации», в котором были бы синтезированы знания медицины, психологии, культурологии и, к примеру, художественно-публицистической литературы. Незнание молодыми людьми отечественной истории, отсутствие у них коммуникативного опыта, который имело старшее поколение, склонность получать лишь телеинформацию или через Интернет обуславливает необходимость обращения к литературе. Для наблюдения будущих специалистов-медиков может быть интересным коммуникативное поведение персонажа-врача. Такой анализ полезно делать на материале текстов разных жанров, разных периодов, разных стран. Для формирования языковой личности будущего врача станет очевидным, к примеру, что речь доктора начала XX в. может быть использована в XXI в.

лишь в определенной ситуации, в качестве стилизации, если она при этом понятна адресату. Любопытным для наблюдения может быть творчество А. П. Чехова, врача по профессии. Красноречив его рассказ «Доктор», где информативными оказываются все языковые уровни; особенно лексика.

«К тому же времени он приобретает характерные черты и приемы, свойственные одной из нижеследующих четырех категорий:

1) Доктор веселый. Большею частью специалист по нервным и детским болезням. Подходит к кровати больного с открытым лицом и дружеским смехом. «Ну, что? Мы захворали немножко? Посмотрим, сейчас посмотрим. Ну-с, покажите наш язычок. Язычок нехорошо-ош. Желудочек-то у нас, должно быть, не в порядке? А мы его возьмем да и очистим, этот самый желудочек, чтобы он не шалил. Микстурку ему пропишем сладенькую».

2) «Доктор женский. Красавец высокого роста, с выхоленной черной бородой и белыми мягкими руками. В часы приема надевает на себя белый фартук. С пациентками своими проникновенно любезен и знает толк в женских туалетах. Постоянно окружен плеядой поклонниц – доктор обворожительный, как им стало стыдно и как душка доктор сказал им: «Не стыдитесь. Нечего стыдиться. Доктор не мужчина». Женский доктор всегда хороший собеседник и сумеет, если понадобится, и занять, и развлечь, и рассмешить больную».

3) «Доктор-пессимист. Сохраняет постоянно мрачный вид. Осмотрев больного, страдающего, например, глазами, морщится и говорит отрывисто:

- Трахома. Неизлечима.

И, видя испуг на лице больного, считает не лишним несколько утешить его:

- Но вы не беспокойтесь. Теперь наука делает такие громадные успехи, что лет через пять, много через шесть, эта болезнь будет такими же пустяками, как простой насморк».

4) «Доктор-спекулянт. Самый несимпатичный из всех докторских типов. Рекламирует себя с такой же бесстыдной развязностью, как различные изобретатели рекомендуют свои составы от клопов, мозольные пластыри и растительные злеопаты.

Призванный к постели даже такого больного, в близкой смерти которого невозможно усомниться, доктор-спекулянт ни на секунду не теряется.

– Пустяки! Уверю вас, у меня один пациент еще в худшем положении находился, но я его в неделю поставил на ноги. До сих пор прекрасно себя чувствует. А этого мы живо поднимем.

4. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс: учебник. – [3-е изд., перераб. и доп.] / М.П. Брандес – М.: Прогресс-Традиция, ИНФРА-М, 2004.
5. Іваненко С.М. Поліфонія тексту: моногр. / Світлана Мар'янівна Іваненко. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 1999.
6. Кожина М.Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими / М.Н. Кожина. – Пермь, 1972.
7. Кручинина Л.И. Основные средства когезии английского научного текста: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04. «Германские языки» / Л.И. Кручинина. – М., 1982.
8. Маслова В.А. Коммуникативная природа и параметры экспрессивности текста / В.А. Маслова // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – М.: Наука, 1991. – С. 179-205.
9. Одинцов В.В. Стилистика текста. – М.: Наука, 1980.
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2006.
11. Синдеева Т.И. Речевой жанр «газетная рецензия» и его лингво-текстовые характеристики (на материале английского языка): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Синдеева Татьяна Игоревна – М., 1984.
12. Сладковская Е.Н. Анализ номинативного аспекта текста (на материале синхронного перевода с английского языка на русский): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04. «Германские языки» / Е.Н. Сладковская. – М., 1979.
13. Смысловое восприятие речевого общения (в условиях массовой коммуникации) / отв. ред. Т.М. Дридзе и А.А. Леонтьев. – М.: Наука, 1976.

АНОТАЦІЯ

Павлик В.І. Мовленнєві характеристики жанру як елементи структурно-функціональної побудови

Головними мовленнєвими характеристиками жанру є композиційно-мовленнєві форми, архітектоніко-мовленнєві форми та тональність. Визначенням цих чинників структурно-функціональної побудови мовленнєвого жанру займається стилістика тексту, яка встановлює типові способи та прийоми організації змісту та мовного оформлення жанрів, що допомагає у декодуванні текстів жанрової форми і є внеском у розробку теорії мовленнєвих жанрів.

емоційність залишається психологічною категорією характеристики особистості, її емоційної сфери, що характеризує зміст, якість та динаміку емоцій. С.М. Іваненко пише про те, що мова має набір нормативних (нейтральних) і експресивних засобів, які розглядаються як відхилення від норми, і залежно від інтенції адресанта під час його мовленнєвої діяльності використовуються для створення тієї чи іншої тональності в тексті, продукті мовленнєвої діяльності. Таким чином, тональність розглядається як текстова категорія, а експресивність як мовна [5, с. 75].

Виходячи із засад психології можна дійти висновку, що емоційні явища призводять до виникнення експресивних мовних реакцій, а саме: стилістичних варіантів мовлення (лексико-стилістична та синтактико-стилістична селекція). Отже, стилістичний комплекс тональності тексту мовленнєвого жанру складається з лексико-семантичних і синтаксичних стилістичних засобів. Лексико-семантичними стилістичними засобами є метафора, епітет, метонімія, антитеза, персоніфікація, оксюморон, зевгма, перифраза, синекдоха, гіпербола, порівняння, гра слів та інші. Синтаксичними стилістичними засобами є види дистантного повтору: лейтмотив, анафора, рамковий повтор, контактний повтор, а також ізоляція, відокремлення, парантеза, цитування, слова-звертання та інші синтаксичні стилістичні засоби.

Отже, визначення компонентів структурно-функціональної побудови мовленнєвого жанру – це виявлення його головних мовленнєвих характеристик, до яких належать композиційно-мовленнєві форми, архітектоніко-мовленнєві форми та тональність. Виявлення цих чинників є одним із важливих завдань стилістики тексту, яка займається як художнім, так і нехудожнім мовленням. У дослідженнях нехудожнього, практичного мовлення найголовнішим завданням стилістики тексту є встановлення типових способів та прийомів організації змісту та мовного оформлення жанрів і типів цього мовлення. Чітке визначення мовленнєвих характеристик жанру допомагає у декодуванні текстів жанрової форми і є внеском у розробку теорії мовленнєвих жанрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксенова И.Н. Коммуникативно-прагматические особенности спортивного репортажа: дис. ... канд. филол. наук.: 10.02.04 / Ирина Николаевна Аксенова. – М., 1988.
2. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.: [антологія / ред. М. Зубрицька]. – Львів, 1996.
3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества // М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979.

Только покажите-ка мне сначала, чем это его мои уважаемые коллеги пичкали? Ну, так и есть! Выкиньте эту стряпню сейчас же за окно и дайте мне бумаги и чернил!» [5, с. 309-314].

Изложенное свидетельствует о том, что у профессионального речевого жанра как вида культурной среды есть своя логика, имплицитный речевой код, особая стилистика, которые находят свое проявление в межличностной коммуникации в соответствии с характеристиками национальной и индивидуальной культуры, голоса этой культуры.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матяш О. И. Межличностная коммуникация. Теория и жизнь / О. И. Матяш, В. М. Погольша. – С.Пб.: Речь, 2011. – 553 с.
2. Мечетный Ю. Н. Языковая личность врача (психолінгвістический аспект) / Ю. Н. Мечетный, Т. Б. Жулий // Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. пр. – Луганськ, 2005. – № 2.
3. Немов Р. С. Психология: в 2 кн. / Р. С. Немов. – М.: Просвещение: Гуманит. изд. центр „ВЛАДОС”, 1994 – Кн. 1: Общие основы психологии. – 1994. – 572, [4] с.: ил.
4. Харченко Е. В. Модульная система обучения межличностному профессиональному общению / Е. В. Харченко // Речевая коммуникация: теория и методика преподавания в вузе: материалы Междунар. науч.-метод. конф., 15-17 апр. 2004 г. – М., 2004.
5. Чехов А. П. Доктор / А. П. Чехов // Полное собрание сочинений и писем: в 30 т. Сочинения в 18 т. – М., 1985. – Т. 6: 1887; [рассказы]. – С. 309-314.

АНОТАЦІЯ

Жулий Т. Б. Голос культури в міжособистісній комунікації професіонала

У статті розглядаються деякі особливості комунікативної культури лікарки як представника гуманітарної професії.

Ключові слова: культура, мовленнєва поведінка, мовна особа.

АННОТАЦИЯ

Жулий Т. Б. Голос культуры в межличностной коммуникации профессионала

В статье рассматриваются некоторые особенности коммуникативной культуры врача как представителя гуманитарной профессии.

Ключевые слова: культура, речевое поведение, языковая личность.

SUMMARY

Zhuly T. B. A culture voice in the interpersonal communication of the professional

The present article considers some peculiarities of communicative culture of a physician as a representative of a humanitarian profession.

Key words: culture, speech behavior, language personality.

*О.А. Зоз
(Горлівка)*

УДК 801.61

**ЗАКОНОМІРНОСТІ ЧАСОВОЇ СПІВВІДНЕСЕНОСТІ
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИХ ОДИНИЦЬ
ДІАЛОГІЧНОГО ТЕКСТУ**

Сучасному рівню розвитку лінгвістичної теорії відповідає значно складніше розуміння про системність тексту, яке складається не лише з уявлень про нього як сталу сукупність елементів і їхніх відношень, а як систему динамічну.

У побудові тексту розрізняються, принаймні, два плани – рівневий (структурно-семантичний), що реалізує рівневу структуру змістової програми тексту, і лінійно-інформативний, який розкриває один із аспектів динаміки тексту – просування в ньому змістової інформації.

Для того, аби скласти уявлення про функціональні особливості, принципи побудови кожного плану, визначити їхні одиниці та характер їх співвідношення, а також уточнити напрямок аналізу їхніх часових параметрів, необхідно розглянути кожен з цих планів ретельніше. Лише після цього стає можливим намітити загальний обсяг функціонального навантаження часового компонента просодії в усному діалогічному тексті.

Таким чином, актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю розробки правил побудови діалогічного тексту як цілісного комунікативного об'єкта.

Метою даного дослідження є встановлення закономірностей часової організації усного діалогічного тексту в структурно-семантичному аспекті.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних конкретних задач:

- виявлення функціональних особливостей структурно-семантичного плану побудови усного діалогічного тексту;
- встановлення часової тривалості структурно-семантичних одиниць діалогічного тексту;

монологічного мовлення М.М. Бахтіна. Розглядаючи будь-який мовленнєвий твір (від найменших до найбільших текстів) як висловлення, яке є одиницею мовленнєвого спілкування, російський учений стверджував, що, яким би монологічним не було висловлення, як би воно не було зосереджене на своєму предметі, воно не може не бути відповіддю на те, що було вже сказано про цей предмет, навіть якщо б та відповідь не отримала виразного зовнішнього вираження: вона виявиться в обертонах смислу, в обертонах експресії, в обертонах стилю, у найтонших відтінках композиції. Висловлення наповнене діалогічними обертонами, без урахування яких не можна до кінця зрозуміти стиль висловлення. Адже сама наша думка – і філософська, і наукова, і художня – народжується і формується у процесі взаємодії і боротьби з чужими думками і не може не знайти свого відображення і у формах словесного вираження нашої думки [3, с. 315]. М.М. Бахтін зазначає, що побачити і зрозуміти автора твору – означає побачити й зрозуміти іншу, чужу свідомість та її світ, тобто інший суб'єкт. Розуміння певною мірою завжди діалогічне [2, с. 220].

Тональність – це категорія тексту, що виражає інтенцію адресанта залежно від якостей об'єкта мовлення й ставлення його до цих якостей. Визначення терміна “основна стилістична тональність” дає М.П. Брандес, яка розуміє його як загальну емоційну атмосферу висловлення, “загальне емоційне налаштування” [4, с. 211].

Серед основних типів стилістичної тональності С.М. Іваненко виділяє драматично-епічну стилістичну тональність. Даний тип тональності зустрічається в прозі, яка за своєю жанровою специфікою тяжіє до драми. Серед літературних жанрів це, насамперед, новела, однак і в творах інших жанрів (роман, оповідання, епос, есе, глоса, фейлетон, репортаж) тією чи іншою мірою представлена драматично-епічна тональність. Різновидами основної стилістичної драматично-епічної тональності розглядаються трагічна тональність, патетична та гумористична, як вияв комічного [5, с. 223, 233].

Тональність уособлює в собі концентрат всіх експресивних засобів тексту, які застосовує автор у своїй мовленнєвій діяльності з метою відображення сутності предмета викладу і свого особистого ставлення до нього [5, с. 77].

Експресивність – це результат реалізації таких прагматичних параметрів тексту, як оцінність та емотивність. Емотивність – це перенесення психологічної категорії емоційності в сферу лінгвістики, лінгвістична характеристика тексту, сукупність мовних засобів, спроможних викликати емоційний ефект, викликати в адресата відповідні емоції [8, с. 185]. Водночас

КМФ мають “природне” походження. Вони не просто категорії стилістики та літературознавства, вони притаманні мисленню всіх людей, які володіють ними інтуїтивно, тому що мовленнєво-розумова діяльність здійснюється власне в цих формах. Це – своєрідні цілісності. Вони характеризуються власними якостями, які не збігаються з якостями речень, які їх будують. Структура КМФ визначається зв'язком речень, саме структура надає цим цілісностям стійкої форми. В.В. Одинцов визначає композиційно-мовленнєві форми типовими формами, схемами повторюваних структурних рис. Тому для характеристики КМФ “суттєва не тільки, а можливо, навіть не стільки характеристика окремих елементів”, а її “загальна структура” [9, с. 84].

КМФ володіють власними ознаками, які відрізняються від ознак речень, які їх втілюють. Ці власні ознаки визначаються типами внутрішньо-текстового зв'язку. До фундаментальних типів такого зв'язку належать: послідовність (зв'язок у часі), співіснування (просторовий зв'язок), каузальність (причинний зв'язок). Відповідно до цих типових видів зв'язку, більшість учених виділяють три основні, базові композиційно-мовленнєві форми: “повідомлення” (послідовність у часі, *der Bericht*), “опис” (співіснування у просторі, *die Beschreibung*), “міркування” (зв'язок логічного розвитку, *die Betrachtung*) [4, с. 77].

Основні КМФ у “чистому” вигляді зустрічаються рідко. У композиції мовленнєвого твору, як правило, представлена велика різноманітність форм у різних поєднаннях і зв'язках, змішаних і злитих в одне ціле. За способом змішування та злиття виникають найрізноманітніші варіанти, які надають тексту додаткової експресії. Змінність КМФ, їхня взаємозалежність, типи їхніх відносин визначають загальну композиційну структуру тексту [4, с. 98].

В основі архітектоніко-мовленнєвих форм лежать одностороння та двостороння спрямованість як типи взаємозв'язку між учасниками комунікації. Коли у комунікативно-мовленнєвому акті активність належить відправнику мовлення (адресанту), тоді цей акт здійснюється в монологічній формі. У випадку участі в ньому двох або більшої кількості осіб він здійснюється в діалогічній або полілогічній формі. Монологічна та діалогічна форми передбачають різне мовне оформлення. Отже, формами реалізації комунікативно-мовленнєвого акту виступають архітектоніко-мовленнєві форми: монолог, діалог, полілог, а також їхні різноманітні комбінації за допомогою участі в них чужого мовлення [10, с. 128-129, 393].

Архітектоніко-мовленнєві форми монологу та діалогу нерозривно пов'язані за допомогою діалогічної концепції

– визначення характеру часової співвіднесеності структурно-семантичних одиниць діалогічного тексту.

Побудова структурно-семантичного плану тексту, як відомо, пов'язана з фіксацією у зовнішній мові засобами мови його внутрішньої смислової програми. Ця програма має рівневу структуру, тому що являє собою систематизовані за ієрархічним принципом елементи пізнання об'єктивної дійсності. Смилова програма втілюється у семантиці тексту так, що її компоненти (“змістові предикати” [3] або “денотати” [7, с. 56]) більш високого рівня знаходять відображення в семантичних одиницях більшої складності. При цьому структурно-семантичні одиниці всіх рівнів “мають свої моделі, типізовані схеми побудови” [4, с. 126]. Останнє має особливе значення, оскільки моделі мовних одиниць визначаються не лише змістовими, але й часовими параметрами.

На підставі вищезазначеного можна припустити, що побудова структурно-семантичного плану тексту здійснюється не лише у відповідності зі змістовою, але й часовою програмою.

У нашому дослідженні структурно-семантичними одиницями, котрі є одночасно носіями змістової й часової програм усного тексту, визнані синтагма, фраза й надфразна єдність.

Вибір синтагми в якості мінімальної одиниці аналізу зумовлений тим, що синтагматичне членування якнайкраще відображує динаміку моворозумового процесу, через що синтагма визначається як первинна одиниця усного висловлювання [6, с. 49].

Оскільки синтагма існує лише як одиниця усної мови, то критеріями при визначенні її структурної цілісності повинні бути перш за все просодичні ознаки. Основними формальними характеристиками синтагми є мелодичний контур і відсутність внутрішньої паузи [8].

Одиницею більш високого рівня змістової та часової програм тексту є фраза. У структурному відношенні основною диференційною ознакою фрази є її інтонаційна автономність, а в семантичному – співвіднесеність із закінченою думкою-судженням. Мінімальним контекстом для фрази є наступна за рівнем складності одиниця – надфразна єдність.

Основними ознаками надфразної єдності (НФЄ) є темоутворюючий фактор і конкретні просодичні характеристики: розширений діапазон, посилена гучність і дещо повільний темп вимови початкового сегмента; значне звуження діапазону, повільний темп і найнижчий рівень гучності вимови останнього сегмента [9, с. 75-82].

Наразі в лінгвістиці визнається, що ієрархічність тексту не обмежується рівнем надфразної єдності (НФЄ). Оскільки

тема тексту розкривається через цілу структуру підтем і субпідтем, у тексті може бути виділена ієрархія НФЄ. Складні текстові єдності, утворені декількома НФЄ згідно з ознакою приналежності їхніх підтем до однієї спільної теми, визначаються багатьма дослідниками: “тематичний блок” [10], “предикативно-релятивний комплекс” [1; 2]. Найбільш детальної розробки ідея ієрархічності НФЄ зазнала в дослідженні Н.Б. Цибулі, де було виділено декілька рівнів НФЄ [11].

Всі одиниці структурно-семантичного плану тексту пов'язані між собою відношеннями включення, тобто одиниця більш високого рівня є результатом інтеграції семантики і структури одиниць нижчого рівня. Структура таких відношень являє собою абстрактну схему, в конкретних ж текстах постійно спостерігаються відхилення від жорсткої ієрархічної впорядкованості. Широко відомі, наприклад, факти автосемантичності фраз, які, за окремих умов, можуть виконувати функції НФЄ [5].

Аналіз часової реалізації синтагм у досліджуваних діалогах показав, що синтагма реалізується в межах від 150 до 2500 мс (мілісекунд).

Тривалість фрази у досліджуваних діалогах відрізняється досить високою варіативністю (від 200 мс до 5850 мс) і залежить від кількості синтагм, що її складають. Найбільше використовуються односинтагменна та двосинтагменна фрази. Односинтагменні фрази складають 63%, двосинтагменні – 21,2% від усієї кількості фраз у тексті. Тривалість односинтагменної фрази має той самий діапазон варіювання, що й синтагма 150 мс – 2500 мс, але розподіл значень тривалості цих одиниць різний, що повною мірою відповідає їхній функціональній різниці. Тривалість двосинтагменної фрази коливається в діапазоні 1250-4300 мс.

Кількість використання фраз з трьома і більше синтагмами значно зменшується – 5,2% від усієї кількості фраз у тексті. Часова реалізація трисинтагменних фраз коливається у діапазоні 2–5 сек. У тексті трапились лише два випадки чотирисинтагменних фраз, які реалізуються протягом близько 3 сек. – перша та 6 сек. – друга.

Дослідження більш великих одиниць тексту – НФЄ проводилось з урахуванням ступеня складності. Тривалість НФЄ I теж досить варіативна: 1450-7600 мс. Середнє значення тривалості НФЄ I в цілому складає 4464 мс. Тривалість НФЄ II коливається в діапазоні від 6 до 13 секунд. Тривалість НФЄ III реалізується в тексті в діапазоні від 16 до 30 секунд.

Результати аналізу часової організації структурно-семантичних одиниць виявили ще одну суттєву закономірність: у

Горизонтальна структура тексту – це модель лінійного, послідовного розгортання тексту. У якості елементів, які використовуються для побудови горизонтальної структури, виступають композиційні елементи, які виділяються згідно із семантичним принципом у лінійному розвитку тексту. У лінгвістиці в якості таких елементів можуть виступати: вступна частина, головна частина (корпус тексту), закінчення [12, с. 10], вступ, головна частина, закінчення, вставки, застереження (рос. “оговорки”), історія питання [6, с. 88], заголовок, анотація, вступ, головна частина, закінчення [7, с. 21], вступ, головна частина, закінчення [13, с. 68].

Співвідношення вертикальної та горизонтальної структур відбувається внаслідок розподілу можливих способів реалізації комунікативних намірів за композиційними елементами залежно від способів викладу, використаних у цих елементах. Ці способи реалізації комунікативних намірів називаються композиційно-мовленнєвими формами (КМФ). Побудова вертикальної структури тексту передбачає виявлення основного комунікативного блоку тексту і способів реалізації, характерних для нього, тобто композиційно-мовленнєвих форм. Побудова горизонтальної структури тексту також передбачає виявлення основних композиційних елементів тексту, у яких присутні способи реалізації комунікативних намірів, тобто композиційно-мовленнєві форми. Таким чином, композиційно-мовленнєві форми виступають з'єднувальною ланкою між вертикальною та горизонтальною структурами тексту мовленнєвого жанру.

Невід'ємними складовими, які разом з композиційно-мовленнєвими формами пронизують елементи вертикальної та горизонтальної структур текстів жанру, тобто є складовими його інтегрального конструкту – архітектоніко-мовленнєві форми (АМФ) та тональність текстів мовленнєвого жанру. Ці чинники утворюють структурно-функціональну побудову жанру та є його головними мовленнєвими характеристиками як вияву комунікативно-прагматичного аспекту текстів жанру.

У рамках функціонального підходу до тексту КМФ розглядаються не як одиниці тексту, а як форми мовленнєвої діяльності. М.П. Брандес відносить КМФ до одиниць ментальної формалізованої мови і визначає їх як складні функціональні текстово-мовленнєві єдності, які структурують думку, упорядковують її розвиток і надають їй цілісності та закінченості. КМФ реалізують композиційні особливості зв'язних текстів, а з іншого боку, виступаючи законом організації мовних одиниць, вони є складними синтаксичними комплексами [4, с. 71-119].

polyfunctional formation, the leading functions of which are the informative function and the function of manipulative influence.

Key words: the Expanding Circle countries, the English language media discourse, media linguistics.

*В.І. Павлик
(Івано-Франківськ)*

УДК 811.112.2'38

МОВЛЕННЄВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖАНРУ ЯК ЕЛЕМЕНТИ СТРУКТУРНО- ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПОБУДОВИ

Продуктивною складовою побудови мовленнєвого жанру є виділення закономірностей реалізації домінуючих та підпорядкованих комунікативних намірів, які утворюють його вертикальну структуру, та закономірностей лінійного розгортання тексту, які є горизонтальною структурою моделі жанру. Для встановлення взаємозв'язку вертикальної та горизонтальної структур мовленнєвого жанру Т.М. Сіндєєва вводить термін "інтегральний конструкт" [11, с. 26-29].

Протиставлення вертикальної, ієрархічної, нелінійної структури тексту та його лінійної, горизонтальної структури вже стало визнаним у лінгвістиці. Дослідники одностайні в тому, що вертикальна структура тексту пов'язана з його комунікативними особливостями, з його функціональною природою, а горизонтальна структура – з його поверхневою реалізацією.

Побудова вертикальної структури тексту передбачає виявлення структури діяльності, продуктом якої є певний текст, її головної комунікативної мети, домінуючих та підпорядкованих, окремих комунікативних намірів, виявлення співвідношень між ними. Виявлення найхарактерніших способів реалізації комунікативних намірів тексту мовленнєвого жанру вирішується за допомогою аналізу конкретних текстів мовленнєвих жанрів. Сукупність різних способів, притаманних реалізації комунікативних намірів, називаються "комунікативним блоком" [11, с. 30].

Комунікативний блок – це верхній рівень вертикальної структури. Глибший рівень вертикальної структури – це будова кожного комунікативного блоку як сукупність можливих співіснуючих способів реалізації цих комунікативних намірів [1, с. 30]. Таким чином, кінцевим результатом виявлення вертикальної структури мовленнєвого жанру є виділення найбільш розповсюджених способів реалізації його комунікативних намірів.

межах одного рівня текстової ієрархії одиниці характеризуються сумірністю, яка має властивість інваріантності.

Отже, результати першого етапу аналізу структурно-семантичного плану тексту підтвердили гіпотезу про те, що часова організація усного тексту постає як системний спосіб упорядкованості ієрархії, при якому відношення між її однорівневими елементами будуються за принципом часової сумірності. На наступному етапі дослідження структурно-семантичного плану тексту нам треба було з'ясувати характер часової співвіднесеності одиниць, які належать суміжним рівням.

Порівняв зіставлення структурно-семантичних одиниць за тривалістю будувалось на значенні коефіцієнта співвідношення середньої тривалості одиниці, яка лежить вище, з середньою тривалістю одиниці, що є рівнем нижче. При цьому підрахунки проводились окремо за фонаційною тривалістю одиниці, за сукупною тривалістю внутрішніх пауз та загальною сукупною тривалістю одиниці.

Отримані дані свідчать про те, що найбільш характерним є таке часове співвідношення структурно-семантичних одиниць, при якому тривалість більш складної одиниці приблизно у два рази перебільшує тривалість одиниці, що її складає. Інакше кажучи, міжрівневі відношення одиниць текстової ієрархії будуються на основі бінарного часового протиставлення одиниць суміжних рівнів.

У бінарному протиставленні, на наш погляд, найбільш чітко визначається регулююча функція часового фактора, тому що структурна неоднорідність одиниць тексту, тобто можливість об'єднання у своєму складі одиниць різних рівнів нижчого порядку та їх різна кількість, компенсується їхньою часовою співвіднесеністю.

Це дозволяє нам розглядати бінарне протиставлення одиниць як суттєву інваріантну ознаку часової організації усного діалогічного тексту.

Побудова структурно-семантичного плану усного діалогічного тексту в часовому аспекті має впорядкований характер. Організуюча роль часового компоненту просодії полягає в тому, що структурно-семантичні одиниці всіх рівнів реалізуються в певних часових межах і співвідносяться одна з одною за часовими параметрами.

Співвіднесеність однорівневих одиниць визначається їхньою сумірністю за тривалістю. Співвіднесеність одиниць суміжних рівнів текстової ієрархії має пропорціональний характер. Для співвідношення одиниць суміжних рівнів за фонаційною

тривалістю, за тривалістю внутрішніх пауз та загальній сукупній тривалості характерна бінарна пропорція 1:2. Бінарна пропорційна співвіднесеність співіснує з градуальною співвіднесеністю, яка визначається поступовим зменшенням коефіцієнта відношення за мірою зростання рівня зіставлених одиниць та наближенням його до значення симетричної пропорції 1:1,618.

У міжривневій співвіднесеності структурно-семантичних одиниць за параметром тривалості зовнішніх пауз також простежується градуальний характер: більш складні одиниці мають зовнішні паузи більшої тривалості.

Через різні види часової співвіднесеності здійснюється внутрішній взаємозв'язок структурно-семантичних одиниць і оформлення тексту в цілісне мовне утворення. Ознакою ціліснооформленості усного діалогічного тексту є також характерне для нього використання у ролі зв'язних засобів пауз хезитації, логічних пауз короткої тривалості і безпаузального членування на стику структурно-семантичних одиниць.

Варіативність часової організації, яка простежується головним чином в абсолютній часовій тривалості складних змістових одиниць (фрази, НФЄ), а також у різній тривалості зовнішніх пауз, має системний характер і обмежена певними границями. Це виявляється у скороченні рівня варіативності тривалості на вищих рівнях тексту – НФЄ III, збереженні бінарної пропорції і градуальної співвіднесеності при зростанні абсолютної тривалості одиниць, ускладненням теми.

Отримані результати свідчать про взаємозв'язок і взаємозумовленість змістової та часової програм тексту: з одного боку, варіативність часових параметрів структурно-семантичних одиниць визначається задачами змістового розгортання тексту, з іншого боку – системні часові співвідношення здатні значною мірою регулювати цей процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баталова Т.М. Соотношение предикативных и релятивных отрезков текста (на материале английской поэзии и прозы): автореф. дис. на соиск. учён. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т.М. Баталова. – М., 1977. – 23 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 135 с.
3. Дридзе Т.М. Понятие и метод установления содержательной структуры текста применительно к учебному тексту / Т.М. Дридзе // Психолингвистическая и лингвистическая природа текста и особенности его восприятия. – К.: Вища шк., 1979.

прессы: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. Г. Усов. – М., 1978. – 23 с.

16. Ушаков Б. Ю. О символах в средствах массовой коммуникации / Б. Ю. Ушаков // Филол. науки. – 2009. – № 1. – С. 94-100.
17. Шамелашвили М. А. Функционально-стилистические и лексико-грамматические особенности газетных заголовков: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» / М. А. Шамелашвили. – М., 1982. – 24 с.

АНОТАЦІЯ

Лемеш В. Г. Сучасний англомовний медійний дискурс у країнах розширювального кола як гетерогенна структура

У статті розглядаються провідні особливості функціонування та розвитку англомовного медійного дискурсу у країнах СНД. Англомовний медіадискурс у країнах розширювального кола розглядається як гетерогенне, поліфункціональне утворення, основними функціями якого виступають інформативна функція та функція маніпулятивного впливу.

Ключові слова: країни розширювального кола, англомовний медійний дискурс, медіалінгвістика.

АННОТАЦИЯ

Лемеш В. Г. Современный англоязычный медийный дискурс в странах расширяющегося круга как гетерогенная структура

В статье рассматриваются основные особенности функционирования и развития англоязычного медийного дискурса в странах СНГ. Англоязычный медиадискурс в странах расширяющегося круга рассматривается как гетерогенное, полифункциональное образование, основными функциями которого выступают информативная функция и функция манипулятивного воздействия.

Ключевые слова: страны расширяющегося круга, англоязычный медийный дискурс, медиалингвистика.

SUMMARY

Lemesh V. H. The modern English language media discourse in the Expanding Circle countries as a heterogeneous structure

In the article the leading peculiarities of functioning and development of the English language media discourse in the CIS countries are considered. The English language media discourse in the Expanding Circle countries is viewed as a heterogeneous,

5. Дмитриева И. В. Виды синтаксической имплицитной информации в различных функциональных стилях английского языка: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. В. Дмитриева. – Мн., 1990. – 23 с.
6. Добросклонская Т. Г. Что такое медиалингвистика? / Т. Г. Добросклонская // Вестн. Моск. гос. у-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2004. – № 2. – С. 9-17.
7. Ермина Е. А. Множественность форм прагматического воздействия англоязычного медиадискурса: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. А. Ермина. – М., 2007. – 23 с.
8. Заводовская Т. А. Стилистические особенности функционирования просторечной лексики в языке английской газеты: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т. А. Заводовская. – М., 1989. – 21 с.
9. Зайцев А. Б. Приёмы вербализации фоновых знаний (на материале англоязычной прессы): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. Б. Зайцев. – М., 2007. – 19 с.
10. Колегаєва І. М. Мегатекст як вияв комунікативної гетерогенності цілого завершеного тексту / І. М. Колегаєва // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 25-31.
11. Кудрявцева Л. О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція / Л. О. Кудрявцева // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58-65.
12. Подшивайлова Г. М. Мовні засоби маніпулятивного впливу в політичному дискурсі (на матеріалі друкованих російськомовних ЗМІ України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Г. М. Подшивайлова. – К., 2009. – 21 с.
13. Потапенко С. І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти: моногр. / С. І. Потапенко. – Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 391 с.
14. Романовская Н. В. Экспрессивно окрашенные глаголы в газетном стиле современного английского языка: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. В. Романовская. – М., 1974. – 33 с.
15. Усов В. Г. Социолингвистический анализ отбора и функционирования американизмов в языке британской

4. Киселёва Л.А. Текст в иерархии единиц коммуникативной подсистемы языка / Л.А. Киселёва // Лингвистика текста: Материалы научной конференции. – Ч. I. – М., 1974. – С. 124-131.
5. Костромская Н.С. Временная организация устного диалогического текста (экспериментально-теоретическое исследование на материале английского спонтанного диалога и радиопьесы): автореф. дис. на соиск. учёной степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.С. Костромская. – М., 1985. – 21 с.
6. Николаева Т.М. Актуальное членение – категория грамматики текста / Т.М. Николаева // Вопросы языкознания. – 1972. – № 2. – С. 48-54.
7. Новиков А.И. Семантика текста и его формализация / А.И. Новиков. – М.: Наука, 1983. – С. 56.
8. Святозарова Н.Д., Радиевская М.Г. Просодика / Н.Д. Святозарова, М.Г. Радиевская // Проблемы и методы экспериментально-фонетического анализа речи. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1980. – С. 123-143.
9. Серкова Н.И. Предпосылки членения текста на сверхфразовом уровне / Н.И. Серкова. – Вопросы языкознания. – 1978. – № 3. – С. 75-82.
10. Теплицкая Н.И. Некоторые проблемы диалогического текста: автореф. дис. на соиск. учёной степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.И. Теплицкая. – М., 1974. – 23 с.
11. Цибуля Н.Б. Роль интонации в структурировании текста: автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.Б. Цибуля. – Москва, 1982. – 20 с.

АНОТАЦІЯ

Зоз О.А. Закономірності часової співвіднесеності структурно-семантичних одиниць діалогічного тексту

Стаття присвячена дослідженню закономірностей часової співвіднесеності структурно-семантичних одиниць діалогічного тексту. У статті розглядаються особливості структурно-семантичної побудови діалогічного тексту, встановлюється часова тривалість структурно-семантичних одиниць тексту, визначається характер часової співвіднесеності структурно-семантичних одиниць різних текстових рівнів.

Ключові слова: структурно-семантична одиниця, текстова ієрархія, фонаційна тривалість, паузація, часова співвіднесеність.

АННОТАЦІЯ

Зоз Е.А. Закономерности временной соотносённости структурно-семантических единиц диалогического текста

Статья посвящена исследованию закономерностей временной соотносённости структурно-семантических единиц диалогического текста. В статье рассматриваются особенности структурно-семантического построения диалогического текста, устанавливается временная длительность структурно-семантических единиц текста, определяется характер временной соотносённости структурно-семантических единиц разных текстовых уровней.

Ключевые слова: структурно-семантическая единица, текстовая иерархия, фонационная длительность, паузация, временная соотносённость.

SUMMARY

Zoz O.A. The regularities of the temporal correlation of the dialogical text structural-semantic units

The article is devoted to the investigation of the regularities of the structural-semantic text units temporal correlation. The article deals with the structural-semantic peculiarities of the dialogical text organization, duration of its structural-semantic units and the character of temporal correlation of the structural-semantic units of different text levels.

Key words: structural-semantic unit, text hierarchy, duration, pausation, temporal correlation.

*Н.А. Иванова
(Горлівка)*

УДК 81'255.4

**ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ПРИ ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНОМОВНОГО
ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ АНГЛІЙСЬКОЮ
МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ
С.ЧЕРКАСЕНКА «МАЛЕНЬКИЙ ГОРБАНЬ»)**

Переклад у загальному значенні – це спосіб передачі тексту певного змісту іншою мовою. Одним із засобів, які допомагають перекладачам подолати ці труднощі, виступають перекладацькі трансформації. Їх використовують у зв'язку з неідентичною структурою англійської та російської або української мов. Особливе значення перекладацькі трансформації відіграють у художньому перекладі. Багато літературних критиків

маршрут пересувань В. Путіна, – надає статті автентичності та виступає у якості імпліцитної підтримки редакційної точки зору на висвітлені події. Образний план газетного повідомлення можна вербалізувати у вигляді питальних речень: «Якого політичного курсу дотримується В. Путін?», «Для чого він публічно демонструє свій активний спосіб життя?», «Для чого В. Путіну знадобилася автомобільна подорож?». Отак читача спонукають до самостійного аналізу інформації, що міститься у статті. Під час інтерпретації газетного повідомлення у взаємодію вступає тріада ідеологем: традиційний образ В. Путіна, що склався за роки його перебування при владі; ставлення видання «The Moscow News» до В. Путіна; ставлення читача до цього російського політика. Саме від перебігу взаємодії у цій тріаді ідеологем залежить і сила маніпулятивного впливу, якого зазнає читач.

Підсумовуючи вищесказане, доходимо висновку про те, що англomовний медійний дискурс у країнах розширювального кола має комплексну гетерогенну структуру. Смісловий простір даного дискурсу характеризується поліфункціональністю та наявністю різномірних стройових елементів. Причому дані стройові елементи знаходяться у відношенні кореляції та взаємодоповнюваності. Щодо перспектив подальших розвідок у даному напрямку, то англomовний медійний дискурс у країнах розширювального кола, зокрема його окремі жанри та аспекти, потребує глибокого наукового тлумачення та вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алова Н. Э. Динамический аспект образности газетного текста: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. Э. Алова. – М., 1989. – 22 с.
2. Барченков А. А. Клише и штампы в языке английской газеты: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. А. Барченков. – М., 1981. – 24 с.
3. Гилёва А. В. Оценочные стратегии в языке британской качественной и массовой прессы: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. В. Гилёва. – М., 2005. – 26 с.
4. Гуменюк Н. Г. Дейктичні маркери як фактор, який впливає на реалізацію категорії оцінки (за матеріалами англomовної преси та реклами): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. Г. Гуменюк. – К., 1996. – 26 с.

дискурсу у країнах розширювального кола. Так, у газеті "The Moscow News" за 7-9 вересня 2010 року була опублікована стаття "Putin's summer". Даний газетний матеріал присвячений поїздки тодішнього Прем'єр-міністра Росії Володимира Путіна однією з нових автомобільних трас у Сибіру. Структура статті орієнтована на здійснення прагматичного впливу на читачську аудиторію. Підзаголовки, які використовує автор газетного повідомлення, слугують для розділу статті на логічні частини, а саме: 1) From battling forest fires to driving cross-country, the PM is adjusting his public persona; 2) Easy rider 2.0; 3) There was in fact, a perfectly logical explanation for the presence of three Kalinas; 4) Road rules; 5) PR rivalry?; 6) Putin has taken on Russia's top existential woe: the road. Фактуальний зміст даного газетного матеріалу свідчить про наявність істотних зв'язків між політичним та медійним дискурсом, оскільки стаття містить не тільки безпосередню інформацію про предмет повідомлення – автомобільну подорож В. Путіна, але й аналіз перебулої політичної ситуації в Росії, який ґрунтується на коментарях експертів та простих громадян Росії. Образний план газетного повідомлення створюється переважно за рахунок візуального ряду статті. Він представлений трьома кольоровими фотографіями. Перша фотографія знаходиться на першій шпальті видання. Даний візуальний елемент смислового простору медіатексту виконує функцію підтримки основної теми повідомлення: на ній зображений В. Путін, який заправляє автомобіль бензином. Особливістю вищезазначеної фотографії виступає той факт, що до її складу входить мінігіпертекст "Pit stop for the PM Putin refills his gas tank as he takes on Russia's proverbial roads – 2,650 km of them to be exact". Під терміном «мінігіпертекст» ми розуміємо такий прийом, коли вербальний елемент (пояснення) міститься безпосередньо на невербальному елементі (фотографії). Інакше кажучи, вербальний елемент виступає структурною частиною невербального елемента. Далі автор використовує прийом розриву тексту газетного матеріалу, коли читачеві дається посилання на іншу сторінку видання, на якій міститься продовження статті. Ми вважаємо, що даний прийом використовується з метою популяризації газетного видання: зростає можливість того, що, гортаючи сторінки, читач ознайомиться з іншими газетними повідомленнями. Дві інші фотографії, які супроводжують газетний матеріал, виступають у якості ілюстрації перебігу подорожі В. Путіна. Ще одна фотографія, де В. Путін займається греблею, сприяє актуалізації фонових знань читачів про активний спосіб життя, що є традиційним для російського Прем'єр-міністра. Ще один елемент візуального ряду статті-карта, на якій зображено

вважають художній переклад мистецтвом, яке під силу тільки справжнім митцям слова, що, головним чином, беруть до уваги естетичні критерії. Мистецтво перекладача полягає у своєрідній інтерпретації оригіналу: дуже часто перекладу притаманні відхилення від змістової точності з метою забезпечення більшої художності тексту перекладу [2, с. 5-6].

Проблема використання лексико-семантичних і граматичних трансформацій при передачі змісту оригіналу в мові перекладу, визначення чинників, що впливають на вибір того чи іншого перекладацького прийому, є досить дослідженою. Її вивченням займалися такі видатні перекладознавці, як В.Н. Комісаров, І.В. Корунець, С.Н. Влахов, С.В. Флорін, Я.І. Рецкер, Р.К. Міньяр-Белоручев. Так, вчені по-різному визначають поняття "перекладацька трансформація". Наприклад, Р.К. Міньяр-Белоручев вважає: "Трансформація – це база більшості засобів перекладу, які полягають у заміні формальних або семантичних компонентів тексту оригіналу зі збереженням інформації, яка призначена для передачі" [3, с. 175].

Я.І. Рецкер розглядає трансформації як "заходи логічного мислення, за допомогою яких ми розкриваємо значення слова у контексті й знаходимо йому відповідник у мові перекладу, який не співпадає зі словниковим" [4, с. 38]. Згідно думкою А.Д. Швейцера "перекладацькі трансформації – міжмовні операції перевираження смислу" [7, с. 224]. А в лінгвістичній теорії Ю. Найди говориться, що "трансформація – це просто перефразування мовленнєвих структур" [2, с. 22].

Таким чином, можливо побачити, що між ученими йдуть суперечки щодо визначення терміна "перекладацькі трансформації", але всі лінгвісти згодні, що залежно від характеру одиниць перекладацькі трансформації поділяються на лексичні, граматичні та лексико-граматичні.

Зараз існує багато класифікацій перекладацьких трансформацій, які були запропоновані різними лінгвістами. Так, наприклад, Л.К. Латишев надав класифікацію трансформацій згідно з рівнями мови, в якій усі перекладацькі трансформації поділяються на: 1) морфологічні – заміна однієї категоріальної форми іншою або кількома; 2) синтаксичні – зміна синтаксичної функції слів та словосполучень; 3) стилістичні – зміни стилістичного забарвлення уривка тексту; 4) семантичні – зміни не тільки форми вираження змісту, але й самого змісту, тобто тих ознак, за допомогою яких зображена ситуація; 5) змішані – лексико-семантичні та синтактико-морфологічні [8, с. 170].

У класифікації Л.С. Бархударова перекладацькі трансформації розрізняються за формальними ознаками: перестановки, заміна, додавання та опущення [1, с. 190].

А.Д. Швейцер класифікував граматичні трансформації таким чином:

а) об'єднання речень – вид перекладу, при якому синтаксична структура речення в оригіналі перетворюється шляхом поєднання двох простих речень в одне складне; б) членування речення – вид перекладу, при якому синтаксична структура речення в оригіналі перетворюється у дві чи більше предикативні структури мови, яка перекладається; в) додавання граматикалізованих одиниць, наприклад, сполучників та займенників; г) опущення граматикалізованих елементів [6, с. 80].

Щоб зробити класифікацію трансформацій повною, треба зазначити, що трансформація може бути повною або частковою залежно від того, чи змінюється лексична або граматична структура повністю або частково. Зазвичай, коли замінюються головні члени речення, відбувається повна трансформація, якщо ж замінюються тільки другорядні – часткова. Ще треба додати, що у процесі перекладу трансформації бувають змішаного типу. Як правило, різного роду трансформації використовуються перекладачем одночасно. Перестановка супроводжується заміною, а граматичні заміни супроводжуються лексичними. Саме такий складний, комплексний характер перекладацьких трансформацій робить переклад важкою справою.

Таким чином, зважаючи на неоднорідність думок стосовно видів перекладацьких трансформацій, недостатнє вивчення в межах сучасного перекладознавства особливостей їх використання при передачі змісту саме україномовних літературних творів англійською мовою, існує необхідність узагальнення відомостей та формулювання чітких вказівок, що полегшать процес перекладу. Актуальність нашого дослідження полягає у ґрунтовному порівняльному аналізі застосування перекладацьких стратегій досягнення еквівалентності на лексичному і граматичному рівнях при перекладі оповідання Спиридона Черкасенка «Маленький горбань» англійською мовою.

Мета дослідження полягає у виявленні ролі граматичних трансформацій у досягненні еквівалентного перекладу, визначенні причин їх використання та систематизації головних лексико-семантичних і граматичних трансформацій при перекладі художнього твору. Предметом дослідження є лексико-семантичні і граматичні трансформації, використані при перекладі оповідання Спиридона Черкасенка «Маленький горбань» англійською мовою. Об'єктом дослідження є співвідношення лексичних і граматичних форм, а також синтаксичних структур англійської та української мов.

статті нерозривно пов'язані між собою і утворюють єдиний інформаційний простір газетного повідомлення. Компоненти цього простору знаходяться у стані динамічного розвитку та функціонують з метою здійснення прагматичного впливу на читачку аудиторію. Отже, ми беремо на себе сміливість стверджувати, що сучасний газетний текст – це комплексне, гетерогенне, поліфункціональне утворення, яке має на меті інформування читачів про різноманітні події в усіх областях життєдіяльності людини та формування громадської думки. Щодо методів, які використовуються засобами масової інформації для формування громадської думки, то вони мають різноманітний характер. Погоджуючись з Л. О. Кудрявцевою [11, с. 58-59], ми вважаємо, що основними характеристиками сучасного медійного тексту виступають експресія, вплив та маніпуляція. Експресія медіатексту виявляється в тому, що автори газетних повідомлень, як правило, надають предмету повідомлення імпліцитну оцінку, використовуючи як вербальні, так і невербальні оцінні засоби. Використання імпліцитної оцінки, в свою чергу, має на меті вплив на перцептивні процеси читача. Тобто, автор газетного повідомлення досягає мети за умови, коли читач на підсвідомому рівні сприймає точку зору автора газетного повідомлення як свою власну. З вищесказаного випливає, що основною метою сучасних засобів масової інформації є маніпуляція суспільними масами. Щодо особливостей сприйняття газетних текстів читачем, то варто зазначити, що, перш ніж читати весь текст статті, читач сприймає його окремі елементи, зокрема заголовок, підзаголовки, візуальний ряд статті. Це означає, що вищезазначені елементи смислового простору медіатексту є, водночас, і когерентними, і автономними. І. М. Колегаєва [10, с. 26] використовує на позначення подібних структур термін «мегатекст». Ми вважаємо за доцільне підкреслити, що вищезгадані дослідники концентрувалися на вивченні особливостей функціонування англословного медіадискурсу у країнах внутрішнього кола або медійного дискурсу взагалі, а функціонування англословного медіадискурсу у країнах розширювального кола, на даний час, потребує ґрунтовного наукового дослідження.

Основна мета статті полягає в науковому обґрунтуванні необхідності дослідження англословного медійного дискурсу у країнах розширювального кола та розкритті певних істотних особливостей розвитку англословного медійного дискурсу у країнах СНД.

Тепер ми вважаємо за доцільне вдатися до аналізу окремої газетної статті з періодичного видання СНД, яка, на нашу думку, ілюструє провідні особливості англословного медійного

[2, с. 3-23]. Отже, на початку ХХІ століття у лінгвістичній науці був накопичений значний матеріал, присвячений аналізу газетного стилю англійської мови та мас-медіа взагалі. Це дозволило Т. Г. Добросклонській [6, с. 9-12] говорити про інституціоналізацію суміжної лінгвістичної науки, завдання якої – вивчення особливостей функціонування та розвитку мас-медіа. Це медіалінгвістика. Визнання науковим співтовариством існування даної науки свідчить про значні перспективи дослідження медійного дискурсу. Щодо інструментів реалізації двох провідних функцій газетного стилю англійської мови, а саме: інформативної та функції переконання, – то ми вважаємо, що шляхи реалізації вищезазначених функцій газетного стилю слід шукати безпосередньо у структурі сучасного газетного тексту. Погоджуючись з Н. Е. Аловою [1, с. 7], ми виділяємо у структурі газетного повідомлення два плани, а саме: образний та фактуальний (денотативний). Фактуальний план газетного повідомлення містить об'єктивну інформацію стосовно теми газетного повідомлення. Образний план газетного повідомлення має на меті не стільки інформування читача про предмет повідомлення, скільки створення в його уяві відповідного образу предмета повідомлення. Науково обгрунтовано, що для розбудови образного плану газетних повідомлень журналісти вдаються до використання різних прийомів, а саме вербалізації фонових знань читачів [9, с. 6-17]; використання дейктичних маркерів [4 с. 7-24]; просторічної лексики [8, с. 3-21]; синтаксичної імпліцитної інформації [5, с. 10-22]; використання символів [16, с. 94-95] та різноманітних мовних засобів маніпулятивного впливу [12, с. 4-17]. Так, можна дійти висновку про те, що образний план газетного повідомлення розбудовується за допомогою значної кількості суто мовних засобів. Але не можна не брати до уваги і той факт, що окрім безпосередньо вербального (мовного) елемента в сучасних газетних текстах інтенсивно використовуються також графічні елементи: фотографії, колажі, графіки, малюнки, карикатури тощо. Усі вони не вивчалися лінгвістами до початку ХХІ століття. Даний факт пояснюється тим, що лінгвісти не визнавали наявності стійкого зв'язку між вербальним та невербальним компонентами газетної статті, і загальноприйнятою існувала точка зору, що для вивчення особливостей функціонування газетного стилю англійської мови необхідно концентруватися на дослідженні вербального компонента газетних повідомлень. Однак на початку ХХІ століття О. О. Єрьоміна [7, с. 7-23], досліджуючи множинність форм прагматичного впливу англомовного медіадискурсу, довела той факт, що вербальний та невербальний компоненти газетної

Лексико-семантичні перетворення (трансформації) досить широко застосовуються при перекладі художньої літератури саме через розбіжності в лексичних системах української та англійської мов. Багатозначні слова мови оригіналу та їх відповідники в мові перекладу часто мають різний набір лексико-семантичних варіантів. При перекладі інколи спостерігається рух у межах семантичних категорій, тому що та сама ситуація в українській та англійській мовах може бути описана різним набором сем, що теж створює підґрунтя для застосування трансформацій. Крім того, одні полісемічні лексичні одиниці мають ширше семантичне поле, інші – характеризуються вузьким семантичним полем. Відповідно, при перекладі спостерігається перехід від гіпероніма (лексми з ширшою семантикою) до гіпоніма (лексми з вузькою семантикою) і навпаки. До лексико-семантичних трансформацій ми відносимо конкретизацію, генералізацію, зміщення, цілісне перетворення, модуляцію і компенсацію.

При конкретизації відбувається заміна лексичної одиниці з ширшим значенням лексичною одиницею з вузьким значенням. Причиною її застосування є відсутність у мові перекладу прямого відповідника лексемі мови оригіналу або контекст не дозволяє використання слова, що має широке семантичне поле. При перекладі оповідання «Маленький горбань» англійською мовою ця трансформація використовувалася дуже рідко. Наприклад:

«Смерті чи життя?», – питав Захарко – “Live or die?” – demanded Zakharko. Хлопець плакав під ним – The boy under Zakharko's knee was crying. Тітка Явдоха ласкаво сміялася крізь сльози – Yavdokha smiled kindly through her tears.

При прийомі генералізації спостерігається, навпаки, заміна одиниці з вузькою семантикою одиницею з ширшим семантичним полем: Весело й шумливо на вигоні за шахтарською слобідкою – It is merry and noisy beyond the miners' settlement. «Чий такий?» – питає дід ще про якого-небудь меткого пустуна – “Whose boy is that?” – Grandpa inquires about another nimble fellow. Ти, мамо, краще казочку – Better to tell me a story, Mama.

Трансформація модуляції або смислового розвитку полягає у заміні предмета його ознакою або процесом і навпаки – предмет може замінювати свою ознаку або процес. Якщо при перекладі науково-технічної літератури, офіційно-ділових паперів такі зміни трапляються дуже рідко, то при передачі змісту художнього твору прийом модуляції є досить розповсюдженим. Наприклад: Вони й справді любили з ним гратись, слухати його поважну, повчальну мову, коли він щось розповідав їм – або роз'яснюючи, як треба гратись, або розказуючи якусь цікаву побрехеньку чи довгу заплутану казочку. – The girls really liked to play with him,

to listen to his placid, lecturing tone when he spoke, instructing them how to play a game or telling them something interesting, like a long and complicated fairytale. Ясний, погожий день викликав з халупки навіть старого колишнього шахтаря. – The bright, cloudless day has even lured Grandpa Antyp. Притоптавши люльку корякуватим закоптілим пальцем, він сховав її в кишеню. – Stamping out his pipe with a gnarly, tobacco-stained finger, he put it in his pocket.

У процесі перекладу трапляються випадки, коли певні елементи тексту-оригіналу не мають жодних відповідників у мові перекладу і не можуть бути відтворені її засобами, тобто відбувається опущення деяких одиниць змісту. Однак за теорією перекладності неможливість передати окремий компонент не означає перекладацьку невдачу, оскільки принцип перекладності стосується всього мовленнєвого твору в цілому. Перекладач намагається використати прийом компенсації, тобто відтворити втрату інформації у межах тексту. Такі спроби наявні і при перекладі оповідання «Маленький горбань», де, задля збереження стилістичних, емоційних і прагматичних особливостей оригіналу, прагматичні ідіоми та колокалізми передані саме за допомогою компенсації. Наприклад: А, матері його мішок груш! – Hot ziggity damn! Ой, матінко! – Oh my God!

При перекладі досліджуваного матеріалу також було вжито велику кількість граматичних трансформацій, а саме: антонімічний переклад, заміна частин мови і членів речення, членування речення, зміна типу речення, додавання й опущення одиниць, зміни порядку слів у реченні, пермутація.

Найчастіше перекладачі вдаються до використання антонімічного перекладу, коли збереження синтаксичної конструкції оригіналу може спричинити спотворення традиційного слововживання в мові перекладу, пов'язаного з ментальністю носіїв мови, або для того, щоб уникнути подвійного заперечення в англійській мові. Наприклад: Але він гаразд знав вдачу всіх отих Захарків, Проньок та інших, знав, що за великим Павликовим горбом діти ще не вміють побачити чудового серця його. – But he knew only too well what those Zakharkos, Pronkos and others were like – how those children failed to see Pavlyk's wonderful heart because of his hump. Павлик піс, нешвидко піс... – Pavlyk grew, albeit slowly. Ех, дала серце, та не дала вроди... – God gave the boy a heart, but denied him appearance. Він як заховався, то мати шукає шукає... – When he hides, his mother never finds him.

Широковживаними в перекладі досліджуваного твору виявилися різного роду заміни, а саме: частин мови і членів речення. Заміни членів речення (підмета додатком і навпаки, обставин місця й часу підметом) частіше за все відбуваються

країни, які не належать безпосередньо до англослов'янських країн, але в яких англійська мова історично відіграє важливу роль: Бангладеш, Пакистан, Філіппіни. До розширювального кола (The Expanding Circle) зараховують країни, в яких англійська мова активно використовується як іноземна. До даних країн належать і країни СНД, зокрема Україна. У країнах розширювального кола розвиток та функціонування англійської мови мають свої закономірності. На нашу думку, матеріалом для встановлення вищезазначених закономірностей можуть виступати англослов'янські періодичні видання України та країн СНД. Дослідження цих закономірностей дозволить отримати наукове уявлення про сучасний стан розвитку англійської мови, зокрема її газетного стилю на теренах країн розширювального кола.

Вивчення газетного стилю англійської мови в лінгвістиці розпочалося з 50-х років XX століття. Професор І. Р. Гальперін [14, с. 6] одним з перших виділив газетний стиль англійської мови як один з її функціональних стилів. Причому провідною для газетного стилю англійської мови І. Р. Гальперін [14, с. 6-7] вважає саме інформативну функцію. Водночас Н. В. Романовська [14, с. 7] зазначає, що газетному стилю англійської мови також властива функція переконання. На нашу думку, для сучасних англослов'янських газет характерні обидві з вищезазначених функцій: друковані ЗМІ не лише подають інформацію, але й прагнуть переконати читача в об'єктивності розгляду подій, що висвітлюються в публікаціях. На сучасному етапі свого розвитку мас-медіа мають значну владу над розвитком суспільства і над процесами, що в ньому відбуваються. Так, С. І. Потапенко [13, с. 12-14] стверджує, що саме засоби масової інформації зараз відповідають за формування особливостей сприйняття людиною навколишнього світу та за її орієнтацію в ньому. Погоджуючись з С. І. Потапенком, ми визнаємо, що виконання вищезазначених функцій вимагає від мас-медіа постійного збільшення кількості та якості інструментів, які використовуються для здійснення маніпулятивного впливу на суспільство. Вчені-лінгвісти XX століття вдалися до дослідження суто мовних особливостей газетних текстів. Так, Н. В. Романовська [14, с. 13-33] проаналізувала особливості функціонування експресивно забарвлених дієслів у газетному стилі англійської мови; В. Г. Усов [15, с. 3-23] дослідив особливості функціонування американізмів у мові британської преси; Г. В. Гільова [3, с. 7-26] приділила увагу оцінювальним стратегіям, які використовуються у мові британської якісної та масової преси. Також багато дослідників приділили увагу вивченню структурних елементів газетної статті, зокрема газетним заголовкам [17, с. 3-23]; кліше та штампам

SUMMARY

Gordiy O. M. Semantic and pragmatic characteristics and the category of idiomaticity of phraseological expressives and communicatives

The article regards the operability of the category of idiomaticity in the analysis of phraseological expressives and communicative. Relying on the conception of idiomatic embossing of the language the author argues the extension of their semantic description with pragmatic restriction and the significance of their recurrence and fixation, as well as the essentiality of their functional specification's verification on the communicative plane.

Key words: expressive and communicative idioms; idiomaticity; conventionality; idiomatic embossing of the language; pragmatic idioms; functional specificity; recurrence; fixation; illocutive function.

*В.Г. Лемеш
(Горлівка)*

УДК 81'42; 811.111-26

**СУЧАСНИЙ АНГЛОМОВНИЙ МЕДІЙНИЙ
ДИСКУРС У КРАЇНАХ РОЗШИРЮВАЛЬНОГО
КОЛА ЯК ГЕТЕРОГЕННА СТРУКТУРА**

Мова завжди виступала як невід'ємний елемент людського існування, вона завжди виступала рефлексією суспільних процесів, які мали місце в історії у той чи інший час. У ХХІ столітті розвиток цивілізації набув небаченого темпу і поставив перед філологічною наукою нові завдання та проблеми. Особливо актуальним у наш час стає вивчення мови сучасних мас-медіа. Засоби масової інформації здійснюють істотний вплив на всі сфери життя людини: вони формують громадську думку, допомагають людині орієнтуватися у різноманітності тенденцій та можливостей сучасного світу, надають інформацію про перебіг подій у світі та в окремих країнах. Англійська мова є однією з найрозповсюдженіших мов міжнародної комунікації, провідною мовою мережі Інтернет та робочою мовою багатьох впливових міжнародних організацій. Враховуючи її поширеність у світі, ми стверджуємо, що її унікальність виявляється у наявності особливостей функціонування англійської мови як в англомовних, так і в неангломовних країнах. Сьогодні багато дослідників розглядають так звану теорію трьох кіл англійської мови. До внутрішнього кола (The Inner Circle) входять англомовні країни, як-от: Великобританія, США, Канада та інші. До зовнішнього кола (The Outer Circle) відносяться

через різницю в актуальному членуванні речення в англійській та українській мовах, а також при перекладі україномовних конструкцій активного стану англійськими конструкціями пасивного стану. Контекст, стилістичні особливості оригіналу й мови перекладу визначають необхідність заміни дієслова дієприслівником, прикметника іменником і навпаки, прислівника прикметником тощо. Наприклад:

Заміна іменника дієсловом: Смерті чи життя? – питав Захарко, піднявши над хлопцем кулака. – “Live or die?” Zakharko demanded, raising a fist above the boy.

Заміна дієслова дієприслівником: Який? отой... найбільший? – перепитує Павлик і показує пальцем. – “Which one? That biggest one over there?” Pavlyk asks, pointing a finger. ... хвилюється й собі старий Антип, притупуючи ногою. – Old Antyp, getting excited, is stamping his foot. А пісеньки співати не тре-е-ба, – надимає губенята й махає ручкою Павлик. – “But we don't need any songs,” Pavlyk pouts, waving his hand in rejection.

Заміна прикметника (дієприкметника) іменником і навпаки: Весело й шумливо на вигоні за шахтарською слобідкою. – It's merry and noisy on the common beyond the miners' settlement. Халупка, де живе дід Антип з удовою-дочкою й онуком Павликом, стоїть край слобідки. – The small hut where Grandpa Antyp lives with his widowed daughter and grandson Pavlyk stands on the edge of the settlement. Ясний, погожий день викликав з халупки навіть старого колишнього шахтаря, тепера шахтового конюха, діда Антипа. – The bright, cloudless day has even lured Grandpa Antyp, once a miner and now a stableman at the mine, out of his hut.

Заміна додатка підметом і навпаки: Чулим вухом ловив хлопець ніжну, дзвінку пісеньку жайворонка, що висів недалеко від нього в повітрі й тріпотів крильцями. – His sensitive ear picked up the gentle lilting song of a lark hovering over his head. Авжеж, шкода: пташка плакатиме. – Of course I do. It'll make the mother lark cry. Павлик прокинувся од ранкового сонечка, що заграло йому на видочку цілим снопом золотистого, сяючого проміння. – Pavlyk was roused from sleep by the morning sun, as a sheaf of golden rays played on his face.

Не є поодинокими й випадки використання при перекладі оповідання англійською мовою членування речення та зміни типу речення:

Членування речення: Обоє захоплені хлопчачою грою в м'яча, обом сяють обличчя од великої втіхи: короткими, уривчастими вигуками й гучним сміхом вони виявляють своє задоволення, ніби самі беруть участь у грі. – They're both watching the ball game, their faces beaming with joy. Their pleasure is expressed in

short shrieks and extended, raucous laughter, as if they themselves were taking part in the game. Дівчатка порозбігались, а то яку б чудову нову казочку розказав їм Павлик про музику-жайворонка, що літає високо-високо й розмовляє там з небом глибоким: з хмарками ясносяйними; кучеряві хмарки плывуть з далекого чужого краю, од самого моря, багато бачили вони, багато чули дивного, прегарного, і є їм що розповісти сіренькому музиці... – If the girls hadn't run off in all imaginable directions, Pavlyk would have told them a beautiful new tale about the meadowlark-songster flying high, high above and conversing with the deep sky and bright clouds. Curly clouds drifted from far-off lands, across the sea. They had seen and heard so many fantastic, fascinating things. They really had something to tell the gray-winged musician.

Зміна типу речення (складне речення змінюється на просте): Голова болить тому, хто плаче. – Crying causes headaches. Лагідний, добрий, гарний світ нених казок зробив серце чулим до всяких пригод, що траплялися створінням малим та беззахисним. – Rejoiced, and entertained himself. The serene, kindly and beautiful world of his mother's tales had made his heart became receptive to all the adventures experienced by small and defenseless creatures.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. Досягнення перекладацької еквівалентності усупереч розбіжностям у семантичних і граматичних системах двох мов вимагає від перекладача, насамперед, умінь зробити численні і якісно різноманітні міжмовні перетворення – так звані перекладацькі трансформації – для того, щоб текст перекладу з максимально можливою повнотою передавав всю інформацію, подану у вихідному тексті, при суворому дотриманні норм мови перекладу.

2. Розглянувши існуючі класифікації лексико-семантичних граматичних трансформацій, ми дійшли висновку, що найдоцільнішим є розподіл видів трансформацій згідно з рівнями мовної ієрархії, іншими словами, розподіл на словотворчі, лексичні, морфологічні та синтаксичні трансформації.

3. Заміна частини мови є найрозповсюдженішим видом граматичної трансформації. Подібні заміни зазвичай викликані різним уживанням слів і різними нормами сполучуваності в англійській та українській мовах.

4. Важливою причиною використання синтаксичних трансформацій є розбіжності в синтаксисі в українській і англійській мовах. Крім того, комунікативне навантаження значенневих груп, оформлених різними членами речення, підкреслюється мовними засобами, різними в різних мовах.

17. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1982. – 250 S.
18. Kempcke G. Zur Darstellung der kommunikativen Wendungen in den gegenwartssprachlichen Wörterbüchern des Deutschen // Sandig Barbara (Hg) 1994: Europhras 92. Tendenzen der Phraseologieforschung (=SPP, 1). Bochum: Brockmeyer. 304-314.
19. Kühn P. Phrasemsemantik: Von der Kontextisolierung zur Gebrauchsspezifizierung // Brdar-Szabo, R./Knipf-Komlosi, T. (Hg.): Lexikalische Semantik, Phraseologie und Lexikographie. Abgründe und Brücken. Festgabe für Regina Hessky. Frankfurt/M., 2004. – S. 147-157.

АНОТАЦІЯ

Гордій О.М. Семантико-прагматичні особливості та поняття ідіоматичності фразеологічних експресивів і комунікативів

У статті розглядається проблема операційності категорії ідіоматичності у дослідженні фразеологічних експресивів і комунікативів. З опорою на концепцію формальності мови аргументується доповнення семантичного опису врахуванням прагматичних рестрикцій та важливість понять рекурентності і фіксованості, а також необхідність верифікації їх функціональної спеціалізації у комунікативній площині.

Ключові слова: фразеологічні експресиви і комунікативи; ідіоматичність; конвенційність; ідіоматичне карбування мови; прагматичні фразеологізми; функціональна спеціалізація; рекурентність; фіксованість; ілокутивна функція.

АННОТАЦИЯ

Гордий О.М. Семантико-прагматические особенности и понятие идиоматичности фразеологических экспрессивов и коммуникативов

В статье рассматривается проблема операционности категории идиоматичности в исследовании фразеологических экспрессивов и коммуникативов. Опираясь на концепцию формальности языка, аргументируется дополнение семантического описания с учетом прагматических рестрикций и важность понятий рекурентности и фиксации, а также необходимость верификации их функциональной специализации в коммуникативной плоскости.

Ключевые слова: фразеологические экспрессивы и коммуникативы; идиоматичность; конвенциональность; идиоматическое формирование языка; прагматические фразеологизмы; функциональная специализация; рекурентность; фиксация; иллокутивная функция.

2. Баранов А. Н. Аспекты теории фразеологии / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский. – М.: Знак (Studia philologica), 2008. – 656 с.
3. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц (1947) / В. В. Виноградов. Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977. – 312 с.
4. Остапович О. Я. Ідіоматичність мови і мовлення як лінгвокогнітивна універсалія / Мова і культура. – Т. 2 (138). – Вип. 13. – К., 2010. – С. 146-157.
5. Прутчикова В. В. Семантико-функциональные особенности немецких пословичных высказываний: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Прутчикова Валентина Васильевна. – Днепропетровск, 2002. – 234 с.
6. Burger H. Phraseologie/ Harald Burger. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2007. – 240 S.
7. Burger H. Handbuch der Phraseologie / H. Burger, A. Buhofer, A. Sialm. – Berlin: Gruyter, 1982. – 433 S.
8. Coulmas F. Routine im Gespräch. Zur pragmatischen Fundierung der Idiomatik/ Florian Coulmas. – Wiesbaden: Athenaion, 1981. – 262 S.
9. Dietz H.-U. Rhetorik in der Phraseologie. Zur Bedeutung rhetorischer Stilelemente im idiomatischen Wortschatz des Deutschen/ Hans-Ulrich Dietz. – Tübingen: Niemeyer, 1999. – 423 S.
10. Dobrovolskij D. Figurative Language. Cross-Cultural and Cross-Linguistic Perspectives / D. Dobrovolskij, E. Piirainen. – Amsterdam, Boston: Elsevier, 2005. – 419 p.
11. Eckert R. Synchronische und diachronische Phraseologieforschung // Beiträge zur allgemeinen und germanistischen Phraseologieforschung. – Oulu, 1987. – S. 37-50.
12. Feilke H. Common sense-Kompetenz / Helmut Feilke. – Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1994. – 422 S.
13. Feilke H. Sprache als soziale Gestalt. Ausdruck, Prägung und die Ordnung der sprachlichen Typik / Helmut Feilke. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996. – 363 S.
14. Feilke H. Sprachlicher Common sense und Kommunikation // Der Deutschunterricht 6. – 1993. – S. 6-21.
15. Filatkina N. Pragmatische Beschreibungsansätze // Burger, H./ Dobrovolskij, D./Kühn, P. u.a. (Hg.): Phraseologie/Phraseology: Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung/An international handbook of contemporary research. 1. Halbbd/ Vol. 1. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2007. – S. 132-158.
16. Finkbeiner R. Idiomatic Sätze des Deutschen: Doktorsavhandling... tyska språket/ Finkbeiner, Rita. – Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, 2008. – 294 S.

Перекладацькі трансформації як одна із стратегій досягнення еквівалентності при перекладі художнього твору англійською мовою потребують подальшого детального вивчення з прагмалінгвістичної та особливо перекладацької точки зору. Також на особливу увагу заслуговують питання про виокремлення чинників, що впливають на вживання додань і опущень одиниць у мові перекладу, пермутації та змін форми слова і дієслова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М.: Междунар. отношения, 1975. – 324 с.
2. Бреус Е. В. Основы теории практики перевода / Е. В. Бреус. – М.: УРАО, 1998. – 208 с.
3. Казакова П. А. Практические основы перевода: учеб. пособие / П. А. Казакова. – С.Пб.: Лениздат. Издательство «Союз», 2000. – 320 с.
4. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода: учеб. пособие / В. Н. Комиссаров. – М.: ЧеРо, 2000. – 136 с.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
6. Комиссаров В. Н., Коралова А. Л. Практикум по переводу с английского языка на русский / В. Н. Комиссаров, А. Л. Кораллова. – М.: Высш. шк., 1990. – 127 с.
7. Кравченко О. Ф. Лексико-стилистические трансформации при переводе / О. Ф. Кравченко // Некоторые проблемы грамматических категорий и семантики единиц языка. – Пятигорск, 2003. – С. 224-226.
8. Теньковский С. С. Аутентичность, эквивалентность и адекватность как критерии верности перевода / С. С. Теньковский // Проблемы лингвистики и методики обучения иностранным языкам: традиции и стратегия обновления. – Тамбов, 2001. – С. 169-170.

АНОТАЦІЯ

Іванова Н.А. Лексико-граматичні трансформації при перекладі україномовного художнього твору англійською мовою (на матеріалі оповідання С. Черкасенка «Маленький горбань»)

Стаття присвячена проблемі досягнення еквівалентності при перекладі художньої літератури. У дослідженні проаналізовані основні класифікації перекладацьких трансформацій, причини їх використання при перекладі. Особлива увага приділена лексико-семантичним, морфологічним і синтаксичним трансформаціям,

які були застосовані перекладачем при передачі україномовних лексичних одиниць, морфологічних форм і синтаксичних структур твору С. Черкасенка «Маленький горбань» англійською мовою.

Ключові слова: еквівалентність; лексико-семантичні і граматичні трансформації; генералізація; конкретизація; модуляція; компенсація; зміна порядку слів; членування речень; додавання; опущення.

АННОТАЦІЯ

Иванова Н.А. Лексико-грамматические трансформации при переводе украиноязычного художественного произведения на английский язык (на материале рассказа С. Черкасенко «Маленький горбун»)

Статья посвящена проблеме достижения эквивалентности при переводе художественной литературы. В исследовании проанализированы основные классификации переводческих трансформаций, причины их использования при переводе. Особое внимание уделено лексико-семантическим, морфологическим и синтаксическим трансформациям, которые были применены переводчиком при передаче украинских лексических единиц, морфологических форм и синтаксических структур произведения С. Черкасенко «Маленький горбун» в английском языке.

Ключевые слова: эквивалентность; лексико-семантические и грамматические трансформации; генерализация; конкретизация; модуляция; компенсация; изменение порядка слов; членение предложения; добавление; опущение.

SUMMARY

Ivanova N.A. Lexical-semantic and grammatical transformations in translation of Ukrainian fiction into English (on the basis of Spyrydon Cherkasenko's story "A Little Hunchback")

The article deals with the issue of achieving equivalency while rendering literary texts. The basic classifications of transformations as well as the reasons for using them in translation are analyzed in our research. Special attention is paid to lexical-semantic, morphological and syntactic transformations used by the translator while rendering the Ukrainian lexical units, morphological forms and syntactic structures of Spyrydon Cherkasenko's story "A Little Hunchback" into the TL.

Key words: equivalency, lexical-semantic and grammatical transformations, generalization, concretization, modulation, compensation, changing word-order, partitioning, omission, addition.

наприклад «накопиченого» вживання, тобто їх комунікативне використання в дискурсі. Ми погоджуємось з Н.Філаткіною, що точний опис і індуктивна розвідка функцій ФО на емпіричному матеріалі є важливішим прагматичним завданням фразеологічних досліджень, аніж розробка застиглої класифікаційної схеми, яка очевидно ніколи не буде відповідати фактичному вжитку в мовленні [15, с. 144].

Слід відзначити, що така тенденція відстежується в західних фразеологічних студіях останніх років, які орієнтовані передусім на різножанрові емпіричні дослідження. Традиційний аналіз текстів художньої літератури розширюється сферами реклами (Hemmi; Sabban; Balsliemke), телебачення, передусім ток-шоу (Burger; Häusermann; Pieper), політичного дискурсу (Elspaß; Lüger), телевізійної реклами (Grassegger), газетних глос та спортивних новин (Sandig), науково-популярної літератури (Preußner), анекдотів і коміксів (Fiedler), книг для дітей (Burger), наукової літератури – увага до полілексичних термінів і колокацій (Greciano; Kjaer; Rothkegel), виборчої пропаганди (Gautschi), газетної публіцистики (Pils; Burger), ба навіть записок подорожнього (Hammer), фразеології в дискурсі «єдиної Європи» (Greciano) та гороскопів (Preusser).

Гіпотетично підтримуючи тезу Г. Бургера та А.-Л. Бугофера, що певні типи фразеологізмів корелюють з певними видами текстів, а носії мови як продуценти і як реципієнти тексту інтуїтивно відчують, що фразеологізми виступають важливими тексторозрізнявальними ознаками і можуть на основі ФО ідентифікувати певні види текстів [7, с. 109], та зважаючи на те, що інтернет-дискурс являє собою великою мірою «недосліджене поле», вважаємо науково цікавим опис функцій ФЕіК на емпіричному матеріалі різних жанрів інтернет-комунікації.

Аналіз фразеологізованих речень вочевидь слід проводити в комунікативній площині ще й тому, що їх першочергове завдання полягає не в тому, щоб заповняти прогалини в системі мови. Будучи «легко доступними» внаслідок конвенціалізації та водночас залежними від контексту, фразеологічні експресиви і комунікativi можуть різносторонньо використовуватися, спричинюючи особливі ефекти при мовному декодуванні, адже вони володіють великим асоціативним потенціалом і частина їх конкретної інтерпретації залишається за слухачем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.15 / Баран Ярослав Андрійович. – Івано-Франківськ, 1999. – 391 с.

функціонувати як відмова чи як виправдання, а *Da kannst du was erleben* як погроза чи як спонукання до чогось цікавого. Завдяки поліфункціональності мовець може за допомогою однієї мовної форми одночасно і в імпліцитний спосіб виконати різні функції. Коли не можна чітко окреслити значення ФЕіК, більш відповідним бачиться подання комунікативних умов, в яких використовується те чи інше висловлювання, тобто його прагматичних регулювань. Так, комунікатив *Ich weiß, was ich weiß* вживається, „щоб показати, що мовець поінформований, проте не бажає про це детальніше говорити”; *Schwamm drüber!* – „каже хтось, хто готовий щось комусь вибачити”; *Wenn es weiter nichts ist* – „говорять до того, хто висловив якесь бажання”. Навряд чи ілюстрація «попередження» щодо фрази *Tu, was du nicht lassen kannst!* може конкурувати з інтерпретацією цієї одиниці Г. Дітцем: „*Ich rate dir davon ab... wenn du es trotzdem tun willst, kann ich dich nicht daran hindern, aber sage nicht, ich hätte dich nicht gewarnt* (Я тобі цього не раджу. Якщо ж ти це все-таки хочеш зробити, я не можу тобі завадити, але не кажи, що я тебе не попереджав)“ [9, с. 158].

Таким чином, фразеологічні експресиви і комунікативи потребують прагматично-семантичного опису, який містив би усі «традиційні» ілюстрації, проте він не повинен обмежуватися зарахуванням окремих одиниць до певних функціональних класів, а розроблятися шляхом інтерпретації вживання фразеологізму у конкретних текстах [19, с. 151]. Функціональні типології без врахування об'ємного контексту висловлювання матимуть невелику значимість. Ілюстративна функція може бути лише відправним пунктом, прагматична зв'язаність ФЕіК є контекстуальною прив'язкою. Знання типових контекстів використання є передумовою для знання значення цих речень. Окремо від контексту складно зарахувати ту чи іншу одиницю до певних типів МА. Загалом складність виокремити в конкретній комунікативній ситуації точно визначений МА та проблеми їх розмежування поставили під сумнів теоретичну модель мовленнєвих актів, і все частіше почали використовувати емпірично-індуктивні методи та досліджувати цілі «конверсаційні структури».

У площині речення ФЕіК можна глобально описати як одиниці, що не підлягають аналізу, які поколіннями зберігаються і в процесі мовлення «затребуються» як лише частково прозорі одиниці. Прагматично-когнітивна текстуальна площина пояснює їх обігрування і різноманітне використання.

Доречним є не стільки розподіл окремих фразеологізмів за однією чи декількома функціями, які вони можуть виконувати в певному виді тексту, а опис конкретного вживання фразеологізмів,

Т.В. Калугина
(Симферополь)

УДК 81'373.222

ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ОРНИТОНИМОВ

Орнитонимы – названия птиц – отражают наивную архаическую картину мира, а также ментальную структуру и когнитивные процессы. Изучение птиц входит в программы дошкольных и средних учебных заведений, а, следовательно, детям необходимо объяснить и этимологию орнитонимов.

В последнее время интерес к изучению орнитонимов возрос. Им посвящены работы И. Г. Лебедева, В. М. Константинова [6], Н. А. Курашкиной [4; 5]; на материале татарского языка – Э. И. Сафиной [7; 8]. Как лексико-семантическая группа они стали объектом специального рассмотрения в диссертации Натальи Юрьевны Костиной [2]. Она определила принадлежность денотата лексической единицы к классу объектов живой природы, объединенных общими признаками следующего характера: строением тела, умением летать, образом жизни (птицы выют гнезда, откладывают яйца, высиживают птенцов и т.п.), обитанием на ареалах. Кроме того, она рассмотрела словообразовательную структуру орнитонимов, что может быть положено в основу дальнейшего ономасиологического анализа [2].

Цель статьи – охарактеризовать ономасиологическую структуру орнитонимов при помощи синхронно-диахронического описания, так как в ономасиологическом аспекте орнитонимы не рассматривались. Как пишет И. С. Улуханов, актуальной задачей такого описания является указание особенностей организации синхронной системы языка, которые «в снятом виде» отражают процессы развития языковых единиц или, наоборот, не соответствуют этим процессам [10, с. 5].

Ономасиологический подход к словообразованию был активно использован впервые чешскими лингвистами и прежде всего Милошем Докулилом. Ими разработаны основные положения ономасиологического подхода к словообразованию, а именно: а) обработка, расчленение и упорядочение внеязыкового содержания в соответствии со способами наименования данного языка происходит при помощи так называемых «ономасиологических категорий», образующих основу названия; б) структура ономасиологических категорий в основе своей двучленна: «ономасиологический

базис" указывает на определенный понятийный класс, родовое понятие (например, "деятель"), "ономасиологический признак" – член дифференцирующий, он указывает на видовой признак, выделяющий предмет внутри класса (например, для названий профессий – отношение к труду, предмету труда, средству труда и т.п.)" [1].

Ономасиологический аспект словообразования в русской лингвистической науке разрабатывает Елена Самуиловна Кубрякова. Она пишет: "Главной целью ономасиологии является установление тех принципов, которыми руководствуется говорящий при осуществлении им номинативной деятельности. Исходя из этого, теория номинации определяется как такая лингвистическая теория, которой надлежит объяснить, как формируются в языке обозначения разных фрагментов окружающего нас мира в ходе его познания, какие для этого используются или создаются языковые средства и формы. Важной составной частью ономасиологии является ономасиология деривационная, которая решает поставленные выше проблемы применительно к такому номинативному знаку, как производное слово" [3, с. 21].

Тесную связь мотивационных процессов ономасиологической структурой отмечает Елена Александровна Селиванова. Она определяет мотивацию как сквозную для процесса порождения знака лингвопсихоментальную операцию репрезентации в ономасиологической структуре наименования определенных психокогнитивных реляций сознания. Выбор этих реляций обусловлен либо интериоризацией объективных характеристик обозначаемого, либо их ассоциативным, парадоксальным или оценочным восприятием номинаторами. Интерпретация ономасиологической структуры для словных наименований, по ее мнению, требует установления ономасиологического признака (исходного мотиватора), базиса, представляющего как грамматический статус слова, так и его словообразовательную модель, фиксацию их связи со структурой денотата и коннотата значения; специфики акцентологического оформления [9].

Современные наименования птиц включают в себя как исконные, так и заимствованные лексемы. Исконные орнитонимы в русском языке представлены индоевропейскими (дрозд, лебедь, лунь, орел, селезень), общеславянскими (воробей, ворон, гайворон, голубь, гусь, дятел, жаворонок, желна, журавль, зегзица, иволга, курица, перепел, петух, рябчик, скворец, сова, сойка, сокол, соловей, сорока, сыч, тетерев, утка, цапля, чайка, щегол, ястреб), восточнославянскими (горлица, кукушка, неясать, ремез, свиязь, удод) и собственно русскими (выюрок,

оцінної мовної дії цього типу. Проте такий опис ситуації є надто загальним, щоб його можна було раціонально змодельовати за допомогою фреймів або скриптів.

Численні спроби класифікацій виявляють той факт, що значна частина ФЕіК конвенціалізовано пов'язана з певними ілокутивними функціями. Можна виділити вирази, які виражають докір (Du hast wohl Tomaten auf den Augen! Du kannst wohl nichts dafür), відмову/ неприйняття (Du kannst mir mal den Buckel runterrutschen! Nur über meine Leiche! Das kannst du machen/ halten wie (der) Pfarrer Assmann), заспокоєння співрозмовника (Wir werden das Kind schon schaukeln; Das kann schon mal passieren; Das macht nichts; Das ist doch kein Unglück), повагу (Alle Achtung! Hut ab (vor ...); Klein, aber oho), розпач мовця (Das halte ich nicht aus), вибачення (Das konnte ich nicht ahnen; Ich bin doch nicht allwissend), розгубленість, нерішучість (Was nun?), запевнення, «обітницю» (Lieber beiß ich mir die Zunge ab!), здивування/ несподіванку (Du kriegst die Motten! Ist denn das die Möglichkeit! Ich bin breit!), підбадьорювання, заклик до дії (Nicht kleckern, sondern klotzen; (Nur) keine Müdigkeit vorschützen!), попередження (Dass mir aber keine Klagen kommen! Man kann nie wissen), спонування різного виду (Bist du in der S-Bahn aufgewachsen? Du bist nicht aus Glas), погрозу (Ich werde/ will dich Mores lehren!), розчарування (Ausgerechnet Bananen!) і т.д. І хоча щодо багатьох ФЕіК ці функції можна визначити незалежно від контексту, тобто ілокутивна функція відтворюється разом з лексико-структурним складом фрази, визначення кінцевого набору прагматичних функцій ФЕіК не є можливим (принаймні недоцільним стосовно його «інформативної ілюстративності»), і така інгерентна спеціалізація цих одиниць за тими чи іншими мовленнєвими діями на докомунікативному рівні не завжди може бути визначена однозначно, у різних контекстах ці загально-визначені функції можуть зазнавати певних модифікацій.

Так, вживаючи вираз Auf in den Kampf!, мовець може певним чином модифікувати наказ, погрозу, попередження; Auf in den Kampf! може, наприклад, служити спонуканням когось виконати якусь дію, одночасно мовець, вживаючи цей фразеологізм, може виразити, що він переконаний в тому, що той, до кого він звертається, в змозі виконати цю дію, проте він може також виразити своє незадоволення тим, що дія (ще) не виконується. Вид модифікації залежить від дії, в яку цей фразеологізм включений, тобто обумовлений актуальним контекстом. Ідіома Die Wände haben Ohren є не лише вказівкою на можливість бути підслуханим, а й може бути водночас закликом уникнути якоїсь теми чи говорити тихіше; Das ist nicht mein Bier залежно від ситуації може

формою висловлювання, а не семантикою його складових лексичних одиниць, а тому їх слід розглядати «mainly within the domain of linguistic pragmatics rather than semantics» [10, с. 20]. Фразеологізми у формі висловлювання, передусім ФЕіК, вочевидь не цілком вписуються у цю модель. Щодо такого розмежування ідіоматичності і непрямого мовлення Р. Фінкбайнер слушно зауважує, що ідіоми завжди використовуються як частини висловлювань і, як і інший мовний матеріал, можуть імплікувати асоціативне чи нове значення [16, с. 119]. Так, наприклад, у фрагменті інтерв'ю:

A: Werden Sie wegen Ihrer Verletzung an der nächsten Weltmeisterschaft nicht teilnehmen?

B: Doch, ich wiederhole, ich habe nicht vor, das Handtuch zu werfen! – фразеологічна одиниця може імплікувати погрозовий відповідь на питання А.

Якщо в цьому випадку подвійної дуальності ми маємо справу з образною одиницею, яка у конкретному висловлюванні імплікує нове прагматичне значення, то для аналізу ФЕіК більш відповідним є невідокремлений розгляд семантики і прагматики, їм притаманна власне «конвенціалізація прагматичних нашарувань», що внаслідок відтворюваності цих одиниць, їх належності до ментального лексикону мовної спільноти дозволяє розглядати ці речення і в системно-мовному аспекті. В процесі спілкування експлікація конвенціалізованих імплікатур не є необхідною, вони «перестрибуються», оскільки слухач безпосередньо може відтворити їх значення. Компетентні носії мови і без актуального ситуативного контексту володіють знаннями про можливі інтерпретації висловлювання, оскільки володіють виразально пов'язаною («ausdrucksbezogene») компетенцією, яка виникає в результаті типового досвіду вживання [13, с. 204].

Слід, проте, відзначити, що концепти ситуативної чи ілокутивної прив'язки мають обмежене застосування при аналізі фразеологічних експресивів і комунікативів. Ці речення, очевидно, можуть інтерпретуватися лише на фоні певних ситуацій. Так, висловлювання *Das kannst du deiner Großmutter erzählen!* вказує на ситуацію, в якій один співрозмовник на основі певних критеріїв критично-глузливо оцінює попереднє висловлювання щодо його достовірності чи переконливості аргументів іншого співрозмовника. Тільки загально охарактеризовані параметри – попереднє висловлювання, певні критерії, достовірність, переконливість – специфікується далі у конкретних ситуаціях. Таким чином, для коректного вживання цього речення повинна бути наявна ситуація, яка задовольняє умови для здійснення

гава, гагара, галка, грач, зинька, зуй, зяблик, жулан, клуша, кобец, коростель, кречет, куропатка, ласточка, пигалица, пустельга, ракша, сиворонок, синица, трясогузка, филин, чечетка, чиж, шур) словами.

Для моноксемных орнитонимов ономаσιологическим базисом могут выступать суффиксы -ец, -иц, -ел, -к, -ок, -га, -ша, -ан, -ушк, -очк, -ев, -ик и другие; префикс не-.

В качестве ономаσιологического признака выступают звуки, издаваемые птицами; различные признаки (окраска оперения); повадки. В соответствии с этим реализуются следующие словообразовательные модели:

- а) звукоподражание + суффикс;
- б) имя прилагательное + суффикс;
- в) глагол + суффикс;
- г) имя существительное + префикс;
- д) редупликация звукоподражаний + суффикс.

Доля звукоподражаний в ономаσιологической структуре орнитонимов закономерно превышает их долю в образовании других групп слов, так как вокаляция – наиболее характерный признак птиц. В некоторых случаях определить это можно только при помощи этимологического словаря, так как этимология затемнена переогласовкой, например слово синица образовано с помощью суф. -ица от звукоподражательного зинь. «Краткий этимологический словарь русского языка» Николая Максимовича Шанского, Валерия Васильевича Иванова, Тамары Васильевны Шанской приводит такие сведения: «Первоначальное зиница > синица в результате народноэтимологического сближения с синий» [11, с. 409]. Такую народную этимологию мы прежде всего встречаем в детской речи, так как ребенок – это прежде всего маленький исследователь, чуткий к слову и пытающийся через слово познать окружающий мир.

На основе звукоподражания образован орнитоним сип, производный посредством суф. -пть от звукоподражательного си. Этот же ономаσιологический признак лежит в основе орнитонима сипуха в сочетании с ономаσιологическим базисом -уха.

Звукоподражательную основу имеет слово воробей, образованное с помощью суф. -ии (-ей): «Птица названа по своему чириканью. Звукоподражательная основа та же, что и в ворковать ... с переогласовкой о/ъ» [11, с. 92]. Предположительно, от этого же звукоподражания образовалось суффиксальное производное ворон.

Собственно-русское грач – дериват, образованный суффиксальным способом (суффикс -кь) от звукоподражательного гра.

Орнитоним скворець утворено за допомогою суффікса -ць от звукоподражання сквор.

Ономасиологический признак – действие – представлен в орнитониме цапля, производном от чапаты (медленно идти) > цапаты суффиксальным способом при помощи суффикса -j. Однако народная этимология объясняет этот орнитоним по действию цапать (хватать).

Ономасиологическим базисом может являться префикс не-, представленный в орнитониме неясць. Ономасиологический базис сць объясняется как «сытость» с образованием от сць при помощи темы -ь.

Для композитов ономасиологическим базисом чаще является второй компонент сложного слова – объектив, реже – первый компонент (осоед). Ономасиологическим признаком выступает действие, производимое птицей (вертишейка, трясогузка).

При сложении с суффиксацией ономасиологическим базисом становится сочетание суффикса и одного из компонентов, как например, в названии зимородок. Ономасиологическим признаком выступает темпоратив, обозначающий время рождения птенцов.

На основе метафоры образовано собственно-русское композитно-суффиксальное название горихвостка. «Название дано по огненному цвету хвоста» [11, с. 110]. Таким образом, ономасиологическим базисом выступает второй компонент – объектив + суффикс.

При редупликации ономасиологическим базисом выступают оба звукоподражания, как, например, в слове перепел, которое восходит к пелепел.

В основе архаической номинации лежит либо метафорическая, либо метонимическая модель. По нашим наблюдениям, в русских орнитонимах преобладает метонимическая модель.

Так как ономастика имеет этнокультурную основу, то в дальнейшем интересно было бы сопоставить ономасиологические модели русского и других языков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Докулил М. Словообразование в чешском языке. Ч. I. Теория словопроизводства [Текст] / М. Докулил. – Прага, 1962. – 263 с.
2. Костина Н. Ю. Названия птиц как специфическая группа слов: На материале русского и английского языков [Текст]: Автореф. дис. ... к. филол. н. / Н. Ю. Костина. – Орел, 2004. – 31 с.
3. Кубрякова Е. С. Части речи в ономасиологическом освещении [Текст] / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1978. – 116 с.

зміст колективно відомим, тобто форма регулює у мовному спілкуванні доступ до певного змісту. Різноманітні прояви «формальності мови» можна інтерпретувати як базу/картотеку знань, оскільки вони забезпечують запам'ятовування і передачу з покоління в покоління надзвичайно цінного досвіду знань [12, с. 120].

Г. Кемпке [18] при укладенні навчального словника (Lernerwörterbuch) для іноземців теж не розглядає ідіоматичність як критерій відбору матеріалу, включаючи поряд з Wir werden das Kind schon schaukeln; Schwamm drüber! Das macht den Kohl nicht fett багато семантично транспарентних виразів, але для немовців незрозумілих стосовно їх комунікативної функції: Daraus wird nichts; Wenn es weiter nichts ist; Das geht in Ordnung; Das kostet eine Kleinigkeit; Das kann schon jedem mal passieren; Faß mich nicht an! Так, вираз Das kostet eine Kleinigkeit є реакцією особи, яку попросили про послугу, і тому не вживається у ситуаціях купівлі-продажу речей, а Das kann schon jedem /mal passieren вживається як вибачення-розда по відношенню до особи, з якою з не обачності трапилась якась халепа, проте комунікативно невірним буде використання цього виразу як виправдання власної помилки чи провини.

Отже, семантична ознака ідіоматичності, незважаючи на те, що нею володіє велика частина ФЕіК, все ж частково втрачає свою первісну вагу як одна з суттєвих характеристик фразеологізмів. Таким чином, чисто семантичний підхід до опису цих одиниць розширюється прагматичною перспективою.

Слід відзначити, що з виникненням прагматики як галузі лінгвістики власне прагматичні дослідження базувались на поясненні різноманітних риторичних фігур, наприклад таких як метафора чи іронія (актуальних), а фразеологічні одиниці дуже рідко брались до уваги в ролі описового матеріалу, і навіть новітні довідники з прагматики наводять лише окремі випадкові приклади вживання фразеологічних одиниць, не описуючи їх особливостей. Роботи з ідіоматики розглядають переважно одиниці нижче рівня речення чи висловлювання, а дослідження імплікатур, непрямих мовленнєвих актів (МА) та інших типів непрямого мовлення орієнтовані на одиниці рівня висловлювання. Тобто ідіоматичність розглядається, як правило, як семантичний феномен, в той час як непряме мовлення описується переважно з позицій прагматики. Д. Добровольський/ Е. Піраїнен у «conventional figurative language theory» основним фактором недослівної інтерпретації ідіом, центральної категорії фігуративних одиниць, визначають наявність образного компонента, а щодо одиниць непрямого мовлення, наприклад непрямих МА, «недослівність» спричинена

mich aber schlecht; so siehst du aus; wir werden das Kind schon schaukeln; das kann jedem mal passieren; dabei kann einem ja der Appetit vergehen використовуються у комунікації на вищому рівні, і відповідно питання «цілісного значення» постає до них в іншій мірі. Як одиниці з високим ступенем ідіоматичності та цілісності значення можна розглядати передусім власне фразеологічні експресиви (напр.: Da gehst du/ gehste am Stock!; [Ach] du gerechter/ heiliger/ allmächtiger/ lieber/ himmelblauer Strohsack!; [Ach] du kriegst die Tür nicht zu!; Da hört [sich] doch die Weltgeschichte auf!). В якості внутрішньої форми цих ФО виступають оцінні компоненти, співвіднесені зі значенням одиниці, з якої той чи інший експресив «бере початок», і етнокультурні прагматичні компоненти, які пов'язують їх з певними типовими ситуаціями. Афективність, за класичним визначенням В. Виноградова, домінує тут над логічним вираженням думки і майже повністю руйнує первісне інтелектуально-логічне судження [3, с. 20].

Стійкість комунікативних фразем (передусім це стосується рутинних формул та мовленнєво-специфічних фразеологізмів, де ще меншою мірою ФЕiK), на відміну від інших типів ФО, визначається в першу чергу не структурними чи семантичними, а прагматичними властивостями, тому в структурному і семантичному плані вони утворюють клас гетерогенних полілексичних та психолінгвістично стійких мовних одиниць. Виокремленню цього класу служить лише функціональна спеціалізація. Таким чином, сфера комунікативно-експресивних ФО виходить за межі центрального предмету дослідження фразеології і звертається до концепції формальності мови [12], визначальними для якої в першу чергу є не семантично-когнітивні, а прагматично-функціональні фактори. Подібність функціональних вимог до вербалізації у схожих ситуаціях робить творення нових виразів часто надлишковим, і носії мови можуть звернутися до свого комунікативного досвіду і замість фантазії задіяти пам'ять, адже в пам'яті зберігаються численні комплексні вирази, які є ідіоматичними не через синтаксичну чи семантичну нерегулярність, а стереотипні внаслідок частого вживання. З цієї перспективи стереотипність визначається не відхиленням, а рекурентністю і фіксованістю [8, с. 53]. Спільною для всіх цих одиниць є їх «заготовленість». Готові до вжитку, вони знаходяться у розпорядженні членів мовної спільноти і можуть без значного використання ресурсів планування бути задіяні в ході текстотворення. Соціальні системи функціонують завдяки практиці порозуміння, що забезпечує «пов'язаність когніцій». Історично стабілізація порозуміння здійснюється через полегшене впізнання і ідентифікацію форми, яка робить

4. Курашкина Н. А. Звукообозначения как репрезентация звукофферы в языке: на материале английских, французских и русских антропо- и орнитофонов [Текст]: Автореф. дис. ... к. филол. н. / Н. А. Курашкина. – Уфа: РИЦ БашГУ, 2007. – 23 с.
5. Курашкина Н. А. Отражение голосовой коммуникации птиц в «Записках ружейного охотника Оренбургской губернии» С. Т. Аксакова [Электронный ресурс] / Н. А. Курашкина // Режим доступа: <http://mylitera.ru/literaturnoe-kraevedenie/812-kurashkina-na-otrazhenie-golosovoj-kommunikaczii-pticz-v-lzapiskax-ruzhejnogo-oxotnika-orenburgskoj-guberniir-st-aksakova.html>.
6. Лебедев И. Г., Константинов В. М. Значение и этимология некоторых русских названий хищных птиц и сов фауны России [Текст] / И. Г. Лебедев, В. М. Константинов // III-я конференция по хищным птицам Восточной Европы и Северной Азии: Материалы конференции, Ставрополь, 15-18 сентября 1998 г. – Ч. 2. – Ставрополь: СГУ, 1999. – С. 80-96.
7. Сафина Э. И. Названия птиц в татарском языке и их лексикографирование [Текст] / Э. И. Сафина. – Казань: Изд-во «Дом печати», 2006. – 160 с.
8. Сафина Э. И. Основные принципы и способы номинации птиц в татарском языке / Э. И. Сафина // Вестник Татарского государственного гуманитарно-педагогического университета. – Казань, 2007. – С. 84-89.
9. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология [Текст] / Е. А. Селиванова. – К.: Изд-во украинского филологического центра, 2000. – 248 с.
10. Улуханов И. С. Мотивация и производность (о возможностях синхронно-диахронического описания языка) / И. С. Улуханов // Вопросы языкознания. – 1992. – № 2. – С. 5-20.
11. Шанский Н. М., Иванов В. В., Шанская Т. В. Краткий этимологический словарь русского языка: Пособие для учителя / Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская – Изд. 2-е, испр. и доп. / Под ред. чл.-кор. АН СССР С. Г. Бархударова. – М.: Просвещение, 1971. – 542 с.

АННОТАЦІЯ

Калугина Т. В. Ономазиологическая структура орнитонимов

Статья посвящена синхронно-диахронному описанию ономазиологической структуры орнитонимов. Ономазиологическим базисом выступают аффиксы или компоненты сложного слова. Ономазиологическим признаком

являются звуки, издаваемые птицами; признаки по признаку оперенья; повадки; действия. Автор приходит к выводу о том, что среди орнитонимов преобладает мотивация на основе метонимической модели.

Ключевые слова: орнитоним, онимасиологическая структура, метонимическая модель.

АНОТАЦІЯ

Калугіна Т. В. Ономасіологічна структура орнітонімів

Стаття присвячена синхронно-діахронному опису ономасіологічної структури орнітонімів. Ономасіологічним базисом виступають афікси або компоненти складного слова. Ономасіологічною ознакою є звуки, що видаються птахами; ознаки за кольором оперення; звички; дії. Автор доходить висновку, що серед орнітонімів переважає мотивація на базі метонімічної моделі.

Ключові слова: орнітонім, онімасіологічна структура, метонімічна модель.

SUMMARY

Kalugina T. V. Onomasiological structure of ornithonyms

The article presents synchronic-diachronic description of ornithonyms onomasiological structure. The analysis shows that affixes or components of compound words serve as onomasiological basis, while sounds made by birds, their color plumage, habits and ways function as onomasiological features. It is concluded that among ornithonyms predominant motivation is based on metonymic model.

Key words: ornithonym, onomasiological structure, metonymic model.

*В.М. Коваленко
(Горлівка)*

УДК 81"276.6

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОДАЛЬНОСТІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

Прикметою сучасної лінгвістики є звернення до мови як засобу пізнання людиною навколишнього світу та як знаряддя здійснення цілеспрямованої діяльності людини, оскільки мова служить для передачі певної інформації з метою впливу на комунікантів у процесі спілкування. Цей напрямок досліджень за своїм змістом охоплює основні складові наукової комунікації, а саме – набуття нових наукових знань (когнітивний фактор), шляхи їх зберігання

цієї точки, решта може бути певною мірою «перестрибнута», оскільки семантична одиниця, що лежить в основі, може бути розшифрована завдяки знанню даного сталого сполучення слів. Слушним бачиться зауваження Г. Файльке, що з переходом із площини слів у площину виразу ми водночас залишаємо сферу опису «дослівного значення», та проте не переходимо у сферу т.зв. «переносного» значення, а, навпаки, в синхронно-семасіологічному плані потрапляємо на власне площину опису даного виразу. Поширене протиставлення, з одного боку, дослівного, а з іншого – переносного значення базується на логічній помилці, в основі якої лежить змішання категорій, адже «дослівне значення» використовує синхронно-семасіологічний, а «переносне значення» – діахронно-онимасіологічний критерій диференціації. З діахронічного погляду ці вирази були колись «дослівно» мотивовані, але, як уже зазначалось вище, психолінгвістичні експерименти виявляють, що синхронно у їх контекстуалізації вони не прив'язані до дослівного розуміння і утворюють «виражальний гештальт», індексуючим чином вказуючи на сформовану у вжитку схему інтерпретації виразу [14, с. 14-15].

Стосовно стійких речень, зокрема фразеологічних експресивів і комунікативів, які розглядаються як «супервіртуальні» знаки мови [1, с. 92], «застиглі актуалізовані мовленнєві фрагменти» [5, с. 52], категорія ідіоматичності виявляється ще менш операбельною. Зокрема, наступний розподіл «комунікативних формул» В. Фляйшером, де він вирази (Ach), du kriegst die Motten! Nichts für ungut; Wie sollte ich? Das durfte nicht kommen розглядає як повністю ідіоматичні, Nichts da! Abwarten und Tee trinken! Abgemacht, Seife! Esst und trinkt und schon die Butter! Erst können vor Lachen! як частково ідіоматичні, а фрази Ich bin dabei; Das kannst du mir glauben! Was nicht ist, kann noch werden! Tu, was du nicht lassen kannst як неідіоматичні [17, с. 132], виявляє передусім «суб'єктивний авторський смак». Г. Дітц справедливо зауважує, що ознака ідіоматичності стосовно цих речень не може надто тісно пов'язуватися з образністю або з «затемненням значення» [9, с. 159].

Спроби перенести спостереження щодо ідіоматичності і «цілісності значення» також і на стійкі речення безперечно виявляють одразу ж фундаментальні відмінності. В той час як словосполучення на зразок klipp und klar; das Handtuch werfen; mit Mann und Maus; jmdn. in die Tasche stecken; Hand und Fuß haben; ins Gras beißen і т.д. як номінативні одиниці зазвичай включаються у речення і відповідно у реалізоване ним висловлювання, фразеологічні експресиви і комунікативи (ФЕіК) da kennst du

груп, посилаючись на Г. Файльке [12; с. 13], який показує, що провести чітку межу між ними небажано і неможливо [6, с. 14-15]. «Ідіоматичне карбування мови», її формальний характер виявляються при вивченні колокацій, тривіальний приклад *die Zähne putzen* показує однозначну преференцію по відношенню до альтернативних *die Zähne reinigen** чи *die Zähne waschen**, в той час як інші мови демонструють такі конвенції, напр. італ. *pulire i denti*, франц. *se laver les dents*.

Для цілої палітри фразеологізмів велику роль відіграють прагматичні аспекти, «прагматичні нашарування», які визначають коректне використання фразеологізму в контексті. Зокрема, серед парних формул є багато синтаксично і семантично регулярних одиниць, які відзначаються передусім стійкістю, тобто не є «власне ідіоматичними»: *groß und stark*, *Kaffee und Kuchen*. Г. Бургер зазначає, що багато з таких виразів можна вважати принаймні «слабо ідіоматичними», оскільки вони прив'язані до певних умов вжитку; так, словосполучення *groß und stark* вживатиметься переважно у контекстах, де дітей підбадьорюють більше їсти «*damit du groß und stark wirst*» [6, с. 55]. Отже, ми бачимо, що і стосовно ФО зі структурою словосполучення одним з чинників ідіоматичності визначаються «прагматичні рестрикції» [4], а також все більше звертаються до таких характеристик, як стійкість і вживаність. Поширеним стає твердження, що для того, щоб вважатися фразеологічними, одиниці мусять у конвенціалізованій формі належати до ментального лексикону більшості мовців [15, с. 142-143]. Ідіоматичність тлумачиться як лінгвокогнітивна універсалія, «явище дискретне і дифузне водночас» [4]. Адже пов'язані з ідіоматичністю базові поняття непрозорості та вмотивованості теж виявляються певною мірою відносними. Властивість непрозорості прямо пов'язана зі знаннями адресата, як індивідуальними, так і спільними для мовного соціуму [2, с. 32], а синхронна вмотивованість вислову є нерелевантною для його мовленнєвої реалізації [4]. Етимологія у суб'єктивному сприйнятті може відрізнитися від діахронічно доведеного походження. Вмотивованість є важливим поняттям при питанні онтогенезу ФО, для актуального значення ФО і, отже, її вживання у сучасній мові абсолютно байдуже, чи відоме чи ні її історичне утворення, тобто яка етимологія приписується тому чи іншому фразеологізму [11, с. 41].

З панхронічної позиції «зміна значення» фразеологізмів на відміну від актуальних метафор є конвенційною, і вирішальним чинником для їх розуміння є не обробка всіх складових одиниць, а той «поріг» інформації, якого достатньо, щоб розпізнати цей вираз як стереотипний: шойно у процесі декодування досягнуто

(психолінгвістичний фактор) та передачу від одного мовця до іншого (лінгво-прагматичний фактор). Якісно нове, ускладнене наукове та технічне знання, його глобальний характер вимагають від фахівців різних областей, в тому числі й лінгвістів, пошуків нових форм та засобів передачі наукової інформації. Науковий дискурс є однією з основних інтегрованих форм вербальної передачі інформації, і оскільки він не обмежується лише рамками текстової структури, а відображає цілісний фрагмент дійсності, то він дозволяє дослідити комплекс проблем наукової комунікації. Зроблений в останні десятиріччя акцент на вивченні одного із названих факторів [1; 3; 4; 10; 11] ставить питання про відтворення взаємозв'язку між окремими ланками цього складного механізму. Виходячи з цього, доцільним є вивчення прагматичних принципів функціонування категорії модальності в науковому дискурсі, а також визначення її змістовної цінності в загальній структурі дискурсу та специфіки її мовної експлікації, що і становить предмет цієї статті.

Модальність, маючи характер категоріальної універсалії як у логіці, так і в мові [2, с. 46; 5, с. 11], безсумнівно виступає однією із суттєвих ознак наукового дискурсу. Поєднання логічного та мовного аспекту модальності повністю відповідає суті наукового дискурсу. З точки зору логіки модальність пов'язана з важливими аспектами буття та його відображенням у свідомості й у мові, тому що в основі цієї категорії лежать важливі ознаки судження як форми мислення, тобто універсальні логічні поняття достовірності, а саме: судження дійсності, необхідності та можливості / проблематичності, які організують раціональну свідомість, а ступінь достовірності яких визначається об'єктивною реальністю в процесі пізнання.

Значно ширшою за змістом та суттю є мовна модальність, яка включає комплекс ознак, що характеризують відношення змісту висловлення до дійсності, а також відношення мовця до змісту висловлення [8, с. 214].

Комплексний характер категорії модальності чітко відображається у науковому лінгвістичному дискурсі [9; 12]. З одного боку, сітка модальних відносин віддзеркалює характер об'єктивних зв'язків реальної ситуації, на яку направлений пізнавальний акт, а саме, зв'язки можливі, дійсні та необхідні. А з іншого боку, семантико-комунікативний простір наукового тексту обумовлюється напрямком самого пізнавального акту, від якого залежить модальна сітка тексту, а саме – вирішальним є наявність певних компонентів ситуації в якості причини або умови, а інших – в якості наслідку. В цьому аспекті проявляється пізнавальна активність людського мислення, а значить можна

говорити про суб'єктивну сторону пізнавального акту і як наслідок – про суб'єктивну модальність.

Наступним проявом активності пізнавального процесу є прагматичний намір автора відносно реалізації цього процесу – спроба переконати реципієнта в правильності основних положень наукового тексту, вплинути на його розуміння викладеної теорії таким чином, щоб він перетворився на однодумця і поділяв точку зору автора, в зв'язку з чим можна говорити про модальність наміру активного впливу в науковому дискурсі. Формулюючи проблему в науковому тексті, автор ставить задачу перед читачем, хоча сам вже знає її рішення. В цьому випадку можна говорити про випереджуючу модальність.

Таким чином, вся розмаїтість модальних відносин зводиться до двох типів, які зумовлені прагматичною установкою дискурсу, а саме: модальність істинності та модальність авторського впливу.

Така різноманітність відтінків модальності спричиняє різноманітність способів її вираження. Мовні засоби вираження модальності не тільки формують текст як комунікативну одиницю, але і як когнітивну одиницю, тобто складову частину процесу наукового пізнання світу [6, с. 59].

Реальність світу визначається у філософії як об'єктивно існуюче положення, подія, факт. В цьому сенсі особливе значення набуває в науковому тексті констатація факту як загальновідомої інформації, що не потребує доказу, наприклад: *Eine Grundannahme der Kognitiven Wissenschaft ist, dass der menschliche Organismus bedeutungsvolles Verhalten produzieren kann, indem er Die Repräsentationen werden aus Symbolen gebildet. Symbole werden dabei sehr allgemein als intern abgespeicherte Informationseinheiten aufgefasst* [12, S. 18].

Модальні слова *genau, sehr allgemein, bereits* зі значенням логічної оцінки достовірності судження підсилюють модальну семантику реальності всього висловлення. Визнання істинності висловлення апіорі пояснюється тим, що, відповідно до модальної логіки, знання завжди істинно, бо в протилежному випадку наукова комунікація не мала б сенсу. Зазвичай учасники комунікації виходять з того, що висловлення співбесідника відповідає істині в тій мірі, в якій є пізнаним явище, що становить основу висловлення.

Семантику категорії модальності виражають у німецькій мові, в першу чергу, модальні дієслова, які поряд зі способом дії та іншими аналітичними конструкціями складають важливу модальну систему наукового дискурсу.

Специфічність вживання модальних дієслів визначається обмеженістю їх сполучення, а саме – з третьою особою, що

Gemeintes, Mitbedeutetes, Mitgemeintes und Mitzuverstehendes nicht mehr nur Paraphrasen machen, sondern ganze Bücher schreiben muss (P. von Polenz).

Прагматичний поворот у лінгвістиці останніх десятиліть означає передусім зміщення акцентів на особливості функціонування мовних одиниць, вживання знаків у контексті розглядається як важливий прагматичний компонент, що формує значення знака. Дослідження фразеологічних одиниць розширюється зверненням до периферійних чи т.зв. перехідних елементів. Опираючись на сучасні теорії широкого розуміння фразеології, зокрема концепції «ідіоматичного карбування мови» Г. Файльке та «шаблонної мови» Шт.Штайн, серед інших дискурсивних одиниць ми виділяємо функціональне поле фразеологічних експресивів і комунікативів – синтаксично оформлених у вигляді речень (еліптичних речень) окремих висловлювань, закріплених узусально в мовній спільноті для вираження інтенцій, оцінок і емоцій мовця: *Das ist [doch] die Höhe! Ich glaube, mein Hamster bohnt! Da wird der Hund in der Pfanne verrückt! Jetzt schlägt's aber dreizehn! Tu, was du nicht lassen kannst! O du lieber Augustin!*

Висока частотність використання таких стійких речень в умовах демократизації сучасної масової комунікації визначає, на нашу думку, актуальність дослідження комунікативно-експресивної фразеології у різних за своєю специфікою жанрах Інтернет-комунікації. Метою статті є розгляд операційного використання базової у фразеологічних дослідженнях категорії ідіоматичності для аналізу семантико-прагматичних особливостей фразеологічних експресивів і комунікативів.

Слід відзначити, що дослідження фразеологічних одиниць різних типів і досі залишають невирішеними, багато питань щодо самого предмету вивчення і його базових характеристик. Спроби вчених чітко розмежувати ядро і периферію фразеології не приносять бажаних результатів. Мовознавцями розроблені чисельні шкали ідіоматичності, які, з одного боку, свідчать про безсумнівне існування різних ступенів і видів ідіоматичності, проте водночас демонструють складність розмежування і розподілу фразеологічних одиниць (ФО) за такою шкалою. І мова тут йде не лише про різний статус фразеологізмів зі структурою словосполучення чи фразеологізованих речень. Зокрема, в одному з останніх видань Г.Бургер до фразеології в широкому значенні слова зараховує одиниці, яким притаманні дві наступні властивості: нарізнооформленість і стійкість, а фразеологізми у вузькому розумінні володіють також і ідіоматичністю. Проте автор не робить наголосу на розмежуванні цих двох

АННОТАЦІЯ

Галика Е.В. Особенности значения синего цвета в английской лингвокультуре

В статье рассмотрены особенности восприятия синего цвета, закрепленные в английском языке. На основе предположений о неуниверсальности видения цвета определенным народом, проанализирован языковой материал, демонстрирующий специфику использования синего цвета в английской лингвокультуре.

Ключевые слова: цветообозначения, синий цвет, ментальность, лингвокультура.

АНОТАЦІЯ

Галіка О.В. Особливості значення синього кольору в англійській лінгвокультурі

У статті розглянуто особливості сприйняття синього кольору, закріплені в англійській мові. Припускаючи факт неуніверсальності бачення кольору певним народом, автором проаналізовано мовний матеріал, який виявляє специфіку використання синього кольору в англійській лінгвокультурі.

Ключові слова: кольоропозначення, синій колір, ментальність, лінгвокультура.

SUMMARY

Galika O.V. The peculiarity of the blue color in English lingua-culture

The article deals with the peculiarities of the blue color perception in English. Taking into account, that vision of the color of certain people is not universal, the author analyzes the language material, which reveals the singularity of using the blue color in the English lingua-culture.

Key words: color word, blue color, mentality, lingua-culture.

*О.М. Гордій
(Івано-Франківськ)*

УДК 811.112.2'373.7

**СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ТА ПОНЯТТЯ ІДІОМАТИЧНОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ
ЕКСПРЕСИВІВ І КОМУНІКАТИВІВ**

Die wichtigsten unser gesellschaftliches Leben entscheidend bestimmenden Leerformeln sind in derartig starkem Maße semantisch komprimierte Sprachzeichen, dass man über ihr Bedeutetes,

відбивається на функціональних властивостях цих лексичних одиниць. Наприклад:

Es handelt sich um eine effektive Prozedur, wenn sie von einer Maschine ausgeführt werden kann [12, S. 19].

Для семантики модальних дієслів статус суб'єкта є конституючим, бо від нього залежить реалізація того чи іншого значення модального дієслова. Так, дієслова können, маючи в якості основного значення вираження фізичної можливості або вміння, та müssen – зі значенням бути повинним, при вживанні з суб'єктом в третій особі виконують свою вторинну функцію, а саме – виражають припущення. Дієслово können виражає припущення, яке базується на об'єктивній можливості, а müssen – обгрунтоване припущення, близьке до впевненості.

Значення припущення характерне для конструкцій, які складаються з модального дієслова können та інфінітиву 1 або 2. Висока частотність вживання цієї конструкції свідчить про тенденцію до спеціалізації мовних засобів вираження модальності, яка фіксує можливість або необхідність з позиції реальних умов та стану. Значення припущення властиве й дієслову sollen, яке також вживається у своїй вторинній функції:

Linguistische Theorien sollen nicht mehr in einem theoretischen und methodologischen Vakuum erstellt werden, sondern ... [12, S. 41].

Високу активність виявляє конструкція дієслова sich lassen з інфінітивом, яка має пасивне значення з відтінком можливості:

Eine Korrelation zwischen Pausen und syntaktischer Komplexität lässt sich aber nicht feststellen [12, S. 167].

Її синонім – пасивна конструкція sein + zu + Infinitiv також часто вживається в наукових текстах і навіть в тому самому реченні:

Der genaue Stellenwert der Pausen lässt sich jedoch oft nicht eindeutig bestimmen, da oft sozial-kommunikative Aspekte zu berücksichtigen sind [12, S. 161].

Модальні значення можливості, необхідності, а також гіпотетичності складають сферу потенційності. З лінгвістичної точки зору її можна розглядати як реальність у широкому смислі слова, яка допускає суб'єктивне тлумачення. Можливість виражається в наукових текстах не тільки модальними дієсловами, але й дієсловами annehmen, voraussetzen, angeben, gelten, brauchen, heißen та конструкціями з ними.

Das Sprachmodell stammt von Forster [1979], der Autonomie sowohl auf der Inter- als auch auf der Intraebene der Sprachverarbeitung annimmt [12, S. 137].

Die fundamentale Annahme des mentalistischen Rationalismus ist es, dass ... [12, S. 42].

In noch höherem Maße gilt dies für ihre politische Seite [9, S. 95].

У зв'язку з цим виникає питання про роль кон'юнктива в оформленні модальної сітки наукового тексту. Виникнувши як опозиція до індикатива, який виражає реальне, дійсне, об'єктивне, кон'юнктив пов'язаний з областю потенційного та нереального. Семантика умовності є головною ознакою висловлень у формі кон'юнктива, для яких типовим є поділ на „фактичний – гіпотетичний”, „здійснений – нездійснений”, тому що умова ніколи не стверджує відповідності реальності наведеним фактам, а є тільки вказівкою на їх можливість чи неможливість.

Deutlicher als das Terminologiepaar „Sprach- und Sprachenpolitik”, ... wäre die Gegenüberstellung von ... [9, S. 195].

In Wirklichkeit dürfte die gleichrangige Anwendung von drei Arbeitssprachen die kognitiven Kapazitäten vieler EU-Beamten übersteigen, die ... [9, S. 206].

Модальність авторського впливу в науковому дискурсі залежить від прагматичної спрямованості конкретної комунікативної (наукової) ситуації, яка реалізується в конкретних текстах: текстах критичного характеру, текстах-переконаннях. Вона може бути директивною, переконуючою, рекомендувальною.

Ця специфічність модальності особливим чином експлікується різними мовними одиницями. Так, вживання в науковому тексті модального дієслова können є прагматично зумовленим, бо його семантика створює певну діалогізацію висловлення, коли мовець відходить на другий план і тим самим забезпечує свободу вибору для адресата.

Auch nicht-autonome Prozesse können automatisch und sehr schnell ablaufen, obgleich sie kognitiv permeabel ... sind [12, S. 136].

З прагматичної точки зору висловлення з дієсловом können має ще одну перевагу: воно певною мірою характеризує особистість автора – його коректність та ввічливість. У цьому випадку окремі речення та цілі відрізки тексту, де автор вживає модальне дієслово, включають, з одного боку, логічне обґрунтування того факту, який викладається, а з іншого, відсилку до адресата, його знань, досвіду. Як результат, висловлення отримує додатковий прагматичний план, який обумовлюється ситуацією та особистістю автора й адресата. Цей ефект полягає в апеляції до когнітивно-емоційної сфери, яка супроводжує кожне обґрунтування і знаходиться в рамках того висловлення, котрим мовець робить спробу вплинути на адресата для досягнення основної комунікативної цілі.

... wenn die Analyse sprachlicher Strukturen eine empirische Erklärung und ... sein soll, dann muß sie auf psychologisch interpretierbare Grundlagen zurückgeführt werden können [12, S. 41].

Проанализированный материал свидетельствует о специфике видения синего цвета в английской лингвокультуре, где, наряду с универсальным восприятием синего цвета и ассоциации с небом и водой, присутствует богатый лексический материал, который демонстрирует национальную специфику использования этого цвета. Перспективным считаем изучение фразеологизмов с лексемой «синий», особенностей вторичной номинации синего цвета в английском языке, а также сравнительные исследования цветообозначений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Обозначение цвета и универсалии зрительного восприятия // Русский язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1997. – С. 231-289.
2. Гатауллина Л.Р. Роль цветообозначений в концептуализации мира: на материале фразеологизмов английского, немецкого, французского, русского и татарского языков: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Л.Р. Гатауллина. – Уфа, 2005. – 259 с.
3. Запорожец А.В. Восприятие и действие / А.В. Запорожец, Л.А. Венгер, В.П. Зинченко, А.Г. Рузская. – М.: Просвещение, 1967. – 322 с.
4. Карасик В.И. Иная ментальность / Карасик В.И., Прохвачева О.Г., Зубкова Я.В., Грабарова Э.В. – М.: Гнозис, 2005. – 352 с.
5. Кудрина А.В., Мещеряков Б.Г. Семантика цвета в разных культурах [Электронный ресурс] // Психологический журнал Международного университета природы, общества и человека «Дубна». – 2011. – № 1. – Режим доступа: <http://www.psyanima.ru>.
6. Мишенькина Е.В. Национально-культурная специфика концепта «цвет» у русских и англичан // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – № 1. – Т. I (Гуманитарные науки). – С. 288-295.
7. Серов Н.В. Цвет культуры: психология, культурология, физиология. – С.Пб : Речь, 2003 – 672 с.
8. Фрумкина Р.М. Цвет, смысл, сходство / Р.М. Фрумкина. – М.: Наука, 1984.
9. Шевченко К.В. Когнитивные аспекты фразеологических единиц, содержащих компонент 'цвет', в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / К.В. Шевченко. – М., 2007. – 204 с.
10. Paterson Ian. A lexicon of the language of colour: A Dictionary of colour. – London: Thorogood Publishing Ltd, 2003. – 528 p.

Исследования отношения современного человека к определенным цветам, к синему в частности, проводимые в рамках ассоциативных экспериментов, показывают: 1) наибольший процент ассоциации синего цвета у носителей языка с объектами и явлениями живой и неживой природы (причем респонденты чаще называют небо и воду, а потом в порядке количественного убывания данных – цветы, глаза и ночь) [5]; 2) ассоциации с синим цветом носят преимущественно материальный, а не абстрактный характер; 3) отношение англичан к синему цвету положительное; 4) синий цвет является любимым цветом большинства респондентов [6].

Любовь к синему цвету англичан проявляется и в рекомендации Национальной ассоциации ювелиров Великобритании и Ирландии, которые в перечень выбора украшений по месяцу рождения трижды внесли синий цвет: *pale blue – March (aquamarine or bloodstone)*, *deep blue – September (sapphire or lapis lazuli)*, *sky blue or turquoise – December (zircon, turquoise or blue topaz)* [10, с. 42].

В английской народной традиции синий выражает верность. Он является цветом для новорожденных мальчиков, а также необходимым атрибутом на свадьбе для невесты, которая должна иметь в день бракосочетания что-либо синее: *'something old, something new, something borrowed, something blue'*. Цветом консервативной партии в парламенте тоже является синий [10, с. 57].

В словаре цветообозначений насчитывается 176 видов синего цвета, закрепленных в английском языке: *azurine – the colour blue; azure; greyish-blue; also a blue-black dye; bloom – the blue colour upon plums and grapes newly gathered; ice blue – Greenish-blue; a pale blue* и т.д. [10]. Различий в цветах голубой – синий, английский язык не имеет, хотя для коммуникативных нужд, а также в переводе уточняется: голубой – *light blue, sky-blue*, синий – *dark blue, navy blue, navy*.

Встречаются в английском языке и обозначения синего цвета с уточнением именами собственными: *Adam blue – a greeny blue; Bordeaux blue – a shade of blue; Botticelli blue – a pale greyish-blue; China blue – a lavender blue; Copenhagen blue – a bright purplish blue; a light blue; Dutch blue – a blue-grey; French blue – a greeny-blue; sometimes a purplish blue; German blue – a blue pigment made from azurite; Japan blue – Dark blue; Paris blue – a bright blue pigment (sometimes dark blue or violet); Persian blue – a strong blue colour; a pale violet; Prussian blue – a deep or intense blue or sometimes greenish blue also called Royal blue* и т.д. Такие языковые данные еще раз подчеркивают различия в видении цвета в определенной местности или представителями разных народов.

У наведеному прикладі присудок умовної частини речення оформлений модальним дієсловом *sollen* з інфінітивом, а в наслідковій частині – модальні дієслова *müssen* і *können* у пасивній конструкції. Вживаючи ці модальні дієслова, автор апелює до свого співбесідника (адресата), до його знань, мислення, попереднього досвіду – з одного боку, а з іншого – випереджає його відповідну реакцію.

Завдяки семантичним якостям включених у висловлення модальних дієслів, ці форми доцільні в комунікативному процесі і дають змогу авторові досягти накресленої мети (вплинути на читача, спонукати його до зміни або збереження існуючого стану справ). Спонування, яке присутнє в таких висловленнях, отримує більш об'єктивний статус, воно вільне від автоцентризму імператива й переносить вплив з боку мовця у світ знань реципієнта.

Усе це стає можливим завдяки непрямому характеру таких мовленнєвих актів, тобто завдяки тому, що іллокутивний акт, котрий виражається цими реченнями (спонування), міститься у поверхневій структурі іншого іллокутивного акту (розповідного).

Особливість таких мовленнєвих актів визначається тим, що в них розходження між буквальним значенням і реальним смислом можна вважати мінімальним. Більш того, „спонукальність” модальне дієслово виражає зазвичай своєю семантикою. Наявність „суб'єктивності” в значенні модальних дієслів дозволяє широко використовувати їх для забезпечення комунікації в соціально-психологічних ситуаціях, де вони тісно пов'язані з основними компонентами мовленнєвих актів – мовця та адресата.

Модальні слова, семантика яких співвідноситься з автоцентричністю, виступають синонімами модальних дієслів у їх вторинній функції. Ця якість суттєво впливає на їх функціонування у висловленні.

Модальні слова характеризуються певною обмеженістю синтаксичного контексту (вживаність у розповідному реченні), яка значною мірою закладена в самій семантиці модальних слів, а саме – їх співвіднесеність тільки з мовцем та їх скритому перформативному характері, що й передбачує розповідну структуру. Вони мають тільки один часовий параметр – план теперішнього.

Для наукового тексту характерним є вживання певної групи модальних слів, які позначають не емоційну, а логічну оцінку висловлення. В першу чергу це *insbesondere, möglich, bekanntlich, tatsächlich, offensichtlich, gewiss, natürlich, sicher, notwendig, bestimmt, möglicherweise*.

Dies oder Ähnliches ist vermutlich gemeint, wenn der Verlust von Minderheitssprachen ... als ein „Identitätsproblem“ für die Sprecher bezeichnet wird [9, S. 205].

Insbesondere aus der Kognitionspsychologie kommt vermehrt der Einwand, dass ... [12, S. 19].

Усі вони об'єднуються семантичним компонентом „запевнення” і виражають ілокутивний акт „переконання”, який виходить за рамки оцінки істинності і включає твердження мовця про те, що адресат має прийняти цю точку зору. В цьому й полягає основна прагматична мета наукового тексту.

Важливими для модальної сітки тексту є і модальні частки *nur, auch, stets, denn, ja, doch, etwa*, які виконують інтенсифікаційну функцію і мають яскраво виражений суб'єктивний характер. Їх вживання визначається їх прагматичними властивостями і залежить від імпліцитної інформації, яку враховують і автор і адресат. Цей вид інформації визначається в прагматиці як „пресупозиція”, що виступає як сукупність фонових знань, якими володіють обидві сторони комунікативного процесу і які тим самим формують висловлення і забезпечують його розуміння.

Vielleicht ist es sogar der gewichtigste Grund [9, S. 206].

Es soll hier jedoch genügen einige Probleme am Beispiel des Europäischen Parlaments zu verdeutlichen ... [9, S. 207].

Безсумнівно, модальні частки включають співбесідника в сферу висловлення і відправляють читача до раніше згаданої думки.

Таким чином, модальна сітка наукового тексту представлена широким колом мовних засобів. Але основою модальності кожного тексту є наскрізна прагматична спрямованість наукової праці, яка обумовлена авторським вибором проблематики та комунікативною ситуацією наукового тексту і яка сама обумовлює вибір тих чи інших модальних засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. О новом, первом, последнем / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Язык и мышление. – М., 1997.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М.: Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
3. Д'яков А. С. Основы термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К.: Видавничий дім «KM Academia», 2000. – 216 с.
4. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. – М., 1995. – С. 144-238.

В Англии орден Подвязки был учрежден в 1348 году. Он считается самой почетной наградой английских аристократов. Знаками ордена являются: 1) синяя бархатная лента с вытканной золотом каймой и золотой надписью; ее носят ниже левого колена и прикрепляют золотой пряжкой (королева носит ее на левой руке); 2) на синей ленте украшенный бриллиантами золотой медальон с изображением св. мученика Георгия – покровителя Англии.

Протестантство как реакция на развращенный золотом католицизм возникло около 500 лет назад. Понятно, что проповеди мирского аскетизма (отрицания золотого цвета) и полная реформа церкви с нередким отказом вообще от ее многоцветного антуража никак не могли включать какую-либо иную цветовую символику, кроме синей. Поэтому во многих странах Европы истинного протестанта называют «синим». Следовательно, можно полагать, что синий цвет – архетип протестантства.

«Синие книги» – термин, первоначально означавший акты обеих палат английского парламента, а также дипломатическую переписку, дебаты, обсуждение договоров и их ратификацию. Постепенно последняя группа внешнеполитических вопросов стала обособляться, издаваться в отдельных переплетах. С 1835 года эти парламентские книги в синих дешевых бумажных переплетах продавались уже и для всеобщего пользования. В народе на бытовом языке их быстро окрестили «синими книгами», так как их официальное название было длинным.

За пределами Великобритании, после революции 1848 года в Европе, под термином «синие книги» стали понимать только правительственные документы по вопросам внешней политики, касающиеся преимущественно спорных или противоречивых вопросов.

«Синий крест» – международный распространенный термин, имеющий в разных странах разные лексические формы и символическое изображение и соответственно им – различные значения. Так, «Синий крест» в Великобритании («Blue cross») – добровольное ветеринарное общество (оказывающее бесплатные услуги) с эмблемой в виде гельветического синего креста на белом фоне.

В функциональной психологии синий проецируется на потребность в мирном и расслабленном покое. При хроматическом соотнесении темно-синего цвета с каким-либо типом темперамента оказалось, что этим внутренним цветом характеризуются прежде всего меланхолики. В английском языке существует выражение *blue devils – a fit of melancholy, to feel blue*.

символом рождения, а красный – это символ жизни. В Китае символом смерти является белый цвет.

Как отмечает А. Вежицкая, категория цвета как таковая не универсальна в отличие от универсального человеческого понятия «видение». Но фокусы у этих разных семантических категорий могут быть относительно стабильны по языкам и культурам [1, с. 232]. В толковании семантики цветообозначений А. Вежицкая опирается на три понятия-универсалии, являющиеся наиболее важными: 1) понятие видения, актуализированное различием между временем, когда человек видит (день), и временем, когда он не видит (ночь); 2) понятие фона, когда при описании семантики цвета необходимо учитывать типичные черты пейзажа; 3) понятие подобия, ибо именно сравнение играет большую роль при передаче зрительных ощущений, особенно при описании категории цвета [там же].

Цвет принадлежит к тем константам культуры, которые могут служить своеобразными моделями ее развития, он представляет собой один из наиболее глубоких пластов этнической когнитивной базы, раньше других наполняясь глубоким ценностно-смысловым содержанием, субъективируется, наделяется национально-культурными качествами, включается в систему ценностей [2, с. 115].

Р.М. Фрумкина утверждает, что в психике рядового носителя языка существует наивная картина мира цвета, которая фиксируется посредством языка, хотя ни процесс фиксации, ни возникающие при этом связи и отношения самим говорящим не осознаются. Но не осознаются они говорящим именно потому, что они закреплены в языке, носителем которого он является, и наивная картина мира цвета оказывается одним из элементов наивной картины мира в целом, проявляющейся через язык [8].

Цветообозначения составляют основу для формирования фразеологических единиц, но основные значения основаны на определенных универсальных прототипах, которые играют основополагающую роль для человеческого опыта. Эти прототипы следует рассматривать как точки референции – то, о чем данный цвет заставляет нас думать [9].

Реалии синего цвета – небо, море, бесконечность, непостижимость вечной божественной истины. В канонах христианства синим цветом изображается престол Бога-Отца. Темно-синий цвет, символизирующий непостижимые тайны, начинает свой ассоциативный ряд от восприятия голубого цвета неба. Отсюда – наименьшая материальность и «чувственность» этого цвета, его сильное духовное очарование. В изобразительном искусстве и литературе синий цвет одетый самым тесным образом связан с цветом небес, божественной любви и истины [7].

5. Мусієнко В. П. Проблема істинності лінгвістичних знань / В. П. Мусієнко // Мовознавство. – 2000. – № 2-3. – С. 11-16.
6. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвістики) / А. М. Науменко. – Вінниця, 2004. – 416 с.
7. Панфилов В. З. Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения / В. З. Панфилов // Вопросы языкознания – 1977. – № 4. – С. 37-48.
8. Шведова Н. Ю. Средства формирования и выражения субъективно-модальных значений / Н. Ю. Шведова // Русская грамматика. – Т. 2. – М., 1980.
9. Ammon U. Sprachenpolitik in Europa – unter dem vorrangigen Aspekt von Deutsch als Fremdsprache / U. Ammon // Deutsch als Fremdsprache. – 2003. – № 4. – S. 195-209.
10. Hoffmann L. Fachtextsorten in der Fremdsprachenausbildung / L. Hoffmann // Fachsprache, 1992. – № 3-4. – S. 140-148.
11. Roelke T. Fachsprache / T. Roelke. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1999. – 250 S.
12. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik / M. Schwarz. – Tübingen. – 1992. – 163 S.

АНОТАЦІЯ

Коваленко В.М. Лінгвопрагматична характеристика модальності наукового дискурсу

У роботі розглядається питання про вплив прагматичних характеристик наукового тексту на функціонування категорії модальності та засоби її мовної реалізації. Дослідження показало наявність взаємозалежності між прагматикою тексту та його змістовно-модальною парадигмою, яка обумовлюється авторським вибором текстової проблематики та особливостями наукової комунікації. Ці взаємозв'язки реалізується шляхом вибору мовних засобів, які необхідні для вираження категорії модальності.

Ключові слова: модальність, науковий текст, прагматика тексту.

АННОТАЦИЯ

Коваленко В.М. Лингвопрагматическая характеристика модальности научного дискурса

В работе рассматривается вопрос о влиянии прагматических характеристик научного текста на функционирование категории модальности и способы ее языковой реализации. Исследование показало наличие взаимозависимости между прагматикой текста и его содержательно-модальной парадигмой, которая обуславливается авторским выбором текстовой проблематики

и особенностями научной коммуникации. Эти взаимосвязи реализуются посредством выбора языковых средств, необходимых для выражения категории модальности.

Ключевые слова: модальность, научный текст, прагматика текста.

SUMMARY

Kovalenko V. M. Linguistic-pragmatic characteristics of modality in the scientific text

The issues of the influence of pragmatic characteristics of the scientific text on the functioning of the category of modality and the ways of its linguistic realization are considered in the article. The research has showed the existence of interdependence between the pragmatics of the text and its conceptual-modal paradigm, which is explained by the author's choice of the textual issues and peculiarities of the scientific communication. This interdependence is exercised as well in the choice of specialized language means of the category of modality.

Key words: modality, scientific text, pragmatics of the text.

*В.А. Кравченко
(Мариуполь)*

УДК 811.161.1'367.332(045)

ЭТОТ СЛОЖНЫЙ ИМЕНТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ

Проблема с именительным падежом существительного проявляется очень отчетливо в студенческой аудитории при изучении типологии простого предложения. Именительный падеж в составе предложения отличается функциональным богатством, многообразием, что составляет определенную практическую трудность для студентов. Из школьного курса синтаксиса они знают о типичной, специализированной функции этой словоформы в предложении – быть подлежащим в двусоставном предложении, и этот член предложения ими безошибочно определяется. Но вот на синтаксическую арену выступают другие конструкции, в состав которых входит именительный падеж.

Прежде всего, это предложения номинативные (в школьном варианте – назывные), традиционно, вслед за А.А. Шахматовым, рассматриваемые как односоставные предложения. В таких предложениях в роли главного члена выступает именительный падеж существительного: Невыносимо жаркие дни. Сонное царство. На этом кажущаяся «простота» номинативных

*Е.В. Галика
(Горловка)*

УДК 81'23

ОСОБЕННОСТИ ЗНАЧЕНИЯ СИНЕГО ЦВЕТА В АНГЛИЙСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

Современное языкознание характеризуется повышенным интересом к изучению триады «язык–человек–действительность», что обуславливает синкретичный, интегрированный подход к изучению языковых явлений. Выходя за рамки системности в языке, исследователи ставят задачи осмыслить принципы формирования и закрепления субъективного, национально-обусловленного значения в знаке, постичь особенности культуры и познавательной специфики (ментальности) носителей определенного языка. «Иная ментальность – это оцениваемая со стороны система миропонимания. (...) Миропонимание через язык фиксируется в языковой картине мира (...) Изучение иной ментальности направлено на поиски общечеловеческой сетки координат, наполнение которой может в той или иной степени различаться в конкретной социальной и этнической лингвокультуре» [4, с. 334]. Очевидно, что осмысление этнокультурных различий позволяет увидеть взаимосвязанные смысловые линии в чужой культуре и соответственно лучше понять такие линии в культуре собственной.

Показательным в изучении этноспецифических значений является изучение цветообозначений в разных языках. Целью статьи является определение особенностей восприятия синего цвета, закрепленного в английском языке.

Интересным представляется тот факт, что физиологически человечество имеет практически равные возможности в восприятии цвета – по мнению ученых, первые признаки дифференциации цветов удается установить у детей к середине четвертого месяца [3, с.118], – а языковые данные свидетельствуют о различиях не только в эмоциональных отношениях к цветовому обозначению в языке, но и различиях в количестве цветообозначений и их ассоциативных показателей. Соответственно возникает вопрос об идентичности восприятия и понимания цвета различными народами. К примеру, в каждой культуре присутствует цветовая жизненная триада «черный – белый – красный», сводимая во всех культурах к одному семантическому узлу «рождение – жизнь – смерть», но значение каждого из этих цветов варьируется в зависимости от этнонациональной принадлежности культур. Так, в западных странах чёрный цвет символизирует смерть, белый цвет является

АНОТАЦІЯ

Бадасен Є.І. Динаміка іменника греків-урумів у поліетнічному онімному просторі

Система особових імен приазовських греків лишається поза увагою лінгвістів. У статті розглянуто динаміку іменника греків-урумів двох періодів: імена, які функціонували на території Криму, та репертуар імен, який вже формувався на землях Приазов'я. Проаналізовано якісний та кількісний склад особових імен, виявлено частотні та поодинокі оніми на кожному з 13 досліджених хронологічних зрізів (1721-1850 pp.).

Ключові слова: антропонімія, особові імена урумів, динаміка іменника, частотний десяток, широковживані імена, поодинокі імена, ім'явжиток.

АННОТАЦИЯ

Бадасен Е.И. Динамика именника греков-урумов в полиэтнической онимной среде

Система собственных имен приазовских греков остается неизученной лингвистами. В статье проанализирована динамика именника греков-урумов двух периодов: имена, которые функционировали на территории Крыма, и репертуар имен, который формировался на землях Приазовья. Изучен качественный и количественный состав именника, выделены частотные и единичные имена на каждом из 13 исследуемых хронологических срезов (1721-1850 гг.).

Ключевые слова: антропонимия, личные имена урумов, динамика именника, частотный десяток, множественные имена, единичные имена, имяиспользование.

SUMMARY

Badasen E.I. Dynamics of Greek-Urums' proper names in the multiethnic onym space

The system of proper names remains to be unstudied in the onym space of Priazovye Greeks. The article deals with dynamics of Priazovye Greeks' proper names of two periods: the names used in the Crimea and the names formed on the Azov territory. The qualitative and quantitative composition of the names is studied, the tens of the names, commonly used names and single names are identified on each of the 13 decades (1721-1850).

Key words: anthroponymy, Urums' proper names, dynamics of names, tens of names, commonly used names, single names, names' use.

предложенный заканчивается. Сравним предложения: 1) Гроза. В воздухе сильно пахнет озоном. 2) Гроза! Скорее бежим домой! 3) Вот и гроза. Досиделись. Все конструкции с существительным гроза в И. п. являются номинативными предложениями? Студенты безоговорочно относят к номинативному типу предложение Гроза. из первого контекста, в котором утверждается наличие, бытие явления в настоящем времени. Относительно номинативов из двух других контекстов возникают сомнения, разногласия.

Действительно, если рассматривать все предложения как речевую данность, в линейной связи с контекстом или ситуацией, учитывать их реальные системные связи с другими вариантами предложений той же структурной модели, то они предстанут в несколько ином свете. Так, во втором контексте предложение Гроза! предполагает определенную ситуацию: «Надвигается (приближается, идет) гроза! Скорее бежим домой!» В этом случае есть все основания считать предложение Гроза! двусоставным, собственно-неполным, ситуативно-восполняемым, где И. п. существительного выступает как подлежащее. Однако это предложение может по семантике соотноситься в равной степени и с двусоставной конструкцией «Это – гроза», где существительное выступает составным именным сказуемым при подлежащем это. В.В. Бабайцева, приведя аналогичный пример (Буря! – крикнул Кипренский и подбежал к окну), объясняет синтез свойств подлежащего и сказуемого в существительном буря диффузностью характера этого члена предложения. «Существительное как способ выражения главных членов характерно как для подлежащего, так и для сказуемого, так что наличие существительного не является дифференциальным признаком. С точки зрения семантики – существительное буря о д н о в р е м е н н о (разрядка автора – В.К.) и называет предмет речи (дифференциальный признак подлежащего), и утверждает его бытие (что можно считать дифференциальным признаком сказуемого)» [1, с. 108].

Не меньшим разночтением отличается предложение в третьем контексте: Вот и гроза! Отнесенность его к номинативным указательным предложениям задекларирована в целом ряде работ. С другой стороны, оно двусоставно, так как вполне допускает идентификацию с предложениями, характеризующими наступление, приход, появление предмета, явления. Ср.: «Вот и гроза началась (налетела)! Досиделись». В данном случае имеет смысл согласиться с В.В. Бабайцевой, что в предложениях с частицами вот и главный член ближе к подлежащему, а с частицей вот ближе к сказуемому [1, с. 135]. Например: «Вот буква А. – Вот это – буква А». Аналогичный текст: «Вот лещик, потроха, вот стерляди кусочек» (И. Крылов). «Местоимение

это, в конкретной ситуации указывающее на какой-то данный предмет, факт, явление, семантически раскрывается номинативом: и местоимение, и существительное соотносятся с одним и тем же денотатом (референтом) – предметом реальной действительности. Этим и можно объяснить эллипсацию данного местоимения: наличие имени в позиции сказуемого в сочетании с указательной частицей вот с неизбежностью предполагает наличие позиции подлежащего, смысл которого раскрывается и подчеркивается именной частью сказуемого в сочетании с этой частицей» [6, с. 50]. И далее: «В живой устной речи, где предмет выделяется из ряда других непосредственно, с помощью жестов, местоимение это в известном смысле является плеонастическим, дублирующим жест, и поэтому может не употребляться. Но в системе форм, образующих предложение, место его остается, возможны параллельные конструкции, ср.: Вот мельница. Вот это – мельница. Вот это и есть мельница» [6, с. 51]. Приведенный далее текст как раз иллюстрирует параллелизм синтаксических конструкций с частицей вот и местоимением это: «Посмотреть пора картинки в нашем новом букваре. Вот цветок, а вот лисица, это голубь на трубе. Это с азбукой страница, а вот это – буква „Б”» (Е. Стараховская).

Наряду с частицей вот употребляется и частица вон для указания на отдаленный предмет. В этом случае в предложении позиция подлежащего материализуется местоимением то. Сравните: Вон вертолетная площадка. – Вон то – вертолетная площадка. В предложениях с частицами вон и функция существительного ситуативно обусловлена как сказуемое, так как в них отмечается появление, возникновение предмета: Вон и вертолетная площадка. – Вон и показалась (появилась) вертолетная площадка.

При том, что можно говорить о синонимии синтаксических конструкций вроде Море. Вот море. Вот и море, нельзя не видеть в них различий оттенков значений. Так, предложение Море. утверждает наличие, бытие предмета и произносится с констатирующей интонацией. В предложении Вот море. присутствует момент узнавания, определения названием незнакомого собеседнику увиденного предмета. В предложении Вот и море. отражается появление и наличие предмета.

Говоря о предложениях с указательными частицами вот (вон), нужно помнить о функциональной подвижности этих частиц, связанной с конкретной речевой установкой. Сравните вопросно-ответную игру с маленьким ребенком: «А где наша маленькая девочка? – В-о-о-т она!». В ответе актуализируется место нахождения предмета («здесь») с помощью частицы вот, ставшей функциональным эквивалентом наречия в

Так, показатель чоловічих імен грецької народної традиції коливається в межах 1% в період з 1790-тих рр. по 1840-ві рр., за винятком 1810-тих рр., коли кількість імен, утворених від грецьких коренів, сягає 4%. Цей показник визначається широковживаністю оніма Ламбоз (Ламбос). Для жіночого іменника група грецьких за походженням імен є більш стабільна. Так, у 1790-ті рр. показник досягає 4%, у 1800-ті рр. – 5%, у 1810-ті рр. – 7%, у 1820-ті рр. – 6%, у 1830-ті рр. – 4% та у 1840-ві рр. – 5% від загальної кількості жіночих імен. Значно вищий, на відміну від чоловічого, показник жіночих імен грецької народної традиції також визначається не різномаяттям суто грецьких імен, а широковживаністю окремих онімів: Еврениа, Ксенія, Харетина (Харитина).

Такий якісний склад іменника зберігається до кінця ХІХ ст. Але все менше спостерігаються імена другої і третьої груп. Іменник урумів „збіднів” за рахунок втрати власне „грецьких” і східних імен, втратив свою етнічну маркованість і збагатився іменами з російського й українського іменників. Сьогодні, на жаль, більшість урумів Приазов'я або не пам'ятають імена своїх пращурів, або взагалі заперечують їх існування. І це незважаючи на той факт, що багато імен, які зникли з іменника греків-урумів, сьогодні активно функціонують у складі прізвищ: Акритов, Асланов, Каплан, Кутлубей, Парашева, Пєфтієв, Самсонов, Тохтамиш, Тохтар, Трандафілов, Хонахбей, Хотлубей, Челпан.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаркавець О. Уруми Надазов'я: Історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, писемні пам'ятки / О. Гаркавець. – Алма-Ата: Український культурний центр, 1999. – 624 с.
2. Суперанская А.В. Имя через века и страны / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1990. – 192 с.
3. Чернухін Є. Імена й прізвиська за матеріалами поминальників православних парафій греків Криму першої половини ХVІІІ ст. / Є. Чернухін, О. Галенко // Записки історико-філологічного Товариства Андрія Білецького. – Вип. 1. – К.: Б.и., 1997. – С. 32-45.
4. Азовские греки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.azovgreeks.com
5. Τριανταφυλλίδης Μ. Τα οικογενειακά μας ονόματα / Μ. Τριανταφυλλίδης. – Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 1982, 1995. – 281σ.

(Савв, Савва), Федор (Феодор, Тодор), Юрий, та жіночі імена Анастасия (Настасия), Василисса, Деспина, Елена, Елисавета, Кирикия (Кириякия), Мария (Марья), София (Софья). Значного розповсюдження набувають також чоловічі імена Антон (з 1790-тих рр.), Алексей (з 1790-тих рр.), Андрей (з 1790-тих рр.) та Георгий (з 1810-тих рр.). А в жіночому репертуарі популярними стають імена Анна (з 1800-тих рр.), Варвара (з 1800-тих рр.), Параскева (Парасковия, Прасковья) (з 1790-тих рр.), Феодосия (з 1810-тих рр.) та Христина (з 1820-тих рр.).

Показник східних чоловічих імен сягає лише 1% в період з 1790-тих рр. до 1830-тих рр. включно. Ця група представлена поодинокими онімами: Бирет (1800-ті рр.), Гасан (1790-ті рр.), Жантемир (1790-ті рр.), Мароро (Мороро) (1800-ті рр.), Майзор (1830-ті рр.), Оверко (1820-ті рр.), Самсон (1790-ті рр. та 1810-ті рр.), Сербез (1790-ті рр.), Тохтамиш (1790-ті рр.), Хонопфей (1820-ті рр.). У 1840-ві рр. показник чоловічих імен східного походження дорівнює нулю. Репертуар жіночих імен цієї групи є досить бідним і складає 0,5% від загальної кількості: Сарра (Сара) (1830-ті рр.), Сефербеке (1820-ті рр.), Фурса (1800-ті рр.), Ханжина (1790-ті рр.). Ми спостерігаємо, що у 1810-ті рр. жіночі імена східного походження не фіксуються у реєстрах. Також ми бачимо, що повністю з іменника греків зникли частотні для перших часових зрізів чоловічі імена Аслан, Тохтар, Чолпан та жіночі імена Бияна, Кушни, Назбыке. Цей факт пояснюється втратою греками прямих контактів з тюркомовним населенням і, як результат, з їх культурою, що безсумнівно знайшло відбиток в ономастиконі урумів.

Цікавим є той факт, що саме у період збіднення репертуару імен греків-урумів за рахунок східних онімів з'являється значна кількість нових імен, грецьких за походженням, причому більшість з них не належать до групи поодиноких онімів. До цієї групи належать чоловічі імена Анести (1790-ті рр.), Кали (1790-ті рр.), Ламбоз (Ламбос) (1800-ті рр., 1810-ті рр., 1820-ті рр., 1830-ті рр.), Матюс (1790-ті рр.), Парфентий (1830-ті рр.), Тихон (1820-ті рр.), Харитон (1800-ті рр., 1810-ті рр., 1820-ті рр.), Хрисанф (1840-ві рр.), Христо (1790-ті рр.), Христофул (1800-ті рр.) та жіночі імена Агрепина (Агрипина) (1810-ті рр., 1830-ті рр.), Акинья (1840-ві рр.), Гликерия (1790-ті рр.), Дистидия (1830-ті рр.), Еврения (1800-ті рр., 1810-ті рр., 1820-ті рр.), Евсемия (1810-ті рр.), Кадефения (1820-ті рр.), Керита (1800-ті рр.), Ксения (1810-ті рр., 1820-ті рр., 1830-ті рр., 1840-ві рр.), Ленория (1800-ті рр.), Мелания (1830-ті рр.), Низония (1790-ті рр.), Парфена (1800-ті рр., 1810-ті рр.), Сарандина (1830-ті рр.), Харетина (Харитина) (1800-ті рр., 1820-ті рр., 1840-ві рр.), Хрисенфене (1800-ті рр.).

обстоятельственном значении. В этом случае квалификации слова вот как ФЭ наречия способствует перенос на него логического ударения и особая интонационная оформленность. Сравните еще примеры: «А где ваш знаменитый музей? – В-о-о-н музей, в красном доме». «Где же озеро? – В-о-о-т озеро, прямо перед вами». Не случайно некоторые лингвисты видели близость указательных предложений к двусоставным: «Предложения с частицей вот, нередко противопоставляемой другой частице – вон, указывающей на более отдаленный предмет, близки к двусоставным, так как в словах вот и вон ощущается оттенок обстоятельственности (вот, т.е. здесь, перед тобой), свойственной сказуемому составу предложения» [5, с. 384].

Предложения с частицей вот при И. падеже существительного, начиная с классической лингвистики прошлого, понимаются весьма различно. Так, А.М. Пешковский рассматривал в составе номинативных предложений указательные предложения с частицей вот, если имя соотносится с предметом, указывая на него. Например: «Вот ветхий дощатый заборишко, за которым видны молодые вишенки и яблоньки» (К. Паустовский). Однако А.М. Пешковский относил к номинативным «все те предложения, в которых сказуемым является именительный падеж существительного и в которых по самой природе их не может быть ни подлежащего, ни глагольного сказуемого» [4, с. 343]. Следовательно, и в указательных предложениях И. падеж он считал именной частью составного сказуемого. Как разновидность номинативных односоставных рассматривает указательные предложения (наряду с бытийными) В.А. Белошапкова, Н.С. Валгина, Е.М. Галкина-Федорук. Обе академические грамматики исключают их из номинативных предложений по причине отсутствия в них бытийности, невозможности парадигмы, прикованности их к ситуации.

Существительными в И. падеже выражены и следующие синтаксические конструкции: «Он погрозил старику кулаком и сказал, всхлипывая: – Каторжанин! Старый бандит!». «Старый чудака, объевшийся сеном! – сказал Коля о Репине и ушел» (К. Паустовский). Кстати, такого типа конструкции Е.М. Галкина-Федорук также относил к номинативным и называла их сказуемо-подлежащими предложениями [3, с. 18]. В данных примерах, как видно, позиция И. падежа занята существительными с ярко выраженным оценочным, характеризующим значением. В таком случае номинатив не несет сообщения о наличии предмета, дается характеристика предмета, поэтому такой номинатив естествен в роли сказуемого в неполном двусоставном предложении с незаполненной позицией подлежащего. В первом случае

пропущено подлежащее ты (ср.: Он погрозил старику кулаком и сказал, всхлипывая: – Ты каторжанин! Ты старый бандит!), во втором – подлежащее он (ср.: Он старый чудака, объевшийся сеном! – сказал Коля о Репине и ушел). В сравнении с этими конструкциями, однозначной и легко узнаваемой является синтаксическая функция номинатива в неполном двусоставном предложении с пропуском сказуемого, например: «Кто же умер? – Мастер! И золотое сердце» (К. Паустовский).

С номинативными предложениями не связана отдельно употребленная форма И.п. существительного, выступающая компонентом парцелированного предложения, в котором структурно-предикативная и коммуникативная границы не совпадают. Сравните: «Обдумывайте. Сейчас мы вас поместим в уютное местечко, где будут все условия для этого. Тишина, покой, уход» (В. Михайлов). В этом отрывке парцелированы однородные члены к обобщающему слову – подлежащему. Или: «Он сын известного советского дипломата. Большой умница» (Б. Полевой). В данном предложении парцелировано второе из однородных составных именных сказуемых.

Не имеет отношения к номинативным предложениям и так называемый именительный падеж темы, или представления, например: «О возраст осени! Он мне дороже юности и лета» (С. Есенин), «Москва... Она не русской быть не может, как человек не может не дышать» (В. Инбер). Именительный темы в синтаксической системе русского языка определялся неоднозначно. А.М. Пешковский, А.А. Шахматов, А.Н. Гвоздев относили его к словам и словосочетаниям, не образующим ни предложений, ни их частей. А.Г. Руднев, Е.М. Галкина-Федорук включали именительный темы в состав номинативных предложений. Совершенно очевидно, что, называя объект сообщения, именительный темы не утверждает его наличия в каком-либо временном отрезке. Таким образом, не выполняя функции сообщения, он не имеет основных признаков предложения: предикативности, структурной модели и парадигмы, что и отличает его от предложений всех типов, в том числе и номинативных.

Именительный падеж формально «втягивает» в сферу номинативных предложений и побудительно-желательные конструкции: «Встал какой-то старшина да как крикнет: Тишина!» (А. Твардовский). В таких конструкциях содержится призыв, требование, совет, пожелание, что кардинально отличает их от номинативных предложений. Особенность этих предложений, в отличие от номинативных, отмечал В.В. Виноградов: «Односоставные подлежащие предложения, выражающие

Чоловічий іменник збіднюється за рахунок імен грецької народної традиції і складає 3% від загальної кількості імен: Агуриц, Акрит, Афендика, Кириези, Папака, Трандафил, у той час як репертуар жіночих імен досі залишається відносно незмінним і на 20% складається з імен грецької народної традиції: Архондія, Василик, Винія, Дияфони, Кирака, Киралена, Кирамана, Кирана, Кирарина, Кирахурси, Курпели, Назу, Плиери, Фурсофіна.

Східні імена в цьому зрізі, незважаючи на те, що складають 8% від загальної кількості чоловічих імен: Аслан, Беруш, Бика, Бията, Дереди, Джанбек, Жантемир, Каплан, Кутлубей, Мангуш, Нардак, Олмез, Тохтамиш, Тохтар, Тохташ, Хаплан, Хонахбей, Чолпан, та 12% від загальної кількості жіночих імен: Келефа, Жанбыке, Зафира, Инжабыке, Конеша, Назбыке, Султанбе, Тохтара, становлять групу поодиноких онімів.

З 1780-тих рр. починається період проживання греків на землях Приазов'я. Вони лишаються позбавленими тюркських та грецьких контактів і піддаються впливові російської та української антропонімічних систем, і тому іменник греків зазнає значних змін.

Отже, частотний десяток чоловічих імен 1780-х рр. на 100% складається із загальнохристиянських онімів: Василей (Василий), Димитрій (Дмитрей, Дмитри, Дмитрий), Иван (Иоан), Константин (Костантин), Михаил (Михайло), Параскева (Парашева), Сава (Савв, Савва), Серафим, Федор (Феодор, Тодор), Юрий. Календарні оніми сягають 96% від загальної кількості імен. Серед чоловічих онімів грецької народної традиції зустрічаються такі імена, як Агуриц, Аканостий, Пефти. У 1780-ті рр. вони складають лише 2% від загальної кількості чоловічих імен. Саме такий показник мають й імена тюркського походження: Алибури, Котлубей (Хотлубей), Сулиман, Тамаджи, Чолпан. Частотний десяток жіночих імен, так само як і чоловічих, на 100% складається з імен біблійної традиції: Анастасія (Настасія), Василиса, Деспина, Евдокия, Елена, Кирикия, Мария, София (Софья), Феодосия, Христина. Показник жіночих імен грецької народної традиції у 1780-ті рр. зменшується більш ніж у тричі і досягає лише 6%: Афтонія, Василик, Керадія, Кирилена. У той час, як не було зафіксовано жодного жіночого імені, східного за походженням.

Так само, як і у 1780-ті рр., у наступних шістьох часових зрізах (1790-ті рр. – 1840-ві рр.) частотний десяток як чоловічих, так і жіночих імен на 100% складається з канонічних онімів. Протягом зазначеного часового відрізка (1790-ті рр. – 1840-ві рр.) широковживаними залишаються такі чоловічі імена, як Василей (Василий), Димитрій (Дмитрей, Дмитри, Дмитрий), Иван (Иоан), Константин (Костантин), Михаил (Михайло), Николай, Сава

1720-ті – 1740-ві рр. з'явилося лише одне нове ім'я Агуриц. Імена східного походження складають 21%: Алмез (Олмез), Амет, Аслан, Баглар (Баглер), Бика, Буруш, Каплан (Хаплан), Темербек (Темирбек), Темирка, Тохтамыш, Тохтар, Чолпан. Ця група є більш динамічною та оновлюється в середньому на 60% кожні десять років.

Жіночий іменник цього періоду оновлюється на 40%: Бияна (Быяна), Деспина, Киракия (Кирикия), Кирален (Киралена), Кирахурси, Мария, Назбыке, Панаица, София (Софья), Хрисофина (Хурсофина). Тюркські за походженням імена складають 18% від загальної кількості, а імена грецької народної традиції досягають 23% та оновлюються за рахунок таких онімів, як: Кирахурси, Панаица, Хрисофина. Переважна більшість імен цього зрізу є календарними (59%), репертуар яких залишається незмінним.

1760-ті рр. є останнім часовим зрізом, у якому представлені частотні оніми східного походження як для чоловічого, так і для жіночого іменників. Репертуар чоловічих імен оновлюється на 40% і має такий склад: Аслан, Василей (Василий, Василь), Димитрій (Димитрей, Димитри, Дмитрей), Ерій (Ери, Юрий), Константин, Николай, Сава (Савва), Серафим, Тохтамыш (Тохтамыш), Федор (Феодор). Жіночий іменник оновлюється на 60%: Анастасия (Настасия), Деспина, Елисавет, Зафира, Кирамана (Киримана, Кирамина), Кирекія (Кирикия), Кушни, Мария, Пасхалия, София.

Поодинокими онімами даного зрізу виступають переважно імена тюркського походження. Чоловічі імена цієї групи складають 17% від загальної кількості імен: Бавбек, Евшар, Мангуш, Цаку, Чагарчи, Чамбек, Яшар. Імена грецької народної традиції перестають бути популярними для чоловічого іменника і складають лише 5%. Жіночий іменник 1760-тих рр. є більш динамічним. Він так само, як і чоловічий, на 17% складається з імен тюркського походження: Бияна, Келефа, Кулафа, Жанбыке, Инжабыке, Хайтана. Однак жіночі імена грецької народної традиції у 1760-ті рр. стають більш популярними і сягають майже 20%: Киравина, Кирака, Кирамана, Кирана, Марула, Назу.

У 1770-ті рр. частотний десяток чоловічих імен оновлюється на 30% і на 100% складається з канонічних онімів: Анастас (Анастасей), Василей (Василий, Василь), Димитрій (Дмитрей, Дмитри), Константин (Костантин), Михаил (Михайло), Николай, Сава (Савва), Серафим, Федор (Феодор, Фодор, Тодор), Юрий. Десяток жіночих імен оновлюється на 50% і на 90% складається із загальнохристиянських онімів: Ангелина (Ангелина, Анделина), Деспина, Елена, Елисавет (Елисавета), Кирарин (Кирарина), Кирекія (Кирикия), Мария, Настасия, София, Тодора.

пожелания и приказание, не могут быть поставлены рядом с экзистенциальными предложениями – ни по своим значениям, ни по характеру своего отношения к действительности, ни по сферам стилистического употребления» [2, с. 114].

В борьбу за место в синтаксическом строе вовлечены и так называемые релятивы: «Бабушке нравилось, что я терпеливо отношусь к боли. – Молодец, – хвалила она, – есть терпенье, будет и уменье!» (М. Горький). А вот пример двусоставного предложения, где то же самое существительное выполняет синтаксическую функцию сказуемого: «– Вы молодец! – кричал между тем незнакомец» (К. Паустовский). Не различаясь по значению, по предикативному признаку, эти конструкции являются синонимичными: неполное двусоставное предложение с пропущенным сказуемым и полное двусоставное. Ср. текст: «Негодяй! – сказал я спокойно. – Вы такой мелкий негодяй, что не стоите даже этих ста паршивых карбованцев» (К. Паустовский).

Таким образом, не всякий употребленный изолированно именительный падеж является односоставным номинативным предложением. Разнообразие разновидностей номинативных предложений, наличие переходных типов между двусоставными и номинативными конструкциями делает границы номинативных предложений нечеткими, а решение вопроса о характере субстантивных предложений в некоторых случаях условным. При отграничении односоставных предложений от двусоставных, при выделении разновидностей номинативных предложений необходимо учитывать комплекс структурных и семантических свойств, которые обусловлены разной степенью членимости мысли в конкретных условиях коммуникации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабайцева В.В. Русский язык: Синтаксис и пунктуация / В.В. Бабайцева. – М.: Просвещение, 1979. – 269 с.
2. Виноградов В.В. «Синтаксис русского языка» акад. А.А. Шахматова / В.В. Виноградов // Вопросы синтаксиса современного русского языка. – М.: Учпедгиз, 1950. – С. 75-126.
3. Галкина-Федорук Е.М. Односоставные предложения в современном русском языке / Е.М. Галкина-Федорук // Русский язык в школе. – 1959. – №2. – С. 11-18.
4. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении / А.М. Пешковский. – М.: Учпедгиз, 1956. – 423 с.
5. Финкель А.М. Курс современного русского литературного языка / А.М. Финкель, Н.М. Баженов. – К.: Рад. шк., 1965. – 548 с.
6. Шевцова А.А. Неполные предложения в современном русском языке / А.А. Шевцова. – Донецк: ДонГУ, 1978. – 124 с.

АННОТАЦІЯ

Кравченко В.А. Этот сложный именительный падеж

Рассматриваются проблемные случаи синтаксической квалификации формы И. падежа существительного, вызванные многофункциональностью этой формы, в связи с чем для разграничения ее синтаксической роли необходимо учитывать логический и коммуникативный аспекты.

Ключевые слова: синтаксическая конструкция, диффузный характер члена предложения, функциональный эквивалент, логико-семантическая членимость предложения.

АНОТАЦІЯ

Кравченко В.О. Цей складний називний відмінок

У статті розглянуто проблемні випадки синтаксичної кваліфікації форми називного відмінка іменників, зумовлені багатofункціональністю цієї форми, у зв'язку з чим для розмежування її синтаксичної ролі необхідно враховувати логічний і комунікативний аспекти.

Ключові слова: синтаксична конструкція, функціональний еквівалент, дифузний характер члена речення, логіко-семантичне членування речення.

SUMMARY

Kravchenko V. A. The Nominative Case: difficulties in use

The article deals with ambiguous cases of syntactical classification of a noun in The Nominative Case determined by multifunctional nature of the form above. Therefore the author finds it necessary to take into account logical and semantic aspects of the sentence structure to reveal its syntactical role.

Key words: syntactical construction, functional equivalent, diffusive nature of a sentence member, logical and semantic division of a sentence.

*Н.П. Курмакаева
(Донецк)*

УДК 81'367.332=161.1

**ЗАПОЛНЕНИЕ ПРЕДИКАТНОЙ ПОЗИЦИИ
ПО ПРИНЦИПУ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ
ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ**

(на материале личных и безличных предложений)

При анализе членов предложения (ЧП) во многих речевых реализациях выявляется синкретизм, «синхронная переходность»

слова «біке» – «міцний, твердий, сильний» [3, с. 38]): Асланбіке, Инжабіке, Назбыке, Султанбіке, Тохтарбыке. Чоловічі імена, східні за походженням, складають 17% і є переважно поодинокими онімами: Балабан, Кокел, Хачин, Чолпан. До цієї групи також належить ім'я Аслан, яке входить до частотного десятка 1730-тих рр. Кількість чоловічих імен, що походять від грецьких коренів, досягає 6%, а основу репертуару складають біблійні та загальнохристиянські оніми (77%).

У 1740-ві рр. частотний десяток чоловічих імен оновлюється на 60%: Авраам (Аврам), Димитрий (Дмитрий, Дмитрей, Дмитри), Ерий (Ери, Юри, Юрий), Константин, Николай, Параскева (Параскев, Парашева), Савва (Сава), Спиридон, Тохтар, Федор (Феодор). Широковживані жіночі імена оновлюються на 50%, і ми виділяємо частотний десяток: Архонду (Архонца), Деспина, Елена, Елисавет, Кирана, Кирарин (Кирарина), Назбыке, Настасия, София, Тохтарбыке.

Цікавим є той факт, що за десять років майже жодного разу не були присвоєні такі чоловічі імена з попередніх зрізів, як: Данило, Павел, Сарбей, Трифон. Жіночий іменник, як вже зазначалось, залишається відносно стабільним. Він на 44% складається з календарних (загальнохристиянських) імен та на 32% – з імен грецької народної традиції. Імена східного походження сягають 24% і значно оновлюються відносно попередніх зрізів (1720-ті рр. та 1730-ті рр.): Бияна, Жинжитай, Назбыке, Тохтарбыке, Фурси, Фурсофина. Чоловічий іменник також оновлюється за рахунок тюркських імен: Алмез (Олмез), Буруш, Гамбек, Джанбек (Жанбек), Жантемир, Караджа, Пазбый, Черкез (Черкес). Ці оніми складають 18% від загальної кількості чоловічих імен третього зрізу (1740-ві рр.). На відміну від жіночого, чоловічий іменник лише на 7% представлено іменами грецької народної традиції: Афендика, Афинка, Димостен, Папака, Пефт, а основу чоловічого репертуару складають календарні (загальнохристиянські) імена (75%).

У 1750-ті рр. частотний десяток чоловічих імен оновлюється на 50% відповідно до попереднього зрізу: Аслан, Димитрий (Дмитрей, Дмитри, Дмитрий), Ери (Ерий, Юрий), Иван, Константин (Костантин), Николай (Никола), Паниот, Пефт (Пефти), Федор (Феодор), Чолпан та на 10% відповідно до частотних імен 1720-х – 1740-х рр. Вперше до широковживаних онімів потрапляє ім'я Чолпан, яке до цього періоду вважалося поодиноким. Основу чоловічого іменника продовжують складати календарні оніми (69%). Суто грецькі імена складають 10% : Агуриц, Афендика, Афинка, Папу, Пефт, Трандафил, Христофил. Ця група оновлюється дуже повільно, за період

імен 1720-тих рр. представлено лише 17 онімами. Частотними з них можна виділити такі імена: Деспина, Кирамана, София. Усі інші імена цієї групи є поодинокими, тобто зустрічаються у списках лише один раз. Майже третину з них (27%) складають імена грецької народної традиції: Архонца, Василік, Кирадия, Кирамана, Кирана. Особливий інтерес викликає ім'я Фурсофина. З одного боку, його походження пов'язується з давньогр. θύρσος – тирс, оскільки перша літера слова транскодується у „ф”, а друга літера „ипсилон” мала два варіанти прочитання: [i] та [y]. А значить, „тирс” на давньогрецькій вимовляється як „фурсос”. З іншого боку, цей онім може бути варіантом імені Хрисафина – Хурсафина – Фурсофина і походить від новогр. χρυσάφηνια – золота. Чоловічі імена цієї групи складають 15%: Афендик, Афендил, Пефти, Христоха.

Деякі імена представлені двома-трьома варіантами: Афендик – Афендил – Афендул, Василь – Василій – Василей, Дмитрій – Димитрій, Параскева – Парашева, Тохтар – Тахтар – Тохтомир. Цей факт, безсумнівно, пояснюється тим, що перепис грецького населення проводили російськомовні писці, які не знали грецької мови та сприймали і записували імена на слух [2, с.37]. У подальшому вказуємо варіанти імен у дужках.

Майже 30% чоловічих імен першого зрізу складають оніми тюркського походження: Аслан, Бейко, Буруш, Гасан, Жантемир, Сарбей, Тохтамиш, Тохтар. Однак цей показник з кожним часовим зрізом зменшується, незважаючи на те, що до 1780-тих рр. іменник урумів не мав жодного впливу з боку російської або української антропонімічних систем і мав зберегти антропонімічні особливості кримсько-татарського середовища. Що стосується жіночого іменника, то можна говорити про відносну стабільність функціонування тюркських імен до 1780-тих рр. Починаючи з 1790-тих рр. показник східних імен у жіночому іменнику не перебільшує 2%.

Вже у другому часовому зрізі (1730-ті рр.) частотний десяток чоловічих імен оновлюється на 90%: Аслан, Василь, Данило, Ерій (Юрій), Константин, Николай (Никола), Павел, Паниот, Трифон, Федор (Феодор, Тодор). Репертуар широкоживаних жіночих імен оновлюється на 100%. Досі ще не можливо виокремити частотний десяток, але наводимо імена, які зустрічаються більше двох разів: Киралена (Кирален), Кирекія, Назбике, Настасія. Жіночий іменник цього періоду представлено іменами усіх трьох груп у майже рівних показниках: 43% загальнохристиянські імена, 24% імена грецької народної традиції, 33% тюркські імена. Остання група представлена здебільшого іменами, які містять в собі компонент -бике (що походить від турко-монгольського

[1], «асимметричный дуализм» [6], «синтаксическая транспозиция» [7], «синтаксическая деривация» [9], фразеологизация и прочие явления, что существенно затрудняет лексико-грамматическую идентификацию репрезентанта, требует пересмотра критериев. Однако возможности определенных форм определенных частей речи (ЧР) в различных синтаксических функциях, в том числе и в функции главного члена безличных предложений (ГЧ БП), до конца не изучены, потенциал традиционных ЧП нуждается в дополнительных исследованиях.

Заостренное С. Карцевским внимание на явлении «асимметричного дуализма» языкового знака обусловило интерес ученых к различным формам его проявления, в том числе и на уровне соотношения ЧР и ЧП, что подтверждается многочисленными исследованиями по теории процессов переходности (трансляции, транспозиции) как в системе ЧР, так и в системе ЧП (Л. Теньер, В.Н. Мигирин, О.М. Ким, В.В. Бабайцева и др.).

Один из законов внутренней структуры языка гласит: «Система языка никогда не бывает «правильной» полностью: она лишь стремится к равновесию, но никогда его по существу не достигает» [12, с. 52]. В силу этого ЧР как динамическая система способны не только находиться в диалектическом соответствии с ЧП, но и нарушать это равновесие, что можно понимать в том числе и как употребление в не свойственных им функциях и позициях. Это обусловило изучение явлений на уровне «синтаксической транспозиции», «при которой изменяется лишь синтаксическая функция исходной единицы без изменения ее принадлежности к части речи» [10, с. 519]. Подобного рода явления языка квалифицированы Е. Куриловичем как относящиеся ко вторичным функциям и подведены под понятие синтаксической деривации: «для каждой части речи имеется основная (исходная), или первичная, синтаксическая функция» и возможны вторичные (производные) функции, «синтаксические дериваты» [9, с. 61].

Недостаточный учет этой языковой закономерности (с поправкой на определенные формы определенных частей речи, а не всей ЧР целиком!) породил тенденцию к увеличению количества ЧР, главным образом по функционально-семантическому признаку.

Заметным явлением в лингвистике стала теория «синхронной переходности» [1; 13 и др.], измеряющая с помощью специальной шкалы переходности (А-Аб-АБ-аБ-Б) степень соотносительности ЧР и ЧП. Следует согласиться с В.В. Бабайцевой, что использование шкалы переходности несет «упорядочивающую

функцию, несмотря на размытые границы между синкретичными фактами» [1, с. 143-144]. Благодаря методике синхронного анализа, на наш взгляд, успешно решается проблема разграничения единиц некоторых лексико-грамматических разрядов слов. Но поскольку «остается неясным вопрос о месте переходных явлений в языковой системе как на морфологическом, так и на синтаксическом уровне» [13, с. 3], то сохраняется тенденция к расширению списка ЧР за счет словоформ, обнаруживающих способность к синкретизму и синтаксической деривации. Однако и трактовка результатов некоторых «диахронных процессов», эксплицированных на шкале переходности на ее полярных точках (А-Б), представляется не менее спорной. Например, когда мы наблюдаем за «поведением» глагольной словоформы в рядах предложений типа:

1) Бок колет / В боку что-то колет / В боку опять колет (разг.);
2) Как во сне ему мерещилось давешнее / Мне еще давеча мерещилось, что ты... / Небось мерещилось, а ты... (все примеры Ф.М. Достоевского), то обычно говорим не о переходе личной формы в безличную по направлению от первого предложения каждого ряда к последнему, а о функционировании ее в безличном значении. Теория переходности такие явления не рассматривает. Принципиально не оспаривается в русле теории переходности и факт сохранения частеречного единства предикатного компонента в парах: Здесь все закрыто / Здесь закрыто; Все сказано / Обо всем сказано; Помещение натоплено / В помещении натоплено, а также: Посидели по-домашнему / Утошение было по-домашнему / За столом было по-домашнему.

Если исповедовать строго системный подход к исследованию фактов языка и речи, то напрашивается логичный вопрос: насколько серьезны основания, чтобы говорить о межчастеречной омонимии словоформ-предикатов (переходе краткого адъектива в категорию состояния) в предложениях следующих рядов, построенных по аналогии с предыдущими:

- 1) Кругом все тихо / Кругом тихо;
- 2) Но это стыдно (А.Чехов) / Ах, как стыдно!
- 3) А она – ничего / Ему всё ничего / Упал, а с ним – ничего.

Логично ли в однотипных корреляциях личных и безличных структур усматривать разнохарактерные процессы: в одних – без изменения частеречной принадлежности словоформ-предикатов, а в других – с изменением?

Полагаем, что при всех достоинствах теории синхронной переходности в области выявления синкретичных и промежуточных единиц в системе ЧР и ЧП решение проблемы «функциональных омонимов» [2], а по существу – межчастеречных

Керменчик 1811 р., 1835 р., 1850 р., с. Старый Крым 1782 р., 1811 р., 1816 р., 1835 р. та анкетних відомостей. Усі імена наводяться за реєстровим написанням, тобто російською мовою [4].

Для аналізу іменника урумів Приазов'я нами було обрано період з 1721 р. по 1850 р. Цей часовий відрізок охоплює роки проживання греків як на території Криму (1721 – 1778 рр.), так і на землях Приазов'я (1778 – 1850 рр., 1850 р. є останньою датою ревізії греків). Кримський період є для нас теж цікавим, оскільки таким чином ми можемо простежити іменник, який зародився на території Криму та активно функціонував на приазовських землях, дослідити динаміку його розвитку та вплив інших антропонімічних систем.

Обраний для аналізу період (1721-1850 рр.) було розподілено на 13 хронологічних зрізах (за методикою В. Бондалетова), кожен з яких охоплює одне десятиліття: I – 1720-ті, II – 1730-ті, III – 1740-ві, IV – 1750-ті, V – 1760-ті, VI – 1770-ті, VII – 1780-ті, VIII – 1790-ті, IX – 1800-ті, X – 1810-ті, XI – 1820-ті, XII – 1830-ті, XIII – 1840-ві рр. Це дало змогу виділити особові імена залежно від особливостей їхнього функціонування та питомої ваги. Загалом було проаналізовано 224 чоловічих імені (3116 ім'явжитків) та 129 жіночих імен (1336 ім'явжитків).

За походженням усі особові імена греків-урумів представлено трьома основними групами: загальнохристиянські, грецькі та східні (переважно тюркські). Основу урумського антропонімікону становлять канонічні оніми – близько 51% чоловічих імен (92% ім'явжитків) та 64% жіночих імен (85% ім'явжитків). Імена грецької народної традиції становлять близько 29% чоловічих імен (2,7% ім'явжитків) та 22% жіночих імен (8,5% ім'явжитків). Незважаючи на досить високий для цієї групи греків показник імен грецького походження, частотність їх використання залишається низькою протягом усіх досліджуваних часових зрізів. Останню частину урумського антропонімікону складають імена тюркського походження – близько 20% чоловічих імен (5% ім'явжитків) та 14% жіночих імен (6% ім'явжитків).

Репертуар особових імен та частотність (широковживаність) їх використання різняться з кожним часовим зрізом, що безумовно свідчить про динаміку іменника греків-урумів під впливом інших антропонімічних систем.

Отже, частотний десяток онімів у першому часовому зрізі (1720-ті рр.) представлено такими чоловічими іменами: Афендик, Василь, Дмитрій, Жантемир, Параскева, Сарбей, Ставрл, Тодор, Тохтар, Федор. Оскільки не всі ревізії реєстри мали відомості про жінок, чисельність імен в кожному зрізі значно менша за чоловічі. Таким чином, репертуар жіночих

Є.І. Бадасен
(Маріуполь)

УДК 811.14'06'373.231(043)

ДИНАМІКА ІМЕННИКА ГРЕКІВ-УРУМІВ У ПОЛІЕТНІЧНОМУ ОНІМНОМУ ПРОСТОРІ

Ім'я, як говорить М.Тріандафілідіс [5, с. 3], супроводжує людину немов тінь від самого її народження і до смерті. За допомогою імені людина визначається в суспільстві. Окрім цього, ім'я може нести в собі інформацію про історію, культуру, традиції та мовні особливості його носіїв. А це означає, що онімна лексика є цінним лінгвокультурним матеріалом і тому заслуговує на нашу увагу. Особливий інтерес викликають антропонімічні системи малих етнічних груп. Однією з таких груп є греки, які з 1778 р. проживають на території Приазов'я.

Серед приазовських греків більше половини становлять уруми (тюркомовні греки). Уруми є корінним і головним населенням заснованих ними 22 грецьких сіл на землях Приазов'я та міста Маріуполя. Друга частина представлена румеями, котрі, на відміну від урумів, говорять мовою, близькою до північних діалектів новогрецької мови [1; с. 6].

Однак, незважаючи на те, що приазовські греки за мовною ознакою представлені двома групами, історичні події та постійні контакти призвели до взаємодії румейської та урумської мовних стихій, що безумовно знайшло свій відбиток в їх ономастиконі.

Онімний простір приазовських греків не можна вважати повністю дослідженим, незважаючи на значні наукові успіхи у вивченні топонімів (праці Є.С. Отіна), прізвищ та родових прізвиськ (вуличних прізвищ) урумів та румей (праці В.О. Кравченко). Особові імена греків Приазов'я досі лишилися поза увагою лінгвістів, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Предметом дослідження послужили особові імена греків-урумів. Усебічне вивчення особових імен приазовських греків (походження, історія розвитку, сучасний стан) надасть змогу проаналізувати кількісний і якісний склад іменника урумів, дозволить виявити їх специфічні особливості і ознаки, дослідити їх динаміку і взаємодію з іншими антропонімічними системами з кінця XVIII століття.

Матеріал для дослідження особових імен греків-урумів дібраний із Ревізьких реєстрів с. Анадоль 1835 р., 1850 р. (яке було засновано значно пізніше у 1829 р. і тому має ревізькі відомості лише за 1835 р. та 1850 р.), с. Бешево 1782 р., 1811 р., 1835 р., с. Богатир 1782 р., 1811 р., с. Мангуш 1782 р., с. Новий

омонимов, вызывает ряд возражений. Игнорируются такие факторы, как возможность «выдвижения» словоформы в позицию по принципу функциональной эквивалентности, ее способность к полифункциональности, влияние на нее семантики синтаксической позиции и дистрибуции, требования позиции к форме репрезентанта. В результате чего транспонированный элемент на основании его внешних, приобретенных в новой позиции признаков зачисляется в разряд межчастеречных омонимов относительно своего исходного коррелята. Полифункциональность на уровне ЧП безосновательно выдается за переходность на уровне ЧР, что позволяет исследователям обнаруживать у одного слова по 5-7 межчастеречных омонимов (см. [3; 4; 8]).

Между тем способность большинства словоформ к полифункциональности учеными замечена давно. Еще А.А. Потебня обращал внимание на свойства инфинитива «выдвигаться» на место подлежащего, но при этом «неопределенное наклонение», по справедливому мнению ученого, «имеет все-таки глагольное, а не именное значение» [14, с. 342]. Однако в силу недостаточного учета свойств синтаксической позиции («синтаксически значимое место, которому присущ определенный функционально-семантический потенциал в предложении как структурно-смысловом целом» [11, с. 245]), а также неразграничения специализированных и неспециализированных словоформ в этих позициях до сих пор многие случаи полифункциональности выдаются за межчастеречную омонимию. Потому лексико-грамматический статус неспециализированных репрезентантов позиционного статуса предложений продолжает обсуждаться.

Целесообразность введения в лингвистический обиход понятия синтаксической специализации аргументируем тремя взаимосвязанными внутриязыковыми фактами: 1) язык располагает исчислимым набором формальных элементов, в том числе ЧР и ЧП, которые представляются в значительно большем количестве комбинаций в соответствии с закономерностями формирования структуры высказывания; 2) большинство словоформ характеризуется полифункциональностью, что обуславливает функционирование их в качестве специализированных (морфологизованных, прототипичных, адекватных) или в качестве неспециализированных (неморфологизованных, непрототипичных, неадекватных) единиц; полифункциональность словоформ обеспечивает многообразие способов выражения того или иного ЧП, в частности сказуемого двусоставного предложения и ГЧ БП; 3) для

выражения «сказуемости» (модально-временного признака) адекватной является спрягаемая форма глагола, где этот признак передается синтетически, у нефинитной формы предикативность выражается связочным (эксплицитным / имплицитным) или вспомогательным глаголом.

Синтаксические позиции заполняются весьма разнообразно, благодаря тому что они могут быть представлены ЧП (не ЧР!) и аналитического типа. Позиция предиката (под этим термином объединяем сказуемое и ГЧ БП) имеет свою структурную организацию – одночастную (простое глагольное сказуемое / простой ГЧ БП) или двухчастную (составное глагольное или именное сказуемое / составной или именной ГЧ БП). Последняя включает две субпозиции – субпозицию связки и субпозицию присвязочной части (термин субпозиция обоснован В.В. Лушай [11, с. 67]). Способы выражения составного именного сказуемого и ГЧ БП подробно описаны в работах А.А. Шахматова, А.М. Пешковского, Е.М. Галкиной-Федорук, П.А. Леканта и др. Однако важно выявить не только представительство, но и закономерности вхождения различных единиц в предикативное ядро БП на фоне личных двусоставных предложений (ЛП). Одна из закономерностей такова, что неспрягаемый репрезентант (неспециализированная словоформа или комплекс) приспособлен только к присвязочной субпозиции.

Наблюдения над заместителями присвязочной субпозиции сказуемого в ЛП показывают, что словоформы никогда не утрачивают своей исконной частеречной принадлежности, хотя значительная их часть другую функцию уже не выполняет, например: Обстоятельства русской жизни всегда были плачевны и неестественны (В. Ерофеев) – прилагательные в краткой форме; Утро вечера мудренее (посл.) – прилагательное в сравнительной степени, представляющие одновременно структурную и функциональную периферию имени прилагательного как ЧР. Значит, присвязочная субпозиция не имеет силы менять лексико-грамматический статус ее репрезентанта, и это должно касаться не только ЛП (ср. один из аргументов А.А. Камыниной против выведения предикативов в самостоятельную ЧР: «Употребление при связке не изменяет частеречной принадлежности словоформы» [5, с. 23]).

С позиций концепции функциональной эквивалентности, развиваемой В.В. Лушай, очевидно, что не только лексическое, но и категориальное значение словоформы, употребленной в качестве функционального эквивалента другой словоформы, специализированной для данной синтаксической функции, не меняется, а только нейтрализируется в той или иной степени.

7. Иванов В.В. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края. – Харьков: Издание Харьковского Губернского Статистического Комитета, 1898. – Т. 1 – 1012 с.
8. Максимович М. Дні та місяці українського селянина / Упоряд., пер. з рос. В. Гнатюка. – К.: Обереги, 2002. – 189 с.
9. Новикова М.П. Коментар // Українські замовляння. – К.: Дніпро, 1993 – С.199 – 305.
10. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1975. – 775 с.
11. Українські замовляння / Упор. М.Н. Москаленко, авт. передм. М.О. Новикова. – К.: Дніпро, 1993. – 309 с.
12. Українські чари / Упоряд. О.М. Таланчук. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 1994. – 96 с.
13. Швидкий С. Народна медицина Південної Слобожанщини. – Слов'янськ, СДП, 2000. – 164 с.

АНОТАЦІЯ

Швидкий С.М. Вокатив як засіб вираження магично-містичної функції слова у лікувальних замовляннях Української Слобожанщини

У статті досліджується вокатив як засіб вираження магично-містичної функції слова у лікувальних замовляннях Української Слобожанщини.

Ключові слова: вокатив, замовляння, хвороба, персонаж.

АННОТАЦИЯ

Швидкий С.Н. Вокатив как способ выражения магично-мистической функции слова в лечебных заговорах Украинской Слобожанщины

В статье исследуется вокатив как способ выражения магично-мистической функции слова в лечебных заговорах Украинской Слобожанщины.

Ключевые слова: вокатив, заговор, болезнь, персонаж.

SUMMARY

Shvydkyi S. M. Vocative as a means of magically-mystical expression of a word's function in oral treating spells of Sloboghan Ukraine

Vocative as a means of magically-mystical expression of a word's function in oral treating spells of Sloboghan Ukraine is researched in the article.

Key words: vocative, spell, illness, character.

ішли люде до церкви, а з церкви – додому, випадайте, черві, до долу» [6, с.15].

Вважають, що більма можна позбутися за допомогою волів, наприклад: «Воли-буйволи, ідіть до мене більма зганяти, рогами здійсмати, хвостами замітати, очам просвітлості дати».

Провідними персонажами в замовляннях часто виступають звертання Бог, Божа Матір, християнські святі: «Господи, поможи от крові шептати...» [7, с.35], «Господи, милостивий, довготерпеливий, многомилостивий» [1, с.186], «Присвятая Богородиця, великая помощница, святей Миколай угодник, скорый помощник, святей апостоли, станьте на помочи. Київські, Охтирські, Печерські, Святогірські, святей Митрофан Вороніжський, великий поморнику...» [7, с.35], «Іоане Хрестителю, хрестивший Духом Святым і водою...» [12, с.37], «... Пресвята Богородице, йди на поміч. Пречиста Матушка святая, приступи...» [13, с.120], «Первим разом, Господнім часом. Великий Помощник, поможи мені от уроків...» [13, с.121], «Всемогуша Божа Мати, поможи мені бешиху зігнати...» [13, с.124].

Нами зафіксовано тексти замовлянь, у яких наявні звертання до міфологічних персонажів, які, за народними уявленнями, викликають у дітей плач, безсоння, наприклад: «Ви *крикливці*, ви *плаксивці*, підіть у верх, а на мою дитину пішли, господи, сон да дрімоти» [2, с.3].

Отже, вокативи моделюють основну частину проаналізованих замовлянь, які побудовані за певними схемами, що виявляється і простежується на персонажному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко В. Етнографический очерк народного быта Екатеринославского края. – Екатеринославль: Типография Губернского Земства, 1905. – 144 с.
2. Ветухов А.В. Из этнографических материалов по Харьковской губернии. – Харьков: Тип. «Печатное дело», 1905. – 7 с.
3. Ветухов А.В. Заговоры, заклинания, обереги и другие виды народного врачевания, основанные на вере в силу слова: Из истории мысли. – Варшава: Тип. учеб. округа, 1907, Вып. 1-2. – 522, VII с.
4. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища шк., 1985. – 360 с.
5. Даль В.И. О повериях, суевериях и предрассудках русского народа. – С.Пб.: Изд-во «Литера», 1996. – 480 с.
6. Ефименко П. Сборник малороссийских заклинаний. – М.: Об-во Истории и Древностей Российских при Московском университете, 1874. Кн 1. 76 е., разд. паг.

Функциональный эквивалент (словоформа в несвойственной позиции) отличается тем, что не свободен в своих проявлениях. На него наслаивается синтаксическая семантика позиции, т. е. в присвязочной субпозиции сказуемого или ГЧ БП нефинитные словоформы, подчиняясь требованиям внутрипозиционных связей и отношений, закрепляются в определенной форме. Для репрезентанта такой субпозиции в составе БП эта форма характеризуется как наиболее отвлеченная от показателей согласовательных связей. По аналогии с глагольными, ими оказались формы среднего рода кратких адъективов и кратких причастий: Ему всегда было в общем-то неплохо, всегда было организовано и ровно, но так хорошо, как сейчас, ему не было, пожалуй, с детства (В. Аксенов). Для субстантивов – это одна из падежных или предложно-падежных форм, поддерживаемых безличной формой связочного глагола: Не время было для выступлений (А. Солженицын); В нашем овраге без перемен (В. Некрасов); И тут уж не до сна тебе, философ!.. (Л. Филатов) и др.

Присвязочная субпозиция и ЛП, и БП, благодаря своей репрезентант-вместимости, одинаково свободно заполняется знаками различной степени сложности, например: 1) двусоставные: Мир не без добрых людей; Счастье – это когда нет уже никаких желаний... (А. Платонов), 2) односоставные безличные: Речушка давно обмелела, там теперь не выше колена (Н. Гейнце); Ба, да здесь как на Северном полюсе! (из разг.), Стало мне так, будто все дороги на свете в один конец сошлись (М. Пришвин).

Финитные словоформы в коррелирующих парах ЛП и БП выступают как функционально самодостаточные омосинтаксемы (термин В.В. Лушай [11, с. 141]) полифункциональной словоформы: одна и та же словоформа в разных синтаксических позициях. Они являются специализированными словоформами для этих позиций – «адекватными знаками». Репрезентанты именного типа в этих же позициях проявляют себя только как функциональные эквиваленты Vf, т.е. $\approx Vf3s$, так как в реализациях на временной оси нуждаются в глагольной поддержке. Следовательно, к «лучшим образцам» класса предикатов их отнести нельзя. Свое «фамильное сходство» с прототипом они подтверждают через связку. Если учитывать соотношение структуры и функции аналитического сказуемого / ГЧ БП, то необходимо признать, что присвязочная часть – функциональный аналог основы слова как выразителя лексического значения, связочный глагол – функциональный аналог флексии как выразителя грамматического значения.

Межпозиционная синтагматическая связь осуществляется через связочный глагол. Субпозиция связки весьма ограничена в репрезентационных возможностях (по аналогии с флексией), присвяточная субпозиция практически не ограничена в этом отношении (по аналогии с основной слова). В ней обнаруживаются словоформы всех знаменательных ЧР, а также комплексы различной степени сложности. Отсутствие связочного глагола в форме настоящего времени не есть отсутствие его субпозиции. Сформировавшиеся в языке-структуре модели (N1 - $\approx$ Vf для двусоставных с неморфологизованным сказуемым и $\approx$ Vf3s для БП с неморфологизованным ГЧ) обнаруживают в языке-функции как узואальное, так и окказиональное наполнение. Семантическая схема синтаксических коррелятов: <то-то было/ будет таково> и <(там-то, тому-то, с тем-то) было/ будет таково> – отражает наиболее общую содержательную сущность моделей. Подтвержденная таким образом их функциональная непервичность позволяет предположить, что в результате заполнения позиции ГЧ БП нефинитными словоформами (по аналогии с финитными) мы имеем дело с функционально-синтаксической деривацией исходной словоформы, т.е. не с переходностью в иную ЧР, а с выдвинутым в иную (родственную) синтаксическую позицию без изменения частеречной принадлежности. При этом полифункциональные словоформы-репрезентанты участвуют в создании омосинтаксемных пар или рядов, т.е. систематизируются на уровне функциональной парадигмы.

Краткие причастия и краткие адъективы как словоформы неполной специализации реализуются в омосинтаксемной парной корреляции: Помещение (было/ будет) убрано/нарядно (Adj $\approx$ Vf, т.к. есть противочлен – подлежащее); В помещении (было/ будет) убрано/нарядно (Adj $\approx$ Vf3s, т.к. позиция подлежащего закрыта).

Номинативно-субстантивные словоформы могут иметь многочисленную функциональную парадигму. Рассмотрим это на примере субстантива пора, омосинтаксемный ряд которого состоит из пяти омосинтаксем:

(1) Пришла пора (N1 - Vf): она влюбилась (Пушкин); (2) Ранняя пора, а мы уже на ногах (N1); (3) Весна – голодная пора (Даль) (N1 - $\approx$ Vf); (4) ...пора бы уж отдохнуть да тебе передать и счетные книги и весь дом ($\approx$ N1 - $\approx$ Vf) (Пушкин); (5) Хоть с пустой сумой, а пора ($\approx$ Vf3s) домой (Л. Филатов).

При этом лишь синтаксемы (1) и (2) содержат весь комплекс лексико-грамматических показателей номинатива в полной симметрии с занимаемым местом, т.е. как специализированная для этой позиции словоформа. В остальных функциях пора

Дуб – дерево замовлянь, з яким людина може «побрататися – посвататися», у якого є діти, наприклад: «...Дубе, дубе Ладимарю! Бачу тебе через гори, через води! Посватаємось, побратаємось!..» [12, с.55], «Дубе, дубе! Ти чорний: у тебе, дубе, біла береза, у тебе дубочка-синочки, а у березочки дочки. Тобі, дуб і береза, шуміть та густі, а родженому, хрещеному рабу Божію (ім'я) спати та рости» [12, с.65], «Дубе, дубе, Василю, у мене – син, а в тебе – дочка. Давай свататися, брататися. Возьми собі ніжниці, крикливиці, подумані, погадані, із'їджені новонародженого, молитвеного (ім'я)» [13, с.127].

Дуб ніколи й ніде не уособлює зловісний світ. Він маніфестує універсальну силу над хворобами. «Дубе, дубе, дубе. Удушу тебе, задушу тебе, з'їм тебе зо здром, з корінням, з насінням» (тричі). Великим і вказівним пальцями придавляють хворе місце на шії [13, с.126].

2. Кущі: калина, малина, шипшина, горобина, бузина: «Добрідень тобі, бузино! Чи сколов брат брата?» – «Сколов». – «Який суд судили?» – «Затреться, заметься, та й так минеться» [12, с.8].

3. Трави і квіти: рута, барвінок, кропива: Прочитати «Отче наш», а потім: «Матушка – крапівушка, святоє дерево, єсть у мене раб Божий (ім'я), єсть у нього на зубах черві, а ти оних виведі, а єжелі не виведеш, то я тебе видушу...» [13, с.130].

В обмін на одужання, на заспокоєння хворого органа – обіцянка не чіпати, не їсти, не палити, не ламати, не рубити, охороняти.

Вокативи в таких замовляннях можуть бути одно- й багатоскладові («Візьми, береза, своє, а віддай моє»; «Осина, осина, возьми мою тресину, дай мені леготу»).

Звертання до тварин притаманні усім слов'янським традиціям. Зазвичай замовляння промовляють, коли побачать журавля, упіймають рака, крота, коли приходять до курника, тобто, як і у випадку з рослинами, реально присутні ті персонажі, до яких звертається хворий чи знахар, наприклад: «Мишка, мишка, на тобі зуб кістяний, а мені дай залізний» [12, с.78], «Кури рябі, кури сірі, кури чорні, кури білі, візьміть крики від хрещеного, народженого раба Божия, хлопчика (дівчинки) (ім'я), та віддайте йому (їй) ваш сон» [13, с.127]. Іноді в тексті замовляння звертаються до різних птахів одночасно, наприклад: «Добрий вечір, кури-курятниці, гуси-гусятниці, вутки-вутятниці!..» [12, с.66].

Хворі на лихоманку намагаються віддати її раку: «Пливи, раче, за водою, бери трясцю за собою» [5, с.79].

При лікуванні зубного болю звертаються до хробака, який, за народними уявленнями, точить зуб, наприклад: «У неділю рано

коріння, біле каміння: умий сего хрещеного, чисто вчиненого від гніву, ненависті і від усякого лиха» [9, с.133].

Поняття про «водицу-царіцу» сформувалося завдяки християнським та язичеським уявленням. Контамінацію таких вірувань визначав образ райської ріки, води в Едемі.

В українців вода жива, свята може позначатися такими номенами, як Олена, Уляна. Ім'я Уляна пов'язують з поняттям «хвиля». Вода Оляна, ймовірно, асоціюють з ім'ям святої Олени, матері візантійського імператора Константина Великого: «Господи Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй нас, амінь. Здоров, земля Тетяно, а вода Оляна! Благослови мене, Господи, водиці набрати рабу Божому (ім'я)» [7, с.193], «...Добрідень, колодязю Іване і зрубе Авраме, а водо Уляно, а земле Тетяно! Я не прийшов води брать, я прийшов помочи прохать. Наповняйте луга і берега, креміння і коріння, наповняйте червоної масті збором в черхах і в вимені» [11, с.135-136], «Водо Єлено! Очищаєш луги і береги, очисти мене від усього злого, болісті й слабості» [11, с.132].

Позитивне начало в замовляннях має земля. А. Ветухов приводить лікувальну формулу, яка генетично виникла з обряду каяття землі: «Вибач мені, матінко земля, в чому згрішив; – каже людина, нахилиючись до землі й випрямляючись таким чином від вивиху» [3, с.96].

Земля – один із значних елементів просторового коду замовлянь.

У ролі місця висилки нечисті земля виступає найчастіше. При цьому особливий міфологічний забарвленості їй надають епітети «чудна», «чорна», «чужа» тощо.

В українській народній лікувальній традиції є поширеними замовляння, у яких хворий звертається до певної рослини з проханням чи погрозою. Рослину просять врятувати, допомогти, взяти на себе, з'їсти, утримати біль, хворобу.

У замовляннях ботанічні символи, на нашу думку, можна диференціювати за трьома групами:

1. Дерев: дуб, береза, явір, верба, горобина, наприклад: «Рябіна, рябіна! Возьми свою зубну боль. Отнині і до віку не буду тебе їсти» [13, с.131], «Березо, березо! Ти біла: у тебе, березо, чорний дуб...» [12, с.65].

Дуб – священне дерево слов'ян, часто уособлює будь-яке дерево предків, найпоширеніше втілення ідеї світового дерева, предмет спеціального культу. Серед замовних дерев дуб безсумнівно домінує, ніколи не фігурує в утилітарній формі. Дуб у замовляннях – не так рослина, як місце, символ, частіше топографічний, ніж ботанічний. Це середина земного царства чи концентричної моделі світобудови.

выступает как «транспонированная значимость того же знака» [6, с. 87]); синтаксемы (3), (4), (5) реализуются в предикативной функции разных структурных схем с несовпадающими параметрами, обусловленными дистрибуцией: (3) – согласуемый с подлежащим именной присвяточный компонент аналитического сказуемого; (4) – в структурной схеме с некоординированными ГЧ $\approx N1 - \approx Vf$; (5) – производное от синтаксемы (4) как результат модификации конструкции через эллипсис инфинитивной словоформы, предикативное ядро БП именного типа $\approx Vf3S$.

Учет закономерностей функционирования языковых знаков по принципу функциональной эквивалентности требует признать важнейшим параметр «степень специализации словоформы в занимаемой синтаксической позиции». Тогда частеречную принадлежность логичнее обсуждать с учетом ее «неадекватности», «непрототипичности» в соответствующей позиции, в связи с чем закономерно поставить под сомнение целесообразность выделения ряда новых самостоятельных частей речи в русском языке.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабайцева В.В. Явления переходности в грамматике русского языка / В.В. Бабайцева. – М.: Дрофа, 2000. – 640 с.
2. Бабайцева В.В. Понятие о функциональных омонимах / В.В. Бабайцева // Русская словесность. – 2003. – № 6. – С. 34-39.
3. Высоцкая Н.В. Морфологический статус и синтаксические функции слова „ничего” / Н.В. Высоцкая // Рус. яз. в школе. – 1992. – №2. – С. 40-42.
4. Ефремова Т.Ф. Толковый словарь служебных частей речи русского языка / Т.Ф. Ефремова. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2004. – 814 с.
5. Камынина А.А. Современный русский язык. Морфология: учеб. пособие / А.А. Камынина. – М.: МГУ, 1999. – 240 с.
6. Карцевский С. Об асимметричном дуализме лингвистического знака / С. Карцевский // Звегинцев В.А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. Ч. II. – М.: Просвещение, 1965. – С. 85-90.
7. Ким О.М. Транспозиция на уровне частей речи и явления омонимии в современном русском языке / О.М. Ким. – Ташкент, 1978. – 385 с.
8. Ким О.М. Словарь грамматических омонимов русского языка / О.М. Ким. – М.: ООО «Изд-во Астрель», 2004. – 842 с.
9. Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая: К теории частей речи / Е. Курилович //

- Курилович Е. Очерки по лингвистике. – М.: Изд-во иностр. лит., 1962. – С. 57-70.
10. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 685 с.
11. Лушай В.В. Заполнение позиционного состава предложения по принципу функциональной эквивалентности: интроспективный анализ в русле экспликационной грамматики / В.В. Лушай. – Донецк: ДонГУ, 2010. – 255 с.
12. Общее языкознание. Внутренняя структура языка / Отв. ред. член-кор. АН СССР Б.А. Серебренников. – М.: Наука, 1972. – 566 с.
13. Переходность и синкретизм в языке и речи: Межвузовский сборник научных трудов. – М.: Изд-во «Прометей» МПГУ им. В.И. Ленина, 1991. – 267 с.
14. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня // Т. I-II. – М.: Учпедгиз, 1958. – 536 с.

АНОТАЦІЯ

Курмакаєва Н.П. Заповнення предикатної позиції за принципом функціональної еквівалентності (на матеріалі особових і безособових речень)

Виявлено особливості заповнення граматичного ядра речень спеціалізованими і неспеціалізованими одиницями; уточнено ступінь омонімічності словоформ в особових і безособових корелятах; з'ясовано типологію їхніх системних зв'язків; охарактеризовано репрезентант-вміщення при зв'язковій субпозиції аналітичного предиката.

Ключові слова: спеціалізовані та неспеціалізовані словоформи, функціональна еквівалентність, функціональна парадигма, омосинтаксеми.

АННОТАЦИЯ

Курмакаева Н.П. Заполнение предикатной позиции по принципу функциональной эквивалентности (на материале личных и безличных предложений)

Выявлены закономерности заполнения грамматического ядра предложений специализированными и неспециализированными единицами; уточнена степень омонимичности словоформ в личных и безличных коррелятах; установлена типология их системных связей; охарактеризована репрезентант-вместимость присвязочной субпозиции аналитического предиката.

Ключевые слова: специализированные и неспециализированные словоформы; функциональная эквивалентность; функциональная парадигма, омосинтаксеми.

текстів – ритуальне очищення, прагнення позбутися хвороби, наприклад: «Водо Олено, очищаєш луги й береги, очисти мене від всього злого, від хвороби й слабості».

Застосування води в лікувальній магії передбачало реальну підставу. Якщо вода мала властивість змивати бруд, то за законом імітативної магії, вона так само могла очистити людину від хвороби, і за аналогією в ній шукали зцілення майже від усіх недуг, наприклад: «Помагаєш ти, вода явлена, очищаєш ти, вода явлена, і луги, берега і середину! Очищай ти, вода явлена, народженого від призору продуманого, погаданого, зустрічного, водяного, вітряного, жіноцького, парубоцького, дівоцького!» [12, с.56]. Замовляння, у яких наявні звернення до води, можна поділити за призначенням на групи: 1) цілющі – від різних хвороб людини; 2) на вигнання нечистої сили – «від уроків» тощо; 3) за неоднорідністю форми (від розгорнутих до редульованих варіантів). До води звертаються з проханням: щодо обмивання, очищення від хвороби, шкоди («як ти сама себе очищаєш, так же і смий...»); про невелювання злих чар («як ти латирь-камень розбивала...»).

В інваріантній схемі в замовляннях-проханнях про допомогу маніфестує ланцюжок з декількох однорідних найменувань: востощниця; красная дівка; Божа угодниця; Божая помішниця тощо.

Аналіз структури, у якій описано походження, витoki води, дозволяє вважати такі замовляння космологічними текстами. Вода бере свій початок на небі, рухається з гори до низу: з-під красного сонця, з-під ясного місяця, з-під ясних зір.

Неабиякою популярністю в лікувальній магії слобожан користувалася «наговорена» вода, тобто та, над якою знахарка проказувала замовляння. Її застосовували при лікуванні найрізноманітніших захворювань: при «захворюванні пристріту» і «вроків»; «вимиванні ляку», «захворюванні бабиць», вона була необхідним атрибутом при лікуванні від укусу гадюки, тобто набула широкого вживання в народній педіатрії та акушерстві тощо.

В окремих випадках потрібно було брати «цілу», «непачу» воду, тобто набрану до сходу сонця, в інших – «живу», тобто джерельну воду, наприклад: «Здравствуй, вода Ульяна і земля Титяна, я пришла до тебе води набрать і здоров'я набрать» [7, с.34].

Замовляння, що тяжіють до книжної традиції, виявляють вплив апокрифічної літератури. Власні імена в них (як реальні, так і вигадані), вочевидь, мають східне походження – Салтан-ріка, ріка Йордан: «Водичко-йорданичко! Вмиваєш луги-береги,

приурочені до ранкової зорі (звідси, на нашу думку, й постійне її найменування «заряница»)» [9, с.202]. Наприклад: «Заря – заряница, красная девица, полуночица. В поле – заяц, в море – камень, на дне – лимарь. Покрой ти, зарница, мої зуби скорбні своєю фатою от проклятого лимаря, за твоїм покровом уцелюєт мої зуби. Враг, лимарь, откачнись от меня, а если будеш гризть мої белие зуби, сокрою тебя в безни преисподние. Слово мойо крепко» [13, с.130].

Тому можна припустити, що «зорі» – не зірки, а планети, які виразно видно саме при заході та при сході сонця.

Зорю просять зняти горлицю – хворобу горла: «Заря-заряница, красная девица, зними з раби Божої (ім'я) горлицю, понеси її в ліс на осину на саму вершину, хай її вітром вб'є. Амінь» [13, с.126].

Зорі в замовляннях – жіночі й «молодші» божества порівняно з місяцем. Це не означає, що їхня магічна сила слабша, хоча вона обмеженіша, «спеціалізована». Якщо місяць часто виконує свою магічну роль наодинці, то зорі найчастіше діють разом: з місяцем, а іноді ще й з сонцем.

Безсилля людини перед природою на ранніх стадіях культури породило почуття залежності, що виражалось в подвійному ставленні до вогню: поклоніння й водночас страх.

До вогню звертаються в тих випадках, коли є шкіряні прояви хвороби, висип, жар чи опік, наприклад: «Вогонь по воді, на швидкій ріці, на хворому тілі. Вийди із рота, із миря. Иди собі на очерета, на болота, там стоїть корабель. Иди на дно, як він іде» [13, с.126], «Огні, ангели і архангели: і палаєш, і потуляєш; потуши народженному, хрещеному, молитвенному рабу Божому Івану бех і бешиху, і пожарну, і пристрітну» [11, с.115].

Замовляння, у яких простежено магічно-лікувальну функцію вогню, дозволяють припустити, що збереження залишків культури вогню властиве ще з давен-давен.

Вода з найдавніших часів мала неабияке місце в лікувальній магії. Це зумовлено тією роллю, яку вона відігравала в житті народу, її реальними властивостями, наскрізь суперечливими. По-перше, цілюща, животворна сила, основа всього живого на землі, по-друге – грізна, руйнівна стихія. Але основне її призначення вбачали у зціленні хворого, наприклад: «Вода бігуча, вода котюча і вода Йорданська береги потопила і луги поломила, народженому, молитвяному, хрещеному (ім'я) уроки отходила, а уроки водяні, вітряні і прорізні. Во віки віков. Амінь» [7, с.35].

Нерозуміння сутності властивостей, невміння пояснити їх породило в світоглядних уявленнях наших предків почуття страху перед невідомою й таємничою силою води, викликало до життя низку пов'язаних з нею обрядів. Основна думка таких

SUMMARY

Kurmakaeva N.P. Completion of predicate position according to the functional equivalence principle (on the material of personal and impersonal sentences)

The author of the article tries to establish the peculiarities of completion of sentence grammatical centre by specialized and nonspecialized units. Due attention is paid to the level of wordforms homonymy in personal and impersonal correlations. As a result the typology of their system connections has been put up with regard to the representation of copula subposition of analytical predicate.

Key words: specialized and nonspecialized wordforms, functional equivalence, functional paradigm, homonymous syntaxeme.

*A.O. Найрулін
(Луганськ)*

УДК 811.161.2'371'06 (043.3)

**ПРАГМАЛІНГВАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ МОВНОЇ
СЕМАНТИКИ В ЕПІСТОЛЯРНОМУ ТЕКСТІ**

Важливим методологічним орієнтиром сучасної гуманітарної науки є концепція діалогічності М. М. Бахтіна, „що вплинула на весь наступний розвиток світової теорії літератури, текстології й комунікативної лінгвістики” [12, с. 587]. При тому діалогічність розглядаємо у двох аспектах: загальногуманітарному й прагмалінгвальному. У першому – коли йдеться про діалог між мовою й культурою, мовою й наукою, мовою й літературою тощо, тобто про те, що поширено „на ряд аспектів комунікативного процесу й пізнання в цілому” [Там само]. У другому – коли йдеться про діалогічність або двобічність як дискурсивну (лінгвостилістичну) особливість окремих текстів, наприклад, епістолярних. У цьому випадку слід говорити про комунікативну взаємодію, яка, „є предметом окремої галузі комунікативної лінгвістики – лінгвопрагматики, що досліджує використання й функціонування мовних знаків у процесі комунікації у взаємозв'язку з інтерактивністю його суб'єктів (мовця й адресата), їхніми особливостями й самою ситуацією спілкування” [Там само, с. 610].

Прагмалінгвальна проблематика пов'язана з феноменом дискурсу – Г. Н. Ліч, Г. Грубер, з проблемою значення при мовленнєвій взаємодії – Дж. Томас; з етнолінгвістичними та лінгвокультурологічними питаннями – В. Бублітц, Б. Лавал; з аксіологічними аспектами дослідження – Т. А. Космеда; з теорією й практикою комунікативної лінгвістики – Ф. С. Бацевич, О. О. Селіванова та ін.

Отже, проблему пропонованої статті актуалізовано перш за все її прагмалінгвальним спрямуванням, оскільки, як зазначає А. С. Зеленько, „прагматика... – ще один аспект ... мовознавства, що вивчає функціонування мовних явищ у мовленні, саме мовних явищ стосовно позамовних чинників, бо мовою користуються люди. Прагматика охопила численні проблеми, що вивчалися раніше риторикою й стилістикою, теорією й типологією мовлення й мовленнєвої діяльності, теорією комунікації й функціональних стилів, соціолінгвістикою, психолінгвістикою, а тепер теорією дискурсу тощо. У даному випадку прагматика стикається з проблематикою конотації (підкреслення наше – Н.А.)” [6, с. 199]. Важливо, що прагмалінгвальний аспект дослідження тісно пов'язаний ще й з культурологічним (оскільки, на думку В. Бублітца (W. Bublitz), мовленнєву поведінку людини значною мірою визначають культурні традиції суспільства; усі види діяльності людей, зокрема й комунікативна діяльність членів лінгвокультурної спільноти, становлять інтеракціональну частину культури [16]). Тому виходячи із зазначеного, констатуємо, що вивчення лінгвостилістичних особливостей письмennyцького епістолярію неможливе без аналізу конотативних особливостей (конотацій).

Метою нашої розвідки є деякі теоретичні узагальнення про виявлення прагмалінгвального компонента в епістолярному тексті шляхом аналізу проблематики теорії конотації.

Проблематика теорії конотації не є новою в мовознавстві й відбита в багатьох дослідженнях зарубіжних і вітчизняних лінгвістів, серед яких Л. Блумфілд, В. І. Шаховський, Ю. Д. Апресян, В. М. Телія, Дж. Тейлор, М. Кенні, В. І. Говердовський, О. О. Селіванова, Є. С. Отін, В. І. Манакін, О. О. Тараненко та ін.

Як бачимо, ця проблема була і є в центрі уваги багатьох дослідників, оскільки останнім часом неухильно зростає інтерес науковців до досліджень у галузі прагмалінгвістики, адже „конотація пов'язана з усіма емотивно-прагматичними аспектами тексту, які створюють його експресивне забарвлення” [8, с. 236]. А тому епістолярій з його елементами інтимізації, психологізації, емоційності, експресії, оцінки є, безумовно, вдячним матеріалом для дослідження конотативних особливостей у ньому, бо вони тут досить чітко окреслені. А історично-соціологічні та культурологічні чинники, пов'язані з життям і діяльністю письменника – автора листів, громадського діяча, забезпечують проникнення в суть справи.

Відомо, що „конотація (сер.-лат. *connotatio*, від *connoto* – маю додаткове значення) – емоційне, оцінне чи стилістичне забарвлення мовної одиниці узуального чи okazіонального

Тріада «зуби – мертві – місяць» у замовляннях постійна. Жодна «побутова» сучасна логіка цієї тріади не пояснить (незмінна «аргументація» замовлянь при звертанні до світу мертвих для порятунку від зубного болю). Мертві предки – володарі найвідповідальніших моментів у людському житті. Якщо так, то вони можуть забрати до себе й зубний біль (місяць тут фігурує і як володар мертвих, і як заступник – посередник між мертвими й живими). Отже, не зуби самі по собі пов'язані з місяцем, мертвими й «лабіринтним» світом, тому й найдавніші язичницькі молитви передбачали звернення до могутніх покровителів (і, насамперед, до мертвих): «Місяцю Ладимірю, ти був у Бога на том світі. Ти бачив мертвих людей, вони не п'ють і не їдять, у їх зуби не болять, не зудять, не шемлять. Дай, Бог, щоб у рожд'яного (ім'я) зуби не боліли, не крутили, не зуділи» [13, с. 129], «Місяцю Владіміру, у мертвих зуби болять? Ні. Пусть і в мене не болять» [13, с. 131].

Місяць у замовляннях – «ясний», але цей епітет означає не так світло, як царственне сяйво; не випадково лексему *місяць* часто супроводжує інший епітет – «золотий», тобто колір ієрархічного верховенства, який має священну семантику первісно фізичної, а згодом і міфологізованої природи.

Нами зафіксовано ще один постійний епітет – «високий» («високо літаєш»), що так само підтверджує верховенство місяця. Місяць посідає особливе місце понад усім язичницьким всесвітом, він – всевидець і всезнавець, князь і суддя, верховний жрець, провісник і ясновидець. Саме тому він знає і всю правду про світ та позасвіття; у такому, а не морально-християнському сенсі він «праведний»: «Молодий місяць, золотий рог, був ти на тому светі, відал моїх родітелей? Відал. У них зуби болять? Не болять. Спаси, Господі, раба Божого (ім'я)» [13, с. 131].

У ієрархічній системі небесних світил особливе місце відводять зорі. Звертаючись до зорі, найчастіше просили забрати безсоння й дати сон: «Заря зарніца, красная дівица: заря раня, заря пізня, возьми мої крикливці і мої сонливці, понеси у чисте поле, у темні ліса. Там вам не гуляти і розкошувати, новорожденному, хрищенному і молитвянному младенцю (ім'я) спати» [7, с. 492], «Заря-заряница, красная девица, утренняя Ирина, Дар'я полуденна, прідите, беріте денной крік і полуденний полукрік, отнесіте его в тьомніе леса, в далькіе края, за сінее море, за жолтіе пескі. Во імя Отца і Сина. Амінь» [13, с. 127].

На думку М.Новикової: «У замовляннях – це не зірки взагалі, не зоряне небо, а зірки – особні іпостасі. Часто це «зоряна трійця: три зірки, диференційовані або в часі («вечірня», «світова», «полунощная»), або за станом, над яким вони владарюють («нудна», «привітна», «печальна»). Зірки

з надією заручитися підтримкою, отримати сприяння в лікуванні від туберкульозу, зубної болі, ревматизму та інших захворювань: «Молодик, молодик, ти по небу ходиш, усіх святих бачиш, а в рождьонной, крещьонной, молітвенной (ім'я) болять зуби. Попросі у всіх святих, щоб зуби не боліли. Амінь» [13, с.130].

Місяць – магічна астральна сила, повновладний «князь» нічного світу. Його царственість виявляється через ознаку, як владика: «Місяц – владика, ти по небу блуждаєш, все звезды охраняєш, на дальніе гори восстанавлиєш, двумя зорями рожу запекаєш. Белая роза. Амінь. Розовая роза. Амінь. Красная роза. Амінь. Жолтая роза. Амінь. І в черной розе корень засихает, лист опадает, а роза пропадает на рождьонной, крещьонной (ім'я)» [13, с.126], «Місяцю молодой! Было вас три царі: один царь земной, другой – небесный, третий – водяной...» [2, с.2].

Зазвичай просять у місяця здоров'я, щастя та інших благ. Функцію звертання виконує вокатив, іноді ускладнений епітетом, який виражає добре, шанобливе ставлення до адресата, від якого чекають допомоги в лікуванні: «Молодий місяць, золотий ріг, був ти на тому світі, бачив багатьох батьків? Бачив. У них зуби не болят? Не болят. Спаси, Господі, раба Божого (ім'я)» [13, с.130].

Зацікавлення викликають лексичні варіанти до назв місяця. Разом з лексемою *місяць* (кличний відмінок – *місяцю*), зустрічаємо сему *молодик* (кличний відмінок – *молодиче*), тобто саме слово маніфестує звертання до молодого місяця, тому що важливою умовою лікувального обряду є час його проведення, фаза молодика: «Молодик. Молодик! Ти високий, я малий. Пособі мені зуби залічити. Амінь. Амінь. Амінь» [13, с.130], «Місяцю молодой...», «Молодик молодой...» [12, с.74 – 75].

Місяць називають князем, Ладимиром, Володимиром, Єрусалимом, Аврамом, Адамом – узвичаєними для народної словесності поетичними порівняннями: «Місяцю-Адаме, ім'я тобі Авраме! Дай тіла на ті кості; а як не даси, то прийми моці!» [8, с.31], «Молодий ти місяць, Володимирь...» [7, с.861], «Місяць, Володимирю, ти – на небесах, а ми – на землі. Мертвим не вставать, а вам зуби – не оживать» [13, с.129], «Місяцю Єрусалиме! Вас три брати: вовк у полі, жовтий камінь у морі. Як зійдеться та буде пить та гулять, тоді буде мою кість – зуби ламать» [12, с.74], «Місяць Авраме, де ти бував?...» [10, с.78], «Місяце Адаме! Був на тім світі...» [7, с.192].

Замовляння від зубного болю є космологічними. Саме в них фігурує «лабіринтна» світобудова, астральні символи. У таких замовляннях зуби асоціюються з мертвими, з царством мертвих (а тому з місяцем, князем).

характеру [Там само]. Тобто конотація являє собою нерозривний ланцюг емоційних, експресивних, оцінних, духовних, світоглядних компонентів, котрі створюють мовну картину, яку найглибше можна побачити саме в епістолярному тексті, оскільки в ньому якнайширше представлено панораму художнього світу й творчих шукань письменника; перед нами постає його епоха, його творча майстерня. У листуванні репрезентовано світське й літературне, а також родинне середовище адресанта, вимальовано портрети політичних персонажів; відчутно діалог споріднених душ. У листах знаходимо неоціненні свідчення поетичної „роботи душі“, відчуваємо психологію поетичної творчості, спостерігаємо за примхливим мерехтінням творчої уяви, асоціативним летом думки. Своєю суттю епістолярний доробок, як зауважує М. Х. Коцюбинська, – це непересічний художньо-психологічний феномен [7, с. 218]. Досліджуючи особливості конотації епістолярію письменника, ми ще раз по-новому розкриваємо його людське й мистецьке обличчя, його світоглядні позиції, бо весь прояв епістолярної класики „становить воістину неоціненний для розуміння епохи людини, мистецтва матеріал, об'єктивний у своїй суб'єктивності, навіть подекуди „сповідальності“, зумовлений історично й психологічно” [Там само].

Природа конотації є дещо завуальованою й прихованою, хоча значна кількість досліджень апелює до визначеності, конкретного вирішення цього питання. Як зауважує Л. В. Мельник, „неоднозначність у розумінні природи конотації відбита, зокрема, у численності синонімічних термінів. Семасіологи та стилісти оперують такими номінаціями, як „емоційне нашарування“, „експресивне забарвлення” (Д. Шмельов), „емотивне значення” (А. Новиков), „потенційні ознаки” (В. Гак), „приховані семи” (Р. Гінзбург), „лексичний фон” (Є. Верещагін, В. Костомаров), „стилістичне співзначення” (Ш. Баллі). Нарешті, за Л.Блумфілдом, конотація – будь-який відтінок смислу” [10, с. 1].

Щодо природи конотації, то важливим було і є твердження Л. Блумфілда про те, що конотації „важко відмежовувати від прямих денотативних значень” [4, с. 161]. Таку ж приблизно думку висловлює Є. Й. Шендельс, який наголошує, що конотативний зміст не можна відокремлювати від денотата [Цит. за: 11, с. 21]. На думку В. М. Манакіна, також слід розрізняти мовні й мовленнєві конотації: „перші є відносно стійкими, зрозумілими для носіїв мови”, другі „індивідуальні за природою, вони виникають у певних дискурсах” [9, с. 212-213]. Таку думку підтверджує подвійна соціально-індивідуальна природа конотації, про яку свого часу згадував В. І. Говердовський [5, с. 4]. Отже, природа самої конотації є суперечливою, з одного боку, вона мовна, а отже, соціальна, з іншого

– мовленнєва, а отже, індивідуальна. Конотація виявляє себе як психічний феномен індивідуального характеру, що актуалізований у соціумі, тобто актуальним і перспективним на сучасному етапі стає дослідження конотативних особливостей в епістолярному дискурсі окремого письменника як щодо історичного розвитку епістолярного стилю української літературної мови, так і щодо вияву лінгвістичних особливостей ідіостилу письменника. Виходячи з антропоцентричного напрямку в мовознавстві, необхідним є глибше проникнення в суть конотативних особливостей епістолярного дискурсу окремого письменника з метою дослідження особливостей епістолярного стилю окремої літературної мови. Тобто шлях дослідження повинен пролягати в напрямку від індивідуального (конкретного, особистого) до суспільного (загального, соціального).

З огляду на те, що конотації найкраще виявляють себе в певному контексті, бо саме він може актуалізувати або притлумлювати конотативне значення, перспективним щодо дослідження конотації є індивідуальний, суб'єктивний бік додаткового контекстуального значення, виникнення якого залежить від особливостей мовця, його стратегій щодо адресата та загальної мовленнєвої поведінки, спрямованої до успіху комунікації [11, с. 22]. Дослідження особливостей конотації в епістолярії літературної мови має бути не епізодичним, не вирваним із загального тексту епістолярної спадщини як лінгвокультурологічної одиниці, а цілісним та інтегрованим. А отже, вивчення конотативних та інших одиниць епістолярного дискурсу допоможе при відтворенні особливостей, ознак та характеристик епістолярного тексту, у нашому випадку, української літературної мови загалом.

Тому контекст → текст (як прояв певної життєвої ситуації в плані дискурсу) є чинниками творення конотації в епістолярію, у якому вона виявляється на всіх рівнях, оскільки відповідний дискурсивний контекст, на думку М. Ф. Алефіренка, має ціннісно-сміслову властивість у всій сукупності його подієвих, лінгвопрагматичних і соціокультурних чинників [1, с. 97]. Тільки комплексний підхід, який передбачає перспективу від індивідуального (особистісного) до загального (суспільного), дасть змогу закласти основи щодо фундаментального вивчення української епістолярної спадщини, епістолярного стилю, дискурсу → тексту.

Ми пристаємо до думки, що конотація є мовною універсалиєю в широкому та вузькому розумінні [8, с. 236], оскільки в широкому розумінні явище конотації притаманне всім мовам світу, тобто мові як системі в цілому; а у вузькому воно виявляє себе в певному тексті на всіх його рівнях, а текст, набуваючи індивідуальних мовленнєвих рис, буде вводити нас у сферу дискурсу як мовлення, „зануреного в життя” [Там само, с. 137].

просите. І ти, косо, не бійся нічого і не пускай Божої роси і святої крові» [12, с.34].

Іноді звертаються не до хвороби, а до хворого органу, частини тіла, до крові, яку не можуть зупинити: «Крово, кровю! Що тому чоловікові буде, що в неділю стружку струже? – Оте й тобі буде, як не перестанеш» [12, с.34], «...Ти, руда, уймись, прикратись, остановись. Слово мойо крепко» [13, с.129], «...Ох, ти, рана, заживись, ох, ти, кров, остановись. Аминь» [13, с.129].

Вокативи проаналізованих текстів об'єднує один адресат – хвороби (іноді – хворий орган), з якими людина вступає в контакт з метою порятунку від недуги, тобто примусити хворобу покинути людину, що досягають різноманітними засобами – проханням, погрозою, благанням. У такому контексті виконавцем волі людини є сама хвороба. Може змінюватися й стилістика вокативів: звертання диференціюють на нейтральне (найменування хвороби), нейтрально-емоційне (редуплікована назва хвороби), експресивно-емоційно-оцінне (евфемізми, дефемізми, прості чи поширені епітети, приклади, як нейтральної назви хвороби). Іншу групу замовлянь формують тексти, у яких не хвороба є виконавцем прохання хворого, а посередник, до якого звертається хворий за допомогою. Ця група відрізняється від попередньої не структурою вокативів, а адресатом, який є не виконавцем прохання (вимоги) хворого, а посередником між ним і недугою. Саме посередникові відводять роль рятівника від напасті. Персональний склад вокативних блоків різноманітний і багаточисельний, у площині якого можна виокремити, на нашу думку, такі групи: Бог, Богородиця, християнські святі, демонологічні персонажі, свята, різдвяні персонажі, природні стихії, тварини, рослини.

Домінантною ознакою персонажного ряду є його приналежність до «іншого» світу, світу предків, які мали владу над природними стихіями, врожаєм і т.ін.

Ім'я адресата можуть повторювати (молодик, молодик; рябіна, рябіна), супроводжувати епітетом (молодий місяць, золотий ріг), прикладкою-порівнянням (місяцю новий, князю молодий), номінувати власною назвою (місяцю Владіміру).

Звертання до стихій, світил, природи, що оточує людину, досить звичне для народної традиції. Місяць і зорі користувалися особливою повагою, пошаною у слов'ян. У народній традиції вони завжди викликали і жах, і благоговіння, з ними було пов'язано й багато подій у житті людини. Повсякчас до них зверталися при лікуванні хвороб.

Особливою прихильністю при зціленні недуг користувався місяць, до якого зверталися, коли побачать вперше молодий місяць,

Суб'єкт – знахар чи шептуха безпосередньо звертається до хвороби, небесних світил (місяця, зірок), природних явищ, стихій, рослин тощо. Такі звертання до названих персонажів мають за мету позбавити пацієнта від хвороби.

Виконавець обряду замовляння підсвідомо редукує персоналізований образ хвороби, яку можна залякати, підкорити своїй волі. Зазвичай це простежуємо в замовляннях із застосуванням прийому редуплікації звертання, що підсилює ефект впливу на хворобу.

Редупліковані звертання до хвороби наявні в багатьох замовляннях: «Бишиха, бишище, болячка, болячище, Нежить, нежитище!» [7, с.36], «Лишай, лишай! З лайном змішай; на сучці присне, а цуцик злиже» [7, с.861], «Каженка, каждый, пойді ти до води, кого встретиш, того і напади» [2, с.1], «Пристрит, пристригати, уйді, уйдище...» [2, с.6], «Сояшниця, соняшниця...» [1, с.135], «Уроки, урочища...» [1, с.137], «Гризь, гризь, подумана, погодана...» [12, с.87].

Іноді редупліковану назву хвороби може супроводжувати епітет: він виступає в постпозиції чи в інтерпозиції щодо подвоєної вокативної формули: «Крикливоці, плаксивоці, денні, ношні і полуношні!» [1, с.185], «Завійна глазна, завійна прозирна, завійна водяна, завійна вітряна, завійна полуночна» [7, с.33].

Передусім такий вокатив ускладнений поширеним епітетом із семантикою негативного ставлення мовця до недуги – її лають, називають пеклом, чортом.

Перелік декількох назв хвороб у вокативі, до яких звертаються з проханням чи наказом піти, трапляється досить рідко.

Функцію звертання можуть виконувати евфемізми – заміна слів з грубим або непристойним змістом чи забарвленням на слова й вирази, які виражають цей зміст у пом'якшеній формі або завуальовано (напр., «говорити неправду» замість «брехати»).

Деякі з них набули вже загальноприйнятих назв хвороб. Боючись викликати гнів, розсердити хворобу, її називають пестливими іменами. Послугуються у таких випадках зменшувальними назвами (ураз – уразику), номінують їй (хворобі) власним ім'ям, виражаючи у такий спосіб повагу й пошану, наприклад: «Тіточко, голубочко, покинь мене...» [2, с.6].

В окремих контекстах вживають не евфемізми, а дефемізми (поняття, протилежне евфемізмам), які мають лише негативне забарвлення. До хвороби звертаються, називаючи її вульгарними, грубими найменуваннями: «Вийді, враг-сатана, іспуг младенческий» [13, с.124].

В евфемізмі може бути зашифрована передбачувана причина хвороби: «Ви, косарі, ви, косаріки мої! Ви косите і хліба у бога

Отже, саме у вузькому розумінні конотація найприродніше виявляє себе в епістолярному тексті з його елементами інтимізації, психологізації, емотивності, експресивності, оцінки тощо. Епістолярний текст – це необмежене поле для творчої діяльності, бо саме він своїми елементами, формою, структурою й тематикою здатний об'єктивно „у своїй суб'єктивності” [7, с. 218] оцінити адресанта й адресата через призму особливостей конотації в ньому.

Незважаючи на загальні ознаки, які об'єднують епістолярний текст з іншими, існують риси, які відрізняють його від художнього, публіцистичного та інших, значна частина їх пов'язана з особливостями конотації епістолярію. Назвемо найважливіші прагмалінгвальні ознаки епістолярного тексту:

1. Порівняно з художніми та публіцистичними текстами епістолярний має жорсткішу структуру, що зумовлено його композиційними особливостями [2, с. 10]. Через те в ньому наявні постійні формули: звертання, прощання, побажання та ін.

2. Головною функцією епістолярного тексту є комунікативна, а також когнітивна й емотивна [Там само]. Усі вони в сукупності є важливими при дослідженні конотації.

3. Епістолярний текст співвідносний з мовленнєвою ситуацією, яка притаманна діалогу [Там само] на відстані. А це обов'язково сприятиме залученню в текст мовних засобів експресивності та емотивності, співвідносних з конотаціями.

4. Важливою рисою епістолярного тексту й стилю в цілому є припустимість певного експериментування в доборі, іноді творенні слів і фразеологічних конструкцій, що дає можливість досліджувати власне авторські (індивідуальні) конотації, які в листуванні видатних письменників-класиків стають культурно-національними конотаціями.

5. Для листів також характерні розгорненість і структурна організація, спричинені авторською установкою [Там само] цими засобами впливати на адресата через відсутність миттєвого зворотного зв'язку.

6. Значною мірою, про що йшлося вище, епістолярному тексту властива експресивність (один з найважливіших компонентів у конотативному значенні). Якщо в інших текстах і стилях суб'єктивізм часто завуальований, то тут він виступає в прямій формі. Тому в листах поширені модальні слова та інші засоби вираження ставлення автора до змісту висловлювання.

7. До специфічних ознак С. В. Антоненко відносить пресупозицію, бо „без урахування того, що комуніканти володіють певною сумою знань про світ, не можна передбачити, що мовленнєвий акт відбудеться й отримає трактування, що

витає з намірів автора листа. Саме така ознака, як пресупозиція – „термін лінгвістичної семантики, що позначає компонент смислу речення, який повинен бути істинним для того, щоб речення не сприймалося як семантично аномальне або недоречне” [8, с. 396], апелює до розгляду особливостей конотації передусім у прагмалінгвістичному аспекті, бо, за визначенням В. М. Телії, конотація – це будь-який прагматично орієнтований компонент змісту мовних сутностей, який доповнює денотативний і граматичний їх зміст на основі відомостей, співвідносних з різноманітними граматичними чинниками [14, с. 107]. Але не забуваймо й про лінгвокультурологічний аспект, оскільки мова – один з найбільш суттєвих складників культури, то її одиниці, до яких належать і конотації, репрезентують її культурний фонд.

Конотація – явище дифузне, може бути „розлите” по всьому тексту, а тому найприродніше воно виявляє себе в певному контексті, особливо в листуванні приватного, а тим більше інтимного характеру. Адже саме особливості конотативного плану вираження допомагають відтворити індивідуальну мовну картину світу митця слова, відчуті психологію його світосприйняття, його інтелект і духовний потенціал, виражені в знаках мови; дізнатися про філософські, естетичні, літературні смаки й уподобання; висвітлити погляди на суспільні явища й місце в структурі соціуму; установити внесок у розвиток національної та загальнолюдської культури й, урешті-решт, пізнати особистісні людські якості, тобто пізнати в письменникові людину, бо, як зауважує Г. М. Яворська, „розуміння терміна „людський фактор” і, відповідно, антропоцентризму належить до методологічного рівня..., що характерна для антропоцентричного підходу посилена увага до глибинних питань семантичного корелює з герменевтичною спрямованістю на пошуки прихованого змісту, а притаманна гуманітарним наукам увага до інтенціонального складника результатів інтелектуальної й духовної діяльності відповідає сучасним лінгвістичним дослідженням у галузі мовної комунікації, що дістають вираження в дослідженнях дискурсу” [15, с. 37]. Для епістолярію особливо важливою в плані дискурсу є тематика листів, яка залежить від певної життєвої ситуації, бо „особливості дискурсу визначаються не тільки тим, хто вступає в комунікацію, але й специфікою ситуації, у якій вона здійснюється” [13, с. 285]. Тому ми повинні бачити в епістолярію саме такі ситуації, які переживав автор у період їх написання та співвідносити їх із сучасністю.

Важливим чинником при дослідженні конотації в епістолярному тексті є врахування ступеня знайомства адресанта й адресата, спільність їхніх інтересів, вікових особливостей, соціального статусу, статі тощо. Виходячи з цього, адресант змушений добирати ті чи інші мовні засоби, які б якомога краще

УДК [811. 161. 2'367. 622: 133.4] (477. 54/.62)

**ВОКАТИВ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ МАГІЧНО-
МІСТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ СЛОВА У ЛІКУВАЛЬНИХ
ЗАМОВЛЯННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ**

Замовляння – це своєрідний і, за кількома ознаками, архаїчний фольклорний жанр. Функції замовлянь суто прагматичні, утилітарні, підґрунтям яких є віра в силу магічної дії проголошеного слова, їх промовляли з метою досягнення того чи того конкретного результату: вилікувати хворого, домогтися взаємності в коханні, викликати чи відвернути те чи те природне явище тощо. Ці слова сприймали як віщі, пророчі, що мають таємничу силу.

У статті розглянуто лікувальні замовляння з етнографічних джерел XIX – першої половини XX ст. та тексти замовлянь, зібрані автором під час етнографічних експедицій Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України у кінці XX – поч. XXI ст.

Аналізовані тексти мають дві частини. Перша – це вокатив, тобто адресат, до якого звертаються з проханням чи погрозою піти, наприклад: «...*Підіть* у верх...» [2, с.3], «...*Ідіть* собі на пуші, та на нетри...» [2, с.6], «Волос, *вийди* на колос...» [7, с.1003] (тут і далі курсив наш – С.Ш.). Друга – це власне вираження основного призначення формули, мети її проголошення – магічної лікувальної функції. Залежно від адресата, який називають у першій частині, друга частина може змінюватися й виражати прохання, наказ, вимогу чи пропозицію обміну, побратимства, кумівства, сватівства: «Як піду я в ліс, а в лісі Зміївна, а в неї син Максим, а в мене син (дочь N). Ми ж *покумаємось*, ми ж *побратаємось*, ми ж *посестримось*!...» [2, с.2 – 3], «Дубе, дубе! Посватаємось і побратаємось. У мене син, а в тебе дочка, дарую я твоїй дочці крикливці і плаксивці денні, ношні і полуношні, а нам пошли, Господи, сон із усіх чотирьох сторін: із ягнят, із телят, із маленьких поросят молитвенному, новонародженому, хрещеному (такому то)» [1, с.140].

У статті проаналізовано вокатив (vokativus – див.: кл. відмінок, звертання; [4, с.44] форма іменника, що означає особу (або, у випадках персоніфікації, предмет), до якої звернено мовлення [...], в українській мові виражається за допомогою спеціальної флексії) [4, с.107], як стрижневий структурний компонент, що формально не є компонентом речення й виражений словом чи словосполученням на позначення адресата.

Складні речення з підрядним часу сучасної французької мови містять різнопланові мовні маркери, що стають виразниками: а) темпоральної референції висловлення; б) модальності автора повідомлення; в) поліфонічного «багатоголосся» автора повідомлення та персонажів; г) дистанції в часовому просторі між мовцем, фактами референтної дійсності і адресатом.

Ключові слова: темпоральна референція, поліфонічне висловлювання, референтна дійсність, точка відліку, часова локалізація, мовець, адресат, спостерігач.

АННОТАЦИЯ

Фефелова В. В. Языковые маркеры темпорального поля в контексте сложного предложения с придаточным времени современного французского языка

Сложные предложения с придаточным времени современного французского языка включают в себя разноплановые языковые маркеры, которые выражают: а) темпоральную референцию высказывания; б) модальности автора сообщения; в) полифоническое «многоголосие» автора сообщения и персонажей; г) дистанции во временном пространстве между говорящим, фактами референтной действительности и адресатом.

Ключевые слова: темпоральная референция, полифоническое высказывание, референтная действительность, точка отсчета, временная локализация, говорящий, адресат, наблюдатель.

SUMMARY

Fefelova V. V. The language markers of the temporal field in the context of a complex sentence with the adverbial clause of time in the modern French language

Complex sentences with an adverbial clause of time of the modern French language include various language markers which express: a) temporal reference of the utterance; b) modality of the author's information; c) «multi-voice» polyphony of the author's information and the character's one; d) distance in the temporal space between the speaker, facts of the referent reality and the addressee.

Key words: temporal reference, polyphonic utterance, referent reality, the point of commencement, temporal localization, the speaker, the addressee, the observer.

відповідали певній ситуації, слугували головному завданню, поставленому в листі. Очевидним є те, що конотації постають там, де визначальними є емоції, і згасають там, де їх заступає раціональне й свідоме.

Отже, листуванню з рідними, близькими та друзями, коханими буде властива насиченість конотацій на всіх лінгворівнях, а відсутність конотацій, їх згасання й приглушення будуть характерні для листування з людьми малознайомими, різними за віком, соціальним статусом, для тих, у кого відсутні спільні інтереси.

У писемному тексті, яким передусім є епістолярій, актуалізатором конотативного значення також може бути і його графічне оформлення, уживання розділових (пунктуаційних) знаків, зокрема лапок, бо вони „при оказіональних словах ... є своєрідним авторським знаком, який демонструє, що автор знає про особливий характер уживаного слова й хоче звернути на це увагу читача. Лапки слугують факультативним пояснювальним засобом виділення переносного значення..., компенсують недостатню прозорість тексту” [3, с. 148]. Таким само актуалізатором можуть бути й інші розділові знаки: знак оклику, знак питання або сполучення знаків питання й оклику, їхнє повторення, чергування, сполучення крапок з цими знаками та ін. Значну роль можуть відігравати графічні скорочення, наприклад, у вигляді ініціалів, уживання / невживання великої букви.

Як уже було зазначено, конотації в епістолярному тексті виявлятимуть контекстуальний, індивідуальний, і додамо, ситуативний характер, набуватимуть мобільності й змінності в плані мовлення, а отже, у плані дискурсу. Такі конотації можна назвати дискурсивними при їх частковому розгляді. Але коли йдеться про письменницький епістолярний дискурс, конотативні мовні одиниці якого через певний часовий відрізок можуть ставати нормативними, а отже, суспільно усвідомленими й загальномовними, то такі конотації вважаємо за необхідне називати текстовими, або мовними. Отже, підтверджуємо думку про суспільно-індивідуальну, колективно-особистісну, дискурсивно-текстову, мовленнєво-мовну природу конотації.

Розглядаючи конотацію як емотивно-оцінно-експресивну універсальну мовну категорію, зауважуємо, що вона є структурно нечленованою, триединою, і як будь-яка категорія виявляє себе в опозиціях: позитивна / негативна. Конотація, яка виявляє себе на всіх рівнях мови, є текстово-семантичною категорією, на відміну від лексико-семантичних категорій: оцінки, емотивності та експресивності. Як наслідок конотація посідає ієрархічно вищий лінгвістичний рівень, який, безперечно, має тісний

зв'язок з іншими підсистемами мови. Універсальна категорія конотації найповніше реалізовуватиме себе в тексті, а категорії оцінки, емотивності, експресивності – у лексико-семантичній системі мови. Сукупність же цих категорій у тексті становитиме категорію конотації. Тому стає зрозумілим трактування нами конотації як дифузного, „розлитого” по тексту явища.

Прагмалінгвальний компонент мовної семантики в епістолярному тексті тісно пов'язаний з його конотативними особливостями, спрямованими на досягнення поставленої комунікативної мети, яка впливає з комунікативних стратегій адресанта (автора листів). Відсутність досліджень конотативних особливостей в епістолярному тексті з його елементами психологізації, інтимізації, емоційності, експресивності, оцінки, які є складниками конотації, зумовлюють актуальність розгляду цієї універсальної триєдиної категорії. А тому вивчення особливостей конотативного значення, здатного змінюватися в часі й еволюціонувати, дає безмежний простір перспективі лінгвістичних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Academia, 2002. – 394 с.
2. Антоненко С. В. Эпистолярный текст как отражение культуры определённой эпохи / С. В. Антоненко // Мова і культура: П'ята міжнар. наук. конф. – Т. II. Культурологічний компонент мови. – К.: Collegium, 1997. – С. 8-10.
3. Белицкая Е. Н. Графическое оформление собственных имен с референтными коннотациями / Е. Н. Белицкая // Восточноукр. лингв. сб.: сб. науч. тр. – Вып. 5 / редкол.: Е. С. Отин (отв. ред.) и др. – Донецк: Донеччина, 1999. – С. 142-150.
4. Блумфилд Л. Язык : пер. с англ. / Л. Блумфилд. – М.: Прогресс, 1968. – 607 с.
5. Говердовский В. И. Коннотемная структура слова / В. И. Говердовский. – Харьков: Изд-во при ХГУ, 1989. – 95 с.
6. Зеленько А. С. Проблеми семіології (від класичної описової через когнітивну до семасіології лінгвістичного детермінізму): моногр. / А. С. Зеленько. – Луганськ: Альма-матер, 2002. – 210 с.
7. Коцюбинська М. Епістолярна творчість Василя Стуса / М. Коцюбинська // Стус В. Твори: у 4 т. – Т. 6 (додатковий). – Кн. 2. Листи до друзів та знайомих. – Л., 1997. – С. 218-240.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 685 с.

6. Bache C. Verbal Aspect: a general Theory and its Application to present – day English / Bache C. – Odense: Odense Univ. Press, 1985. – 332 p.
7. Calver E. The uses of the present tense forms in English / Calver E. // Language. – 1946. – Vol. 22, №4. – P. 317-325.
8. Gale R. The Language of Time / Gale R. – New York: Humanities Press, 1968. – 250 p.
9. Jespersen O. The Philosophy of Grammar / Jespersen O. – L.: Groom Helm, 1924. – 359 p.
10. Langacker R. W. Remarks on English aspect / Langacker R. W. // Aspect: between Semantics and Pragmatics – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 1982. – P. 265-304.
11. Levinson St. Pragmatics / Levinson St. – London-N.-Y.: Cambridge University Press, 1983. – 215 p.
12. Moeschler J., Reboul A. Dictionnaire encyclopédique de pragmatique / Moeschler J., Reboul A. – P.: Seuil, 1994. – 301 p.
13. Prior A. Past, Present and Future / Prior A. – Oxford: Clarendon Press, 1967. – 217 p.
14. Quine W. Time. Problems of Space and Time / Quine W. – N.-Y.: Macmillan, 1964. – P. 370-374.
15. Le Robert micro Dictionnaire d'apprentissage de la langue française. – P. Robert, 1998. – 1506 p.
16. Reichenbach H. Elements of symboli / Reichenbach H. – N. Y.: The MacMillan Co, 1947. – 437 p.
17. Russell B. An Inquiry into Meaning and Truth / Russell B. – L.: Penguin Books, 1963. – 333 p.
18. Sperber Dan., Wilson D. La pertinence. Communication et cognition / Sperber Dan., Wilson D. – P.: Minuit, 1989. – 397 p.
19. Taylor B. Modes of Occurrence: Verbs, Adverbs and Events / Taylor B. – Oxford: Basil Blackweel, 1985. – 132 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bon G. La poupée de loup / Bon G. P.: Robert Laffont, 1990. – 238 p.
2. Beyala C. Maman a un amant / Beyala C. – P.: Edition Albin Michel S.A., 1993. – 310 p.
3. Boissars J. Bébé couple / Boissars J. – P.: Fayard, 1997. – 281 p.
4. Cauvin P. Rue des Bons-Enfants / Cauvin P. – P.: Albin Michel, 1990. – 375 p.

АНОТАЦІЯ

Фефелова В. В. Мовні маркери темпорального простору в контексті складного речення з підрядним часу сучасної французької мови

на світ очима вигаданого героя (що характерно для художнього твору). У такому разі центром координації часових відношень у минулому та у майбутньому є суб'єкт сприйняття. Виходить, що індексація часових відношень у мові здійснюється на підставі співвідношення часу ситуації з моментом спостереження.

Інтерпретування актуальної темпоральної референції висловлення (6) може виглядати таким чином: той, хто створює повідомлення, живе у двох хронологічних вимірах – у часовому вимірі персонажів, для яких заповненість зали є дією теперішньою, синхронною з їх існуванням «à présent», і у власному часовому вимірі, як оповідач, для якого змальовані події належать до плану минулого «un vent balaya la scène...». Отже, як і часові форми дієслів, прислівники з темпоральною семантикою стають виразниками, по-перше, різних часових планів і, як наслідок, різних свідомостей (точок зору), котрі є присутніми у висловленні.

Таким чином, різноплановість часових форм дієслів в одному висловленні стає виразником присутності кількох свідомостей, чинника поліфонії. В одному мовленнєвому варіанті складного речення з підрядним часу актуалізуються два часових періоди (план теперішнього і минулого часів), які характеризуються: а) двома актуалізованими темпоральними референціями; б) сплетінням мовних елементів з протилежним системним значенням. Подібна суміш дозволяє проявлятися двом свідомостям: діючої особи-персонажа і автора-спостерігача. Крім вираження «багатоголосся», часові форми дієслів, лексичні маркери з темпоральною семантикою виражають модальність мовця і допомагають встановити/усунути дистанцію в часовому просторі між адресатом і адресантом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Некоторые соображения о дейксисе в связи с понятием наивной картины мира / Апресян Ю. Д. // *Teoria Tekstu*. – Wrocław: Ossolenum, 1986. – С. 83-98.
2. Бенвенист Е. Общая лингвистика / Бенвенист Е. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
3. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / Гак В. Г. – М.: Добросвет, 2000. – 831 с.
4. Кравченко А. В. Вопросы теории указательности: Эгоцентричность. Дейктичность. Индексальность / Кравченко А. В. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1992. – 212 с.
5. Падучева Е. В. Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива / Падучева Е. В. – М.: Яз. рус. культуры, 1996. – 464 с.

9. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
10. Мельник Л. В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / Л. В. Мельник. – Донецьк, 2001. – 18 с.
11. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К.: Вид-во Укр. фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2008. – 712 с.
13. Современная психология: справочное руководство / под ред. В. Н. Дружинина. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 688 с.
14. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М.: Шк. „Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.
15. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: мова, культура, влада / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. ВІПОЛ, 2000. – 288 с.
16. Bublitz W. Englische Pragmatik / W. Bublitz. – Berlin: Erich Schmidt, 2001. – 236 p.

АНОТАЦІЯ

Найрулін А.О. Прагмалінгвальний компонент мовної семантики в епістолярному тексті

У статті в теоретичному плані зауважено, що важливим під час дослідження епістолярію є прагмалінгвальний компонент мовної семантики, який тісно пов'язаний з конотативними особливостями (конотаціями). Конотація – це емотивно-оцінна, експресивна універсальна текстово-семантична категорія, яка є структурно нечленованою, трисединою і виявляє себе в опозиціях позитивна/негативна. Прагмалінгвальний компонент представлено наявністю конотацій, які в текстах листів спрямовані на досягнення комунікативної мети, що впливає з комунікативних стратегій і тактик адресанта (автора листів).

Ключові слова: епістолярний текст, конотативні особливості (конотації), прагмалінгвальний компонент.

АННОТАЦИЯ

Найрулин А. А. Прагмалингвальный компонент языковой семантики в эпистолярном тексте

В статье в теоретическом плане отмечено, что важным при исследовании эпистолярия является прагмалингвальный

компонент мовної семантики, який тісно пов'язаний з коннотативними особливостями (коннотациями). Коннотация – це емотивно-оціночна, експресивна універсальна текстова-семантична категорія, являючись структурно нечленюваною, триєдиною і проявляючись в опозиціях позитивна/негативна. Прагмалінгвальний компонент представлений наявністю коннотаций, які в текстах листів націлені на досягнення комунікативної мети, що випливає з комунікативних стратегій і тактик адресанта (автора листів).

Ключевые слова: епістолярний текст, коннотативні особливості (коннотации), прагмалінгвальний компонент.

SUMMARY

Nairulin A.A. Pragmalingual component of linguistic semantics in an epistolary text

In his article, the author gives theoretical grounds to the fact that the pragmalingual component plays an important role in the research of an epistolary text and it is closely connected with its connotative peculiarities (connotations). Connotation is an emotive and evaluative, expressive universal textual and semantic category which is structurally indivisible, triune and is represented in the following oppositions: positive / negative. The pragmalingual component is characterized by the presence of connotations which in the texts of letters are aimed at achieving the communicative purpose coming out of the communicative strategies and tactics of the addresser (the author of the letters).

Key words: epistolary text, connotative peculiarities (connotations), pragmalingual component.

*I.O. Ніколаєнко
(Луганськ)*

УДК 821.161.2 – 3.09 „199/200”

СТИЛІСТИЧНА ОЦІНКА ПОЗАНОРМАТИВНИХ ЗАСОБІВ У ТВОРАХ ПИСЬМЕННИКІВ СХІДНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Однією з основних відмінностей мови художньої літератури є „відсутність стандартизованості: художній текст завжди унікальний, не схожий на інші тексти ні змістовно, ні мовою своєю. Справжній письменник обов'язково повинен мати свій голос, свій неповторний індивідуальний стиль” [19, с. 433].

вимовлення, на момент, коли мовець «присвоює» собі мову [17, с. 78]. Подібне розуміння не викликає заперечень у висловленнях з дієслівними формами плану теперішнього часу. Проте воно не завжди виправдане у висловленнях з дієслівними формами плану минулого часу. Наприклад, у складному реченні з підрядним часом, де описується послідовність подій у минулому, «maintenant» не може бути співвіднесеним з фігурою мовця. У даному випадку «maintenant» належить плану минулого, а мовець може належати тільки плану теперішнього. Значить, «maintenant» вказує на часовий період, близький по відношенню до когось, хто не є мовцем.

У висловленні з часовими формами плану минулого уживання «maintenant, à présent» не можуть співвідноситися з фігурою мовця як з точкою відліку. Тобто контекст їх вживання не можна охарактеризувати як егоцентричний, а «maintenant, à présent» – як егоцентричні маркери. Термін «індексальні слова» є більш влучним для характеристики цих слів [4, с. 12]. Морфологічний чинник форми теперішнього часу дієслова позначає тільки «внутрішню» позицію спостерігача/мовця. Синтаксичний чинник (прислівник зі значенням теперішнього часу) може виступати виразником не тільки «внутрішньої», а й «зовнішньої» позиції спостерігача. Тому часові прислівники «maintenant, à présent» уживаються не тільки з теперішнім часом дієслова, а й з минулими часовими формами. Наприклад:

(6) La salle était pleine à présent, un vent balaya la scène encore vide et des applaudissements coururent, répercutés par les murs et les gradins, (...) (Cauvin: 112).

У висловленні (6) «à présent» позначає час, який, можливо, і вказує, згідно зі словниковою статтею [15, с. 792], на «теперішній момент», але це не теперішній час мовця-автора повідомлення, це теперішній час іншої особи – персонажа, особи, яка бере участь у ситуації мовлення, а не спостерігає за нею на відстані. І в ролі джерела інформації виступає саме персонаж, а не автор-спостерігач, оскільки інформація категоризується через когнітивну діяльність саме «внутрішнього суб'єкта мислення» [18, с. 97].

Час, який позначається словом «à présent, maintenant», відповідає не моменту мовлення, а деякому контекстуальному моменту, тобто в його основі лежить поняття «суб'єкт сприйняття» [12, с. 95]. Суб'єкт сприйняття як елемент індексу мовленнєвої ситуації є первинним стосовно до другого елементу індексу – мовця. Їх збіг не є обов'язковим. У відтворенні ситуації мовлення мовець може описувати те, що мало місце в минулому або буде мати місце в майбутньому, виходячи як з власного чуттєвого досвіду, так і з досвіду іншої особи, або дивлячись

Розглянемо граматичні характеристики граматичної категорії «теперішній час». Теперішній час розглядається як точка відліку на часовій вісі. Ця точка ототожнюється з прагматичним чинником, який називають «момент мовлення» [13, с. 110]. Тому референтом граматичного часу «Passé-минуле» є час «до моменту мовлення», а референтом граматичного часу «Futur-майбутнє» є час «після моменту мовлення» [6, с. 148; 9, с. 218; 14, с. 270]. Така модель часових відношень у мові отримала назву егоцентричної [4, с. 35]. Вона відображає інтуїтивне прагнення провести паралель між об'єктивним, реальним, чи фізичним часом та граматичним лінгвістичним часом.

Суміш двох різнопланових понять об'єктивного та суб'єктивного (тобто граматичного) часів веде до ототожнювання референта прислівників «maintenant, à présent» з моментом їх вимовлення [19, с. 62]. У зв'язку з цим, можна стверджувати, що кожне наступне вимовлення «maintenant, à présent» позначає інший час [8, с. 214]. Вимовлення слів «maintenant, à présent» відбувається, і це об'єктивний факт, в інший проміжок часу, ніж попередні слова висловлення. Але це не значить, що «maintenant, à présent» позначають інший час:

(5) *Maintenant, quand ça ne va pas, je prends la posture du cobra, j'unifie mon flux mental (...) (Boissard BC: 104).*

У висловленні (5) «maintenant» вимовляється в об'єктивно інший час, ніж решта речення, однак не можна сказати, що їм відповідають різні референти. Це пояснюється тим, що час мовленнєвої події співвідноситься не з точкою, а з обмеженим процесом [10, с. 286]. І якщо значення слів «maintenant, à présent» пов'язувати тільки з моментом їх вимовлення, то ці слова не могли б характеризувати пропозицію, яка виражається цілим висловленням.

Е. Калвер дає таку дефініцію прислівника «maintenant»: це будь-який час, який розуміється як зараз [7, с. 319]. Необхідно виокремити прагматичні чинники, які могли б визначати особливості функціонування даних часових маркерів у мові. С. Левінсон пропонує таке тлумачення слова «maintenant»: прагматично заданий період, який містить час кодування [11, с. 74]. Але така дефініція передбачає уживання слова «maintenant» у межах актуалізованого висловлення, яке відображає канонічну мовленнєву ситуацію і не є можливою у контексті оповідального висловлення, де «maintenant» вказує на період часу у минулому і виключає час кодування.

За визначенням егоцентричних слів Б. Рассела, прагматичне інтерпретування часових прислівників «maintenant, à présent» передбачає наявність фігури мовця, тому що часовий проміжок, на який вказує слово «maintenant», є орієнтованим на момент

Дослідження індивідуального мовлення письменників, як зазначають науковці, сьогодні актуалізовано й зумовлено тим, що мовленнєва творчість указує не тільки на конкретну манеру чи відтворює мовну картину світу особистості, але й дозволяє оцінити внесок митця в систему кодів, які вже функціонують.

Л. І. Мацько наголошує, що вивчення індивідуальних стилів письменників є актуальним у кількох планах: по-перше, такі дослідження важливі для історії української літературної мови, оскільки показують роль письменників у нормуванні й розвитку літературної мови, в окресленні певних періодів та етапів життя національної мови; по-друге, для лінгвістичної студії індивідуальних стилів цікаві тим, що показують реалізацію можливостей художнього стилю відповідно до естетичних задумів автора, як мовотворчість окремих майстрів слова збагачує виразні засоби загальнонаціональної мови; по-третє, для мистецтва слова індивідуальні стилі важливі тим, що розкривають естетичні потенції мовних одиниць [12, с. 164].

В. В. Виноградов свого часу зауважував, що „до кола центральних проблем вивчення мови художньої літератури входять проблеми „мови” („стилю”) художнього твору та „мови” („стилю”) письменника” [5, с. 84]. Ці обидві проблеми, на його думку, спираються на поняття індивідуального стилю й зумовлені ним. Від творчої особистості письменника, його ідейно-естетичної концепції, світобачення залежить образна система, архітектоніка твору, нахил до вибору й організації тих чи тих мовних засобів [12, с. 255].

Індивідуальний стиль письменника, мовностилістичні особливості творчості стали об'єктом численних розвідок, відображених у різноманітних публікаціях (С. П. Бирик, С. Я. Єрмоленко, М. В. Кравченко, Л. І. Мацько, В. М. Русанівський, Л. І. Ставицька, Г. М. Сюта та ін.).

Цікавими для нашого дослідження є дисертації С. В. Бузько (в одному з підрозділів описано особливості використання в постмодерних художніх текстах розмовно-просторічної лексики, територіальних і соціальних діалектизмів та суржикових слів) [4]; І. Г. Олійник (розглянуто співвіднесення поетичного ідіолекту з нормативною мовою, зокрема проаналізовано стилістичні функції розмовних елементів) [18]; І. А. Близової (виокремлено й системно описано форми репрезентації персонажного та авторського мовлення в художньому прозовому дискурсі) [3] та ін.

Серед останніх наукових розвідок на увагу заслуговує монографія С. П. Бирик „Оповідність в українській художній прозі” (2010), у якій розглянуто лексико-семантичні елементи індивідуально-авторської прозової мови Г. Ф. Квітки-

Основ'яненка, Марка Вовчка, Дніпрової Чайки з погляду історичної стилістики, а також висвітлено індивідуально-авторську специфіку розмовної модальності художньої оповіді Григора Тютюнника [1].

Сьогодні однією з найменш вивчених в українському мовознавстві залишається проблема дослідження ролі діалектизмів у новітньому художньому дискурсі, незважаючи на те, що це питання постійно перебуває в полі зору вітчизняних лінгвістів. Свідченням цього є наукові студії Б. В. Кобилянського, І. Г. Матвіяса, І. І. Ковалика, С. Я. Єрмоленко, Василя і Валентини Грещуків, Б. О. Коваленка та ін., у яких висвітлено використання діалектних одиниць у художніх творах Василя Стефаника, Марка Черемшини, Михайла Старицького, Леся Мартовича, Юрія Федьковича, Михайла Коцюбинського, Гната Хоткевича та ін.

Вдячним матеріалом для розкриття зазначеної вище проблеми слугує художня проза Марії Матіос, оскільки саме в її прозовому доробку діалектні особливості буковинських і гуцульських говорів на різних структурних мовних рівнях стають органічною частиною творчого стилю письменниці [10; 11; 15], а також Володимира Лиса, який у своїх творах майстерно використовує риси західнополіського діалекту. Автором цієї розвідки вже було схарактеризовано відображення рис західнополіських говірок на різних структурних рівнях – лексичному, фонетичному, морфологічному – у романі „Століття Якова” [16; 17].

П. Ю. Гриценко в статті, присвяченій творчості Михайла Стельмаха, наголошує, що „в останні десятиліття зазнали суттєвих змін і прийоми мовного відтворення художньо освоєної митцем дійсності: суттєво змінилося поточне мовлення, зазнали трансформацій зміст і характер інформаційного простору, в якому перебуває сучасний читач” [8, с. 12].

Наша мета – на прикладі творчості митців Східної Слобожанщини – Петра Біливоди, Василя Голобородька, Івана Низового, Василя Старуна – показати особливості їхнього індивідуального стилю.

Відомо, що індивідуально-авторська мовотворчість відкриває письменнику необмежені можливості для відображення індивідуального світобачення та світосприйняття через окремі специфічні мовні засоби чи оригінальне авторське використання їх [12, с. 164].

Серед визначальних рис творчої манери митців слова Східної Слобожанщини назвемо використання народнорозмовних елементів, просторічної лексики, діалектизмів, суржикізмів, топонімів, okazіоналізмів тощо.

Традиційна грамати́ка розглядає минулий та майбутній часи як передування та слідування моменту мовлення, і тільки теперішній час виражає одночасність (збіг). Розрізнення часових форм за ознакою збіг/незбіг з моментом мовлення призводить до їх розмежування на ті, що виражають «зовнішню» позицію (минулі та майбутні часові форми), і на ті, що позначають «внутрішню» позицію спостерігача/мовця (форми теперішнього часу).

(1) Elle nous faisait toujours entrer, moi et les copins, quand j'étais jeune (Bon: 67).

(2) J'étais encore remplie de son absence douloureuse quand Jean m'annonça sa décision (Bombardier: 55).

У наведених висловленнях часові форми плану минулого вказують на відстань у часовому просторі між моментом створення повідомлення та темпоральними межами ситуації мовлення. Егоцентричний маркер у вигляді займенника першої особи однини вказує на те, що спостерігач, який повідомляє про події, та дійова особа ситуації мовлення – це одна людина. Проте час проминання події та час її опису не співпадають. Отже, дієслівні форми плану минулого виражають «зовнішню» позицію спостерігача/мовця, бо простежується інтервал у часовому просторі між ситуацією мовлення та моментом створення повідомлення про неї.

Дієслівна форма теперішнього часу є показником «внутрішньої» позиції спостерігача/мовця:

(3) A mon avis, ce truc n'a pas beaucoup de chance, ça commence toujours quand il fait froid et que tu n'as pas envie de te geler le cul sur les bancs (Beyala: 212).

У наведеному висловленні ситуацію можна інтерпретувати як актуальну, що відбувається у момент мовлення. Дія почалася до моменту створення повідомлення і буде тривати деякий час після. Момент мовлення є включеним до референційного моменту ситуації. Цю саму ситуацію можна інтерпретувати і з узальної точки зору: форми теперішнього часу позначають невизначено довгий темпоральний інтервал.

(4) Elle s'installe en tailleur au bout du lit et tire-bouchonne ses socquettes comme lorsqu'elle était gamine et m'annonçait qu'elle avait encore recueilli un chat égaré (Boissard: 205).

Поєднання двох часових планів: плану минулого часу (нарративний контекст) та плану теперішнього часу вказує на те, що між подіями «s'installe» та «était gamine» існує певна часова відстань. Семантика актуалізованого висловлення (4) вказує на те, що часова форма теперішнього часу є виразником не певної дії реального життя, а виступає маркером «іншого світу» [3, с. 342], світу автора повідомлення.

виявити функціональні розрізнення у використанні часових маркерів, як морфологічних, так і синтаксичних, вживання яких обумовлюється типом комунікативної ситуації. Ще один французький лінгвіст А. Мартіне вважає розподіл часових форм дієслова на план теперішнього та план минулого важливою характеристикою, що виражає багатовимірність мовної системи. Ті часові форми, що пов'язані з моментом мовлення, описують події реального життя; ті часові форми, що відносяться до плану минулого, описують події «іншого світу» [3, с. 342], виражаючи нюанси ірреальності.

Мета статті дослідити функціональні особливості семантичних складників темпорального простору в контексті складних речень з підрядним часу сучасної французької мови.

Кожне окреме значення дієслівної форми у французькій мові характеризується певною точкою зору на ситуацію або, за термінологією О. В. Падучевої, «перспективою» [5, с. 167]. Ця точка відліку може бути синхронною або ретроспективною відносно момента мовлення. Однак момент створення повідомлення є вираженням не тільки в семантиці часових форм дієслова, але й в семантиці обставин часу. У логічно вірно побудованому висловленні дієслівні форми та обставини часу повинні корелювати один з одним.

Складне речення з підрядним часу номінує певні часові відношення між двома/кількома діями/станами референтної дійсності. Часова локалізація певної ситуації мовлення визначається обставинами часу та часовими формами дієслів-присудків. І синтаксичні і морфологічні маркери часу у висловленні співвідносяться один з одним, і, внаслідок такого узгодження, стає можливим визначення точки відліку у часовому просторі, точки, яка притаманна кожному конкретному висловленню.

Важливим складником мовленнєвого значення висловлення є темпоральна позиція спостерігача/мовця [1, с. 6], яка може виражатися саме завдяки прислівникам часу та часовим формам дієслів-присудків. Синтаксичні та морфологічні маркери часу можна розподілити на ті, що виражають «зовнішню» позицію спостерігача/мовця, тобто синхронну точку відліку. У такому випадку час спостерігача не перетинається з референційним моментом ситуації. Спостерігач займає або ретроспективну позицію (з уживанням минулих часових форм), або проспективну (з майбутніми дієслівними формами). До другої групи показників часу належать ті форми, що позначають співвідношення часу спостерігача з темпоральним простором ситуації, тобто «внутрішню» позицію спостерігача/мовця.

Письменники Луганщини – Ганна Гайворонська, Іван Низовий, Григорій Половинко, Петро Біливода (Шевченко), Василь Старун та ін. – активно використовують у своїй творчості топоніми, які є засобом створення метафор, документалізують художній текст, передають світовідчуття авторів тощо.

У поезіях Петра Біливоди топоніми – Шуліківка, Литвинівка, Марківка тощо – виконують функцію поетонімів. Власні назви, ужиті в поетичних текстах, репрезентують індивідуальний неповторний стиль митця. Так, у вірші „Шуліківка” автор зображує мешканців села як загадкових істот, які „під сорочками білими ... ховають чорні і лискучі крила, але пташиний ніс сховать несила, як і волосся полиск вороний” [2, с. 88]. У народній творчості, як відомо, образ шуліки – великого хижого птаха родини яструбиних – уособлює жорстокість, підступність, хижість, злобність:

В Шуліківці не люди – Шуліки –
живуть, і їхні діти – Шулічата –
із гнізд виходять біля темної ріки
і вчаться не ходити, а літати.
І навіть не літати, а ширяти
над степом – подивися з-під руки!
В Шуліківці не люди – чаклуни.
В неділю базарюють на базарі
в райцентрі: продають курчат попарно,
яких накрасти встигли в будні дні [Там само, с. 88].

Інша характерна ознака індивідуального стилю цього поета – уживання розмовних елементів, за допомогою яких він прагнув подати новий тип ліричного героя, який говорить тією ж мовою, що й у побуті: город (місто), діла, навірно, картошка тощо (вірш „Лист до брата”). Багато просторічних слів і росіянізмів містять поезії „На восьме марта...”, „Марійко, не спи!”: кажеється, минут, возьму, четирнадцять, взрослий тощо. Окремі вірші поета написані суржилом:

І я в райцентрі народився, і мене
в роддомі переплутали случайно
з таким же безіменним немовлям [Там само, с. 58].

Питання про доцільність використання розмовних елементів у художньому тексті на сьогодні залишається дискусійним, оскільки, як зауважує С. П. Бирик, „одні розмовні елементи ... розширюють словник національної літературної мови, закріплюються в ньому „на загальних підставах” чи з індивідуальним „портретом”. Інші ж залишаються знаками психосоціальної характеристики персонажів-мовців у стилізованих жанрах уснорозмовної комунікації” [1, с. 246].

Уживання народнорозмовних елементів та їхніх форм у поезії Василя Голобородька набуває особливої функції – уточнювати назву дії, її ознаки, передаючи емоції ліричного героя, автора, наприклад: балакати, застують, загляда, бовкнути, міждо тощо.

У 60-х роках минулого століття Іван Дзюба в статті, присвяченій творчості тоді ще молодого поета-початківця Василя Голобородька, зазначив, що в нього „особливі стосунки зі словом. Він його не вимучує, не підкрадається до нього й не підхліблюється. Але слова самі плінуть до нього, первозданні й цнотливі” [9, с. 96]. Проілюструємо цю тезу рядками поезій Василя Голобородька, у яких народнорозмовні елементи допомагають автору передати настрій ліричного героя:

Груш натрусили з матір'ю у садку
і я набрав повну пазуху
маленьких золотих глечиків,
повних меду,
і поніс підбігцем у поле,
де батько пшеницю косив [7, с. 45].

Серед характерних ознак індивідуального стилю митця назвемо й уживання слів, наближених до південно-східної діалектної бази. Це, зокрема, низка прийменників, наприклад: відбитий полон, повернений міждо мир християнський [Там само, с. 56]; Ішла мати додому, та не к дому прийшла [6].

Як бачимо, гостре відчуття реальності, близькість до буденності зумовлюють активне використання поетом розмовної лексики з метою більш глибокого розкриття сутності художнього образу, передачі всього цього зрозумілою мовою: шпендики, шибздики, мокотирі та ін. Недаремно Іван Дзюба визначальною рисою творчості луганського письменника назвав речитативність, яка „відповідає й епічності, монументальності його поетичного малювання, і його зосередженості на буденній предметності життя” [9, с. 97].

Заслугує на увагу й поетична спадщина ще одного представника Східної Слобожанщини Василя Старуна, який є унікальним явищем сьогодення. Одна з характерних рис індивідуального стилю майстра – авторські новотвори, які є конкретними й за звучанням наближені до поетичних або діалектних слів, мають точне смислове навантаження, певний експресивний заряд, надаючи поетичному мовленню загадковості, неповторності, невимушеності, наприклад: вимутикує, колот, крисані, пішаниця (хода) [21, с. 29, 47, 71, 105, 45] та ін. Майже всі вони залишаються в індивідуальному обігу поета й характеризують його творчу манеру, слугуючи засобом естетичного впливу на читача: близина, березня, глевчик, лобань тощо:

SUMMARY

Semenova O. V. Imperative modality in the French language

The article sums up the results of the imperative modality research. The studying of different languages' modality enables the author to find the ways of imperative modality in the French language. This modality is revealed in statements prescribing, requesting and suggesting the actions to be done by the addressee. The intonation of these statements is characterized by high pitch and falling tone.

Key words: imperative modality, imperative situation, modal statement, addressee, order, intonation.

*В.В. Фєфєлова
(Горлівка)*

УДК 811.133.1: 81'367.7

**МОВНІ МАРКЕРИ ТЕМПОРАЛЬНОГО ПРОСТОРУ
В КОНТЕКСТІ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМ
ЧАСУ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ**

Дослідження категорії часу в мовній системі залишаються предметом пильної уваги і вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, вичерпний опис темпоральної семантики потребує широкомасштабного дослідження лексичних і морфологічних чинників мови. Граматичний час відрізняється від фізичного. В реальному житті момент теперішнього часу фактично не існує, це точка зустрічі майбутнього та минулого, яка постійно переміщується. В граматичній концепції поняття «теперішній час» передбачає певний відрізок, що містить частку минулого та майбутнього.

Серед яскравих подій та імен, що стали стимулюючим імпульсом для подальшого вивчення темпоральної семантики мовних маркерів, слід відзначити уведення Г. Рейхенбахом поняття точки відліку [16, с. 289]. Це поняття стало широко розповсюдженим і використовується при вивченні семантики дієслівних форм часу різних мов. Поняття точки відліку з успіхом застосовується і до граматичних форм дієслова у французькій мові. Абстрактному та неоднозначному рехенбахівському поняттю точки відліку можна приписувати прагматично-конкретну інтерпретацію за умови, що ця точка відліку пов'язується з фігурою спостерігача [1, с. 4]. Наступним «наріжним каменем», з точки зору якого досліджується семантика часу в лінгвістиці, є запропоноване Е. Бенвеністом розрізнення двох планів вживання мовних елементів – плану мовлення «plan de discours» та плану оповідання «plan de récit» [2, с. 271]. Це розмежування дозволяє

7. Телецька Т. В. Предметна модальність і модальність вірогідності у мові та мовленні (на матеріалі української, російської, французької та англійської мов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «загальне мовознавство» / Тетяна Володимирівна Телецька. – Одеса, 2005. – 20 с.
8. Фомичева (Лобанова) Е. В. Средства выражения побудительности в английском языке в свете семантики и прагматики [Текст] / Елена Владимировна Фомичева (Лобанова) // Современные проблемы науки и образования. – 2009. – № 4. – С. 156-161.

АНОТАЦІЯ

Семенова О. В. Імперативна модальність у французькій мові

Автор статті узагальнює результати досліджень імперативної модальності. Вивчення імперативної модальності на матеріалі різних мов дозволило автору уточнити засоби вираження імперативної модальності французької мови. Виявлено, що імперативна модальність може бути представлена висловлюваннями прескрептивами, реквистивами та сугестивами, які вказують на дію, котру повинен реалізувати адресат. Інтонація імперативної модальності характеризується високим регістром і низхідним тоном.

Ключові слова: імперативна модальність, імперативна ситуація, модальне висловлювання, адресат, наказ, інтонація.

АННОТАЦИЯ

Семенова Е. В. Императивная модальность во французском языке

Автор статьи обобщает результаты исследований императивной модальности. Изучение императивной модальности на материале разных языков позволило автору уточнить способы выражения императивной модальности французского языка. Выявлено, что императивная модальность может быть представлена высказываниями прескрептивами, реквистивами и сугестивами, указывающими на действие, которое должен реализовать адресат. Интонация императивной модальности характеризуется высоким регистром и нисходящим тоном.

Ключевые слова: императивная модальность, императивная ситуация, модальное высказывание, адресат, приказ, интонация.

на покvapних шляхах
тихо вітер
в порожній трубі
вимугикує:

десь в дитинстві відламок окарини
пам'ятає радісну пісню [Там само, с. 29].

Лексема вимугикувати функціонує в українських східнословобожанських говірках зі значенням 'наспівувати' [20, с. 131].

У „Словобожанському словнику” Василя Старуна (словник існує поки що в рукописному варіанті – І. Н.) ми фіксуємо слова або форми, які побутують в українських східнословобожанських говірках, наприклад: березня – зарості берези (пор.: березняк [Там само, с. 24]); номени вартун, волокун, плакун, тріпун, требун та ін. утворено за тією ж моделлю, що й воркун [Там само, с. 46], муркотун [Там само, с. 132] тощо. Новотвори глевчик ‘шмат глевкого хліба’ (пор.: глевкач, глевки [Там само, с. 52]); довбень ‘долото’ (у Словнику українських східнословобожанських говірок це слово зафіксовано зі значенням ‘нетямуща людина’ [Там само, с. 68]); лупастик ‘пуголовок’ (у СУСГ цю лексему вжито на позначення людини з витрішкуватими очима [Там само, с. 120]) демонструють розширення семантичної структури слів, відомих у східнословобожанських говірках. Іменник лобань має те ж значення, що й лобач ‘людина з великим лобом’ [Там само, с. 119].

Поетична спадщина ще одного майстра слова Луганщини Івана Низового неодноразово була предметом мовознавчих студій (Т. П. Терновська, Л. Л. Колесникова та ін.), у яких висвітлено різні аспекти його творчості. Для нас становить інтерес уживання елементів побутового мовлення, зокрема, використання формального показника дієслова -ть паралельно з нормативним -ти (жити, мовчати, знати і плакати, витирати, приїхати), стягнених форм дієслів 3 особи однини теперішнього часу поряд з нестягненими (засихає, звиває, збігає і википа, накрапа, розкрива), усічених форм дієслів 1 особи множини теперішнього часу поряд з неповними (мовчимо, прагнемо і воюєм, шануєм) [13; 14].

Ці форми активно функціонують в українських східнословобожанських говірках і в усному розмовному мовленні. Іван Низовий свідомо вводить розмовні елементи паралельно з нормативними формами, що свідчить про індивідуальну мовну практику поета, про вплив усного мовлення на його творчість:

Букет осінніх квітів на столі –
І радує мене він і печалить:

Нема для мене місця на землі,
Куди я міг би надовго причалить
І відпочити до першої весни [14, с. 32].
До старості вижив,
І нині
Мене вже ніхто не шука, –
Нарешті дісталась людині
Свобода,
І без ярлика! [13, с. 20].

Отже, названі характерні ознаки ідіостилів письменників Східної Слобожанщини виконують у творах особливі функції, допомагають передати емоції не тільки ліричних героїв, але й душевний настрій авторів. Уживання народнорозмовної лексики, діалектизмів тощо є органічним, націленим на глибокі народні корені, добре відчуття мови.

Перспективу подальших розвідок убачаємо в дослідженні творчості митців Воронежчини, Белгородщини, які пишуть українською мовою, з метою виявлення рис східнослобожанських говірок у їхніх творах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бирик С. П. Оповідність в українській художній прозі: моногр. / С. П. Бирик; за наук. ред. С. Я. Єрмоленко. – К.; Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 288 с.
2. Біливода (Шевченко) П. М. Ось така мені випала доля. Поезії та листи / Петро Біливода. – К.: Молодь – Фірма „Деркул”, 1998. – 224 с.
3. Блинова І. А. Взаємодія мовленнєвих форм у художньому прозовому дискурсі (на матеріалі англійської, української та французької мов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 „Загальне мовознавство” / І. А. Блинова. – Донецьк, 2011. – 20 с.
4. Бузько С. А. Лексика української постмодерної прози : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / С. А. Бузько. – Д., 2009. – 18 с.
5. Виноградов В. В. О языке художественной литературы / В. В. Виноградов. – М.: Гослитиздат, 1959. – С. 84-166.
6. Голобородько Василь. Повне зібрання віршів [Електронний ресурс] / Василь Голобородько. – Режим доступу: <http://tsk.org.ua/?p=8440>;
7. Голобородько В. І. Посівальник: вибр. поезії / В. І. Голобородько. – Луганськ: Альма-матер, 2002. – 80 с.

Отже, можна стверджувати, що категорія імперативності, мовна категорія, яка передає заклик, спонукання адресата до виконання будь-якої дії, є когнітивною категорією. Всі імперативні висловлювання у французькій мові представлені трьома основними підтипами, кожний з яких має свою низку відповідних засобів вираження: прескриптиви (накази, розпорядження, дозволи, заборони, інструкції), реквестиви (прохання, благання, запрошення) та сугестиви (поради, запрошення, попередження). Модель семантичної структури висловлювання являє собою поширену структурну схему, яка містить пропозиційний та прагматичний компоненти змістового плану висловлювання, й враховує когнітивні (ментальні), прагматичні, екстралінгвістичні й синтаксичні характеристики висловлювання. Кожний прагматичний підтип імперативних висловлювань у французькій мові характеризується певним інвентарем базових параметрів. Прагматичні актуалізатори, модифікатори, специфікатори, кінцеві формативи й оператори несуть важливе смислове навантаження у висловлюванні й слугують для вираження різних видів спонукання (прохання, наказ, заборона тощо).

Перспективним вбачається дослідити когнітивні засади інтонаційної організації імперативної модальності французької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – М.: Сов. энцикл., 1969. – 607 с.
2. Григорьев Е. И. Иллокутивы побуждения и метод выявления их дифференциальных просодических признаков (на материале немецкого языка) [Текст] / Евгений Иванович Григорьев. – Тамбов: ТГУ им. Г. Р. Державина, 2007. – 135 с.
3. Иосифова В. Е. Русский императив в грамматической системе и в разговорной речи: автореф. дис. на соискание учен. степ. д-ра филол. наук: спец. 10.02.01 «русский язык» / Вера Евгеньевна Иосифова. – М., 2011. – 33 с.
4. Касаткин Л. Л. Краткий справочник по современному русскому языку / Леонид Леонидович Касаткин, Евгений Васильевич Клобуков, Павел Александрович Лекант. – М.: Высш. шк., 2006. – 470 с.
5. Русский язык: [учебник] / сост. Леонид Леонидович Касаткин, Евгений Васильевич Клобуков, Леонид Петрович Крысин и др. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 768 с.
6. Смушинська І. В. Суб'єктивна модальність французької прози: [моногр.] / Ірина Вікторівна Смушинська. – К.: Вид. центр «Київський університет», 2001. – 253 с.

зборів, мітингу, уроку, лекції тощо: «Attention!»; «Silence!»; у комунікативній ситуації «перевірки»: *Lacombe! Viens au tableau*.

Встановлено, що важливим елементом спонукальних висловлювань виступає відповідна інтонація, яка суттєво відрізняється від інтонації, притаманної розповідним або питальним висловлюванням. Інтонація надає висловлюванню спонукального значення, якщо навіть за своєю граматичною конструкцією відноситься до розповідного. Наприклад, висловлювання *Tout le monde lit!* може бути сприйнято, як повідомлення про факт, тобто розповідне. Але це висловлювання швидко трансформується в спонукальне, якщо адресант звертається до адресата із спонукальною інтонацією. Порівняйте, *Tout le monde lit!*↓

4 Tout _____
3 _____ le _____
2 _____ monde _____
1 _____ lit! _____

Tout le monde lit!↑

4 _____ lit! _____
3 _____ monde _____
le _____
2 Tout _____
1 _____

Роль інтонації особливо яскраво виявляється у висловлюваннях з формами, які набувають спонукальну функцію завдяки інтонації (іноді в поєднанні з граматичними ознаками). До таких форм відносяться: інфінітив, форми 1 особи множини майбутнього часу дійсного способу, форми 2 особи однини та множини теперішнього та майбутнього часу дійсного способу, а також іменні типи спонукальних висловлювань, наприклад: *Moudrons le café! Reprendrons donc une part de tarte! Fumerons si vous avez envie! Ne va pas te promener, reste, à la maison et fais tes devoirs. Faites le nécessaire et puis passez me prendre. Prends ce colis et porte-le chez ton oncle. D'abord, lave les assiettes et puis range la cuisine. Refais le dernier exercice, corrige tes fautes, puis, va te reposer un tout petit peu. Silence! Un café, s'il vous plaît! Mon chapeau et mes gants!*

На сьогоднішній день не можна дати точної відповіді, які компоненти просодичної структури – ЧОТ (частота основного тону), інтенсивність або тривалість – більшою мірою впливають на характер оцінки, яка передається, тобто які елементи є ключовими при трансмісії модальності.

8. Гриценко П. Турбуленції часу над материком Михайла Стельмаха / Павло Гриценко // Слово Просвіти : всеукр. культурол. тиждень. – 2012. – № 24 (661). – С. 12-13.
9. Дзюба І. У дивосвіті рідної хати (кілька слів про поета, який щойно починається) / Іван Дзюба // Українські літературні школи та групи 60-90-х рр. XX ст.: антологія вибраної поезії та есеїстики / упоряд., автор вступ. слова, біобібліограф. відомостей та прим. Василь Габор. – Л.: ЛА „Піраміда”, 2009. – С. 94-104.
10. Жмурко Н. Ендемізми у романі Марії Матіос „Солодка Даруся” / Наталія Жмурко, Яким Мирон // Мовознавчі студії. Вип. 3: Діалект у лінгвокультурологічному просторі (за матеріалами Міжнар. наук. конф. на пошану 100-річчя від дня народження проф. Гаврила Шила) / упоряд.: Л. Баранська, Н. Грицик, К. Іваночко та ін. – Дрогобич: Швидкодрук, 2010. – С. 84-92.
11. Колоїз Ж. В. Діалектизми в романі Марії Матіос „Солодка Даруся” / Ж. В. Колоїз // Філологічні студії: Наук. вісн. Криворіз. держ. пед. ун-ту: зб. наук. пр. – Вип. 4. / редкол.: Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, В. П. Олексенко та ін. – Кривий Ріг: Видав. дім, 2010. – С. 98-117.
12. Мацько Л. І. Стилїстика української мови: підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
13. Низовий Іван. Джерело у ясних ясенях / Іван Низовий. – Луганськ: Русь, 2000. – 48 с.
14. Низовий І. Д. Тихоплесо-часоплин: лірика / І. Д. Низовий. – Луганськ: Глобус, 2001. – 60 с.
15. Ніколаєнко І. Особливості функціонування лексичних діалектизмів у драмі Марії Матіос „Солодка Даруся” / Ірина Ніколаєнко // Мовознавчі студії. Вип. 3: Діалект у лінгвокультурологічному просторі (за матеріалами Міжнар. наук. конф. на пошану 100-річчя від дня народження проф. Гаврила Шила) / упоряд.: Л. Баранська, Н. Грицик, К. Іваночко та ін. – Дрогобич: Швидкодрук, 2010. – С. 216-223.
16. Ніколаєнко І. Функція діалектизму в художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття / І. О. Ніколаєнко // V Международные севастопольские кирилло-мефодиевские чтения: сб. науч. работ. – Севастополь: „Гит пак”, 2011. – С. 221-229.
17. Ніколаєнко І. Риси західнополіського діалекту в романі Володимира Лиса „Століття Якова” / І. О. Ніколаєнко // Лінгвістика: зб. наук. пр. – Луганськ, 2012. – № 1. – Ч. І. – С. 149-156.
18. Олійник І. Г. Мовотворчість поетів-вісімдесятників (текстові структури та поетичні номінації): автореф. дис. на здобуття

- наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / І. Г. Олійник. – К., 1993. – 17 с.
19. Сидорова М. Ю. Русский язык и культура речи: учебник / М. Ю. Сидорова, В. С. Савельев. – М.: ТК Велби, Изд-во „Проспект”, 2012. – 512 с.
 20. Словник українських східнословобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Лєснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. – Луганськ: Луган. держ. пед. ун-т імені Тараса Шевченка, 2002. – 234 с.
 21. Старун В. В. Душа змії / Василь Старун. – Івано-Франківськ: Вид-во „Тіповіт”, 2009. – 192 с.

АНОТАЦІЯ

Ніколаєнко І. О. Стилистична оцінка позанормативних засобів у творах письменників Східної Слобожанщини кінця XX – початку XXI століття

У статті розглянуто питання використання письменниками Східної Слобожанщини позанормативних елементів (діалектизмів, суржикізмів, розмовної та просторічної лексики, авторських новотворів тощо), визначено стилістичну функцію вживання цих мовних засобів.

Ключові слова: індивідуальний стиль, діалектизми, просторіччя, авторські новотвори, стилістична функція.

АННОТАЦИЯ

Николаенко И.А. Стилистическая оценка вненормативных средств в произведениях писателей Восточной Слобожанщины конца XX – начала XXI века

В статье рассмотрен вопрос об использовании писателями Восточной Слобожанщины вненормативных элементов (диалектизмов, суржикизмов, разговорной и просторечной лексики, авторских новообразований и др.), определено стилистическую функцию употребления этих речевых средств.

Ключевые слова: индивидуальный стиль, диалектизмы, просторечия, авторские новообразования, стилистическая функция.

SUMMARY

Nikolaenko I.O. Stylistic assessment of substandard units in the works of East Slobozhanschina writers at the end of the 20th – beginning of the 21st centuries

The article deals with the question of usage of substandard elements (dialect words, colloquial vocabulary, spoken and vulgar lexis, individual author's neologisms, etc.) by the writers of East

висловлювань: Veuillez agréer, Monsieur ... Daignez accepter. Il te pardonneras, va ... Allons, ne te fâche pas. Tiens, la tache a disparu!

Постає питання, яким чином може бути представлена найпоширеніша форма імперативу – наказ у французькій мові? Існують різні засоби передачі наказу: дієслова наказового способу: Va chercher mon livre ! Vous voudrez bien me parvenir au plus vite les résultats des examens. Alors, demain, tu m'accompagneras tout seul; дієслова теперішнього часу (замаскована форма наказу): Pour démonter cet appareil, vous procédez ainsi: vous ...; декларативні фрази з дієсловом у простому майбутньому часі або умовного способу (II), які сприяють трансмісії непрямого наказу: Tu feras une grande maison. Que les animaux viennent dans l'arche! Qu'il vienne! Celui qui doit venir n'est pas présent. Qu'il entre ! Qu'ils disent ce qu'ils veulent ! Vienne vite le printemps !; дієслова в інфінітивній формі: Battre les oeufs en neige. Pour réussir cette pâtisserie, prendre six oeufs frais ... Etudier est toujours profitable. Il est beau de pardonner. Souffler n'est pas jouer.; номінальні конструкції (prescriptions administratives, prescriptions médicales, recettes de cuisines): Interdiction de fumer! Merci de faire ma chambre. Piétons, empruntez le trottoir opposé. Défense d'afficher. Interdit de marcher sur la pelouse. Ne pas déranger. Préchauffer le four à 220°C. Mélanger le sucre et les oeufs. Etaler la pâte feuilletée. Peler la pomme et la couper en quartiers. Fermer le chausson. Faire cuire 20 min environ.; дієслова, що передають обов'язок, необхідність «devoir», «falloir»: Il faut te coucher tôt. Je dois avoir terminé ce travail avant demain. Le comptable a dû se tromper. Je peux l'aider. Ici, vous pouvez muser, converser, étudier, regarder, contempler, découvrir, photographier, flâner. Pour la tranquillité de tous, veuillez éteindre votre téléphone portable.

У системі просодії ілокутивних актів виділяють тонотипи модальної маніфестації, які протиставляються за характером мелодичних змін, інтервалом швидкості та крутизною підйомів та падіннь тону, а також за характером спектру звуків – волиитивний (маркує мовленнєві акти з негативною оцінкою, а також ілокутиви авторитарного порядку: накази, погрози тощо), афірмативний (оформлює мовленнєві акти позитивної модальності: позитивна оцінка фактів, дружня порада, добрі побажання), квієтивний (ілокутиви нейтрального забарвлення: байдужа констатація факту, презентація події, факту, питання) тощо [2].

Імперативна модальність супроводжується імперативною інтонацією або інтонацією модального забарвлення (інтонацією, яка має за мету емоційно-вольовий вплив адресата на адресанта (або адресантів); а також інтонація імператива – завершена інтонація наказового висловлювання, наприклад, у контексті

Іншою складовою ядра ФСП категорії імперативності, на нашу думку, є бездієслівні імперативні висловлювання, де імперативне значення передається дієсловом наказового способу, теперішнього та майбутнього часів, а також іншими самостійними частинами мови, а саме іменниками. На сьогодні існують різні точки зору на бездієслівні спонукальні висловлювання. Одні вчені вважають, що бездієслівні спонукальні висловлювання є особливим варіантом імперативного висловлювання, де імператив не домислюється, а представлений формально нульовим варіантом. На думку інших – однокомпонентність даних висловлювань є нормою, тому що пропуск дієслова є засобом формування наказового висловлювання. З позиції теорії логіко-граматичного рівня бездієслівні імперативні висловлювання являють собою двочленні утворення, суб'єктно-предикативний склад яких специфічно можливий у головному члені цих висловлювань. Незважаючи на те, що зовнішньо ці висловлювання – однокомпонентні, внутрішньо – вони двокомпонентні, тому що містять уявлення про суб'єкт з уявленням про предикат, які разом утворюють головний та єдиний член бездієслівних імперативних висловлювань, а також оформлюються наказовою інтонацією.

За результатами дослідження, встановлено, що частотну групу засобів вираження імперативної модальності у французькій мові складають імперативні дієслівні конструкції (70 %), наступна група – бездієслівні (30 %). Периферійні засоби вираження імперативні різноманітні, як і імперативні висловлювання, що входять до складу ядра семантичного поля категорії імперативу. Дуже часто адресат навмисно відступає від нормативних засобів і структур передачі спонукання та обирає периферійні засоби, які своїм експліцитним змістом підштовхували б адресанта до необхідних дій.

У французькій мові існують так звані інжонктивні висловлювання (*phrases injonctives*), які вказують на дію, що повинна бути реалізована адресатом. Вони слугують для передачі наказу: *Sors!* заборони: *Ne sors pas!* поради: *Refusez cette offer, croyez-moi! N'allez pas le contredire!* запрошення: *Asseyez-vous, Madame!* побажання: *Dormez bien!* прохання: *Donne-nous aujourd'hui notre pain de ce jour!* іронічну або обурену конотацію: *Oui, compte là-dessus! Allez donc leur demander ça! Dormez, ne vous gênez pas!* заохочення або заклинання, адресоване одній людині або групі: *Poussons! Allons-y! Montrons-nous un homme! Voyons votre affaire. Je donnerai, disons 20 euros. Chassez le naturel, il revient au gallop!* інфінітивна форма дієслова минулого часу, що передає наказ або пораду: *Ayez fini pour ce soir. Tâchez d'avoir fini ce soir.* Імператив може входити до складу сталих та окличних

Slobozhanschina. The problem of stylistic functioning of such language units is analyzed.

Key words: individual style, dialect words, vulgarisms, author's neologisms, stylistic function.

*О.В. Семенова
(Горлівка)*

УДК 81'366.593+811.161

ІМПЕРАТИВНА МОДАЛЬНІСТЬ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Модальність – явище досить багатоаспектне, і тому в лінгвістичній літературі висловлюються різноманітні думки стосовно даного феномена. Категорія модальності є однією з мовних універсалій, вона може знаходити своє вираження на лексичному, морфологічному, синтаксичному та інтонаційному рівнях.

Досить багато вчених вивчали, розглядали, структурували засоби вираження модальності в різних мовах. Серед лінгвістів слід виділити роботи В. Г. Адмоні, Н. Д. Арутюнової, Ш. Баллі, О. В. Бондарко, В. Г. Гака, О. В. Падучевої, В. В. Виноградова, В. Б. Касевича, О. І. Москальської, Ф. Р. Пальмера, Е. Г. Деренич, Н. В. Головіної, Г. П. Молчанової, Е. В. Фомічової, В. Є. Йосифової, І. В. Смушинської, Т. М. Корольової та ін. Загалом дослідники звертають увагу на той факт, що за всіма параметрами модальність – категорія понятійна й розрізняють два види модальності: суб'єктивну модальність, що визначає ставлення мовця до висловлювання (впевненість / невпевненість, згода / незгода, експресивна оцінка), і об'єктивну, що виражає відношення висловлювання до дійсності (реальність / нереальність, можливість / неможливість, необхідність або вірогідність тощо).

Модальність [фр. *modalité* < лат. *modus* «спосіб»] – граматико-семантична категорія [4]; функціонально-семантична категорія; понятійна категорія, що передає відношення адресанта до змісту висловлювання [1, с. 237]; граматична категорія, яка позначає відношення змісту висловлювання до дійсності та передається формами способу дієслова, інтонацією, вставними словами тощо [5].

Категоріальний статус модальності трактується по-різному. Модальність визначається або як синтаксична категорія, або як семантична. Проте синтаксичний підхід не дає повного опису всього розмаїття засобів вираження модальних мовних конотацій.

Розв'язанню цієї проблеми сприяє функціонально-семантичний підхід, що базується на семантичному принципі виокремлення мовних категорій і різних за своїм рівнем засобів їх вираження. Семантична функція – це інтегруючий стрижень, що поєднує до системи різні мовні елементи – морфологічні, синтаксичні, лексичні, інтонаційні. Функціонально-семантична категорія має структуру поля, головною ознакою якого є сукупність семантичної функції засобів різних мовних рівнів. О. В. Бондарко розробив поняття функціонально-семантичного поля (ФСП) імперативності й поняття імперативної ситуації. Поле як принцип організації має особливе членування, що відрізняється компактністю, максимальною концентрацією ознак у центрі й дифузністю цих ознак на периферії [7]. ФСП має центр – група форм, які чітко передають значення даного поля. Навколо центру розташовуються периферійні форми. Завдяки периферії кожне поле вступає шляхом поступових переходів та перетинань до меж інших полів, що в кінцевому результаті призводить до того, що всі поля утворюють безперервну структуру системи мови [8].

На наш погляд, функціонально-семантична категорія імперативності має свою структуру поля. Інваріантне значення категорії імперативності містить цілу низку модально-експресивних варіантів, що відрізняються один від одного ступенем інтенсивності волевої реакції.

В. С. Храковський сформулював трирівневу змістовну дефініцію спонукального висловлювання спираючись на теорію мовленнєвих актів. І. Крекич та Л. О. Сергієвська описали спонукальні висловлювання сучасної російської мови. Майже всі дослідники пропонують власні варіанти семантико-прагматичного членування масиву спонукальних мовленнєвих актів.

На думку В. Є. Йосифової, в багатьох наукових працях, присвячених імперативу, терміни імператив, спонукання, волевиявлення використовуються як синоніми, значення яких чітко не розмежовується. Імператив розглядається як мовна категорія, що включає риси абстрактності й конкретності, форми й змісту, відтворення й індивідуальності, складна сукупність аспектів мови та мовлення. Спонукання – це мовленнєва реалізація імператива, змістовна сторона імперативної форми, конкретний вид спонукання (прохання, порада, запрошення, наказ, застереження, тощо) є демонстрацією імператива. Волевиявлення розуміється ширше, ніж спонукання [3]. Будь-яке спонукання – волевиявлення, але не кожне волевиявлення – спонукання. Наприклад, адресант може висловити своє бажання, намір у формі повідомлення: *Je veux parler à tes parents. Il me faudrait reposer.*

Модальне висловлювання – це багатокомпонетне висловлювання, що складається з пропозиції та її модальної характеристики, «модального оператора» [6, с. 11]. Розрізняють три аспекти модальності: а) відношення змісту висловлювання до дійсності з позиції мовця, основним засобом вираження якого є дієслівний спосіб – це об'єктивна модальність; б) відношення мовця до змісту висловлювання, основним засобом вираження якого є вставні слова – це суб'єктивна модальність; в) відношення суб'єкта дії до дії (можливість, бажаність, необхідність), основний засіб вираження – модальні дієслова – це волюнтаристична модальність [там само, с. 13].

Нові сучасні напрямки розвитку лінгвістичної науки, такі як когнітологія, прагматика, дискурсологія зумовлюють необхідність дослідження комунікативного аспекту мови, тобто взаємодію між породженням, сприйняттям і розумінням мовленнєвих актів. У зв'язку з цим одним із ключових проблемних питань мовознавства залишається проблема вираження модальності засобами мови.

Категорія імперативності має досить багатий арсенал виразних засобів. За допомогою мовних засобів можна передати всі відтінки емоційно-імперативних конотацій – від найбільш м'яких, прохальних, некатегоричних до найбільш різких, грубих, наполегливих.

Актуальність обраного дослідження визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення «людського чинника» у мові, важливою роллю категорії модальності у процесі комунікації. Вивчення модальності, що відображує результати пізнавальної діяльності людини як наслідок антропоцентричної та культурологічної природи вказаної категорії, є важливим складником парадигми сучасних наукових теорій.

Об'єктом дослідження виступили імперативні висловлювання, які вживаються в спонукальному мовленнєвому акті. Предметом дослідження – засоби оформлення імперативних висловлювань.

Матеріалом дослідження слугували імперативні висловлювання, відібрані шляхом сполучної вибірки з кулінарних рецептів, інструкцій, адміністративних та лікарських приписів, а також творів французьких письменників, загальний обсяг 200 сторінок.

У нашому дослідженні ми провели аналіз і систематизацію приблизно 300 імперативних речень і встановили, що ядром функціонально-семантичного поля категорії імперативності, стрижнем, навколо якого групуються периферійні засоби вираження імперативної модальності, є імперативні висловлювання, де присудок – дієслово в наказовому способі.